

zborník

QUO VADIS POSTAVENIE TRANSRODOVÝCH ĽUDÍ NA SLOVENSKU?

Batka, Čipková, Raková, Meteňkanyč, Sabján (zost.)

PRÁVNICKÁ FAKULTA
Univerzita Komenského
v Bratislave

zborník

Quo vadis postavenie transrodových ľudí na Slovensku?

zborník príspevkov z konferencie „Quo vadis postavenie transrodových ľudí na Slovensku?“, ktorá sa uskutočnila 29. septembra 2023 na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave

**Ľubomír Batka, Tamara Čipková, Karin Raková,
Olexij Mychajlovych Meteňkanyč, Nikolas Sabján
(zost.).**

PRÁVNICKÁ FAKULTA
Univerzita Komenského
v Bratislave

2023

Quo vadis postavenie transrodových ľudí na Slovensku? / Ľubomír Batka, Tamara Čipková, Karin Raková, Olexij Mychajlovyč Meteňkanyč, Nikolas Sabján (zost.). Bratislava : Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 2023. 177 s. ISBN 978-80-7160-707-6.

Táto publikácia je výstupnou úlohou plnenou v rámci grantu s názvom „Trans-Identita pri maloletých. Etické a právne aspekty spojené s informovaným súhlasom“, ktorý bol schválený Vedeckou grantovou agentúrou Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky pod registračným číslom 1-0350-21 s dobou riešenia v rokoch 2021 – 2023 realizovaného pod vedením prof. Mgr. Ľubomíra Batku, Dr. theol.

© Autori

Zostavovatelia: Ľubomír Batka, Tamara Čipková, Karin Raková, Olexij Mychajlovyč Meteňkanyč, Nikolas Sabján

Recenzenti: prof. Mgr. Miroslav Lysý, PhD.
JUDr. Renáta Šínová, PhD.

Návrh obálky: Jozef Andraško

Prvé vydanie, 2023

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Príspevky v zborníku neprešli jazykovou korektúrou. Za odbornú úroveň a jazykovú úpravu zodpovedajú autori.

ISBN (e-verzia) 978-80-7160-707-6

Publikácia je šírená pod licenciou Creative Commons 4.0, Attribution-NonCommercial-NoDerivatives. Dielo je možné opakovaním používať za predpokladu uvedenie mena autorov a len na nekomerčné účely, pričom nie je možné z diela ani jeho jednotlivých častí vyhotoviť odvodené dielo formou spracovania alebo iných zmien.

PREDHOVOR

Na pôde Univerzity Komenského v Bratislave sa dňa 29. septembra 2023 konala vedecká konferencia s názvom „*Quo vadis postavenie transrodových ľudí na Slovensku?*“ Bola to v poradí druhá konferencia organizovaná v rámci riešenia projektu VEGA č. 1-0350-21 „Transidentita pri maloletých. Etické a právne aspekty spojené s informovaným súhlasom.“ Otázka „*Quo vadis?*“ nebola mienená ako rétorická otázka, ale ako pozvanie do vážnej diskusie – hoci rozhodnutie ministerky zdravotníctva SR zrušiť *Odborné usmernenie Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky na zjednotenie postupov poskytovania zdravotnej starostlivosti ku zmene pohlavia* k 22. 12. 2023, stavia túto otázku ešte do úplne inej roviny.

Právny, ľudsko-právny a medicínsky diskurz k téme transrodovosti a intersexuality sa pohybuje na rôznych rovinách. Preto je potrebné mediovať už v rovine používaného jazyka, následne ešte viac v rovine obsahu.

Hoci v predložennom zborníku nie sú obsiahnuté všetky príspevky z uvedenej konferencie, chceme poznamenať, že interdisciplinárny rozmer bol a zostal dôležitým predpokladom pre hľadanie odpovedí a riešení. To sa odrazilo aj na štruktúre konferencie, ktorá bola rozložená do troch blokov a poskytla priestor pre reflexiu a skúsenosti zo života transrodových ľudí, zohľadňovala medicínske aspekty starostlivosti o transrodových adolescentov a venovala sa právnym a etickým aspektom.

Dôležitým východiskom pre diskusiu zo všetkých troch uhlov pohľadov je princíp sebaurčenia pri rodovej identite transrodových a nebinárnych ľudí, ako aj pohlavia pri intersex ľuďoch. Žiaľ, osobné skúsenosti transrodových osôb pri zmene mena a genderových záznamov v dokladoch na niektorých slovenských matrikách sú skôr negatívne, a to už nehovoriac o nedostatkoch pri dostupnosti zdravotnej starostlivosti na Slovensku pre dospelých. Minimálny vek na podávanie blokátorov puberty a na podávanie hormonálnej liečby je v EU rôzny: od Tanner 2, Tanner 3, 16. roku, či 18. roku života. Na Slovensku je táto terapia pre adolescentov nedostupná. Avšak problémy sa objavujú už pri dostupnosti psychoterapie, ktorá môže poskytnúť podporu transrodovým adolescentom pri kvalitnej diagnostike, pri redukcii minoritného stresu, či pri spracovávaní traumatických zážitkov.

Tento zborník pokrýva predovšetkým ľudsko-právne a etické aspekty. Poukazuje na evolutívny vývoj judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva v kontexte transrodovosti, porovnáva právne úpravy vo vybraných krajinách, a otvára praktické otázky presahujúce do roviny správneho práva, občianskeho práva a rodinného práva. Zborník prináša aj úvahy o práve a rodovej nebinarite, ako aj o moci predsudkov a formách násilia objavujúcich sa vo vzťahoch k tejto skupine ľudí.

Cennou je aj záverečná stať, ktorá prináša právnu a etickú analýzu *Odborného usmernenia a Štandardného postup pre diagnostiku a komplexný manažment zdravotnej starostlivosti o dospelú osobu s transsexualizmom (F64.0)*.

Skutočnosť, že viaceré otázky zostávajú nezodpovedané, ako aj to, že niektoré vznikajú potvrdzuje význam seriózneho zaoberania sa témou i v budúcnosti. Zborník z konferencie vychádza v elektronickej podobe a je v procese prípravy do knižnej podoby.

V Bratislave, 15. decembra 2023

za riešiteľský kolektív
prof. Mgr. Ľubomír Batka, Dr. theol.

OBSAH

Martin Hamřík

PATERNALIZMUS V KONFLIKTE RODIČOVSKÝCH PRÁV A PRÁVA NA SÚKROMIE MALOLETÉHO SO ZAMERANÍM NA RODOVÚ IDENTITU6

Andrea Erdősová

EVOLUTÍVNY VÝVOJ ŠTRASBURSKEJ JUDIKATÚRY V KONTEXTE TRANSSEXUALIZMU – NOVÉ VÝZVY..... 26

Katarína Ševcová

INFORMOVANÝ SÚHLAS - AFFIRMATION ENABLEMENT GENDEROVO DYSFORICKÝCH DETÍ..... 36

Olexij M. Meteňkanyč

RODOVÉ A POHLAVNÉ MARKERY V PRÁVE: POTREBA PRIJATIA MARKERA „X“ DO OFICIÁLNYCH DOKLADOV JEDNOTLIVCOV? 51

Nikolas Sabján

PRÁVO A RODOVÁ (NE-)BINARITA: ANALÝZA RECENTNÝCH ROZHODNUTÍ SÚDOV V OBLASTI PRÁVNEHO UZNANIA TRETIEHO RODU 83

Karin Raková

FORMY SPOLUŽITIA V AKTUÁLNEJ PRÁVNEJ ÚPRAVE 101

Lenka Dufalová

TRANSRODOVÉ OSOBY A RODIČOVSTVO 113

Petronela Luprichová Cvengrošová

TRANZÍCIA A JEJ VPLYV NA URČOVANIE RODIČOVSTVA 122

Renáta Kišoňová

PREDSUDOK V SÚDOBEJ SPOLOČENSKEJ REALITE 131

Ľubomír Batka

TRANSRODOVOSŤ, INTERSEXUALITA, AUTONÓMIA, MOC A NÁSILIE 139

Ľubomír Batka, Karin Raková, Tamara Čipková, Martin Hamřík, Matej Horvat, Renáta Kišoňová, Olexij M. Meteňkanyč, Nikolas Sabján

ETICKÁ A PRÁVNA ANALÝZA ŠTANDARDNÝCH POSTUPOV PRE DIAGNOSTIKU A KOMPLEXNÝ MANAŽMENT ZDRAVOTNEJ STAROSTLIVOSTI O DOSPELÚ OSOBU S TRANSSEXUALIZMOM (F64.o) 159

PATERNALIZMUS V KONFLIKTE RODIČOVSKÝCH PRÁV A PRÁVA NA SÚKROMIE MALOLETÉHO SO ZAMERANÍM NA RODOVÚ IDENTITU¹

PATERNALISM IN THE CONFLICT BETWEEN PARENTAL RIGHTS AND THE RIGHT TO PRIVACY OF A MINOR, FOCUS ON GENDER IDENTITY

Martin Hamřík²

Abstrakt: Príspevok sa v medziach slovenského právneho poriadku zaoberá konfliktom medzi paternalistickými tendenciami a autonómiou maloletých osôb, s osobitným zameraním na ochranu osobnostných práv, špecificky práva na súkromie a otázky súvisiace s rodovou identitou. Hlavným cieľom je analyzovať, ako paternalistické zásahy štátu a rodičovské práva na výchovu ovplyvňujú, respektíve obmedzujú spôsobilosť maloletých jednotlivcov rozhodovať samostatne, predovšetkým v kľúčových osobných otázkach. Poukazujúc na špecifické potreby a práva maloletých skúma, do akej miery sú práva maloletých chránené alebo obmedzené rozborom súdnych rozhodnutí, vrátane rozhodnutí Európskeho súdu pre ľudské práva, právnej úpravy spôsobilosti na právne úkony, poskytovania zdravotnej starostlivosti, či zmeny mena, a výkonu rodičovských práv, s dôrazom na interakciu s osobnostnými právami a konceptmi sebaurčenia a rodovej identity. Vychádzajúc zo súčasných rámcov poskytovania zdravotnej starostlivosti maloletým poukazuje na problematické aspekty súčasného právneho postavenia maloletých v slovenskej jurisdikcii. Diskutuje taktiež o inherentnom konflikte medzi paternalistickými zásahmi a potrebou poskytovať maloletým adekvátnu úroveň autonómie na ochranu ich osobnostných práv, so záverom v potrebe revízie a prispôsobenia existujúcich právnych predpisov tak, aby lepšie odrážali a chránili práva maloletých, a to najmä v oblastiach, kde je potrebné zvážiť ich rastúcu autonómiu a schopnosť s pribúdajúcim vekom rozhodovať o osobných a citlivých otázkach.

Kľúčové slová: najlepší záujem maloletého, maloletý, súkromie, sebaurčenie, výchova

¹ Tento príspevok vznikol v rámci projektu VEGA č. 1-0350-21 „Trans-Identita pri maloletých. Etické a právne aspekty spojené s informovaným súhlasom“.

² Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Katedra občianskeho práva.

Abstract: The article deals with the conflict between paternalistic tendencies and the autonomy of minors within the limits of the Slovak legal order, with a particular focus on protecting personality rights, specifically the right to privacy and issues related to gender identity. The main objective is to analyse how paternalistic interventions of state and parental rights to parenting affect or limit the capacity of minor individuals to make autonomous decisions, especially on crucial personal issues. Pointing to the specific needs and rights of minors, the article examines the extent to which the rights of minors are protected or limited by analysing judicial decisions, including decisions of the European Court of Human Rights, the legal regulation of legal capacity, the provision of health care or name change, and the exercise of parental rights, with an emphasis on the interaction with personality rights and the concepts of self-determination and gender identity. Based on the current frameworks for the provision of health care to minors, it highlights problematic aspects of the current legal status of minors in the Slovak jurisdiction. The article also discusses the inherent conflict between paternalistic interventions and the need to provide minors with an adequate level of autonomy to protect their personal rights, concluding with the need to revise and adapt existing legislation to better reflect and protect the rights of minors, especially in areas where their growing autonomy and ability to make decisions on personal and sensitive issues as they grow older need to be considered.

Key words: best interests of the minor, minor, privacy, self-determination, upbringing

Úvod

Právo na súkromie je neoddeliteľnou súčasťou osobnostných práv explicitne enumerovaných v demonštratívnom ustanovení § 11 zákona č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znení neskorších predpisov (ďalej len „*Občiansky zákonník*“ alebo „*OZ*“). Súkromie jednotlivca je spolu s nedotknuteľnosťou fyzickej osoby a rodinným životom v zmysle čl. 16 ods. 1 a čl. 19 ods. 2 Ústavy SR č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov (ďalej len „*Ústava SR*“) predovšetkým základným ľudským právom, ktoré je chránené taktiež mnohými medzinárodnými dokumentmi, ktorými je Slovenská republika viazaná.³ Súčasťou práva na súkromie a rodinný život sú taktiež aspekty týkajúce sa sebaurčenia a rodovej identity fyzickej osoby. Európsky súd pre ľudské práva (ďalej len „*ESLP*“) už v roku 1992 konštatoval ako

³ pozri čl. 8 Európskeho dohovoru o ľudských právach Rady Európy a čl. 7 Charty základných práv Európskej únie. Pozri tiež právo na ľudskú dôstojnosť a nedotknuteľnosť osoby (čl. 1 a 3 Charty základných práv Európskej únie).

nezlučiteľné s právom na súkromie dennodenné životné situácie transrodovej osoby, ktorej nebola umožnená formálna zmena pohlavia,⁴ premisu, ktorá bola následne bližšie formovaná ďalšími rozhodnutiami.⁵ Možno preto jednoznačne konštatovať, že právo na rešpektovanie súkromného života zahŕňa sexuálnu identifikáciu (vrátane transrodových osôb) ako aspekt osobnej identity.⁶ Právo na súkromie maloletých detí je rovnako integrálnou súčasťou katalógu ľudských práv, garantovaných okrem vyššie uvedených,⁷ ale i osobitne vyjadrené explicitne v Dohovore o právach dieťaťa, ktorý v čl. 16 zakotvuje právo dieťaťa na zákonnú ochranu pred svojvoľnými zásahmi do súkromného života dieťaťa.

Ako bolo uvedené, súčasťou súkromia je i sexuálna identifikácia, v rámci ktorej je potrebné rozlišovať právo na sebaurčenie a zvolenú rodovú identitu, ktorá nemusí zodpovedať tej asigovanej pri narodení.⁸ Z medicínskeho hľadiska podľa Medzinárodnej klasifikácie chorôb (v jedenástej verzii) sa v spojitosti so sexuálnym zdravím dospelých rozlišuje tzv. „rodová inkongruencia (dysfória).“⁹ Slovenská republika nateraz túto klasifikáciu neimplementovala a naďalej aplikuje Medzinárodnú klasifikáciu chorôb v desiatej verzii, ktorá nereflektuje aplikačnú prax ani rozhodovaciu činnosť súdnych autorít, v zmysle ktorej je rodová inkongruencia zaradená k poruchám sexuálnej identity ako „transsexualizmus“ (Dg. F64.o).¹⁰ Vo

⁴ Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci B. proti Francúzsku zo dňa 25. marca 1992, č. sťažnosti 13343/87, bod 63.

⁵ Z novších pozri napr. Rozhodnutie ESLP vo veci Y.T. proti Bulharsku zo dňa 09. júla 2020, č. sťažnosti 41701/16, v ktorom ESLP jednoznačne konštatoval obmedzený priestor členských krajín na voľnú úvahu pokiaľ ide o vyvažovanie konkurujúcich si záujmov, ktoré sa dotýkajú jedného z najdôležitejších aspektov súkromného života, a to práva na sexuálnu identitu (bod 63).

⁶ porov. Rozhodnutie ESLP vo veci X. a Y. proti Rumunsku zo dňa 19. januára 2021, č. sťažnosti 2145/16 a 20607/16, bod 106.

⁷ pozri napr. Rozhodnutie ESLP vo veci Reklós a Davourlis proti Grécku zo dňa 15. apríla 2009, č. sťažnosti 1234/05, bod 43.

⁸ Analýze aspektov súvisiacich s tzv. nebinárnymi osobami sa venuje Sabjan, na základe ktorej preferuje riešenie v podobe tzv. kontextuálneho modelu. in. SABJÁN, N. Nebinárne osoby a princíp rodového sebaurčenia: spoločenské a právne aspekty. In KLUKNAVSKÁ, A. (ed.) *Sloboda. Sloboda prejavu a pluralita názorov. Zborník príspevkov*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2023, s. 138.

⁹ Rodová inkongruencia (dysfória) v období dospievania a dospelosti je charakterizovaná výrazným a pretrvávajúcim nesúlalom medzi prežívaným pohlavím jednotlivca a pohlavím, ktoré mu bolo pridelené, čo často vedie k túžbe po "zmene", aby mohol žiť a byť akceptovaný ako osoba prežívaného pohlavia, a to prostredníctvom hormonálnej liečby, chirurgického zákroku alebo iných zdravotníckych služieb, aby sa jeho telo čo najviac a v čo najväčšej možnej miere prispôsobilo prežívanému pohlaviu. Definícia rodovej inkongruencie v období dospievania a dospelosti (HA60) podľa Medzinárodnej klasifikácie chorôb v jedenástej verzii, ktorá bola publikovaná v roku 2018 s predpokladanou účinnosťou k 01. 01. 2022. Dostupná online na webovom portáli Svetovej zdravotníckej organizácie: <https://icd.who.int/en>. [cit. 30. 10. 2023].

¹⁰ Transsexualizmom sa rozumie túžba žiť a byť akceptovaný ako príslušník opačného pohlavia, zvyčajne sprevádzaná pocitom nepohody z vlastného anatomického pohlavia alebo jeho

vzťahu k maloletým sa v Slovenskej republike aplikuje diagnóza „*Porucha pohlavnej identity v detstve*“ (F64.2), definovaná ako: „*Porucha, ktorá sa zvyčajne zjavuje prvý raz v skorom detstve (a v každom prípade pred pubertou), charakterizovaná trvalou a intenzívnou nespokojnosťou s určeným pohlavím a s túžbou byť (alebo s nástojením na tom, že je) opačného pohlavia. Stále zamestnávanie odevmi a aktivitami opačného pohlavia a zavrhovanie vlastného pohlavia. Diagnóza vyžaduje hlbokú poruchu normálnej pohlavnej identity; nestačí na to samopašnosť dievčat alebo dievčenské správanie chlapcov.*“¹¹ Na druhej strane, „*rodová inkongruencia v detstve*“ (HA61), je charakterizovaná výrazným nesúlalom medzi prežívaným/vyjadrovaným rodom jednotlivca a priradeným pohlavím u detí pred pubertou. Zahŕňa silnú túžbu byť iným rodom, ako je pohlavie, ktoré mu bolo pridelené; silnú nechúť dieťaťa k jeho sexuálnej anatómii alebo predpokladaným sekundárnym pohlavným znakom a/alebo silnú túžbu po primárnych a/alebo predpokladaných sekundárnym pohlavných znakoch, ktoré zodpovedajú prežívanému rodu; a vymýšľanie alebo fantazijné hry, hračky, hry alebo činnosti a kamaráti na hranie, ktorí sú typickí skôr pre prežívaný rod než pre pohlavie, ktoré mu bolo pridelené. Samotné rodovo odlišné správanie a preferencie ale nie sú základom pre pridelenie diagnózy a inkongruencia musí pretrvávať približne 2 roky.¹²

Na základe uvedených definícií možno konštatovať, že nielen neimplementovaná Medzinárodná klasifikácia chorôb v jedenástej verzii, ale už i jej desiatá verzia platná v Slovenskej republike v súvislosti s rodovou inkongruenciou, či transsexualizmom rozlišuje medzi deťmi, dospievajúcimi (pubertálny vek) a dospelými. I keď v zmysle čl. 41 ods. 1 Ústavy SR sa zaručuje osobitná ochrana detí a mladistvých, súkromnoprávna úprava v zásade preferuje len rozlišovanie medzi maloletými (deťmi) a plnoletými, čo nezodpovedá ani medicínskemu pohľadu súvisiacemu s rodovou identitou. V súlade s ustanovením § 43 ods. 1 zákona č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (ďalej

neprimeranosti a želaním chirurgického a hormonálneho liečenia, ktoré by zladilo telo pacienta s preferovaným pohlavím. Definícia transsexualizmu (Dg. F64.0) podľa Medzinárodnej klasifikácie chorôb v desiatej slovenskej verzii (MKCH-10-SK) s účinnosťou od 01. 01. 2024 dostupnej na webovom sídle Národného centra zdravotníckych informácií. [cit. 30. 10. 2023]. Dostupná online: <https://www.nczisk.sk/standardy-v-zdravotnictve/pages/medzinarodna-klasifikacia-chorob-mkch-10.aspx>

¹¹ Definícia poruchy pohlavnej identity v detstve (Dg. F64.2) podľa Medzinárodnej klasifikácie chorôb v desiatej slovenskej verzii (MKCH-10-SK) s účinnosťou od 01. 01. 2024 dostupnej na webovom sídle Národného centra zdravotníckych informácií. [cit. 30. 10. 2023]. Dostupná online: <https://www.nczisk.sk/standardy-v-zdravotnictve/pages/medzinarodna-klasifikacia-chorob-mkch-10.aspx>

¹² Definícia rodovej inkongruencie v detstve (HA61) podľa Medzinárodnej klasifikácie chorôb v jedenástej verzii. Dostupná online na webovom portáli Svetovej zdravotníckej organizácie: <https://icd.who.int/en>. [cit. 30. 10. 2023].

len „Zákon o rodine“) má maloleté dieťa právo vyjadriť samostatne a slobodne svoj názor vo všetkých veciach, ktoré sa ho týkajú. Nasledujúci text sa aj z uvedeného dôvodu zameria na analýzu miery autonómie maloletých v súvislosti s ich právom na súkromie a miery paternalistického prístupu slovenského právneho poriadku, a to s osobitným dôrazom na sebaurčenie maloletého a vlastnej rodovej identity.

Súkromie a autonómia maloletých v konflikte s paternalizmom

Ako bolo uvedené úvodom, každá fyzická osoba (plnoletá, či maloletá) má právnu subjektivitu a s ňou spojené právo na ochranu svojej osobnosti, ktoré vzniká narodením (§ 7 ods. 1 OZ). Maloletí sú navyše subjektom ochrany osobnosti, ktorí si vzhľadom na svoju vyššiu mieru zraniteľnosti zaslúžia, aby ich osobnosť bola chránená za všetkých okolností.¹³ Ustanovenie § 11 Občianskeho zákonníka obsahuje demonštratívny výpočet hodnôt, ktoré sú v režime osobnostných práv chránené, a ku ktorým radí predovšetkým život a zdravie, občiansku česť a ľudskú dôstojnosť, súkromie, meno fyzickej osoby a prejavy osobnej povahy. Zásahy do osobnostných práv môžu byť realizované len v zmysle tzv. zákonných licencií podľa ustanovenia § 12 Občianskeho zákonníka, ktoré sú zamerané výlučne na zásahy do prejavov osobnej povahy (písomnosti, obrazové a zvukové záznamy, a pod.). Nároky vyplývajúce z neoprávnených zásahov do osobnostných práv (§ 13 OZ), vrátane nároku na náhradu škody (§ 16 OZ) sa však vzťahujú na akékoľvek atribúty osobnosti fyzickej osoby, či už jej telesnej integrity, súkromia, rodinného života alebo ľudskej dôstojnosti. Pasívne legitimovaným, t. j. osobou, ktorá sa môže dopustiť tohto zásahu je akákoľvek fyzická, či právnická osoba, ale i štát. V uvedenom kontexte štít nie v úzko vymedzenej zodpovednosti štátu za škodu spôsobenú nezákonným rozhodnutím podľa osobitného predpisu,¹⁴ ale v postavení akejkoľvek právnickej osoby (§ 21 OZ). V širšej súvislosti možno zodpovednosť štátu za škodu spôsobenú zásahom do ochrany osobnosti vnímať napr. v spojení s nerešpektovaním pozitívneho záväzku štátu z medzinárodných zmlúv (Dohovor o právach dieťaťa, Európsky dohovor o ľudských právach Rady Európy, a pod.), t. j. nevytvorením právnej úpravy, ktorá by dostatočným spôsobom reflektovala plnú mieru ochrany osobnostných práv jednotlivcov. (Ne)konaním, ktoré je v rozpore so základnými ľudskými právami, ktorým zároveň dochádza k zásahu do osobnostných práv jednotlivca, maloletého nevynímajúc, a potenciálnej zodpovednosti za škodu. V súvislosti s procesom tranzície môžu uvedené zásahy predstavovať napr. nemožnosť tranzície ako takej, nútené chirurgické zásahy do telesnej integrity v

¹³ porov. Rozsudok Nejvyššího soudu ČR zo dňa 27. 08. 2013, sp. zn. 30 Cdo 252/2014.

¹⁴ Pozri zákon č. 514/2003 Z. z. o zodpovednosti za škodu spôsobenú pri výkone verejnej moci a o zmene niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

podobe sterilizácie v rámci procesu zmeny rodu, a pod. V čase písania tohto článku je platný a účinný Štandardný postup pre diagnostiku a komplexný manažment zdravotnej starostlivosti o dospelú osobu s transsexualizmom (F64.o),¹⁵ ktorý pre zmenu rodu nevyžaduje sterilizáciu. Podľa medializovaných informácií¹⁶ však dôjde k jeho zrušeniu, a teda k návratu do právneho vákuu, ktoré bude od fyzických osôb majúcich záujem o zmenu rodu požadovať, ako uvádza Meteňkanyč nie sterilizáciu, ale obligatórnu kastráciu,¹⁷ čo je z pohľadu ľudskoprávných štandardov konštantne judikované ako neakceptovateľné.¹⁸

Osobnostné práva, právo na súkromie nevynímajú, patria i maloletým, a to bez ohľadu na ich vek, či individuálne rozumové a vôľové schopnosti.¹⁹ Maloletí však majú, v porovnaní s plnoletými fyzickými osobami, tieto osobnostné práva viacerými spôsobmi limitované, a to predovšetkým paternalistickým dohľadom, teda obmedzením slobodného rozhodovania z pozície nadradeného postavenia, tak zo strany štátu v podobe autonómii obmedzujúcej právnej úpravy, ako aj zo strany rodičov vykonávajúcich rodičovské práva a povinnosti. Nasledujúci text sa, s prihliadnutím na ciele tohto článku, zameria predovšetkým na tie protektívne a súčasne reštriktívne opatrenia a zásahy do osobnostných práv maloletých a ich autonómie, ktoré súvisia so súkromím a rodovou identitou maloletých.

Inštitucionálny paternalizmus

Inštitucionálnym paternalizmom pre účely tohto príspevku rozumieme tú formu zásahov do autonómie subjektov, ktorá je vykonávaná štátom prostredníctvom právnej úpravy, resp. subsidiárne orgánmi verejnej moci, či ďalšími subjektmi

¹⁵ Štandardný postup pre diagnostiku a komplexný manažment zdravotnej starostlivosti o dospelú osobu s transsexualizmom (F64.o), účinný od 03. 03. 2023. Dostupný online: <https://www.health.gov.sk/?Standardne-Postupy-V-Zdravotnictve>

¹⁶ RTVS: *Rezort zdravotníctva na žiadosť SNS ruší usmernenie, ktoré malo zjednodušiť zmenu pohlavia u transrodových ľudí.*, [cit. 21. 11. 2023], dostupné online: <https://spravy.rtvsk/2023/11/rezort-zdravotnictva-na-ziadost-sns-rusi-usmernenie-ktore-malo-zjednodusit-zmenu-pohlavia-u-transrodovych-ludi/>

¹⁷ V zmysle praxe pred rokom 2022 na Slovensku nevyhnutnou súčasťou „zmeny pohlavia“ bolo aj odstránenie reprodukčných orgánov trans osoby. Uvedené však nie je ukončenie reprodukčnej schopnosti človeka (teda tzv. sterilizácia), ale priamo kastrácia, keďže sa definitívne odstránia pohlavné žľazy a orgány (a to má za následok aj sterilizáciu). In: METEŇKANYČ, O. M.: *Nútená kastrácia ako povinná podmienka pri prepise rodu v podmienkach Slovenskej republiky.* In *Comenius časopis*, 2021, č. 2, s. 10. [cit. 21. 11. 2023]. Dostupné z: <https://comeniuscasopis.flaw.uniba.sk/2022/01/10/comenius-casopis-2-2021/>

¹⁸ Rozhodnutie ESLP vo veci X. a Y. proti Rumunsku zo dňa 19. januára 2021, č. sťažnosti 2145/16 a 20607/16, Rozhodnutie ESLP vo veci A.D. a ďalší proti Gruzínsku zo dňa 01. decembra 2022, č. sťažnosti 57864/17, 79087/17 a 55353/19.

¹⁹ Z III, s. 179: „Spôsobilosť na ochranu svojej osobnosti má každý občan, teda aj maloletý.“

konajúcimi v súlade s právnymi predpismi. Zásahy do osobnej slobody voči maloletým by mali spĺňať predovšetkým ich protektívny význam, a to či už vo vzťahu k životu a zdraviu maloletých (napr. zákaz predaja tabakových výrobkov osobám mladším ako 18 rokov)²⁰ alebo aj voči osobám, ktoré s maloletými vstupujú do právnych vzťahov (napr. limitovaná spôsobilosť maloletých na právne úkony),²¹ a to pri súčasnom konvenovaní najlepšiemu záujmu maloletého.²² Ku kolízii osobnostného práva na súkromie a rodinný život maloletého, ktorého súčasťou je aj právo na sebaurčenie a rodovú identitu, s paternalistickými reguláciami štátu dochádza vo viacerých rovinách, z ktorých väčšina nemá priamu súvislosť napr. s procesom tranzície ako takým, ale predstavuje zásah do autonómie maloletého v akomkoľvek ohľade:

- a) Spôsobilosť maloletých na právne úkony.** Občiansky zákonník priznáva spôsobilosť na právne úkony v plnom rozsahu fyzickým osobám, ktoré nadobudli plnoletosť, a to buď dovýšením osemnásteho roku veku alebo uzavretím manželstva (§ 8 OZ) maloletým starším ako šesťnásť rokov (§ 11 Zákona o rodine), na rozdiel od úpravy občianskeho zákonníka z roku 1950, ktorá síce neprakticky, no explicitne normovala rôzne stupne spôsobilosti v závislosti od veku maloletého.²³ Jedinú výnimku Občianskeho zákonníka v súčasnosti predstavuje možnosť maloletého staršieho ako 15 rokov zriadiť závet vo forme notárskej zápisnice (§ 476d ods. 2 OZ) a deliktuálna zodpovednosť maloletých viazaná na individuálnu schopnosť ovládnuť svoje konanie a posúdiť jeho následky (§ 422 OZ). Maloletí majú spôsobilosť len na také právne úkony, ktoré sú svojou povahou primerané rozumovej a vôľovej vyspelosti zodpovedajúcej ich veku (§ 9 OZ). Kritérium rozumovej a vôľovej vyspelosti je konštantne považované za objektívne,²⁴ i keď sa vyskytujú aj

²⁰ porov. ustanovenie § 6 ods. 3 zákona č. 377/2004 Z. z. o ochrane nefajčiarov a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov

²¹ napr. § 9 Občianskeho zákonníka, § 172 zákona č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce v znení neskorších predpisov (notifikácia alebo vyjadrenie zákonného zástupcu pri skončení pracovného pomeru s mladistvým), a mnohé ďalšie.

²² V súlade s čl. 3 ods. 1 Dohovoru o právach dieťaťa je záujem dieťaťa prvoradým hľadiskom pri akejkoľvek činnosti týkajúcej sa detí, uskutočňovanej zariadeniami sociálnej starostlivosti, súdmi, správnymi alebo zákonodarnými orgánmi.

²³ porov. ustanovenia § 9 až 12 zákona č. 141/1950 Zb. Občiansky zákonník, ktoré rozlišovali štyri štádiá spôsobilosti na právne úkony v závislosti od dosiahnutého veku (do šiestich rokov veku, od šiestich rokov, od pätnástich rokov a od osemnástich rokov veku; a taktiež sa plnoletosť nadobúdala uzavretím manželstva od šesťnástich rokov veku).

²⁴ Z novších rozhodnutí pozri napr. Rozsudok Nejvyššího soudu ČR zo dňa 25. 05. 2022, sp. zn. 33 Cdo 2726/2021 a nadväzujúci Nález Ústavního soudu ČR zo dňa 11. 04. 2023, sp. zn. IV. ÚS 2381/22.

opozitné doktrínálne názory,²⁵ nateraz sa vyspelosť konkrétneho maloletého posudzuje výlučne podľa priemernej vyspelosti vekom identických maloletých, na čom zotrvalo aj znenie českého občianskeho zákonníka.²⁶ Spôsobilosť na právne úkony maloletých v konkrétnych situáciách je preto dotváraná rozhodovacou činnosťou súdov,²⁷ resp. niektorými ďalšími osobitnými predpismi.²⁸ Právny úkon, na ktorý je maloletý nespôsobilý, musí preto urobiť zákonný zástupca (rodič) maloletého, a to s právnymi účinkami ex nunc.²⁹ Uvedené sa vzťahuje rovnako na právne úkony súvisiace s ochranou osobnosti maloletého (vrátane súkromia), ktoré nie sú primerané rozumovej a vôľovej vyspelosti zodpovedajúcej veku maloletého, teda vyspelosti vekom totožných maloletých. Potrebné je taktiež zdôrazniť, že procesnú spôsobilosť, oprávnenie realizovať jednotlivé procesné úkony v konaní pred súdom samostatne, majú maloletí len v tých prípadoch, v ktorých im je priznaná hmotným právom, avšak ako tvrdí Löwy, súd by sa mal aj s prihliadnutím na procesnú úpravu a povahu konania zamerať na posúdenie miery rozumovej a vôľovej vyspelosti maloletého a až potom rozhodnúť o tom, či je alebo nie je potrebné mu v konaní ustanoviť opatrovníka.³⁰ Ako bolo uvedené, hmotné právo priznáva maloletým komplexné práva spojené s ochranou osobnosti, no je pravdepodobné, že tieto nebudú realizované samotnými maloletými, ale prostredníctvom

²⁵ Napríklad Strapáč tvrdí, že: „nie je možné bez ďalšieho vysloviť záver, že určitý právny úkon je neplatný, pretože maloletí takéhoto veku naň generálne nie sú spôsobilí, ale bude potrebné pátrať aj po individuálnych rozumových a vôľových danostiach maloletého, ktorý môže byť oveľa vyspelejší ako jeho rovesníci.“ In: STRAPÁČ, P. § 9 [Spôsobilosť maloletých na právne úkony]. In: ŠTEVČEK, M., DULAK, A., BAJÁNKOVÁ, J., FEČÍK, M., SEDLAČKO, F., TOMAŠOVIČ, M. a kol.: Občiansky zákonník I. § 1 – 450. 2. vydanie. Komentár. Praha: C. H. Beck, 2019, s. 58. Švestka s Eliášem uvedené zvyrazňujú: „Tím spíš je nutné brát dostatečný zřetel na individualitu nezletilého dnes, protože jiný přístup k jednotlivci by sotva mohl být ústavně konformní.“ In: ŠVESTKA, J., ELIÁŠ, K. § 9 [Způsobilost nezletilých k právním úkonům]. In: ŠVESTKA, J., SPÁČIL, J., ŠKÁROVÁ, M., HULMÁK, M. a kol. *Občanský zákoník I, II.* 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 112.

²⁶ porov ustanovenie § 31 zákona č. 89/2012 Sb. Občanský zákoník v znení neskorších predpisov a DOBROVOLNÁ, E. § 31 [Svéprávnost nezletilých]. In: LAVICKÝ, Petr a kol. *Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1–654).* 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2022, s. 138.

²⁷ pozri napr. R 42/1972, R 13/1981, R 27/2005, Rozsudok Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. NS sp. zn. 20 Cdo 2775/2005, a pod.

²⁸ Napr. možnosť maloletého rodiča urobiť súhlasné vyhlásenie o rodičovstve, len pred súdom, avšak bez ingerencie zákonného zástupcu maloletého rodiča (§ 91 ods. 3 Zákona o rodine).

²⁹ porov. FEKETE, I.: Občiansky zákonník 1. zväzok (Všeobecná část). Veľký komentár, 3. aktualizované a rozšírené vydanie. Bratislava: Eurokódex, 2017, s. 171.

³⁰ LÖWY, A.. § 67 [Procesná spôsobilost]. In: ŠTEVČEK, M., FICOVÁ, S., BARICOVÁ, J., MESIARKINOVÁ, S., BAJÁNKOVÁ, J., TOMAŠOVIČ, M. a kol. *Civilný sporový poriadok.* 2. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2022, s. 264.

zákonných zástupcov maloletých (napr. rodičov), čo v situácii zákonných zástupcov ako pôvodcov zásahu nevyhnutne vedie ku konfliktu záujmov, a de facto môže vyústiť do neadekvátnej ochrany záujmov, ochrany osobnosti, súkromia, maloletého.

b) Poskytovanie zdravotnej starostlivosti maloletým. Jedným z predpisov zasahujúcich do osobnostných práv maloletých, predovšetkým tých súvisiacich so životom, telesnou integritou a zdravím, generalizujúco súkromím, je zákon č. 576/2004 Z. z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (ďalej len „*Zákon o zdravotnej starostlivosti*“). Ak sa zdravotná starostlivosť má poskytnúť maloletému je, v súlade s ustanovením § 6 ods. 1 písm. b) Zákona o zdravotnej starostlivosti, povinný ošetrojúci zdravotnícky pracovník informovať o účele, povahe, následkoch a rizikách poskytnutia zdravotnej starostlivosti, o možnostiach voľby navrhovaných postupov a rizikách odmietnutia poskytnutia zdravotnej starostlivosti, zákonného zástupcu maloletého, ktorý následne udeľuje alebo odmieta udeliť informovaný súhlas na poskytnutie zdravotnej starostlivosti maloletému. Napriek uvedenému, maloletého nie je možné z tohto procesu úplne vynechať, pretože je oprávnený podieľať sa na rozhodovacom procese (o udelení informovaného súhlasu) v najväčšej miere, ktorú dovoľujú schopnosti maloletého (§ 6 ods. 6 písm. b) Zákona o zdravotnej starostlivosti). Ako uvádza Čipková, rešpektovanie participačných práv dieťaťa pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti je dôležitým prvkom zásady autonómie vôle pacienta, a preto dieťa ako subjekt právnych vzťahov má byť zapojené do rozhodovacích procesov, ktoré sa ho týkajú, o to viac, ak ide o najzraniteľnejšiu a najintímnejšiu oblasť jeho života.³¹ V uvedenej súvislosti je dôležité poznamenať, že participácia maloletého na rozhodovacom procese je viazaná na individuálne kognitívne schopnosti maloletého a na rozdiel od všeobecnej spôsobilosti na právne úkony ju nemožno posudzovať objektívne. Podľa Duškovej má byť schopnosť dať informovaný súhlas posudzovaná individuálne v závislosti na rozumových a vôľových kapacitách a zároveň podľa závažnosti zákroku, pričom ako príklad uvádza priemernú schopnosť pätnásťročného adolescenta slobodne sa rozhodnúť o užívaní antikoncepčných prostriedkov, a to taktiež vzhľadom

³¹ ČIPKOVÁ, T. Informovaný súhlas pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti maloletému dieťaťu. In BATKA, L., RAKOVÁ, K., HORVAT, M., KIŠOŇOVÁ, R., ČIPKOVÁ, T. a kol.: *Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Interdisciplinárne pohľady*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2022, s. 198.

na právom aprobovanú hranicu pre začiatok sexuálneho života.³² Obdobne by to platilo (de lege ferenda) pre prípady sebaurčenia maloletého, teda v prípadoch, kedy by maloletému mala byť poskytovaná zdravotná starostlivosť súvisiaca napr. s tranzíciou, ktorá predstavuje zásadný zásah do osobnostných práv maloletého. Pripustiac možnosť tranzície alebo súvisiacej zdravotnej starostlivosti vo vzťahu k maloletým bez ďalšieho by de lege lata v prípade nesúhlasu zákonných zástupcov s poskytnutím zdravotnej starostlivosti, bolo možné aplikovať ustanovenie § 6 ods. 7 Zákona o zdravotnej starostlivosti, v zmysle ktorého je poskytovateľ zdravotnej starostlivosti oprávnený podať návrh na súd o nahradenie súhlasu s poskytnutím zdravotnej starostlivosti maloletému. Podľa Humeníka, ak má ošetrojúci zdravotnícky pracovník vo vzťahu k liečbe nespôsobilého pacienta odlišný (odborný) názor, ako je názor jeho zákonného zástupcu, to samo osebe nespôsobuje na strane poskytovateľa vznik povinnosti podať návrh na príslušný súd, aby tento nahradil súhlas zákonného zástupcu.³³ Ako ďalej rozvíja Čipková, Zákon o zdravotnej starostlivosti, či iný predpis, nepriznáva v danej súvislosti aktívnu legitimáciu aj maloletému dieťaťu, ktorého jedinou alternatívou je tak získanie informovaného súhlasu prostredníctvom konania o ustanovenie kolízneho opatrovníka maloletému podľa § 31 ods. 2 Zákona o rodine ex offio (na základe podnetu podaného maloletým, či inou osobou).³⁴ V korelácii s právom na sebaurčenie maloletých a potenciálnou tranzíciou je potrebné poukázať na skutočnosť, že právna úprava poskytovania zdravotnej starostlivosti (k 31. 10. 2023) bližšie upravuje štandardný postup pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti súvisiacej s tranzíciou len v prípade plnoletých (dospelých) osôb.³⁵ V prípadnom konaní o nahradenie súhlasu platí, že ochrana zdravia a života dieťaťa je dostatočným dôvodom pre zásah do rodičovských práv,³⁶ čo by bolo možné konštatovať aj v týchto prípadoch,

³² DUŠKOVÁ, Š. Článok 16 (Právo na súkromý a rodinný život. In: DUŠKOVÁ, Š., HOFSCHEIDEROVÁ, A., KOUŘILOVÁ, K.: Úmluva o právech dieťaťa. Komentár. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2021, s. 255.

³³ HUMENÍK, I. § 6 [Poučenie a informovaný súhlas]. In: HUMENÍK, I., KOVÁČ, P. a kol. *Zákon o zdravotnej starostlivosti*. 2. vydanie. Bratislava: C. H. Beck, 2023, s. 220.

³⁴ ČIPKOVÁ, T. Informovaný súhlas pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti maloletému dieťaťu. In: BATKA, L., RAKOVÁ, K., HORVAT, M., KIŠOŇOVÁ, R., ČIPKOVÁ, T. a kol.: *Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Interdisciplinárne pohľady*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2022, s. 200.

³⁵ porov. Štandardný postup pre diagnostiku a komplexný manažment zdravotnej starostlivosti o dospelú osobu s transsexualizmom (F64.0), účinný od 03. 03. 2023 (dostupný online: <https://www.health.gov.sk/?Standardne-Postupy-V-Zdravotnictve>).

³⁶ porov. Nález Ústavného soudu ČR zo dňa 20. 08. 2004, sp. zn. III. ÚS 459/03.

no súd by mal v tomto konaní detailne skúmať a prihliadať predovšetkým na záujem maloletého.

- c) **Zmena mena, priezviska a rodného čísla maloletých.** Meno a priezvisko predstavuje jeden zo základných atribútov osobnosti fyzickej osoby. Horvat na základe analýzy rozhodovacej praxe ESLP a právnych predpisov vo vzťahu k menu a priezvisku (ich zmene v súvislosti s rodovou identitou) konštatuje, že slovenská právna úprava nezodpovedá požadovaným medzinárodným štandardom.³⁷ Zákon č. 300/1993 Z. z. o mene a priezvisku v znení neskorších predpisov (ďalej len „Zákon o mene a priezvisku“) umožňuje, no zároveň limituje zmenu mena a priezviska fyzických osôb, normovaním dôvodov, na základe ktorých je táto zmena prípustná.³⁸ Maloletí pred dosiahnutím plnoletosti nie sú spôsobilí požadovať zmenu mena a priezviska, a to implicitne zo žiadneho z dôvodov uvedených v Zákone o mene a priezvisku. A contrario tak k realizácii zmeny mena a priezviska maloletého môže dôjsť len prostredníctvom jeho zákonných zástupcov.³⁹ Zákon o mene a priezvisku však reflektuje nielen na participačné práva maloletého staršieho ako 15 rokov, vyplývajúce explicitne z ustanovenia § 41 ods. 3 Zákona o rodine,⁴⁰ keď na zmenu mena alebo priezviska vyžaduje písomný súhlas maloletého s úradne osvedčeným podpisom (§ 7 ods. 4 Zákona o mene a priezvisku), no taktiež aplikuje doktrínu najlepšieho záujmu maloletého, keď zmenu mena alebo priezviska umožňuje matričnému úradu nepovoliť, ak by zmena bola v rozpore so záujmom maloletého (§ 8 Zákona o mene a priezvisku). V spojení s tranzíciou Zákon o mene a priezvisku (§ 6 ods. 6) umožňuje fyzickej osobe, u ktorej prebieha zmena pohlavia, používať neutrálne meno a priezvisko, a to na základe žiadosti a potvrdenia zdravotníckeho zariadenia, z dôvodu ktorého je, ako uvádzame vyššie, vylúčená takáto zmena v prípade maloletých. V prípade tranzície je nevyhnutné zaoberať sa aj zmenou rodného čísla upraveného zákonom č. 301/1995 Z. z. o rodnom čísle v znení neskorších predpisov (ďalej len „Zákon o rodnom čísle“), keďže v Slovenskej republike je tento identifikátor spojený aj s rodom (pohlavím) fyzickej osoby.⁴¹ Zmena rodného čísla na požiadanie (tzn. nie v situácii pridelenia

³⁷ HORVAT, M. Zmena mena, priezviska a pohlavia. Analýza judikatúry ESLP a slovenskej právnej úpravy. In Comenius časopis, 2021, č. 2, s. 135. [online] ISSN 2454-0846. Dostupné z: <https://comeniuscasopis.flaw.uniba.sk/2022/01/10/comenius-casopis-2-2021/>

³⁸ pozri ustanovenie § 6 Zákona o mene a priezvisku.

³⁹ pozri napr. ustanovenie § 7 ods. 3 Zákona o mene a priezvisku.

⁴⁰ § 41 ods. 3 Zákona o rodine: „Na zmenu mena alebo zmenu priezviska maloletého dieťaťa staršieho ako 15 rokov sa vyžaduje jeho súhlas.“

⁴¹ Podľa ustanovenia § 2 ods. 3 Zákona č. 301/1995 Z. z. o rodnom čísle v znení neskorších predpisov: „Prvé dvojčísle rodného čísla vyjadruje posledné dve číslice roku narodenia osoby, druhé dvojčísle

identického rodného čísla dvom osobám, a pod.) je možná len v súvislosti s inštitútom agenta v trestnom konaní⁴² a v súvislosti so zmenou pohlavia fyzickej osoby.⁴³ Osoba so zmeneným rodom je povinná o zmenu rodného čísla požiadať bezodkladne, pričom zákon o rodnom čísle, neprezumujúc tranzíciu maloletých, nešpecifikuje detaily spôsobilosti na podanie tejto žiadosti. Jej nevyhnutnou súčasťou je však lekársky posudok o zmene pohlavia, preto ako uvádzame ďalej, je v stave de lege lata pre maloletého zmena rodného čísla vylúčená.

Už na základe pomerne stručnej analýzy právnej úpravy je možné konštatovať záver, že štát viacerými spôsobmi limituje maloletých v ich autonómii. Uvedené limity sa týkajú širokého spektra činností a s nimi súvisiacich právnych úkonov (nie sú raritnými ani v korelácii so súkromím, či ďalšími osobnostnými právami maloletých), pričom nie vždy sú nevyhnutne späté s úmyslom zákonodarcu chrániť maloletých. V otázkach sebaurčenia, rodovej identity, ako zložky súkromia, ale i v otázkach akýchkoľvek ďalších zásahov do telesnej integrity týkajúcich sa zdravia (fyzického i psychického) maloletých neposkytuje súčasný Zákon o zdravotnej starostlivosti maloletým dostatočnú autonómiu, v rámci ktorej by mohli nielen vyjadriť svoj názor na poskytovanú zdravotnú starostlivosť, ale tento by bol aj adekvátnym spôsobom (napr. v prípade rozporu s názorom rodičov) reflektovaný, prípadne by vo veci rozhodol súd i na návrh maloletého, rešpektujúc najlepší záujem maloletého. Rovnako uvedené platí pre Zákon o mene a priezvisku, ktorý neumožňuje maloletým zmenu mena podľa vlastného uváženia.

Interpersonálny paternalizmus

Interpersonálnym paternalizmom pre účely tohto článku rozumieme zásahy do autonómie jednotlivca (či už priamo alebo nepriamo ovplyvňovaním), ktoré sú realizované v rovine osobných, medziľudských, vzťahov fyzických osôb. Uvedený druh paternalizmu je vo vzťahu k maloletým pozorovateľný v rovesníckych, priateľských, sociálnych väzbách, či v širokom spektre rodinných vzťahov, no právne významný je predovšetkým v rovine medzi maloletým a jeho zákonnými zástupcami, najčastejšie rodičmi.

Právom, no taktiež povinnosťou rodičov je v zmysle ustanovenia čl. 41 ods. 4 Ústavy SR starostlivosť o deti a ich výchova. Súčasne majú rodičia právo vychovávať deti v zhode s vlastným náboženským a filozofickým presvedčením (čl. 4 Zákona o rodine),

vyjadruje číselné označenie mesiaca narodenia osoby (u žien zvýšené o 50), tretie dvojčíslenie vyjadruje číselné označenie dňa narodenia osoby v danom kalendárnom mesiaci."

⁴² porov. ustanovenie § 117 zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov.

⁴³ § 8 ods. 2 písm. b) Zákona o rodnom čísle.

a práve rodičia majú rozhodujúcu úlohu vo výchove dieťaťa (§ 30 ods. 1 Zákona o rodine). Náboženské, či filozofické presvedčenie rodičov, rovnako ako rozhodujúca úloha rodičov však nie je vo výchove maloletých dogmou, ktorá by umožňovala nerešpektovanie potrieb maloletého, jeho súkromia, či ďalších osobnostných práv. Príkladom možno uviesť situácie, kedy by výchova maloletého bola založená napr. na nepatričných výchovných metódach,⁴⁴ viedla k potláčaniu ľudských práv,⁴⁵ alebo filozofické a náboženské presvedčenie rodičov by vyústilo k odmietnutiu poskytnutia zdravotnej starostlivosti maloletému ohrozujúc jeho život alebo zdravie,⁴⁶ či do situácií odôvodňujúcich posúdenie výchovy a výchovných metód rodičov ako naplňajúce znaky niektorého z trestných činov.⁴⁷ Pri výkone rodičovských práv a povinností sú rodičia povinní chrániť záujmy maloletého dieťaťa (§ 28 ods. 2 Zákona o rodine), preto výchova maloletého, vrátane rešpektovania jeho súkromia, musí zohľadňovať primárne hľadisko starostlivosti o maloletých, ktorým je záujem maloletého dieťaťa, a to pri rozhodovaní o akýchkoľvek veciach, ktoré sa týkajú maloletého (čl. 5 Zákona o rodine). V uvedenom kontexte nie nevýznamnou je i povinnosť rodičov v súlade s čl. 4 Zákona o rodine zabezpečiť rodine pokojné a bezpečné prostredie. Teda prostredie, ktoré by bolo bezpečné nielen z pohľadu fyzického bezpečia, ale ktoré by bolo i prostredím, v ktorom maloletý cíti sociálne a psychologické bezpečie, t. j. prostredie v ktorom je nielen rešpektované jeho

⁴⁴ pozri napr. Rozhodnutie ESLP vo veci Tlapak a ďalší proti Nemecku zo dňa 22. 03. 2018, č. sťažnosti 11308/16 a 11344/16, v ktorom ESLP konštatoval adekvátnosť obmedzenia rodičovských práv rodičom, ktorí boli vzhľadom na svoje náboženské presvedčenie presvedčení, že ich metódy výchovy detí vo forme telesných trestov sú legitímne.

⁴⁵ Napr. v popieraní, spochybnovaní, schvaľovaní alebo ospravedlňovaní holokaustu, zločinov režimu založeného na fašistickej ideológii, zločinov režimu založeného na komunistickej ideológii alebo zločinov iného podobného hnutia, ktoré násilím, hrozbou násilia alebo hrozbou inej ťažkej ujmy smeruje k potlačeniu základných práv a slobôd osôb (porov. § 422 ods. 1 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov; ďalej len „Trestný zákon“), a pod.

⁴⁶ Napr. odmietanie krvných transfúzií (náboženská spoločnosť Jehovovi svedkovia), povinných pravidelných očkovaní osôb v zmysle zákona č. 355/2007 Z. z. o ochrane, podpore a rozvoji verejného zdravia a o zmene a doplnení niektorých zákonov, a pod. K problematike povinného očkovania pozri napr. Rozsudok Najvyššieho súdu SR zo dňa 30. 07. 2020, sp. zn. 2 Cdo/139/2020. Ústavný súd ČR v súvislosti s povinným očkovaním formuloval podmienky uplatnenia sekulárnej výhrady vo svedomí (pozri nález Ústavného soudu ČR zo dňa 27. 04. 2021, sp. zn. IV. ÚS 2530/20).

⁴⁷ Počnúc napr. trestným činom ohrozovania mravnej výchovy mládeže tým, že rodič vystaví dieťa nebezpečenstvu spustnutia zväzdaním alebo umožnením nemravného života (§ 211 ods. 1 písm. a) b) Trestného zákona) až po trestný čin týrania blízkej osoby, napr. v prípade spôsobenia psychického utrpenia maloletému ponižovaním, pohrdavým zaobchádzaním, neustálym sledovaním, vyhrázaním, vyvolávaním strachu alebo stresu, násilnou izoláciou, citovým vydieraním alebo iným správaním, ktoré ohrozuje fyzické alebo psychické zdravie alebo obmedzuje bezpečnosť maloletého, či bezdôvodným odopieraním zdravotnej starostlivosti (§ 208 ods. 1 písm. a) a b) Trestného zákona).

súkromie, vrátane parciálnych práv s ním súvisiacich, ale v ktorom sú saturované potreby jeho duševného a emočného blahobytu.

Pomerne jednoznačná je kontrola výkonu rodičovských práv a povinností vo vzťahu k majetkovým právam maloletých, ktorá predpokladá schválenie súdom v prípade nie bežného nakladania s majetkom maloletého.⁴⁸ V otázkach týkajúcich sa osobnostných práv maloletého, osoby dieťaťa, zákonní zástupcovia nepodliehajú kontrole súdom ani v prípade, ak ide o podstatné rozhodnutia.⁴⁹ Raritné výnimky ingerencie verejnej moci predstavuje možnosť matričného úradu nepripustiť zmenu mena alebo priezviska maloletého, pokiaľ by bola v rozpore so záujmom maloletého alebo hypotetická možnosť poskytovateľa zdravotnej starostlivosti požiadať súd o nahradenie súhlasu s poskytnutím zdravotnej starostlivosti maloletému, ktoré boli pertraktované vyššie.⁵⁰

Pri akýchkoľvek zásahoch do osobnostných práv maloletých je potrebné predovšetkým adekvátne určiť a posúdiť záujem maloletého dieťaťa. Pritom je nevyhnutné reflektovať okrem iného ochranu dôstojnosti, ako aj duševného, telesného a citového vývinu dieťaťa, okolnosti, ktoré súvisia so zdravotným stavom dieťaťa a podmienky na zachovanie identity dieťaťa.⁵¹ Paternalizmus rodičov v podobe rozhodovania o osobnostných právach maloletých, či zásahov rodičov do osobnostných práv maloletých, musí byť limitovaný ochranou záujmov maloletého za súčasného umožnenia najvyššej možnej miery autonómie maloletého, a redukovaný len na vykonávanie tých úkonov a obmedzení, ktoré sú objektívne v najlepšom záujme maloletého. Uvedené sa vzťahuje nielen na výchovné zásahy zákonných zástupcov do osobnostných práv maloletého, ale aj na zásahy vo forme (ne)realizovaných právnych úkonov súvisiacich so súkromím maloletého, vrátane poskytovania zdravotnej starostlivosti maloletému.

Rozhodovacia prax súdov v súvislosti s ochranou osobnosti (súkromia) maloletých sa zameriava predovšetkým na zásahy tretích osôb (médií, a pod.) bez súhlasu maloletých alebo ich zákonných zástupcov,⁵² prípadne nedostatočnosťou právnej úpravy garantujúcej ochranu súkromia maloletých.⁵³ Pomerne výnimočnými sú

⁴⁸ Ustanovenie § 28 Občianskeho zákonníka.

⁴⁹ JURČOVÁ, M., PAVELKOVÁ, B., NEVOLNÁ, Z., OLŠOVSKÁ, A., SMYČKOVÁ, R. Práva a povinnosti rodičov pri rozhodovaní o veciach dieťaťa a jeho zastupovaní. In: JURČOVÁ, M., PAVELKOVÁ, B., NEVOLNÁ, Z., OLŠOVSKÁ, A., SMYČKOVÁ, R. *Zastúpenie v súkromnom práve*. 2. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2021, s. 138.

⁵⁰ Ustanovenie § 8 Zákona o mene a priezvisku a § 6 ods. 7 Zákona o zdravotnej starostlivosti.

⁵¹ porov. čl. 5 Zákona o rodine.

⁵² Rozhodnutie ESLP vo veci Reklós a Davourlis proti Grécku zo dňa 15. 01. 2009, č. sťažnosti 1234/05, v ktorom súd konštatoval porušenie práva na súkromie maloletého vyhotovením snímok maloletého profesionálnym fotografom na novorodeneckom oddelení bez súhlasu zákonných zástupcov.

⁵³ pozri Rozhodnutie ESLP vo veci K.U. proti Fínsku zo dňa 02. 12. 2008, č. sťažnosti 2872/02, v ktorom ESLP konštatoval nedodržanie pozitívneho záväzku štátu zabezpečiť ochranu práva na súkromie

rozhodnutia, v ktorých by pasívne legitimovanými ako pôvodcovia zásahu do osobnostných práv maloletého boli zákonní zástupcovia (rodičia) maloletého. Príkladmo možno uviesť nerešpektovanie súkromia maloletého tajným vytváraním zvukovoobrazových záznamov⁵⁴ alebo zverejňovaním podobizní maloletého na sociálnych sieťach s cieľom vlastnej propagácie,⁵⁵ a pod. Absentujú rozhodnutia, ktoré by mali súvislosť so sebaurčením alebo rodovou identitou maloletého. Na základe uvedeného ale nemožno konštatovať, že k uvedeným zásahom nedochádza. Vyššie uvedené závery sa identicky vzťahujú aj na právo maloletého na sebaurčenie a rodovú identitu, ktorá je imanentnou súčasťou osobnosti maloletého, o ktorej môže rozhodovať len maloletý. V súvislosti s prípadným poskytovaním súvisiacej zdravotnej starostlivosti je potrebné zdôrazniť, že vhodnosť, či nevhodnosť poskytnutia zdravotnej starostlivosti má zisťovať a posudzovať lekár, prípadne v uvedených situáciách širší okruh odborníkov, ktorí na rozdiel od rodiča maloletého disponujú adekvátnym vzdelaním.⁵⁶ V opačnom prípade by mohlo dôjsť k zásahu do osobnostných práv maloletého, a to v najintímnejšej sfére jeho osobnosti, ktoré môžu zásadným a nezvratným spôsobom ovplyvniť ďalší vývin maloletého, v rozpore s jeho najlepším záujmom. Nerozhodným pritom je, či by v rozpore so záujmom maloletého išlo o zásah neumožňujúci určenie rodovej identity podľa presvedčenia maloletého alebo o zásah presadzujúci určenie rodovej identity podľa predstáv zákonných zástupcov maloletého.

Záver

*„Spočiatku deti milujú svojich rodičov, keď sú staršie, súdia ich; no len zriedkakedy im však odpúšťajú.“*⁵⁷ Vplyv rodičov na blaho dieťaťa v najširšom slova zmysle patrí k tým najdôležitejším pre mnohé aspekty rozvoja dieťaťa, počnúc fyzickým až po emocionálne zdravie, kognitívne a sociálne schopnosti, formujúce osobnosť dieťaťa,

maloletého v súvislosti so zverejnením inzerátu o maloleťom, ktorý ho vystavoval páchatelom trestnej činnosti.

⁵⁴ Rozhodnutie ESLP vo veci Söderman proti Švédsku zo dňa 12. 11. 2013, č. sťažnosti 5786/08, v ktorom nevlastný otec (nie zákonný zástupca) maloletej vyhotovoval videozáznam bez jej súhlasu, v čase keď právny systém nepodmieňoval filmovanie súhlasom dotknutej osoby, čím nezabránil zásahu do osobnej integrity maloletej.

⁵⁵ Rozhodnutie Nejvyššího soudu ČR zo dňa 12. 12. 2012, sp. zn. 30 Cdo 3770/2011, publikované v Sbíрке soudních rozhodnutí a stanovisek pod č. R 31/2013 civ.

⁵⁶ Obdobne sa v súvislosti s povinným očkovaním vyjadril Krajský súd v Banskej Bystrici: *„Matka nemá medicínske vzdelanie, nie je lekár ani odborník v danej oblasti, preto vzhľadom na zmysel a účel citovaných právnych noriem, a vzhľadom na vývoj vedy, nemôže súd akceptovať laické tvrdenia.“*; pozri Rozsudok Krajského súdu v Banskej Bystrici zo dňa 30. 10. 2019, sp. zn. 15 CoP 32/2019, verifikovaný Nálezom Ústavného súdu SR zo dňa 25. 02. 2021, sp. zn. II. ÚS 99/2021, bod 17. a 18.

⁵⁷ WILDE, O. *Portrét Doriana Graya.*, preložila Ruppeldtová, T., Bratislava: Ikar, a. s., 2017, s. 93.

jeho sebedomie a schopnosť zvládať aktuálne i budúce životné situácie. Výchova dieťaťa je tak nielen právom rodičov, no predovšetkým povinnosťou, ktorej výsledkom má byť zrelý jedinec. Riadnu výchovu však nie je možné zabezpečiť bez rešpektovania najlepšieho záujmu dieťaťa, ktorý nielen prestupuje naprieč riešeniami problematík venovaných maloletým, no predstavuje nemenný a primárny princíp, ktorému je nevyhnutné podriaďovať akékoľvek rozhodovanie.

Najlepší záujem maloletého však nie vždy musí byť súladný s výchovnými metódami, náboženským, či filozofickým presvedčením alebo záujmom samotných rodičov. Taktiež nemusí byť súladný ani s názorom samotného maloletého a už vôbec nemusí konvenovať zásahom do autonómie fyzických osôb zákonodarnou mocou, ktoré sú často následkom politických a ideologických vplyvov. Uvedené platí obzvlášť v súvislosti s nachádzaním proporcionality medzi paternalizmom a autonómiou jednotlivcov (vrátane maloletých) predovšetkým vo vzťahu k osobnostným právam. Sú to ale práve maloletí, ktorí sú: „*subjektom ochrany osobnosti, ktorý si, vzhľadom na svoju zvýšenú zraniteľnosť, zaslúži, aby jeho osobnosť bola chránená za všetkých okolností.*“⁵⁸

Na základe vyššie realizovaného výskumu možno formulovať záver o problematickosti preferencie paternalistického prístupu k maloletým vo vzťahu k autonómnej ochrane osobnostných práv maloletých v dvoch vzájomne prepojených rovinách.

Prvá rovina spočíva v protirečivosti postoja zákonodarcu k maloletým, keď na jednej strane považuje maloletých za dostatočne zreľých pokiaľ im ukladá povinnosti a vyžaduje zodpovednosť za následky svojich rozhodnutí, napr. limitovaním deliktuálnej zodpovednosti maloletého len jeho subjektívnou rozumovou a vôľovou spôsobilosťou (§ 422 OZ), založením priestupkovej zodpovednosti dovŕšením pätnásteho roku veku,⁵⁹ až po tie s najzávažnejšími dôsledkami, pri trestnoprávnej zodpovednosti od štrnásteho roku veku.⁶⁰ Na druhej strane však tým istým maloletým – adolescentom, priznáva len limitovaný rozsah práv (realizácia niektorých právnych úkonov, spísanie závetu, uzavretie manželstva, a pod.), a pominúc participačné právo, im neumožňuje samostatne rozhodovať o vlastných osobnostných právach; mene, súkromí, sebaurčení, rodovej identite, či poskytovanej zdravotnej starostlivosti.

Druhá rovina spočíva v zlyhaní zákonodarcu dostať medzinárodným záväzkom požadujúcim rešpektovanie najlepšieho záujmu maloletého aj v súvislosti s ochranou osobnostných práv, keď maloletým neumožňuje samostatnú realizáciu mnohých súvisiacich právnych úkonov, ignorujúc individuálne rozumové a vôľové schopnosti

⁵⁸ Rozsudok Nejvyššího soudu ČR zo dňa 25. 06. 2014, sp. zn. 30 Cdo 252/2014.

⁵⁹ Ustanovenie § 5 ods. 1 zákona č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov.

⁶⁰ Ustanovenie § 22 Trestného zákona.

maloletého. V dôsledku toho môže dochádzať k ohrozovaniu i poškodzovaniu najlepšieho záujmu maloletého nekonaním zákonných zástupcov, ale i konaním zákonných zástupcov v rozpore s najlepším záujmom maloletého, a právny poriadok neobsahuje adekvátne mechanizmy (napr. len možnosť ošetrojúceho zdravotníckeho pracovníka požadovať nahradenie udelenia informovaného súhlasu), ktoré by umožňovali objektívne posudzovanie súladu s najlepším záujmom maloletého. Maloletí sú tak zbavení možnosti adekvátneho samostatného rozhodovania vo veľmi osobných a citlivých otázkach. Nedá sa preto nesúhlasiť s názorom Batku, ktorý ako riešenie v súvislosti so sebaurčením preferuje vo vzťahu k adolescentom individuálny prístup vzhľadom na narastajúcu mieru autonómie a pribúdajúcu schopnosť preberať zodpovednosť a vnímať požiadavky informovaného súhlasu s pribúdajúcim vekom.⁶¹

„Nadmerná ochrana môže byť škodlivá rovnako ako nedostatočná ochrana.“⁶² Hierarchické poradie subjektov oprávnených rozhodovať o aspektoch osobnostných práv maloletého, vrátane jeho súkromia, či rodovej identity, vrátane poskytovania zdravotnej starostlivosti, zverejňovania informácií o súkromí, a pod., by za predpokladu, že súbežne rešpektuje najlepší záujem maloletého, malo byť nasledujúce:

1. maloletý, ak je dostatočne (subjektívne) rozumovo a vôľovo vyspelý pre konkrétne rozhodnutie;
2. zákonný zástupca maloletého;
3. orgány verejnej moci.

Maloletí s pribúdajúcim vekom nadobúdajú životné skúsenosti a patričnú rozumovú a vôľovú vyspelosť, ktorá im umožňuje adekvátne rozhodnutia o sebe samých, a preto je na mieste, aby bolo maloletým umožnené nielen participovať, ale i samostatne rozhodovať, realizovať a chrániť svoje osobnostné práva. Nepripustným by preto malo byť aj generalizované mocenské zasahovanie do osobnostných práv formou právnych predpisov.

Zoznam použitej literatúry:

1. BATKA, Ľ. Fenomén transrodovosti, autonómia a zodpovednosť. In BATKA, Ľ., RAKOVÁ, K., HORVAT, M., KIŠOŇOVÁ, R., ČIPKOVÁ, T. a kol.: *Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Interdisciplinárne pohľady*. Bratislava:

⁶¹ BATKA, Ľ. Fenomén transrodovosti, autonómia a zodpovednosť. In BATKA, Ľ., RAKOVÁ, K., HORVAT, M., KIŠOŇOVÁ, R., ČIPKOVÁ, T. a kol.: *Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Interdisciplinárne pohľady*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2022, s. 217.

⁶² LANSDOWN, G. *The evolving capacities of the child.*, Florence: UNICEF Innocenti Research Centre., 2005, (online), dostupné z: <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/evolving-eng.pdf>, p. 41.

- Univerzita Komenského v Bratislave, 2022, s. 205-219., ISBN 978-80-7160-661-1.
2. ČIPKOVÁ, T. Informovaný súhlas pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti maloletému dieťaťu. In BATKA, L., RAKOVÁ, K., HORVAT, M., KIŠOŇOVÁ, R., ČIPKOVÁ, T. a kol.: *Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Interdisciplinárne pohľady*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2022, s. 190 – 204., ISBN 978-80-7160-661-1.
 3. DUŠKOVÁ, Š., HOFSCHEIDEROVÁ, A., KOUŘILOVÁ, K.: *Úmluva o právech dieťaťa. Komentár*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2021, 744 s., ISBN 978-80-7598-683-2.
 4. FEKETE, I. *Občiansky zákonník 1. zväzok (Všeobecná časť). Veľký komentár*, 3. aktualizované a rozšírené vydanie. Bratislava: Eurokódex, 2017, 1112 s., ISBN 978-80-8155-073-7.
 5. HORVAT, M. Zmena mena, priezviska a pohlavia. Analýza judikatúry EŠLP a slovenskej právnej úpravy. In *Comenius časopis*, 2021, č. 2, s. 120-136. [online] ISSN 2454-0846. Dostupné z: <https://comeniuscasopis.flaw.uniba.sk/2022/01/10/comenius-casopis-2-2021/>
 6. HUMENÍK, I., KOVÁČ, P. a kol. *Zákon o zdravotnej starostlivosti*. 2. vydanie. Bratislava: C. H. Beck, 2023, 956 s., ISBN 978-80-8232-027-8.
 7. JURČOVÁ, M., PAVELKOVÁ, B., NEVOLNÁ, Z., OLŠOVSKÁ, A., SMYČKOVÁ, R. *Zastúpenie v súkromnom práve*. 2. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2021, 360 s., ISBN 978-80-7400-836-8.
 8. LANSDOWN, G. *The evolving capacities of the child*. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre., 2005, 82 p. [online] ISBN 88-89129-15-8. Dostupné z: <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/evolving-eng.pdf>
 9. LAVICKÝ, P a kol. *Občiansky zákoník I. Obecná časť (§ 1–654)*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2022, 2292 s., ISBN 978-80-7400-852-8.
 10. METEŇKANYČ, O. M.: Nútená kastrácia ako povinná podmienka pri prepise rodu v podmienkach Slovenskej republiky. In *Comenius časopis*, 2021, č. 2, s. 6-35. [online] ISSN 2454-0846. Dostupné z: <https://comeniuscasopis.flaw.uniba.sk/2022/01/10/comenius-casopis-2-2021/>
 11. SABJÁN, N. Nebinárne osoby a princíp rodového sebaurčenia: spoločenské a právne aspekty. In KLUKNAVSKÁ, A. (ed.) *Sloboda. Sloboda prejavu a pluralita názorov. Zborník príspevkov*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2023, s. 119-143, ISBN 978-80-7676-751-5.
 12. ŠTEVČEK, M., DULAK, A., BAJÁNKOVÁ, J, FEČÍK, M., SEDLAČKO, F., TOMAŠOVIČ, M. a kol.: *Občiansky zákonník I. § 1 – 450*. 2. vydanie. Komentár. Praha: C. H. Beck, 2019, 1754 s., ISBN 978-80-7400-770-5.

13. ŠTEVČEK, M., FICOVÁ, S., BARICOVÁ, J., MESIARKINOVÁ, S., BAJÁNKOVÁ, J., TOMAŠOVIČ, M. a kol. *Civilný sporový poriadok*. 2. vydanie. Praha: C. H. Beck, 2022, 1752 s., ISBN 978-80-7400-909-9.
14. ŠVESTKA, J., SPÁČIL, J., ŠKÁROVÁ, M., HULMÁK, M. a kol. *Občanský zákoník I, II*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, 2321 s., ISBN 978-80-7400-108-6.
15. WILDE, O. *Portrét Doriana Graya.*, preložila Ruppeldtová, T., Bratislava: Ikar, a. s., 2017, 302 s., ISBN 978-80-551-5281-3.
16. Nález Ústavného súdu SR zo dňa 25. 02. 2021, sp. zn. II. ÚS 99/2021.
17. Nález Ústavného soudu ČR zo dňa 20. 08. 2004, sp. zn. III. ÚS 459/03.
18. Nález Ústavného soudu ČR zo dňa 27. 04. 2021, sp. zn. IV. ÚS 2530/20.
19. Nález Ústavného soudu ČR zo dňa 11. 04. 2023, sp. zn. IV. ÚS 2381/22.
20. Rozhodnutie ESLP vo veci *B. proti Francúzsku* zo dňa 25. marca 1992, č. sťažnosti 13343/87.
21. Rozhodnutie ESLP vo veci *K.U. proti Fínsku* zo dňa 02. 12. 2008, č. sťažnosti 2872/02.
22. Rozhodnutie ESLP vo veci *Reklos a Davourlis proti Grécku* zo dňa 15. apríla 2009, č. sťažnosti 1234/05.
23. Rozhodnutie ESLP vo veci *Söderman proti Švédsku* zo dňa 12. 11. 2013, č. sťažnosti 5786/08.
24. Rozhodnutie ESLP vo veci *Tlapak a ďalší proti Nemecku* zo dňa 22. 03. 2018, č. sťažnosti 11308/16 a 11344/16.
25. Rozhodnutie ESLP vo veci *Y.T. proti Bulharsku* zo dňa 09. júla 2020, č. sťažnosti 41701/16.
26. Rozhodnutie ESLP vo veci *X. a Y. proti Rumunsku* zo dňa 19. januára 2021, č. sťažnosti 2145/16 a 20607/16.
27. Rozhodnutie ESLP vo veci *A.D. a ďalší proti Gruzínsku* zo dňa 01. decembra 2022, č. sťažnosti 57864/17, 79087/17 a 55353/19.
28. Z III, s. 179.
29. R 42/1972.
30. R 13/1981.
31. R 27/2005.
32. Rozsudok Krajského súdu v Banskej Bystrici zo dňa 30. 10. 2019, sp. zn. 15 CoP 32/2019.
33. Rozsudok Najvyššieho súdu SR zo dňa 30. 07. 2020, sp. zn. 2 Cdo/139/2020.
34. Rozsudok Nejvyššího soudu ČR, zo dňa 28. 11. 2005, sp. zn. NS sp. zn. 20 Cdo 2775/2005.
35. Rozhodnutie Nejvyššího soudu ČR zo dňa 12. 12. 2012, sp. zn. 30 Cdo 3770/2011, publikované v Sbíрке soudních rozhodnutí a stanovisek pod č. R 31/2013.

36. Rozhodnutie Nejvyššího soudu ČR zo dňa 27. 08. 2013, sp. zn. 30 Cdo 252/2014.
37. Rozsudok Nejvyššího soudu ČR zo dňa 25. 06. 2014, sp. zn. 30 Cdo 252/2014.
38. Rozsudok Nejvyššího soudu ČR zo dňa 25. 05. 2022, sp. zn. 33 Cdo 2726/2021.

Kontaktné informácie

Mgr. Martin Hamřík, PhD.

martin.hamrik@flaw.uniba.sk

Katedra občianskeho práva

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

EVOLUTÍVNY VÝVOJ ŠTRASBURSKEJ JUDIKATÚRY V KONTEXTE TRANSSEXUALIZMU - NOVÉ VÝZVY¹

THE EVOLUTIONARY DEVELOPMENT OF STRASBOURG JURISPRUDENCE IN THE CONTEXT OF TRANSSEXUALISM - NEW CHALLENGES

Andrea Erdősová ²

Abstrakt: Bez ohľadu na to, ako spoločenský a medicínsky vývoj posúva mieru tolerancie voči rôznorodým osobnostným prejavom týkajúcim sa rodovej identity, otázkam transrodovosti sa na Slovensku venujeme málo, chýba vhodná legislatíva, reflektujúca psychologickú a medicínsku stránku problému. Téma je politizovaná a nereflektuje závery judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva, ktorý nám ponúka pomerne jasné odkazy. Navyše je dôkazom evolúcie výkladu Dohovoru o ochrane ľudských práv, ktorý v otázkach rodovej identity ako zložky práva na súkromie odzrkadľuje, že je skutočne živým nástrojom, vyvažujúcim práva jednotlivca, vedecký vývoj a rozsah voľnej úvahy štátov, ktorý má svoje limity.

Kľúčové slová: transrodové osoby, súkromný život, rodová identita, právo na manželstvo, sterilizácie, tranzícia

Abstract: Regardless of how social and medical developments shift the level of tolerance towards diverse personality expressions related to gender identity, we pay little attention to transgender issues in Slovakia, there is a lack of appropriate legislation reflecting the psychological and medical side of the problem. The topic is politicized and does not reflect the conclusions of the jurisprudence of the European Court of Human Rights, which offers us relatively clear references. In addition, it is evidence of the evolution of the interpretation of the Convention on the Protection of Human Rights, which, in matters of gender identity as a component of the right to privacy, reflects that it is truly a living instrument, balancing the rights of the individual, scientific development and the margin of appreciation of states, which is limited.

¹ Tento príspevok vznikol v rámci projektu VEGA č. 1-0350-21 „Trans-Identita pri maloletých. Etické a právne aspekty spojené s informovaným súhlasom.

² Paneurópska vysoká škola v Bratislave, Fakulta práva, Ústav medzinárodného a európskeho práva.

Key words: transgender persons, private life, gender identity, right to marriage, sterilization, transition

Úvod

Transsexualizmus a vývoj judikatúry v tejto oblasti patrí k príkladom, ktoré sa už tradične uvádzajú na manifestovanie evolutívneho vývoja, pretože sotva nájdeme inú oblasť medicínskeho pokroku, ktorá by prešla takými zmenami, ako práve zmena pohlavia. S tým samozrejme súvisí aj celkový postoj spoločnosti, ktorá nevyhnutne musí reflektovať možnosti vedeckého poznania a schopnosti medicínskych odborov v oblasti zmeny pohlavia.

Rada Európy a evolutívny výklad Dohovoru o ochrane ľudských práv³

Najvýznamnejším dokumentom Rady Európy v problematike ľudských práv LGBTI ľudí je odporúčanie CM/Rec (2010)5 Výboru ministrov členským štátom o opatreniach v boji s diskrimináciou na základe sexuálnej orientácie a rodovej identity⁴ (prijaté Výborom ministrov 31. marca 2010 na 1 081. stretnutí zástupcov ministrov). Jedným z viacerých odporúčaní členským štátom je zosúladienie legislatívnych a iných opatrení a ich účinná implementácia v boji s diskrimináciou na základe sexuálnej orientácie alebo rodovej identity, navzdor tomu sme svedkami opačných tendencií v legislatívnej tvorbe a praxi.

V jednej z mnohých definícií „súkromný život“ v sebe zahŕňa fyzickú a morálnu integritu osoby vrátane jej sexuálneho života.⁵

Ale už aj staršia judikatúra ESLP vymedzuje rozsah voľnej úvahy štátu, ak ide o prejavy sexuality.

„Ak sa prípad týka najintímnejšej oblasti ľudského života, musia existovať obzvlášť vážne dôvody na to, aby zásahy verejných orgánov v danej oblasti boli legitímne

³ *Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd* z 3. septembra 1953; Dohovor nadobudol platnosť na základe svojho článku 66 ods. 2 dňom 3. septembra 1953. Pre Českú a Slovenskú Federatívnu Republiku nadobudol platnosť v súlade s článkom 66 ods. 3 dňom 18. marca 1992., uverejnený pod č. 209/1992 Zb. ako Oznámenie federálneho ministerstva zahraničných vecí (ďalej len „Dohovor“).

⁴ Odporúčanie CM/Rec (2010)5 Výboru ministrov členským štátom o opatreniach v boji s diskrimináciou na základe sexuálnej orientácie a rodovej identity, dostupné online:

<http://www.mensiny.vlada.gov.sk/data/files/7468.rtf>

⁵ i.a. X. a Y. v. Holandsko, odsek 22; „sexuálne vzťahy ako súčasť súkromného života“ v rozsudku Brüggenmann a Scheuten v. Nemecko, rozhodnutie z 19. mája 1976, sťažnosť č. 6959/75, s. 106 a 115.

v súlade s odsekom 2 článku 8 Dohovoru. Právo ustanovené Dohovorom dotknuté napadnutými zákonmi chráni v podstate súkromný prejav osobnosti človeka.⁶

Bez ohľadu na to, ako ďaleko spoločenský vývoj posúva mieru tolerancie voči určitým osobnostným prejavom jednotlivcov v spoločnosti, *ak je právo priznané Dohovorom, žalovaná vláda sa už nemôže odvolávať na svoj priestor pre voľnú úvahu vo vzťahu k prijímaniu primeraných opatrení v tejto oblasti.*⁷

Právna otázka transsexualizmu sa v judikatúre ESLP odvíja hlavne od prípadu **Rees v. Spojené kráľovstvo**⁸, časovo predchádzajúceho iný tiež často citovaný rozsudok **Cossey v. Spojené kráľovstvo**.⁹

V neskoršie menovanom išlo o sťažovateľku, narodenú ako biologický muž, ktorá podstúpila chirurgickú zmenu pohlavia a žiadala o povolenie zmeny evidencie v registri narodených, aby jej zároveň bolo umožnené zosobášiť sa s osobou mužského pohlavia; v prípade Rees bol jediný faktický rozdiel, že išlo o muža po operatívnej zmene pohlavia z pôvodnej ženy, ktorý však napriek neexistencii momentálneho vzťahu, žiadal takisto o akceptáciu zmeny evidencie v registri narodených, o.i. tiež pre prípad budúceho uzavretia manželstva.

V prípade Cossey sa ESLP neodklonil od použitých argumentov v prípade Rees a ani tu nezistil skutočnosti, ktoré by nasvedčovali podstatnému vedeckému rozvoju v tejto oblasti, osobitne pokiaľ ide o možnosti chirurgie a jej pokrok pri dosiahnutí zmeny všetkých biologických charakteristík iného pohlavia. (ods. 40 a súvisiace). V súlade s tým, „(...) *hlásenie sa k tradičnej koncepcii manželstva poskytuje dostatočne presvedčivé dôvody, aby boli aj naďalej akceptované biologické kritériá na určenie pohlavia pre účely manželstva, ktorého regulácia, vrátane výkonu práva na manželstvo je vecou vnútroštátneho zákonodarstva*“ (ods. 46). K rozhodnutiu Cossey ostáva dodaj, že rozhodnutím komora úrovňou tesnej prevahy 10 ku 8 hlasom, že článok 8 porušený nebol, vytvorila podstatnejší priestor pre pochybnosti o doktrínálnej istote a presvedčivosti svojho rozsudku. V pomere 14 ku 4 ten istý senát súčasne rozhodol, že ani článok 12 Dohovoru¹⁰ nebol v tomto prípade porušený.

Pre ilustráciu aj v prípade **B. v. Francúzsko** ESLP riešil problém psycho- sociálneho pohlavia transsexuálov. Sťažovateľka sa po absolvovaní hormonálnej liečby a chirurgickej zmene pohlavia dožadovala, aby sa jej nová identita rešpektovala

⁶ Dudgeon v. Spojené kráľovstvo, rozsudok z 24. februára 1983, č. sťažnosti 7525/76, odsek 52, 3 pododsek, odsek 60.

⁷ K tomu pozri Goodwin v. Spojené kráľovstvo z 11. júla 2002, č. sťažnosti 28957/95, dostupné aj v preklade Svák, J.et al.: Rozsudky Veľkej komory, 2006, s.409.

⁸ Rees v. Spojené kráľovstvo zo 17. októbra 1986, č. sťažnosti 9532/81.

⁹ Cossey v. Spojené kráľovstvo z 27. septembra 1990, č. sťažnosti 10843/84; k rozdielom skutkového stavu Rees a Cossey, pozri Cossey v. Spojené kráľovstvo, ods. 32-35.

¹⁰ Právo na manželstvo.

podľa francúzskych zákonov, vrátane používania nového ženského krstného mena ako aj akceptácie zmeny jej dokladov totožnosti.¹¹

„Nakoľko v danej oblasti pretrváva neistota a absencia zhody pri riešení konkrétnych anatomických, biologických, psychologických, morálnych a iných súvisiacich problémov, ESLP sa neodklonil od svojich skorších názorov, proklamovaných v rozsudkoch Rees a Cossey, no pripustil, že veda zaznamenala pokrok a otázky transsexualizmu sa venuje čoraz viac pozornosti“¹² ESLP dospel k záveru, že prípad je predsa založený na iných podkladoch ako spomínané Rees a Cossey a konanie vnútroštatných orgánov bolo v rozpore s rešpektovaním súkromného života sťažovateľky.

Témou transsexualizmu sa štrasburský súd znovu raz zaoberal v rozhodnutí **Christine Goodwin v. Spojené kráľovstvo** keď uviedol, že od spoločnosti by sa mohlo odôvodnene očakávať, že bude tolerovať určité ťažkosti, aby umožnila jednotlivcom žiť dôstojne a plnohodnotne, v súlade so sexuálnou identitou, ktorú si zvolili na vlastné značne vysoké náklady.¹³ Podnetné je pritom aj odôvodnenie Súdu, ktorý tvrdil, že je neúnosná situácia, kedy transsexuálovia po operácii žijú v prechodnej zóne nie úplne ako jedno, ani druhé pohlavie.¹⁴

Sťažovateľka, skutkovo analogicky uvedenému prípadu B. v. Francúzsko, podstúpila operáciu na zmenu pohlavia z mužského na ženské, no počas tejto dlhodobejšej zmeny čelila sexuálnemu obťažovaniu v práci a mala problémy s príspevkami do systému sociálneho poistenia z dôvodu, že po právnej stránke bola naďalej evidovaná ako osoba mužského pohlavia. Ďalej sťažovateľka namietala porušenie jej práva uzavrieť manželstvo podľa článku 12 Dohovoru, nakoľko podľa zákona sa neuznáva jej nová identita ženy.

Vláda tu poukázala na judikatúru ESLP v prípadoch **Rees, Cossey, Sheffield a Horsham**¹⁵ a tvrdila, že článok 12 Dohovoru, ani článok 8 Dohovoru nevyžadujú od štátu, aby povolil sobášu transsexuála s osobou rovnakého pohlavia, ako bol pôvodne transsexuál.

¹¹ *Možnosť zmeny mena je základným prvkom individualizácie v spoločnosti a tvorí tvrdé jadro práva na rešpektovanie súkromného a rodinného života*, ako to ESLP viackrát konštatoval, i.a. v rozhodnutí Kismoun v. Francúzsko z 5. decembra 2013, č. 32265/10.

¹² B. v. Francúzsko z 25. marca 1992, č. sťažnosti 13343/87, ods. 45, 47, 48.

¹³ Goodwin v. Spojené kráľovstvo z 11. júla 2002, č. sťažnosti 28957/95, ods. 91.

¹⁴ Ibid., ods. 90.

¹⁵ K tomu pozri Sheffield a Horsham v. Spojené kráľovstvo, rozsudok z 30. júla 1998, č. sťažnosti 31-32/1997/815-816/1018-1019, ktorý neostal nič dlhý zdôvodneniu prípadov Rees a Cossey, venovanej taktiež problematike registrácie novej sexuálnej identity po zmene pohlavia, ktorá je predpokladom právoplatného uzavretia manželstva .

Rodová identita, právo na manželstvo a povinnosť sterilizácií ako podmienka pre zmenu pohlavia

Štrasburský súd na podklade evolutívnej teórie výkladu Dohovoru rozhodol, že hoci zmluvnému štátu prináleží určiť podmienky, za ktorých osoba domáhajúca sa právneho uznania zmeny pohlavia môže uzavrieť manželstvo, nie je žiaden dôvod pre to, aby štát bránil transsexuálom uzavrieť manželstvo kedykoľvek. Nemožnosťou uzavrieť manželstvo za týchto okolností, došlo k porušeniu článku 12 Dohovoru.

ESĽP v tomto prípade jednomyselne konštatoval porušenie článku 8 Dohovoru, spočívajúce v diskriminácii z dôvodu nemožnosti premeny registrácie pohlavia určeného pri narodení, na základe náročnej zmeny pohlavia.¹⁶ Zároveň uviedol, že nevidí dôvod na vytváranie prekážok pri plnej realizácii práva na manželstvo. Na základe toho opätovne jednomyselne rozhodol o porušení článku 12 Dohovoru.¹⁷

Na druhej strane, nechceme tvrdiť, že by transsexuálna osoba podľa dostupnej judikatúry Súdu mala automaticky nárok na preplácanie nákladov operatívnej zmeny pohlavia a následnej hormonálnej liečby.¹⁸ Možno však pomerne presne určiť, že ESĽP nemá problém zahrnúť nárok na operatívnu zmenu pohlavia pod nevyhnutnú lekársku starostlivosť, z čoho ale nevyplýva, že by štátom prikazoval, kto a akým spôsobom má hradiť finančnú stránku tejto liečby a starostlivosti. V tom je kvalitatívny rozdiel, čím sa Súd aj jasne vymedzil voči predsudkom, ktoré by spochybňovali, že v prípade transsexualizmu ide o potrebu liečebného charakteru, na ktorú má dnes medicína už svoje riešenia.

Je teda nepochybné, že ESĽP vo svojej judikatúre zdôrazňuje, že vo vzťahu k transrodovým ľuďom patrí rodová identita k jednej z najintímnejších oblastí súkromného života, a preto majú štáty len obmedzený priestor na voľnú úvahu.¹⁹

Nadväzujúc na právnu prax v Slovenskej republike, ktorá akcentuje potrebu sterilizácií a kastrácií ako podmienok pre potvrdenie zmeny pohlavia, treba poukázať na rozsudok vo veci **Y.Y. v. Turecko**, kde išlo analogicky o podmieňovanie zmeny v občianskom registri trvalou neplodnosťou sťažovateľa. Podľa ESĽP však nebolo jasné, prečo by sa neplodnosť žiadateľa o chirurgickú zmenu pohlavia mala zisťovať pred samotnou zmenou pohlavia. Odopieranie prístupu k operatívnej zmene

¹⁶k tomu ESĽP tiež poznamenal, že berie na vedomie zložitú situáciu, ktorá na vládu dopadá pri uskutočňovaní zmien, pokiaľ ide o reformu občianskoprávných zápisov statusových údajov, napokon aj iné náznaky tejto zmeny boli už v minulosti uskutočnené, napríklad v prípade adopcií, kde dochádza tiež k prepisu údajov platných v čase narodenia, k tomu pozri bližšie Goodwin v. Spojené kráľovstvo, ods. 86-88.

¹⁷Ibidem, ods. 103,104.

¹⁸K tomu pozri i.a. Van Kück v. Nemecko, rozsudok z 12. júna 2003, č. sťažnosti 35968/97.

¹⁹Golemanova v. Bulharsko, rozsudok zo 17. februára 2011, č. 11369/04.

pohlavia a podmieňovanie možnej zmeny predchádzajúcou neplodnosťou, porušuje podľa Súdu právo na rešpektovanie súkromného života.²⁰

Otázkam sterilizácií sa venoval ESLP aj v prípade **A.P., Garçon a Nicot v. Francúzsko**²¹. Treba zdôrazniť, že právna zmena uznania pohlavia vo Francúzsku je založená na rozhodnutí súdu prvej inštancie, ktorý potvrdí dve medicínske skutočnosti, a to pretrvávajúci a trvalý „syndróm transsexuality“ (resp. tzv. „poruchu rodovej identity“) a ireverzibilnú transformáciu vzhľadu smerujúcu k opačnému pohlaviu.²² V uvedenom prípade podmienka nezvratnej zmeny fyziologických charakteristík predstavovala porušenie záväzku členského štátu garantovať právo na rešpektovanie súkromného života, čím došlo k porušeniu článku 8 Dohovoru.

Súdy sa väčšinou v minulosti uspokojili s dôkazom, ktorý vychádzal z medicínskych a psychologických odporúčaní, ale v prípade pochybností niekedy nariadili opätovné znalecké dokazovania. V októbri roku 2016 francúzsky *Assemblée Générale* prijal legislatívu uznávajúcu zmenu pohlavia, z ktorej výslovne vylúčil sterilizáciu, operatívnu zmenu pohlavia alebo iné medicínske zásahy ako požiadavky pre administratívno-právnu zmenu pohlavia. ESLP následne vlastne po prvýkrát konštatoval, že povinnosť sterilizácie, ktorá podmieňuje zmenu pohlavia, porušuje článok 8 Dohovoru. Na pozadí tohto rozhodnutia treba vnímať, že to má pochopiteľný dopad na všetky členské štáty Rady Európy, ktoré sú viazané Dohovorom a musia tak prispôbiť svoju legislatívu, čím by sterilizácia nebola podmienkou k uznaniu zmeny pohlavia. Je to jasný odkaz aj pre naše legislatívne orgány, aby vytvorili koherenciu vnútroštátnej legislatívy s interpretáciou, poskytnutou ESLP, v opačnom prípade totiž hrozí, že sa budú dotknutí sťažovatelia dovoľávať svojho práva na ESLP a je priam vylúčené, aby v budúcich prípadoch rozhodla štrasburská formácia inak, ako tomu bolo v spomínanom *A.P., Garçon a Nicot v. Francúzsko*.

K dispozícii máme aj nedávne rozhodnutie ESLP vo veci **X a Y v. Rumunsko**, ktoré sa taktiež týkalo nútenej sterilizácie transrodových ľudí.²³ Právna úprava týkajúca sa zmeny pohlavia je v Rumunsku pomerne nejednoznačná. Nevyplýva z nej však potreba chirurgického zákroku, na ktorej trvali vnútroštátne súdy, čím stavali sťažovateľa pred rozhodnutie, či podstúpiť chirurgický zákrok proti svojmu presvedčeniu alebo sa vzdať uznania želanej pohlavnej identity. Sťažovateľky tu podstúpili hormonálnu liečbu a mastektómiu²⁴, avšak nepodstúpili operáciu zmeny genitálu. Nejde síce jednoznačne o povinnosť sterilizácie, ale podobne operatívna zmena genitálu je mimoriadne závažným zásahom do telesnej integrity a nie všetci

²⁰ Y.Y. v. Turecko, rozsudok z 10. marca 2013, č. sťažnosti 14793/08.

²¹ A.P., Garçon a Nicot v. Francúzsko zo 6. apríla 2017, č. sťažností 79885/12, 52471/13, 5296/13.

²² Je to relatívna nezvratnosť vzhľadu opačného pohlavia.

²³ X a Y v. Rumunsko, rozhodnutie z 19. januára 2021, č. sťažnosti 2145/16.

²⁴ *Mastektómia* je chirurgický zákrok, pri ktorom sa odstraňuje celá mliečna žľaza, až na výnimky i s prsným dvorcom a bradavkou.

transrodoví ľudia si želajú podstúpiť takýto zákrok, často s veľmi rizikovým výsledkom²⁵. Toto rozhodnutie sa neopieralo o zdôvodnenie verejným záujmom, čím predstavovalo neprimeraný zásah do individuálnych práv sťažovateľa.

Pokiaľ ide o záznamy o rodovej identite, zaujímavým je prípad **Y. v. Poľsko**. Upozorňuje na skutočnosť, že rôzne aspekty práva na uznanie pohlavia nie sú ani zďaleka upravené a neprevláda konsenzus v európskom práve ľudských práv. Sťažovateľ zmenil svoje pohlavie, zapísané pri narodení a takáto zmena bola len pridaná ako poznámka do jeho pôvodného rodného listu. Úrady však následne odmietli vydať nový rodný list, v ktorom by bolo uvedené jeho súčasné zmenené pohlavie. V dôsledku toho sťažovateľ tvrdil, že došlo k porušeniu článkov 8 a 14 Európskeho dohovoru o ľudských právach v dôsledku toho, že poznámka v rodnom liste odkrývala jeho minulosť transrodovej identity.²⁶

ESLP v tomto prípade konštatoval, že sa nezdá, že by sťažovateľ v každodennom živote bol nútený prezrádzať tieto intímne detaily svojho súkromného života a že by uvádzané nepríjemnosti boli dostatočne závažného charakteru.

Okrem toho úplné záznamy o narodení neboli verejne prístupné; len obmedzený počet osôb a subjektov mohol mať prístup k matrike narodených a získať úplné kópie rodných listov.

Na záver, vzhľadom na konkrétne okolnosti tohto prípadu, Súd uznal, že poľské orgány dosiahli spravodlivú rovnováhu medzi rôznymi dotknutými záujmami, pričom zostali v rámci širokého rozsahu voľnej úvahy, ktorý mali k dispozícii. Súd teda záverom jednomyselne konštatoval, že tu nedošlo k porušeniu článku 8, práva na rodinný život, ani článku 14, teda zákazu diskriminácie v spojení s článkom 8, keďže sťažovateľ nemohol tvrdiť, že je v rovnakej situácii ako adoptované deti, ktorým bol vydaný nový rodný list v prípade plnej adopcie.

Administratívne uznanie pohlavia bolo témou rozhodnutia v prípade **Rana v. Maďarsko**²⁷, v ktorom išlo o sťažovateľa, transrodového muž, ktorý získal azyl v Maďarsku, ale pôvodne sa narodil ako žena v Iráne a sťažoval sa na odmietnutie maďarských úradov zmeniť jeho meno a označenie pohlavia z „žena“ na „muž“ v jeho dokladoch totožnosti. ESLP konštatoval, že v prípade sťažovateľa došlo k porušeniu článku 8 (právo na rešpektovanie súkromného života) Dohovoru, pretože Maďarsku

²⁵ K tomu porovnaj konzervatívnejšie názory sexuológov, ktorí však na druhej strane venujú transsexualizmu a dávajú súhlasy k zmene pohlavia, tu pozri časť, kde sa spomína tzv. faloplastika, teda rekonštrukcia penisu ako riziková operácia, IN.: Hanusová, Z. Česká sexuologička o náraste transsexuality Rozvolnili sme kategórie muž, žena a máme tu istý druh sociálnej infekcie, publ. 3.5.2022, [cit. 20.05.2022], dostupné online: <https://www.postoj.sk/105016/rozvolnili-sme-kategorie-muz-zena-a-mame-tu-isty-druh-socialnej-infekcie>

²⁶ Y. v. Poľsko, rozhodnutie zo 17. februára 2022, sťažnosť č. 74131/14.

²⁷ Rana v. Maďarsko, rozhodnutie zo 16. júla 2020, č. sťažnosti 40888/17.

sa nepodarilo dosiahnuť spravodlivú rovnováhu medzi verejným záujmom a právom sťažovateľa na rešpektovanie jeho súkromného života v dôsledku odmietnutie poskytnúť mu prístup k zákonnému postupu uznávania pohlavia. Súd najmä poukázal na skutočnosť, že vnútroštátny systém uznávania pohlavia vylúčil sťažovateľa jednoducho preto, že nemal rodný list vydaný v Maďarsku, pričom zmena v matričnom zápise je podľa zákona spôsob, akým sa zmeny mena a pohlavia právne uznávajú.

Aktuálny vývoj na Slovensku

Treba zdôrazniť, že s výnimkou oznámenia Ministerstva zdravotníctva („MZ“) z roku 1981 doteraz neexistoval žiadny postup upravujúci zdravotnú starostlivosť pri zmene pohlavia. Takýto postup vydalo MZ aj v apríli 2022, kedy bolo vo Vestníku MZ zverejnené pod č. 16/2022 Odborné usmernenie Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky na zjednotenie postupov poskytovania zdravotnej starostlivosti ku zmene pohlavia pred vydaním lekárskeho posudku o zmene pohlavia osoby administratívne evidovaného v matrike č. S 09953 - 2022 – OZS zo dňa 22.3.2022 („Usmernenie“). Usmernenie nadobudlo účinnosť 4.4.2022.

Usmernenie **špecifikuje zdravotníckych pracovníkov kompetentných vykonávať diagnostiku, liečbu, vydať lekárske posudky o zmene pohlavia osobe s transsexualizmom, ktorý sa vyžaduje k písomnému vyhláseniu tejto osoby ku zmene mena a priezviska a k jej žiadosti na zmenu právnej identity zmenou rodného čísla.** To je jednoznačné pozitívum Usmernenia, rovnako ako štandardizácia poučenia a informovaného súhlasu osoby s diagnostickými a liečebnými postupmi a rizikami pri zmene pohlavia. Usmernenie, neobsahuje požiadavku na odstránenie pohlavných žliaz alebo vnútorných pohlavných orgánov, čo je v súlade s judikatúrou ESLP. Usmernenie rozdeľuje poskytovanie zdravotnej starostlivosti pred vydaním posudku o zmene pohlavia na fázu stanovovania diagnózy a fázu vykonanie indikovaných liečebných postupov, pričom tie sú podmienené informovaným súhlasom. Vzor informovaného súhlasu je súčasťou Usmernenia. To definuje zmenu pohlavia je jednorazový a nezvratný úkon, ktorého cieľom je zvýšiť kvalitu života a sociálnu akceptáciu v súlade s prežívanou pohlavnou identitou.

Za problematické považujeme, že Usmernenie odkazuje na viacerých miestach na „štandardným postupom Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky o diagnostike a liečbe osoby s diagnózou F 64.0“, ktorý v čase vydania Usmernenia nebol vôbec schválený.

Po zverejnení usmernenia sa najmä v konzervatívnych kruhoch a médiách ako *aj v prostredí sociálnych sietí* objavila výrazná kritika Usmernenia. O stiahnutie

Usmernenia žiadalo ministra zdravotníctva Lengvarského viac ako 20 poslancov koalícieho hnutia OĽANO,²⁸ vrátane bývalého ministra zdravotníctva Krajčího.²⁹ Ministerstvo zdravotníctva napokon vyhlásilo, že účinnosť Usmernenia pozastaví do zverejnenia štandardného postupu, na ktorý odkazuje. Do 22.5.2022 však pozastavenie účinnosti nebolo zverejnené ani vo Vestníku MZ ani na webovom sídle MZ.

Okrem toho, Usmernenie pod číslom S 09953 - 2022 – OZS zo dňa 22.3.2022 schválil a podpísal minister zdravotníctva Vladimír Lengvarský. Usmernenie malo časovo obmedzenú účinnosť, ktorú malo stratiť 4. apríla 2024.

Záver

Napriek uvedenej judikatúre a záverom, ktoré z nej plynú pre postavenie transrodových ľudí, sme na Slovensku naopak svedkami reakcií politických predstaviteľov štátu, ktorí nesporné otázky vedeckého poznania a vývoja spoločnosti brzdia odstredivými pokusmi o vnútenie stereotypov a predsudkov tam, kde by naopak bolo treba vniesť svetlo a legislatívnu istotu. Totiž práve tam, kde naša právna úprava postráda precizovanejšiu zákonnú normu, kde štandardné postupy už dávno nezodpovedajú odporúčaniam EÚ, Rady Európy, ani záverom rozhodovacej činnosti predovšetkým ESLP. Podobne aj pri porovnaní právnej úpravy iných štátov, vidíme značný posun a rešpekt k ľudským právam transrodových ľudí. Ako totiž konštatoval ESLP v jednom zo svojich paradigmatických rozhodnutí, „(...)Vláda už nemôže ďalej tvrdiť, že táto záležitosť spadá do jej priestoru voľného uváženia, ak nemáme na mysli voľbu prostriedkov, ako docieľiť ochranu podľa Dohovoru. Nie sú však žiadne významné faktory verejného záujmu, ktoré môžu prevážiť nad záujmami sťažovateľa na získanie právneho uznania zmeny pohlavia. (...)“³⁰

Zoznam použitej literatúry:

1. X. a Y. v. Holandsko, v rozsudku Brüggemann a Scheuten v. Nemecko, rozhodnutie z 19. mája 1976, sťažnosť č. 6959/75, s. 106 a 115
2. Dudgeon v. Spojené kráľovstvo, rozsudok z 24. februára 1983, č. sťažnosti 7525/76, odsek 52, 3 pododsek, odsek 60

²⁸ TASR. Nové usmernenie prináša viacero zmien, ktoré podľa iniciatívy Inakosť zjednodušia proces zmeny pohlavia pre transrodových ľudí. <https://www.teraz.sk/slovensko/rezort-zdravotnictva-diskusia-k-usmern/630530-clanok.html> [cit. 20.9.2023]

²⁹ Žureková M. Lengvarský ustúpil konzervatívcom, usmernenie o zmene pohlavia pozastavuje. IN: Denník SME, 18.5.2022. Dostupné na <https://domov.sme.sk/c/22913662/lengvarsky-ustupil-konzervativcom-usmernenie-o-zmene-pohlavia-je-pozastavene.html> [cit 20.9.2023]

³⁰ Christine Goodwin v. Spojené kráľovstvo, rozsudok Veľkého senátu z 11.7.2002, č. 28957/95, ods. 93

3. Goodwin v. Spojené kráľovstvo z 11. júla 2002, č. sťažnosti 28957/95, dostupné aj v preklade Svák, J.et al.: Rozsudky Veľkej komory, 2006, s.409
4. Rees v. Spojené kráľovstvo zo 17. októbra 1986, č. sťažnosti 9532/81
5. Cossey v. Spojené kráľovstvo z 27. septembra 1990, č. sťažnosti 10843/84
6. Kismoun v. Francúzsko z 5. decembra 2013, č. 32265/10
7. B. v. Francúzsko z 25. marca 1992, č. sťažnosti 13343/87, ods. 45, 47, 48
8. Sheffield a Horsham v. Spojené kráľovstvo, rozsudok z 30. júla 1998, č. sťažnosti 31-32/1997/815-816/1018-1019,
9. Van Kück v. Nemecko, rozsudok z 12. júna 2003, č. sťažnosti 35968/97
10. Golemanova v. Bulharsko, rozsudok zo 17. februára 2011, č. 11369/04
11. Y.Y. v. Turecko, rozsudok z 10. marca 2013, č. sťažnosti 14793/08
12. A.P., Garçon a Nicot v. Francúzsko zo 6. apríla 2017, č. sťažností 79885/12, 52471/13, 5296/13
13. X a Y v. Rumunsko, rozhodnutie z 19.januára 2021, č. sťažnosti 2145/16
14. Y. v. Poľsko, rozhodnutie zo 17. februára 2022, sťažnosť č. 74131/14
15. Rana v. Maďarsko, rozhodnutie zo 16. júla 2020, č. sťažnosti 40888/17
16. Hanusová, Z. Česká sexuologička o náraste transsexuality Rozvolnili sme kategórie muž, žena a máme tu istý druh sociálnej infekcie, publ. 3.5.2022, [cit. 20.05.2022], dostupné online:
17. <https://www.postoj.sk/105016/rozvolnili-sme-kategorie-muz-zena-a-mame-tu-isty-druh-socialnej-infekcie>
18. TASR. Nové usmernenie prináša viacero zmien, ktoré podľa iniciatívy Inakosť zjednodušia proces zmeny pohlavia pre transrodových ľudí. <https://www.teraz.sk/slovensko/rezort-zdravotnictva-diskusie-k-umern/630530-clanok.html> [cit. 20.9.2023]
19. Žureková M. Lengvarský ustúpil konzervatívcom, usmernenie o zmene pohlavia pozastavuje. IN: Denník SME, 18.5.2022. Dostupné na <https://domov.sme.sk/c/22913662/lengvarsky-ustupil-konzervativcom-umernenie-o-zmene-pohlavia-je-pozastavene.html> [cit 20.9.2023]

Kontaktné informácie

doc. JUDr. Andrea Erdősová, PhD.

andrea.erdosova@gmail.com

Paneurópska vysoká škola v Bratislave, Fakulta práva

Ústav medzinárodného a európskeho práva

INFORMOVANÝ SÚHLAS - AFFIRMATION ENABLEMENT GENDEROVO DYSFORICKÝCH DETÍ¹

INFORMED CONSENT - AFFIRMATION ENABLEMENT OF GENDER DYSPHORIC CHILDREN

Katarína Ševcová²

Abstrakt: Informovaný súhlas je podstatným oporným bodom moderného ponímania zdravotnej starostlivosti, ktorá si vyžaduje spoluprácu lekára a pacienta. Jeho praktické uplatnenie si vyžaduje istý stupeň právneho i medicínskeho povedomia na strane pacienta. Klinická intervencia, ktorou sa tu zaoberáme, je svojím druhom odlišná od iných liečebných postupov alebo klinických intervencií. Trans deti nerozhodujú izolovane, ale ako jedna časť reťazca súhlasu. Tento reťazec začína a končí pri dieťati, ale je spojený s ich rodičmi/opatrovateľmi, celou rodinou a klinickými lekármi.

Kľúčové slová: informovaný súhlas, maloletý, súhlas súdu, transrodové osoby, zmena pohlavia

Abstract: Informed consent is an essential support point of the modern understanding of health care, which requires the cooperation of doctor and patient. Its practical application also requires a certain degree of legal and medical awareness on the part of the patient. The clinical intervention we are dealing with here is different in kind from other treatments or clinical interventions. Trans children do not make decisions in isolation, but as one part of the chain of consent. This chain starts and ends with the child, but is connected with their parents/carers, the whole family and the clinicians.

Key words: informed consent, minor, court consent, transgender persons, sex change

Úvod

Transgenderová populácia sa v posledných rokoch viac zviditeľnila vo verejnom živote, médiách a politike. V centre pozornosti sú najmä trans deti, ich účasť na

¹ Tento príspevok vznikol v rámci projektu VEGA č. 1-0350-21 „Trans-Identita pri maloletých. Etické a právne aspekty spojené s informovaným súhlasom.

² Univerzita Mateja Bela, Právnická fakulta, Katedra občianskeho a pracovného práva.

školských športoch, oprávnenie používať toalety, ktoré zodpovedajú ich pohlaviu, či možnosť dostávať rodovo potvrdenú lekársku starostlivosť. Nie každý, kto sa identifikuje ako transrodový alebo nebinárny, hľadá lekársku starostlivosť. Ale účinky odmietnutia starostlivosti sú pre transrodových adolescentov hlboké. Rodová nekonformita nie je to isté ako rodová rozlada.

Svetová odborná spoločnosť pre transrodové zdravie (World Professional Association for Transgender Health, ďalej len WPATH) vydala v máji 2010 stanovisko nabádajúce k celosvetovému odstráneniu patologizácie rodovej nekonformity (predstavenstvo WPATH, 2010). Tento stav by nemal byť posudzovaný sám osebe ako choroba alebo negatívum. Množstvo výskumov demonštruje výhody prístupu k tejto starostlivosti – vrátane zlepšenia duševného zdravia – a naznačuje, že čím skôr sa k nej dieťa dostane, s vývojovo vhodným načasovaním, tým lepšie. Dôkazy tiež ukazujú, že zasahovanie do prístupu k voľbe pohlavia môže spôsobiť nezmerateľné a nenapraviteľné škody vrátane zvýšeného rizika závažných porúch duševného zdravia či samovrážd. Každopádne zdravotná starostlivosť o transrodových ľudí je interdisciplinárne pole a odporúča sa koordinácia starostlivosti v rámci celkového tímu.

Rodovo potvrdzujúca terapia pre trans deti sa stala prednou líniou zúriacej kultúrnej vojny. Národné a medzinárodné trendy naznačujú spojenie tejto situácie s rastúcim autoritárstvom.

Je dobre známe, že trans a rodovo rôznorodá populácia je vystavená zvýšenému riziku ujmy v dôsledku diskriminácie, sociálneho vylúčenia, šikanovania, fyzického napadnutia a dokonca vražd. Pozorujeme závažnú psychiatrickú chorobnosť u takýchto detí a dospelých, pričom napr. nedávna austrálska štúdia naznačuje, že viac ako 70 % austrálskych trans adolescentov trpí depresiou a/alebo úzkosťou a takmer 80 % cíti potrebu sebapoškodzovania. Podporná, rodovo potvrdzujúca starostlivosť môže zmierniť škody a výrazne zlepšiť výsledky duševného poškodenia u mladých trans pacientov.³

WPATH vydala i Štandardy zdravotnej starostlivosti (ŠZS), ktoré sú pružnými klinickými návodmi. Umožňujú uskutočňovanie zákrokov šitých na mieru potrebám jednotlivých osôb a na mieru šité protokoly podľa rôznych prístupov a podľa prostredia, v ktorom je zdravotná starostlivosť poskytovaná.⁴ Mnoho zdravotných

³ TELFER, M a kol.: *Australian Standards of Care and Treatment Guidelines for trans and gender diverse children and adolescents*, Version 1.3, Melbourne: The Royal Children's Hospital; 2020, 9.12.2021 [online]. Dostupné na: www.rch.org.au/uploadedFiles/Main/Content/adolescent-edicine/australian-standards-of-care-and-treatment-guidelines-for-trans-and-gender-diverse-children-and-adolescents.pdf. (09-12-2021)

⁴ World Professional Association for Transgender Health. *The Standards of Care for the Health of Transsexual, Transgender, and Gender Nonconforming People*. 7th Version. Pôvodne publikovaný

centier si vytvorilo protokoly pre poskytovanie hormonálnej terapie založenej na ŠZS.

V rámci príspevku sme skúmali a vychádzali z hypotézy, že informovaný súhlas v prípade transrodových maloletých so zmenou pohlavia má svoje špecifiká. Aké je postavenie maloletého v tomto procese, kto a čo všetko môže ovplyvňovať jeho rozhodnutie a je maloletý vôbec schopný urobiť takéto rozhodnutie, v akom veku? Ako mu právna úprava môže pomôcť v riešení jeho neľahkej životnej situácie? Po analýze právnej úpravy doma a v zahraničí sa snažíme odpovedať na otázky, ako by sa právna úprava informovaného súhlasu v tejto problematike mala vyvíjať *de lege ferenda*.

Právna úprava v zahraničí

Spojené kráľovstvo

Britský najvyšší súd v decembri 2020 obmedzil prístup k liekom blokujúcim pubertu. Sudcovia rozhodli, že osoby mladšie ako 16 rokov nebudú môcť poskytnúť informovaný súhlas s použitím takýchto liekov a lekári teraz musia získať súhlas sudcu – takzvaný „príkaz v najlepšom záujme“ – aby ich mohli predpisovať dospievajúcim pacientom.

Išlo o spor medzi Keirou Bellovou a klinikou Tavistock. Kiera Bellová je dnes dvadsaťtriročná žena, ktorej bola ako maloletej diagnostikovaná porucha rodovej identity. Lekári preto v jej 16 rokoch začali kroky, ktoré ju mali pretvoriť v muža, v dvadsiatich jej amputovali prsia. Neskôr však Bellová začala svoje rozhodnutie ľutovať a aktuálne sa znovu identifikuje ako žena. Tvrdí, že ju lekári pred rokmi nedostatočne poučili a mali jej viac oponovať. Ako mladý neskúsený človek nevedela, čo presne robí.

Súd dal Bellovej za pravdu a jeho verdikt má kľúčový význam pre politiku v Británii. Súd rozhodol, že je "veľmi nepravdepodobné", že by deti v trinásich rokoch a mladšie boli schopné poskytnúť informovaný súhlas ohľadne toho, či majú byť liečené pomocou blokátorov puberty. Tiež rozhodol, že je "veľmi pochybné", že deti vo veku 14 a 15 rokov rozumejú dlhodobým rizikám a následkom takejto liečby. Nakoniec odporučil, aby aj v prípadoch, keď majú deti 16 a 17 rokov, rozhodoval súd.⁵ V septembri 2021 však Odvolací súd zrušil kontroverzný rozsudok. Súd uviedol, že lekári tínedžerov mladších ako 18 rokov budú musieť konzultovať súdy o povolení lekárskeho zákroku. V dôsledku tohto rozhodnutia Nadácia Tavistock a Portman

v r.1979. V znení verzií 1980, 1981, 1990, 1998, a 2001, [online]. Dostupné na https://www.wpath.org/media/cms/Documents/SOC%20v7/SOC%20V7_English.pdf

⁵ *Bell and another v. Tavistock and Portman NHS Foundation Trust (University College London Hospitals NHS Foundation Trust and others intervening)* [2020] EWHC 3274 (Admin) [2021] PTSR 593, 177 BMLR 115; [2020] All ER (D) 30 (Dec) ("Tavistock").

NHS pozastavila nové odporúčania pre blokátory puberty a skrížené pohlavné hormóny pre osoby mladšie ako 16 rokov. Tie budú prístupné len v prípade schválených medicínskych štúdií, dôjde k reorganizácii poskytovania starostlivosti. A podme sa pozrieť aj do **Škótska**. Ak sa školopovinné maloleté dieťa rozhodlo o zmene pohlavia, učiteľia ho v tom majú podporiť a nie je vhodné ani zisťovať dôvody. Rodičia žiaka zasa nemusia byť ani informovaní o stave ich ratolesti. Tak znie nový dokument o inkluzivite na škótskych školách.

V **Austrálii** rozhodnutie Family Court of Australia (*Re Kelvin*, 2017) zrušilo dosiaľ existujúci zákon, ktorý vyžadoval, aby sa mladí ľudia a ich rodičia/opatrovatelia obrátili na súd, pokiaľ si želajú začať s hormónmi potvrdzujúcimi pohlavie pred dosiahnutím veku 18 rokov. Aktuálne liečbu potvrdzujúcu pohlavie možno v Austrálii u ľudí mladších ako 18 rokov začať, ak medzi rodičmi (alebo osobami s rodičovskou zodpovednosťou), lekárom a samotným mladým človekom neexistuje spor. Akýkoľvek spor si vyžaduje povinnú žiadosť na Family Court of Australia podľa rozsudku *Re Imogen* 2020. Lekári, ktorí sledujú pacientov mladších ako 18 rokov, nemôžu začať blokátory puberty alebo hormonálnu liečbu potvrdzujúcu pohlavie bez toho, aby sa najprv presvedčili, či rodičia dieťaťa alebo zákonní zástupcovia súhlasia s navrhovanou liečbou. Najnovšie Rodinný súd potvrdil, že ak sa rodičia nezhodnú, pokiaľ ide o liečbu rodovej dysfórie, jeden rodič môže účinne umožniť súhlas (prípád *Re Jesse*).⁶

Ale napr. v **Tasmánii** práve prebieha posúdenie zákona, ktorý by mal povoliť tínedžerom nad 16 rokov zmeniť si rodovú identitu, ktorú majú vyznačenú v rodnom liste. Ešte v roku 2018 bol nutný súhlas tzv. rodičovského posudku na chirurgickú zmenu pohlavia detí. Túto zmenu v legislatíve zdôvodnili tým, že "pomohla nepľoletým pacientom ľahšie znášať stres, spojený s pocitom, že sa „narodili v nesprávnom tele“. ⁷

Prístup jednotlivých štátov **USA** sa líši. **Texas** zaradil rodovo meniace terapie ako formu zneužívania detí, aj keď sú tieto terapie podporované veľkými lekáorskými skupinami.⁸ Texaský najvyšší súd vydal v máji 2022 rozsudok, ktorý zastavil

⁶ SWANNELL, C.: Trans youth penalised by Re: Imogen Family Court decision, In *The Medical Journal of Australia*, 21.03.2022 [online] Dostupné na: <https://www.mja.com.au/journal/2022/trans-youth-penalised-re-imogen-family-court-decision> (21-03-2022)

⁷ WILLINGHAM, E. : What the science says about trans kids and medical care. New laws targeting trans children and their parents are based on politics, not research, In *The Mesenger*, 5.4.2022 [online], Dostupné na <https://www.grid.news/story/360/2022/04/05/what-the-science-says-about-trans-kids-and-medical-care/> (05-04-2022)

⁸ Republikánsky guvernér Texasu Greg Abbott dokonca listom inštruoval zamestnancov Ministerstva pre rodinu a ochranné služby (DFPS) v štáte, aby stíhali rodičov, ktorých maloleté deti podstúpili rodovo potvrdzujúce terapie. V liste sa tiež tvrdilo, že poverení reportéri, ako sú učiteľia a lekári, a dokonca aj bežní občania, sú tiež povinní udávať rodičov za zneužívanie detí.

vyšetrovanie rodiny jedného transrodového nepnoletého. **Florida** v apríli 2022 prijala zdravotnícke štandardy, podľa ktorých by sociálna tranzícia nemala byť možnosťou liečby pre deti a adolescentov, zakázala podávanie blokátorov puberty a hormónov opačného pohlavia do dovŕšenia osemnástich rokov a zakázala tiež operácie na zmenu pohlavia detí a dospievajúcich.

Informovaný súhlas

Informovaný súhlas je podstatným oporným bodom moderného ponímania zdravotnej starostlivosti, ktorá si vyžaduje spoluprácu lekára a pacienta. Jeho praktické uplatnenie si vyžaduje i istý stupeň právneho i medicínskeho povedomia na strane pacienta. Pacient očakáva, že sa budú rešpektovať jeho práva a autonómia v rozhodovaní. Informovaný súhlas je postupný proces, ktorý prebieha vo vzťahu lekár- pacient, v rámci ktorého príslušný subjekt dostáva dostatok informácií v zrozumiteľnej forme, ktorý mu umožňuje zúčastňovať sa dobrovoľne, konzistentne a aktívne v prijímaní rozhodnutí, pokiaľ ide o diagnostiku a liečbu jeho ochorenia. Informovaný súhlas je teda základom legitimacy lekárskeho úkonu, založený na práve pacienta na autonómiu a sebaurčenie. Táto koncepcia chráni pacienta i lekára. Právna úprava poučenia pacienta a jeho informovaného súhlasu je obsiahnutá v § 6 Zákona o zdravotnej starostlivosti č. 576/2004 Z.z. (ZoZS). Netreba zabúdať na triviálny fakt, že informovaný súhlas nie je ničím iným ako právnym úkonom a ako taký musí spĺňať náležitosti právneho úkonu.

Tri problémy majú tendenciu zakrývať význam informovaného súhlasu- prípadné závažné problémy duševného zdravia; neistota ohľadom osobnej schopnosti maloletého pochopiť nezvratnú povahu zásahov a nesúhlas rodičov. Neinvazívna lekárska starostlivosť alebo starostlivosť, ktorá prináša malé riziko poškodenia, si nevyžaduje podpísaný dokument informovaného súhlasu, skôr sa súhlas predpokladá prostredníctvom úkonu pacienta, ktorý sa dostaví na starostlivosť. Napríklad, keď rodič privedie dieťa s malou tržnou ranou, znamená to súhlas so stehmi. V kontexte intervencií pre rodovú dysfóriu by mal byť súhlas skôr výslovný ako implicitný z dôvodu zložitosti, neistoty a súvisiacich rizík. Informovaný súhlas so sociálnym prechodom predstavuje šedú zónu. Možnosť iatrogenézy a výsledné vystavenie rizikám budúcej lekárskej a chirurgickej liečby rodovej dysfórie kvalifikuje sociálnu rodovú zmenu pre explicitný, a nie implicitný súhlas. Vyžaduje sa úplné nezaujaté oboznámenie o výhodách, rizikách a alternatívach. Mal by zahŕňať zapojenie odborníkov na duševné zdravie. Diskusie o informovanom súhlase pre rodovo potvrdzujúcu starostlivosť by mali zahŕňať fakt, že tieto zmeny sú nezvratné

YURCABA, J. : Texas Supreme Court issues mixed ruling on trans care for minors. zverejnené na portáli NBC News, 13.5.2022 [online], Dostupné na <https://www.nbcnews.com/nbc-out/out-politics-and-policy/texas-supreme-court-issues-mixed-ruling-trans-care-minors-rcna28747> (13-05-2022)

a neboli vykonané starostlivé dlhodobé štúdie, ktoré by overili, či tieto intervencie umožňujú lepšie fyzické a duševné zdravie alebo zlepšenie sociálneho fungovania, alebo či nespôsobujú škodu. Proces informovaného súhlasu, ktorý vyvrcholí podpísaným dokumentom znamená, že rodičia a pacient boli poučení o krátkodobých a dlhodobých rizikách, výhodách a neistotách spojených so všetkými relevantnými štádiami rodovo potvrdzujúcich intervencií. Proces musí tiež informovať pacientov a rodiny o celej škále alternatívnych liečebných postupov, vrátane možnosti neliečiť spoločensky alebo medicínsky aktuálny stav rodovej/telesnej nezahody dieťaťa alebo dospievajúceho.

Je potrebné posúdiť schopnosť rozhodovania maloletého a zapojiť rodinu. Transidentifikovaní mladí ľudia sa zvyčajne prezentujú ako radikálne žiadajúci hormóny a nakoniec aj chirurgický zákrok. Nemalo by sa predpokladať, že ich dychtivosť sa spája so schopnosťou starostlivo zvážiť dôsledky svojich realizovaných túžob. Transidentifikovaní mladí ľudia by mali byť súčasťou procesu informovaného súhlasu, ale nemusia byť dostatočne zrelí na to, aby rozpoznali alebo priznali svoje obavy z navrhovanej intervencie. Z tohto dôvodu sú to rodičia, ktorí sú po dôkladnom zvážení zodpovední za podpísanie informovaného súhlasu. Otázka presného veku, v ktorom sú dospievajúci dostatočne zrelí na to, aby súhlasili so zmenou pohlavia, sa ukázala ako sporná. Zákonný vek pre lekárske súhlas s rodovo potvrdzujúcimi intervenciami sa líši v závislosti od štátu. V niektorých jurisdikciách je to už 15 rokov (v USA lekárske alebo zubné ošetrenie bez súhlasu rodičov), nevyžadujú zo zákona súhlas rodičov na lekárske zákroky. Keďže zmena pohlavia jednotlivca má hlboké dôsledky pre rodičov, súrodencov a ďalších členov rodiny, je zvyčajne rozumné, aby lekári hľadali informácie od nich priamo alebo nepriamo počas procesu informovaného súhlasu. Nedávna štúdia holandského výskumného tímu sa pokúsila zhodnotiť rozhodovaciu schopnosť adolescentov, ktorí sa pustili do rodovej zmeny.⁹ Využil sa tu nástroj MacCAT-T, ktorý pozostával z porozumenia, ocenenia, uvažovania a vyjadrenia oblastí výberu, 74 dospievajúcim, ktorí mali v priemere 14,7 rokov (s minimálnym vekom 10). Dospeli k záveru, že dospievajúci boli kompetentní súhlasiť so začatím potlačovania puberty. Táto štúdia má ale dve významné obmedzenia týkajúce sa nástroja MacCAT-T. Nikdy nebol určený pre deti. Skôr bol navrhnutý tak, aby posúdil schopnosti dospelých, ktorí trpia chorobami, ako je demencia, schizofrénia a iné psychiatrické poruchy.

Existujú zásadné rozdiely medzi súhlasom s liečbou dospelých s kognitívnymi poruchami a získaním súhlasu od zdravých detí, ktorých kognitívne schopnosti primerané veku sú nedotknuté, ale ktorým chýbajú potrebné životné skúsenosti, aby

⁹ VROUENRAETS, L.J.- DE VRIES, A.L.C.- DE VRIES, M.C. - MIESEN, A.- HEIN, J. : ASSESSING MEDICAL DECISION-MAKING COMPETENCE IN TRANSGENDER YOUTH, IN *PEDIATRICS*, VOL. 148, NO. 6, 1.11.2021 [ONLINE] DOI: 10.1542/PEDS.2020-049643 ISSN: 1098-4275. (01-11-2021)

súhlasili s lekáorskymi zásahmi, ktoré zásadným spôsobom menia život. Pochybujeme napríklad, či aj vysoko inteligentné deti, ktoré nemajú sexuálne skúsenosti, dokážu zmysluplne pochopiť stratu budúcich sexuálnych funkcií a reprodukčných schopností. Okrem toho, dokonca aj pre dospelých, bol nástroj MacCAT-T kritizovaný za svoje výhradné zameranie na kognitívne aspekty, pričom nezohľadňuje nekognitívne aspekty, ako sú hodnoty, emócie a ďalšie biografické a kontextovo špecifické aspekty, ktoré sú súčasťou komplexnosti rozhodovacieho procesu v reálnom živote.¹⁰ Hodnoty a emócie detí prechádzajú počas procesu dozrievania obrovskými zmenami. Klinická intervencia, ktorou sa tu zaoberáme, je svojím druhom odlišná od iných liečebných postupov alebo klinických intervencií. V iných prípadoch sa medikamentózna liečba používa na nápravu alebo zmiernenie symptómov diagnostikovaného fyzického alebo duševného stavu a účinky tejto liečby sú priame a zvyčajne zjavné. Zdá sa, že pozícia vo vzťahu k blokátorom puberty neodráža tento opis. Informovaný súhlas by sa mal považovať skôr za proces než ako udalosť. Celosvetovo väčšina inštitúcií, ktoré sa starajú o transrodovo identifikované osoby, navrhla formuláre povinného súhlasu, ktoré načrtávajú riziká a neistoty hormonálnych a chirurgických rodovo potvrdzujúcich intervencií. Udelený informovaný súhlas by mal znamenať, že proces informovaného súhlasu prebiehal počas dlhšieho časového obdobia a nie je jednoducho narýchlo dokončený. Vnútoraná dynamika transidentifikovaného mladého človeka a jeho rodiny sa značne líši. Rodičovské schopnosti, ich súkromné manželské a vnútorodinné vzťahy, ich kultúrne povedomie, náboženské a politické cítenie, to všetko ovplyvňuje množstvo času potrebného na vykonanie dôkladného procesu informovaného súhlasu. Nie je rozumné navrhnúť konkrétne trvanie procesu informovaného súhlasu, okrem zdôraznenia, že si vyžaduje pomalé, trpezlivé, premyslené obdobie otázok a odpovedí. Rodičia a pacient musia zvážiť či treba začať s alternatívnymi prístupmi k manažmentu rodovej dysfórie pred dosiahnutím veku úplnej neurologickej zrelosti, či sa budú riešiť len prípadné otázky psychyckej pohody.

Fyzické a psychiatrické komorbidity môžu prispieť k vytvoreniu novej identity, vyvinúť sa ako jej dôsledok, alebo s ňou nesúvisieť. Posudzovanie duševného zdravia a funkčnosti maloletého je jedným z dôvodov, prečo môže byť rýchla kladná starostlivosť nebezpečná pre pacientov a ich rodiny. Napríklad, keď situácie zahŕňajú autizmus, poruchy učenia, sexuálne zneužívanie, problémy s pripútanosťou, traumy, úzkosť z odlúčenia, predchádzajúce depresívne alebo úzkostné stavy, nízke IQ, minulé psychotické ochorenie, poruchy príjmu potravy alebo duševnú chorobu

¹⁰ LEVINE, S.- ABBRUZZESE, E.- MASON, J.W: Reconsidering Informed Consent for Trans-Identified Children, Adolescents, and Young Adults, In: *Journal of Sex & Marital Therapy*, 2022;48(7):706-727, 17.3.2022 [online] DOI: 10.1080/0092623X.2022.2046221 ISSN: 0092-623X (print); 1521-0715 (web) (17-03-2022).

rodičov, lekári si musia vybrať medzi ignorovaním týchto potenciálne kauzálne stavy a komorbidity a poskytovanie vhodnej liečby pred afirmatívnou starostlivosťou. Pre mladých ľudí, ktorí nedosiahli plnoletosť, poskytuje informovaný súhlas od rodičov legálnu cestu liečby, ale rozhodnutie o sociálnom prechode, poskytovaní hormónov alebo chirurgickom odstránení prsníkov alebo semenníkov nie je menej zaťažené neistotou. To najlepšie, čo môžu zdravotníci urobiť, je zabezpečiť, aby proces súhlasu informoval pacienta a rodičov o súčasnom stave vedy, ktorý v kvalitnom výskume veľmi chýba. Profesionáli sú zodpovední za to, aby sa pri príprave na toto často mučivé rozhodnutie jasne ocenili výhody, ktoré pacienti a rodičia hľadajú, a riziká, ktoré na seba berú. Mladí ľudia, ktorí dosiahli plnoletosť, ale nedospeli k úplnému dozretiu, predstavujú jedinečnú výzvu. Je dobre známe, že prestavba mozgu prebieha počas tretej dekády života, pričom prefrontálny kortex zodpovedný za výkonnú funkciu a kontrolu impulzov dozrieva ako posledný.¹¹ Rastúci počet mladých ľudí, ktorí boli dostatočne starí na to, aby legálne súhlasili s prechodom, ale ktorí sa po dosiahnutí veku 20 rokov už necítili byť transgender, vyvoláva ďalšie obavy o túto zraniteľnú vekovú skupinu. Keď si lekár nie je istý, či je mladý človek kompetentný pochopiť dôsledky požadovanej liečby – to znamená, keď informovaný súhlas nemôže informovať pacienta – lekár môže potrebovať viac času s pacientom. Keď sa rodičia alebo opatrovníci nezhodnú na tom, či použiť blokátory puberty alebo skrížené pohlavné hormóny, lekári sú znepokojení.

Známy je i Gillickov test, teda postup pochádzajúci z Anglicka a Walesu používaný v medicínskom práve na rozhodnutie, či je dieťa (osoba mladšia ako 16. rokov) schopné dať súhlas na zdravotnú starostlivosť, bez potreby súhlasu rodičov alebo ich vedomosti. Gillick sám zastáva zásadu, že je to „vec klinického úsudku, prispôsobeného danému pacientovi, aby sa zabezpečilo, že udelenie alebo odmietnutie súhlasu bude riadne informované.“ Stanovenie konkrétnych podmienok pre formálne vyhlásenia by nebolo vhodné. Schopnosť maloletého samostatne rozhodovať o svojej vlastnej zdravotnej starostlivosti závisí od chápania a inteligencie jednotlivca a nemá byť určená odkazom na súdne stanovenú vekovú hranicu.

Liečba detí s rodovou dysfóriou je kontroverzná otázka a je predmetom intenzívnych odborných a verejných diskusií o medicínskych, morálnych a etických otázkach. Nie je nepochopiteľné, že medzi rodinami a/alebo ošetrojúcimi lekármi môžu vzniknúť prípady nezhody. Za týchto okolností je zaručené uplatnenie „najlepšieho záujmu“ a je v súlade so súvisiacimi doktrínami vrátane súhlasu rodičov. Nemožno vynechať diskusiu o súhlase rodičov a byť citlivý na úlohu rodičov pri udeľovaní súhlasu.

¹¹ KATZ, A. L.- MACAULEY, R. C. - MERCURIO, M. R.- MOON, M. R.- OKUN, A. L.- OPEL, D. J., & STATTER, M. B.: Informed consent in decision-making in pediatric practice. Committee on Bioethics. In: *Pediatrics*, 2016. 138(2), e20161484, 1.8.2016 [online], doi:<https://doi.org/10.1542/peds.2016-1484> [[Crossref](#)], [[PubMed](#)], [[Web of Science](#)®], [[Google Scholar](#)] ISSN: 1098-4275 (01-08-2016).

Mladý človek, ktorý zápasí s rodovou nezrovnalosťou, môže poskytnúť informovaný súhlas s liečbou, často vtedy, keď je na vrchole fyziologického a psychického utrpenia a je príliš nervózny. Samotný „súhlas“ je právny pojem, ktorý sa zameriava skôr na intelektuálny proces než na podstatu rozhodnutia. Zakotviť svoj názor na morálnych alebo etických argumentoch o tom, či by malo byť dieťa schopné súhlasiť s liečbou, míňa zmysel. Trans deti nerozhodujú izolovane, ale ako jedna časť reťazca súhlasu. Tento reťazec začína a končí pri dieťati, ale je spojený s ich rodičmi/opatrovateľmi, celou rodinou a klinickými lekármi.

Koncept informovaného súhlasu v medicíne má korene v etickej teórii aj v práve. Etický základ sa sústreďuje na princípy spravodlivosti a rešpektovania autonómie, zatiaľ čo právne otázky súvisia s otázkami nekalých praktík.¹² Pacienti, ktorí súhlasia s liečbou, musia spĺňať požiadavky na vekovú a rozhodovaciu kapacitu. Maloletí sa zúčastňujú rozhodovania tým, že poskytujú súhlas s intervenciou. Obmedzené zrelé kognitívne schopnosti maloletých sú kľúčovým dôvodom, prečo rodičia slúžia ako etické a zákonné náhrady za lekárske rozhodovanie, ktorých úlohou je podpísať dokument informovaného súhlasu.¹³ Proces informovaného súhlasu pozostáva z troch hlavných prvkov: sprístupnenie informácií o povahe stavu a navrhovanej liečbe a jej alternatívach; posúdenie toho, ako pacient a opatrovateľ rozumejú informáciám a schopnosti prijímať lekárske rozhodnutia; a získanie podpisov, ktoré znamenajú, že bol získaný informovaný súhlas. Etické obavy z neadekvátneho informovaného súhlasu pre transidentifikovanú mládež majú niekoľko potenciálne problematických zdrojov vrátane chybných predpokladov odborníkov; nízka kvalita procesu hodnotenia; a neúplné a nepresné informácie, ktoré dostávajú pacienti a ich rodinní príslušníci. Tieto obavy sú zosilnené dramatickým rastom dopytu po prechode medzi mladými ľuďmi v posledných rokoch, ktorý viedol k povrchnému procesu informovaného súhlasu. Unáhlený proces neumožňuje náležitú diskusiu nielen o výhodách, ale aj o hlbokých rizikách a neistotách spojených s rodovou premenou, najmä ak k rodovej zmene dochádza pred zrelou dospelosťou.

Dramatický rast dopytu po službách nepriaznivo vplyva na informovaný súhlas. Zatiaľ čo predtým bola väčšina postihnutých jedincov identifikovaná ako opačné pohlavie,

¹² KATZ, A. L.- MACAULEY, R. C. - MERCURIO, M. R.- MOON, M. R.- OKUN, A. L.- OPEL, D. J., & STATTER, M. B.: Informed consent in decision-making in pediatric practice. Committee on Bioethics. In: *Pediatrics*, 1.8.2016 [online], 138(2), e20161484. doi: 10.1542/peds.2016-1484. Dostupné na: <https://doi.org/10.1542/peds.2016-1484> ISSN: 1098-4275. (01-08-2016).

¹³ GROOTENS-WIEGERS, P.- HEIN, I. M.- van den BROEK, J. M.- de VRIES, M. C. : Medical decision-making in children and adolescents: Developmental and neuroscientific aspects. In: *BMC Pediatrics*, 8.5.2017 [online]. 17(1), 120. Dostupné na: <https://bmcpediatr.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12887-017-0869-x#article-info>, doi:<https://doi.org/10.1186/s12887-017-0869-x> ISSN: 1098-4275. (08-05-2017)

teraz existuje rastúci trend smerom k nebinárnej identifikácii: ani muž, ani žena.¹⁴ Vytvára sa tlak na inštitúcie a lekárov, aby rýchlo zhodnotili týchto mladých ľudí a vydali odporúčania týkajúce sa liečby. Často sa nevyžadujú hodnotenia duševného zdravia a hormóny môžu byť poskytnuté už po jednej návšteve po získaní súhlasu pacienta alebo opatrovníka.

Pri zdieľaní informácií s pacientmi a rodinami je potrebné zdôrazniť dve kľúčové oblasti neistoty. Prvým je neistá trvalosť rodovej identity dieťaťa alebo adolescenta. Druhým sú neisté dlhodobé výsledky zmeny pohlavia v oblasti fyzického a psychického zdravia. Je problematické, že rodoví lekári často zdôrazňujú riziko samovraždy, ak sa želanie mladého človeka zmeniť pohlavie okamžite nesplní. Okolo otázky samovraždy trans-identifikovanej mládeže existuje značné množstvo dezinformácií.

Stav skúmanej problematiky v Slovenskej republike

Slovenská spoločnosť je charakterizovaná dlhodobou skôr konzervatívnym postojom, čo pozorujeme v otázkach ako surogačné materstvo, interrupcie, postavenie LGBTI komunity. Badať tu i silnú politizáciu týchto tém (to ale nie je len problémom SR), čo je na škodu vecí. Rozhodne však týmto otázkam musí čeliť a reagovať na celosvetový vývoj.

V mnohých krajinách a rovnako na Slovensku dostupné multidisciplinárne služby pre trans mládež sú zriedkavé a v systéme primárnej starostlivosti je nedostatok všeobecných lekárov, sexuológov potvrdzujúcich rod. Všeobecní lekári zvyčajne nedostávajú vzdelanie týkajúce sa rodovej diverzity napriek narastajúcemu počtu trans a rodovo odlišných pacientov, ktorí prichádzajú do všeobecných ambulancií. Praktickí lekári predstavujú prvý vstupný bod do systému zdravotnej starostlivosti a zohrávajú kľúčovú úlohu pri odstraňovaní prekážok zdravotnej starostlivosti a podpore pacientov na ich rodovej ceste. Sú potrebné lepšie dôkazy týkajúce sa ďalšieho výskumu dlhodobých účinkov lekárskej a chirurgickej liečby. Liečba prebieha v troch fázach, pričom každá z nich je postupne invazívnejšia a nezvratnejšia.

Vyhľadávka, ktorá na Slovensku určuje medicínske postupy pri „liečbe“ transsexuality (intersexuálov, či dokonca sexuálnych deviantov) je z roku 1981, ktorá ale už nie je platná ani účinná. Súčasný slovenský model je taký, že ak chce transsexuál legálne dosiahnuť status druhého pohlavia, musí prejsť diagnostikou, pokračuje rozhodovacou fázou, Real Life Test-om (RLT) a Real Life Experience (RLE) a fázou

¹⁴ CHEW, D.- TOLLIT, M. A.- POULAKIS, Z.- ZWICKL, S.- CHEUNG, A. S.- PANG, K. C.: Youths with a non-binary gender identity: A review of their sociodemographic and clinical profile. In: *The Lancet Child & Adolescent Health*, 21.1.2020 [online]. 4(4), 322–330. doi:[https://doi.org/10.1016/S2352-4642\(19\)30403-1](https://doi.org/10.1016/S2352-4642(19)30403-1) Dostupné na: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/31978373/> (21.01-2020)

hormonálnej terapie, ktorá ňou prestupuje. Proces končí záverečnými operatívnymi zákrokmi, čiže kastráciou. Chirurgický zákrok bol podstatný, ak transsexuál chce, aby mu lekár vystavil potvrdenie pre matriku, kde mu zmenia doklady. Čo znamená, že chirurgická zmena bola vyžadovaná štátom. Situácia sa však mení. Minister zdravotníctva SR koncom marca 2022 podpísal dokument, na základe ktorého bude na zmenu pohlavia po novom stačiť „hormonálna liečba v kombinácii s testom života v preferovanom rode v trvaní najmenej jedného roka“. Nariadenie má umožniť zmenu pohlavia iba na základe hormonálnej liečby a ročného testu života v preferovanom pohlaví. Veci sa teda menia, akokoľvek v prípade maloletých je potrebný súhlas rodičov. Rovnako sa v marci 2023 prijali štandardy, teda Štandardný postup pre diagnostiku a komplexný manažment zdravotnej starostlivosti dospelú osobu s transsexualizmom (F64.o). Schválené štandardy MZ SR sa však v praxi neuplatňujú.

Išlo zrejme o reakciu na Správu Európskej komisie proti rasizmu a intolerancii (ECRI) zriadenej Radou Európy (Správa publikovaná 8.12.2020). Pokiaľ ide o transrodové osoby, ECRI v správe vyjadrila poľutovanie, že rodová identita ešte stále nebola explicitne zaradená medzi dôvody uvedené v relevantnom zákone alebo v právnych predpisoch proti diskriminácii a trestným činom z nenávisti. Zmena pohlavia a prepis mena a pohlavia transrodových osôb v úradných dokumentoch sa v praxi umožňuje, ale úradný prepis je ešte stále podmienený podstúpením sterilizácie. Vzhľadom na absenciu právneho základu pre takúto požiadavku v slovenskej legislatíve a jej rozpor s judikatúrou Európskeho súdu pre ľudské práva k článkom 3 a 8 Európskeho dohovoru o ľudských právach (EDLP).¹⁵ ECRI zastáva názor, že štátne orgány by mali zabezpečiť, že úradný prepis mena a pohlavia transrodových osôb nebude podmienený podstúpením sterilizácie. Navyše, medicínske usmernenia týkajúce sa zákrokov na zmenu pohlavia by sa mali modernizovať vo svetle výsledkov vedeckého výskumu. Pokiaľ ide o intersexuálne osoby, ECRI bola informovaná, že neexistujú žiadne štatistické údaje o ich počte, ani o chirurgických zákrokoch, ktoré sa naďalej vykonávajú na intersexuálnych deťoch s cieľom dať im mužský alebo ženský vzhľad. S cieľom chrániť telesnú integritu týchto detí by podľa názoru ECRI zákonodarca mal takúto prax legislatívne zakázať a verejnosť by mala byť oboznámená so skutočnosťou, že existujú intersexuálne osoby. Orgány by mali zároveň realizovať osvetové iniciatívy a postupy s cieľom pomôcť rodičom.

ECRI odporúča dosiahnuť, že spoločnosť prijme takéto deti také, aké sú, a mala by vytvoriť prostredie, v ktorom sa intersexuálne deti, tínedžeri alebo dospelí budú môcť

¹⁵ Pozri i rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, *A.P., Garçon a Nicot Proti Francúzsku*, č. 79885/12, 52471/13 a 52596/13, Rozsudok Komory zo 6. apríla 2017 ods. 116 a nasl. Dostupné na: <https://www.ustavnysud.sk/documents/10182/25351067/ESLP+13.pdf/e80ao668-a18e-484f-af4e-f88814c9e789>

slobodne rozhodnúť – vo veku, ktorý považujú za vhodný – či chcú alebo nechcú podstúpiť hormonálnu terapiu a chirurgické zákroky na premenu svojho tela. Ďalej by orgány mali legislatívne zakázať liečebné a chirurgické zákroky na intersexuálnych osobách, ak nie sú medicínsky nevyhnutné, pred dosiahnutím veku, v ktorom môžu tieto osoby poskytnúť svoj slobodný a informovaný súhlas s týmito krokmi.

Rovnako je situácia na Slovensku ovplyvňovaná stanoviskom inštitúcií Európskej únie. Uvádzame Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu, Rade, Hospodárskemu a sociálnemu výboru a Výboru regiónov, ktoré predstavuje Stratégiu pre rovnosť LGBTIQ osôb na roky 2020-2025. Európska únia sa snaží o zlepšenie uznávania identít transrodových a nebinárnych osôb a intersexuálnych osôb. Požiadavky na jednotlivcov, ktorí chcú právne zmeniť rod, sa v jednotlivých členských štátoch výrazne líšia. V posledných rokoch čoraz viac členských štátov významne zmenilo svoje právne predpisy o uznávaní rodu smerom k modelu osobného sebaurčenia. Iné však ponechávajú pre uznanie rodu transrodových a nebinárnych osôb množstvo požiadaviek. Tieto požiadavky nemusia byť primerané a môžu predstavovať porušenie noriem ľudských práv, ako rozhodol Európsky súd pre ľudské práva v prípade požiadaviek na chirurgický zákrok a sterilizáciu.¹⁶ Komisia bude podporovať výmenu najlepších postupov medzi členskými štátmi o zavádzaní dostupných právnych predpisov a postupov v oblasti právneho uznávania rodu na základe zásady osobného sebaurčenia a bez vekového obmedzenia. Komisia začne medziodvetvový dialóg s rôznymi zainteresovanými stranami.

Záver

Zaoberáme sa tu neľahkými vedeckými, klinickými, právnymi, morálnymi a etickými problémami, ktoré nie je možné definitívne vyriešiť a budú sa naďalej meniť tak, ako sa mení spoločnosť. Každopádne mali by sme sa snažiť bez odsudzovania a s rešpektom o podporu osoby v jej pohlaví spôsobom, ktorý je prispôsobený jej individuálnym potrebám.

Právna úprava musí rešpektovať schopnosť a autoritu trans mladých ľudí, poskytnúť informovaný súhlas so zdravotnou starostlivosťou. Zvýšený dôraz musí byť kladený na úplné poučenie, podobne ako pri interrupciách a transplantáciách. Zároveň by nebolo správne vylučovať rodičov a príbuzných z tohto procesu. V prvom rade je potrebné vybudovať sieť špecialistov, kde sa maloletý a jeho rodina môžu obrátiť o posúdenie prípadu v najlepšom záujme dieťaťa a posúdia jeho konkrétnu situáciu, poučia ho o možnostiach, čo tu chýba. Je vhodné stanoviť istý dostatočne dlhý časový priestor, aby rozhodnutia neboli ukvapené. Každý prípad je individuálny, ťažko tu

¹⁶ Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva *S.V. Proti Taliansku*, podanie č. 55216/08, 11. októbra 2018. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva *A.P., Garçon a Nicot Proti Francúzsku*, podania č. 79885/12, 52471/13 a 52596/13, 6. apríla 2017.

určiť i vekovú hranicu. Komisia zložená zo špecialistov by následne dala odporúčacie alebo negatívne stanovisko s možným začatím procesu zmeny pohlavia. Pokiaľ by stanoviská dieťaťa, rodičov i komisie boli súladne kladné, nie je dôvod brániť postupu. V prípade rozdielnych názorov by bolo možné obrátiť sa na súd aby prípad individuálne posúdil.

Niektoré názory vychádzajú z postoja, že sú potrebné prísne kritériá, aby sa zabránilo tomu, že deti prídu domov s blokátormi puberty, ako keby nosili sladkosti z obchodu na rohu. **Skutočne mladí ľudia si dokážu predpísať hormóny na zmenu pohlavia cez internetové kliniky s doktormi zo zahraničia, čím obchádzajú nariadenia zdravotníckeho systému, právnu úpravu či rozhodnutia súdov. Je tu i finančný záujem výrobcov liekov a kliník na využití takejto možnosti. Na druhej strane sú tu prípady, kde je takýto proces naozaj opodstatnený a nespochybniteľný, kde sa dieťa dlhodobo jasne takto identifikuje, trpí svojou rodovou identitou.**

Zoznam použitej literatúry:

1. GROOTENS-WIEGERS, P.- HEIN, I. M.- van den BROEK, J. M.- de VRIES, M. C. : Medical decision-making in children and adolescents: Developmental and neuroscientific aspects. In: *BMC Pediatrics*, 8.5.2017 [online]. 17(1), 120. Dostupné na: <https://bmcpediatr.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12887-017-0869-x#article-info>, doi:<https://doi.org/10.1186/s12887-017-0869-x> ISSN: 1098-4275. (08-05-2017)
2. CHEW, D.- TOLLIT, M. A.- POULAKIS, Z.- ZWICKL, S.- CHEUNG, A. S.- PANG, K. C.: Youths with a non-binary gender identity: A review of their sociodemographic and clinical profile. In: *The Lancet Child & Adolescent Health*, 21.1.2020 [online]. 4(4), 322–330. doi:[https://doi.org/10.1016/S2352-4642\(19\)30403-1](https://doi.org/10.1016/S2352-4642(19)30403-1) Dostupné na: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/31978373/> (21.01-2020)
3. KATZ, A. L.- MACAULEY, R. C. - MERCURIO, M. R.- MOON, M. R.- OKUN, A. L.- OPEL, D. J., & STATTER, M. B.: Informed consent in decision-making in pediatric practice. Committee on Bioethics. In: *Pediatrics*, 2016. 138(2), e20161484, 1.8.2016 [online], doi:<https://doi.org/10.1542/peds.2016-1484>
4. LEVINE, S.- ABBRUZZESE, E.- MASON, J.W: Reconsidering Informed Consent for Trans-Identified Children, Adolescents, and Young Adults, In: *Journal of Sex & Marital Therapy*, 2022;48(7):706-727, 17.3.2022 [online] DOI: 10.1080/0092623X.2022.2046221 ISSN: 0092-623X (print); 1521-0715 (web) (17-03-2022)
5. LITTMAN, L. : Individuals treated for gender dysphoria with medical and/or surgical transition who subsequently detransitioned: A survey of 100

- detransitioners. In: *Archives of Sexual Behavior*, 2021. 50, 3353–3369. doi:<https://doi.org/10.1007/s10508-021-02163-w>
6. SWANNELL, C.: Trans youth penalised by Re: Imogen Family Court decision, In *The Medical Journal of Australia*, 21.03.2022 [online] Dostupné na: <https://www.mja.com.au/journal/2022/trans-youth-penalised-re-imogen-family-court-decision> (21-03-2022)
 7. TELFER, M a kol.: *Australian Standards of Care and Treatment Guidelines for trans and gender diverse children and adolescents*, Version 1.3, Melbourne: The Royal Children's Hospital; 2020, 9.12.2021 [online]. Dostupné na: www.rch.org.au/uploadedFiles/Main/Content/adolescent-edicine/australian-standards-of-care-and-treatment-guidelines-for-trans-and-gender-diverse-children-and-adolescents.pdf. (09-12-2021)
 8. VROUENRAETS, L.J - de VRIES, A.L.C - de VRIES, M.C. - MIESEN, A. - HEIN, J : Assessing Medical Decision-Making Competence in Transgender Youth, In *PEDIATRICS*, Vol. 148, no. 6, 1.11.2021 [online] DOI: 10.1542/peds.2020-049643 ISSN: 1098-4275. (01-11-2021)
 9. WILLINGHAM, E. : What the science says about trans kids and medical care. New laws targeting trans children and their parents are based on politics, not research, In *The Mesenger*, 5.4.2022 [online], Dostupné na <https://www.grid.news/story/360/2022/04/05/what-the-science-says-about-trans-kids-and-medical-care/> (05-04-2022)
 10. YURCABA, J. : Texas Supreme Court issues mixed ruling on trans care for minors. zverejnené na portáli NBC News, 13.5.2022 [online], Dostupné na <https://www.nbcnews.com/nbc-out/out-politics-and-policy/texas-supreme-court-issues-mixed-ruling-trans-care-minors-rcna28747> (13-05-2022)
 11. World Professional Association for Transgender Health. *The Standards of Care for the Health of Transsexual, Transgender, and Gender Nonconforming People*. 7th Version. Pôvodne publikovaný v r.1979. V znení verzií 1980, 1981, 1990, 1998, a 2001, [online]. Dostupné na https://www.wpath.org/media/cms/Documents/SOC%20v7/SOC%20V7_English.pdf
 12. Prípád *Bellová v. Tavistock and Portman NHS Foundation Trust (University College London Hospitals NHS Foundation Trust and others intervening)* [2020] EWHC 3274 (Admin) [2021] PTSR 593, 177 BMLR 115; [2020] All ER (D) 30 (Dec) ("Tavistock").
 13. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva, *A.P., Garçon a Nicot Proti Francúzsku*, č. 79885/12, 52471/13 a 52596/13, Rozsudok Komory zo 6. apríla 2017 ods. 116 a nasl. Dostupné na: <https://www.ustavnysud.sk/documents/10182/25351067/ESLP+13.pdf/e80ao668-a18e-484f-af4e-f88814c9e789>

14. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva *S.V. Proti Taliansku*, podanie č. 55216/08, 11. októbra 2018.

Kontaktné informácie

doc. JUDr. Katarína Ševcová, PhD.

katarina.sevcova@umb.sk

Univerzita Mateja Bela, Právnická fakulta

Katedra občianskeho a pracovného práva

RODOVÉ A POHLAVNÉ MARKERY V PRÁVE: POTREBA PRIJATIA MARKERA „X“ DO OFICIÁLNYCH DOKLADOV JEDNOTLIVCOV?¹

GENDER AND SEX MARKERS IN LAW: THE NEED FOR THE ADOPTION OF THE MARKER "X" IN THE OFFICIAL DOCUMENTS OF INDIVIDUALS?

Olexij M. Meteňkanyč²

Abstrakt: Čoraz viac právnych poriadkov jednotlivých krajín sveta postupne právne uznáva marker „X“ ako zákonné označenie právneho pohlavia/rodu popri doteraz zaužívaných markerov „M“ a „F“. Daným krokom sa snažia prekonať dodnes pretrvávajúce binárne videnie „právneho“ sveta. Binárna normativita zohľadňuje len dichotomické chápanie pohlavia/rodovosti (muži a ženy), a aj viaceré súčasne právne úpravy prepisu rodu, ktoré sú prevažne budované na princípe sebaurčenia, málokedy zohľadňujú napr. nebinárne osoby. Problematickými sú pre ne „transformačné obmedzenia“ právnych úprav, ktoré umožňujú prepis rodu/právneho pohlavia v zásade len na opačný rod/opačné právne pohlavie. No viaceré výskumy poukazujú, že nie všetci trans ľudia (vrátane nebinárnych osôb) pociťujú túžbu meniť svoj rod na ten opozičný (teda MTF a FTM). Zároveň je nutné reflektovať intersex osoby, u ktorých nie je vždy možné jednoznačne biologicky či medicínsky určiť ich pohlavie. Preto mnohé spoločnosti, ktoré naďalej trvajú na prevažne binárnom chápaní spoločnosti i práva, vystavuje veľkú časť trans a intersex komunity náročnej voľbe, ku ktorému právnenému pohlaviu/rodu sa „právne prihlásiť“. Z tohto dôvodu sa javí o dosť inkluzívnejšie riešenie zavedenie pohlavného/rodového markera „X“, ktorý si osvojili už viaceré krajiny a v sebe podľa mnohých najlepšie zahŕňa (a odráža) rozmanitosť trans komunity (vrátane nebinárnych osôb), ako aj intersex osôb. V predkladanom príspevku sa zameriame na analýzu rôznych odôvodnení potreby používania rodových a pohlavných markerov v práve, a to v rámci skúmania rôznych regulačných modelov, ktoré v tejto problematike je možné identifikovať. Súčasne však naznačíme aj

¹ Tento príspevok vznikol v rámci projektu VEGA č. 1-0350-21 „Trans-Identita pri maloletých. Etické a právne aspekty spojené s informovaným súhlasom“. Súčasne čiastkové závery tohto príspevku boli prezentované na konferencii Bratislavské právnické fórum 2023, v sekcii teórie práva a filozofie práva s názvom: Právna zodpovednosť a autonómia.

² Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Katedra teórie práva a filozofie práva.

limitácie týchto regulačných modelov, ako aj kritiky, ktoré voči nim smerujú. Záverom sa zamyslíme nad otázkou, či nie je jediné plne inkluzívne riešenie odmietnutie a celkové zrušenie uplatňovania mechanizmu rodového/pohlavného označovania.

Kľúčové slová: Rodové a pohlavné markery, nebinárne a intersex osoby, trans komunita, oficiálne doklady jednotlivca, marker „X“

Abstract: An increasing number of jurisdictions around the world are gradually legally recognising the marker "X" as a legal designation of gender/sex, alongside the hitherto established gender/sex markers "M" and "F". This step seeks to overcome the binary vision of the "legal" world that persists to this day. Binary normativity only takes into account a dichotomous understanding of gender/sex (male and female), and even several contemporary legal orders of gender reassignment, which are largely built on the principle of self-determination, rarely take into account, for example, non-binary persons. Problematic for them are the "transformative limitations" of legal regulations that allow gender reassignment to the opposite sex/gender in principle only. However, several research studies indicate that not all trans people (including non-binary people) feel the desire to change their gender to the oppositional one (i.e., MTF and FTM). At the same time, it is necessary to reflect intersex people, for whom it is not always possible to determine their gender either biologically or medically with no ambiguity. Therefore, many societies that continue to insist on a predominantly binary understanding of both society and the law are exposing a large part of the trans and intersex community to the difficult choice of which legal gender/sex to 'legally identify' with. For this reason, the introduction of the marker 'X', which has already been adopted by a number of countries and which many believe best embraces (and reflects) the diversity of the trans community (including non-binary people) as well as intersex people, seems to be a much more inclusive solution. In the present paper, we will focus on the analysis of the different justifications for the need to use gender and sex markers in law, by examining the different regulatory models that can be identified on this issue. Simultaneously, however, we will also outline the limitations of these regulatory models, as well as the criticisms that are directed at them. We conclude by examining the question of whether the only fully inclusive solution is to reject and abolish the application of the gender marking mechanism altogether.

Key words: Gender and Sex Markers; Non-Binary and Intersex People; Trans Community; Official Documents of an Individual; Marker "X"

Úvod

„... naše já je jen pouhé zdání, neuchopitelné, nepopsatelné, mlhavé, zatímco jediná skutečnost až příliš lehce uchopitelná a popsatelná, je náš obraz v očích jiných. A nejhorší je, že nejsi jeho pánem.“

Milan Kundera

Nie je prekvapivým uviesť, že dnešná situácia trans a intersex komunity³ v rámci slovenskej spoločnosti je nelichotivá a v mnohom ubližujúca a diskriminujúca. Na uvedené je v ostatnom období v mnohom poukazované nielen v rámci širšieho spoločenského diskurzu, no už aj v odbornej, osobitne právnej, spisbe. Kritické hlasy sa zdvíhajú voči viacerým problematickým skutočnostiam v právnej sfére, ktorým musia trans a intersex osoby čeliť: od opomínania implementácie vybraných záverov a odporúčaní medzinárodných a európskych ľudskoprávných aktérov (na čele s Európskym súdom pre ľudské práva, ďalej aj ako „ESLP“)⁴, cez neadekvátnu

³ V rámci celého textu sa budeme snažiť pridržiavať určitej terminológii, ktorá sa nám v súčasnosti zdá ako najadekvátnejšia v rámci tohto diskurzu, aj s prihliadnutím na súčasný stav odborných a ľudskoprávných diskusií. Napríklad používame pojem „trans ľudia“, nakoľko máme za to, že ide pre mnohých o preferovanejší spôsob označenia tejto komunity, keďže adjektívum „trans“ je skratkou slov pre „transrodových/transgender/transsexuálnych“ ľudí a dané slovné spojenie lepšie zahŕňa všetky rôznorodé osoby, o ktorých bude v tomto článku reč. Predsa len existuje rozdiel medzi transsexuálnymi a transrodovými osobami a slovné spojenie „trans ľudia“ ich všetkých zahŕňa (ide o „strešný“ pojem zahŕňajúci jedincov rôznych identít, ktoré patria pod tzv. spektrum rodových identít). Z tohto dôvodu ho budeme v rámci tohto článku používať aj my. Obdobne budeme uprednostňovať slovné spojenia „zmena právneho pohlavia“ či „prepis rodu“, keďže slovné spojenie „zmena pohlavia“ označuje stav, ktorý objektívne nie je možný. Uvedené má aj svoje medicínske zdôvodnenie, keďže pohlavie ako také (v tzv. geneticko-biologickej rovine) nie je možné zmeniť (gonozómy XY a XX nezmeníme). Čo sa však mení sú primárne a sekundárne pohlavné znaky jedinca, ako aj spoločensko-právne rozpoznanie jedinca k istému rodu. Celý proces prepisu rodu/zmeny právneho pohlavia v súhrne nazývame tranzíciou. Pre stručný terminologický rámec, na ktorý nadväzujeme, pozri viac v METEŇKANYČ, O. M.: Nútená kastrácia ako povinná podmienka pri prepise rodu v podmienkach Slovenskej republiky. In: *COMENIUS Časopis*, 2/2021, s. 8-11. Dostupné na: https://www.academia.edu/84799737/N%C3%BAten%C3%A1_kastr%C3%A1cia_ako_povinn%C3%A1_podmienka_pri_prepise_rodu_v_podmienkach_Slovenskej_republiky (cit. 10-12-2023). Súčasne je nutné podotknúť, že odborníci z mnohých sfér dodnes diskutujú o vhodnej terminológii a pojmoch, pričom predmetná diskusia stále nie je ukončená a slovník pojmov pre túto oblasť sa neustále sprecizuje a aktualizuje.

⁴ Na uvedené je upozorňované napr. v HORVAT, M.: Zmena mena, priezviska a pohlavia. Analýza judikatúry ESLP a slovenskej právnej úpravy. In: *COMENIUS Časopis*, 2/2021, s. 134-135. Dostupné na: <https://comeniuscasopis-archiv.flaw.uniba.sk/2022/01/10/comenius-casopis-2-2021/> (cit. 10-12-2023); SABJÁN, N.: A Critical Legal Perspective on the Recent Czech Transgender Case (Pl. ÚS 2/20). In: *Bratislava Law Review*, Vol. 6, No. 1, 2022, s. 125-126; i BATKA, L.: Odborné usmernenie o zmene pohlavia MZ SR. Etické a právne aspekty. In: *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae*, Roč. 41, č. 2, 2022, s. 7-8.

a nedostatočnú existenciu právnej úpravy na úseku (najmä právnej) tranzície⁵, či požadovanie neprimeraných (právnych i faktických) požiadaviek naviazaných na proces zmeny právneho pohlavia⁶, až po spolitizovanie celej tejto problematiky, ktorá by mala ostať výsostne odbornou, vecnou a ľudskoprávnou.⁷

Máme za to, že mnohé negatívne skúsenosti trans a intersex osôb súvisí so skutočnosťou, že jednotlivec dodnes má povinnosť vo vzťahu k verejnosti sa prezentovať s vybranými dokladmi, ktoré v sebe zahŕňajú explicitné zobrazovanie kategórie rodu/právneho pohlavia. Inak povedané – otázka pohlavia či rodu je

⁵ Uvedené bolo kriticky vnímané mnohými: napríklad Sára Majerová poukazuje na to, že „Vzhľadom na súčasnú situáciu, kedy absencia právnej úpravy a pasivita politických síl voči zabezpečeniu základných práv transrodových osôb, a kedy zodpovednosť za proces tranzície je delegovaná na lekárov bez existencie potrebných usmernení, je nevyhnutné, aby slovenský zákonodarca prijal úplnú a komplexnú právnu úpravu regulujúcu tento proces a splnil si tak svoje medzinárodné záväzky v oblasti ochrany základných ľudských práv a slobôd, ako aj v boji proti diskriminácii.“ MAJEROVÁ, S.: Vplyv občianskej spoločnosti na zjednotenie postupov poskytovania zdravotnej starostlivosti ku zmene pohlavia v Slovenskej republike. In: ŤAŽKÁ, V. (ed.): Milníky práva v stredoeurópskom priestore 2023. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 2023, s. 12. Dostupné na: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/Veda/Konferencie_a_podujatia/Milniky_zborniky/Milniky_prava_v_stredoeurópskom_priestore_2023.pdf (cit. 10-12-2023). Obdobne aj Karin Raková argumentuje, že „De lege ferenda je preto potrebné vyriešiť súčasný stav, kedy pri absencii komplexnej a podrobnej právnej úpravy je hlavná zodpovednosť rozhodovať o spôsobe výkonu tranzície prenesená na zdravotníckych zamestnancov či už pri vyhotovovaní posudkov o zmene pohlavia, ako aj samotnom výkone zmeny pohlavia trans osôb.“ RAKOVÁ, K.: Tranzícia a jej vplyv na rodinnoprávne vzťahy transrodových osôb. In: *PROJUSTICE*, zverejnené dňa 12.11.2022. Dostupné na: <https://www.projustice.sk/obcianske-pravo/tranzicia-a-jej-vplyv-na-rodinnopravne-vztahy-transrodovych-osob> (cit. 10-12-2023).

⁶ V kontexte Slovenska je nutné uviesť predovšetkým dve, a to podmieňovanie tranzície vybranými povinnými invazívnymi medicínskymi požiadavkami (KIŠOŇOVÁ, R.: Inclusive gender equality. In: FLOREK, I., LAKI, I., SCHOTTNER, K. (eds.): *Human rights as a guarantee of smart, sustainable and inclusive growth*. Budapest: Milton Friedman University, 2022, s. 91, a BATKA, L.: Rodová dysfória pri adolescentoch. Etické otázky spojené s informovaným súhlasom. In: *Ostium*, roč. 17, č. 4, 2021, kapitola č. 2), ako aj faktické vynucovanie konania o rozvode manželstva aj proti vôli zainteresovaných manželov. K uvedenému trefne poznamenáva Laura Fotopulosová, že „Súčasný právny stav, kedy sú transrodové osoby nútené podstúpiť konanie o rozvod manželstva aj proti svojej vôli, nemá žiadny právny základ. (...) Možno konštatovať, že Slovenská republika v ochrane práv transrodových osôb zaostáva, čo je spôsobené najmä neexistujúcou legislatívnou úpravou v tejto oblasti.“ FOTOPULOSOVÁ, L.: Vplyv zmeny pohlavia u transrodových osôb na trvanie rodinnoprávných vzťahov v podmienkach Slovenskej republiky. In: DUREC KAHOUNOVÁ, M., SENKOVÁ, S. (eds.): Bratislavské Právnické Fórum 2022, Bratislava: PraF UK v Bratislave, 2022, s. 36.

⁷ Samozrejme, daných oblastí, kam smerujú kritické ohlasy, je omnoho viac. Daný výpočet je potrebné vnímať ako demonštratívny, pričom k uvedenému odporúčame pozrieť prvú publikáciu svojho druhu, ktorá sa v komplexnej rovine zameriava na interdiciplinárne postavenie transrodových osôb v podmienkach Slovenskej republiky, s primárne (ľudsko)právnym zameraním, a to: BATKA, L., RAKOVÁ, K., HORVAT, M., KIŠOŇOVÁ, R., ČIPKOVÁ, T. a kol.: *Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Interdisciplinárne pohľady*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2022.

vnímaná ako vec verejná a každý jednotliviec sa musí na verejnosti pomocou nej prezentovať. Z príkladov môžeme uviesť známe situácie, keď sa napr. osoba z trans či intersex komunity prezentuje svojím občianskym preukazom či dokumentom o dosiahnutom vzdelaní, pričom je zjavné, že právne pohlavie/rod, ktorý je prezentovaný v dokumente, sa nezhoduje s tým preferovaným a prežívaným dotknutej osoby. V súčasnej ľudskoprávnej agende sa vynakladá mnoho úsilia, aby došlo k adekvátnej implementácii právneho uznania rodovej/pohlavnej identity do právnych poriadkov jednotlivých krajín. Celkovo predmetné uznanie pozostáva najmä z legálnej akceptácie danej identity človeka, a to vrátane zmeny mena, označenia rodovej/pohlavnej identity a ďalších informácií týkajúcich sa rodu/právneho pohlavia, ktoré sa môžu odrážať v priezviskách, číslach sociálneho poistenia/osobných identifikačných číslach (napr. rodných číslach), v tituloch, vo verejných registroch, záznamoch, identifikačných dokladoch (občianskych preukazoch, pasoch, vodičských preukazoch a pod.) a v iných obdobných dokumentoch (osvedčenia o vzdelaní, atď.).⁸ Zjednodušene povedané: ide o oficiálne uznanie rodovej/pohlavnej identity osoby vrátane jej rodového/pohlavného označenia a mena (mien) vo verejných registroch a kľúčových osobných dokumentoch.⁹ No každá krajina k predmetnému kroku pristupuje rôznorodým spôsobom, pričom často sa na predmetné právne uznanie rodovej/pohlavnej identity „napájajú“ ďalšie nevyhnutné (predovšetkým medicínske) podmienky.¹⁰ Zároveň sa pri právnom uznaní rodovej/pohlavnej identity otvára otázka, aké rodové a pohlavné markery by sa mali používať pri vystavovaní úradných dokladov jednotlivca. Historicky sme mali zaužívané dva esenciálne markery: „M“ (*male*), označujúci mužské právne pohlavie/rod, a „F“ (*female*), reprezentujúci ženské právne pohlavie/rod. Avšak čoraz viac právnych poriadkov jednotlivých krajín sveta postupne právne uznáva aj iné rodové či pohlavné markery, azda najčastejšie sú: známy rodový/pohlavný faktor „X“ či v kontinentálnom prostredí je častým aj rodový/pohlavný marker „*divers/diverse*“. Daným krokom sa snažia jednotlivé štáty prekonať dodnes pretrvávajúce binárne videnie „právneho“ sveta. Binárna normativita zohľadňuje len dichotomické chápanie rodovosti/pohlavia (teda delenie

⁸ Steering Committee on Anti-Discrimination, Diversity and Inclusion (CDADI). Thematic Report on Legal Gender Recognition in Europe. First Thematic Implementation Review Report on Recommendation CM/Rec(2010)5. In *Council of Europe*, June 2022, s. 6. Dostupné na: <https://rm.coe.int/thematic-report-on-legal-gender-recognition-in-europe-2022/1680a729b3> (cit. 10-12-2023).

⁹ KÖHLER, R., EHRT, J.: Legal Gender Recognition in Europe. Toolkit. In: *Transgender Europe*, November 2016, s. 9. Dostupné na: <https://tgeu.org/wp-content/uploads/2017/02/Toolkit16LR.pdf> (cit. 10-12-2023).

¹⁰ Porovnaj s Trans Rights Index. Europe & Central Asia 2023. In: *TGEU.org*. Dostupné na: <https://transrightsmat.tgeu.org/index> (cit. 10-12-2023).

len na dve kategórie – mužov a ženy), a aj viaceré súčasne právne úpravy prepisu rodu/právneho pohlavia, ktoré sú prevažne budované na princípe sebaurčenia, málokedy zohľadňujú napr. nebinárne osoby. Problematickými sú pre ne „transformačné obmedzenia“ právnych úprav, ktoré umožňujú prepis rodu/právneho pohlavia v zásade len na opačný rod/právne pohlavie. No dnes už je pomerne známa skutočnosť, že nie všetci intersex a trans ľudia (vrátane nebinárnych osôb) pociťujú túžbu meniť/prepísať svoj rod/právne pohlavie na ten opozičný (teda MTF a FTM). Preto mnohé spoločnosti, ktoré naďalej trvajú na prevažne binárnom chápaní spoločnosti i práva, vystavujú veľkú časť trans a intersex komunity náročnej voľbe, ku ktorému rodu/právne pohlaviu sa „právne prihlásiť“. Z tohto dôvodu sa javí o dosť inkluzívnejšie riešenie zavedenie ďalšieho typu rodového/pohlavného markera (napr. už spomenutého markera „X“), ktorý si osvojili už viaceré krajiny a v sebe podľa mnohých lepšie zahŕňa (a odráža) rozmanitosť trans komunity (vrátane nebinárnych osôb), ako aj intersex osôb. Uvedené je často dôsledkom rozhodovacej činnosti národných či medzinárodných súdnych autorít, deklarujúcich vo svojich rozhodnutiach časté porušenia práv dotknutých intersex či trans osôb.

Na základe vyššie uvedeného sa v predkladanom príspevku zameriame na viacero skutočností: (i) na základe uskutočnenej analýzy z nášho pohľadu významného rozhodnutia nemeckého Spolkového ústavného súdu z roku 2017 sa budeme snažiť prezentovať existujúce regulačné modely právneho (ne)uznania rodovej/pohlavnej identity; (ii.) osobitne pri rozbere jednotlivých regulačných modelov sa budeme koncentrovať aj na analýzu rôznych odôvodnení potreby používania rodových a pohlavných markerov v práve, ako aj v príspevku (iii.) neopomenieme ani limitácie tejto alternatívy rodového/pohlavného označovania, keďže aj voči nej smerujú viaceré kritické ohlasy. Záverom (iv.) sa v stručnosti zamyslíme nad otázkou, či nie je jediné plne inkluzívne riešenie odmietnutie a celkové zrušenie uplatňovania mechanizmu rodového/pohlavného označovania v úradných dokladoch jednotlivcov.

Rozhodnutie nemeckého Spolkového ústavného súdu zo dňa 10.10.2017, spis. zn. 1 BvR 2019/16

Nie náhodou volíme kratšiu analýzu rozhodnutia nemeckého Spolkového ústavného súdu zo dňa 10.10.2017 (spis. zn. 1 BvR 2019/16)¹¹ ako úvodný krok do celej problematiky rodového/pohlavného označovania jednotlivcov a problematiky regulačných modelov právneho (ne)uznania rodovej/pohlavnej identity. Niektorí

¹¹ Rozhodnutie nemeckého Spolkového ústavného súdu (*Bundesverfassungsgericht*), prvého senátu, zo dňa 10.10.2017, spis. zn. BvR 2019/16. Dostupné na: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/2017/10/rs20171010_1b_vr201916en.html (cit. 10-12-2023).

autori¹² vhodne poukazujú na to, že vývoj v Nemecku (a čiastočne aj v Rakúsku) v tejto oblasti môže v mnohom slúžiť ako náležitý základ pre abstrahovanie črt vybraných regulačných modelov právneho (ne)uznania rodovej/pohlavnej identity. Je tomu tak aj z toho dôvodu, že za poslednú dekádu si prešlo Nemecko viacerými právnymi režimami práve na úseku povinného úradného zaznamenávania právneho pohlavia/rodu osôb (osobitne vo vzťahu k intersex komunite). A práve zásadným pre viaceré legislatívne zmeny uskutočnené nemeckým parlamentom bola rozhodovacia činnosť Spolkového ústavného súdu. Začnime však postupne a predstavme si skúmaný prípad.

Prípad sa dotýkal Vanju, intersex osoby¹³, narodenej v roku 1989 v Nemecku, pričom Vanjovi bolo pri narodení zapísané ženské pohlavie a v matrike narodených bol evidovaný ako dievča. Avšak so ženským, ale ani s mužským pohlavím sa neidentifikoval, keďže má neštandardnú skladbu svojich chromozómov (tzv. Turnerov syndróm).¹⁴ Z uvedeného dôvodu sa rozhodol v roku 2014 domáhať prostredníctvom súdnej cesty nároku, aby jeho intersexualita bola uznaná a zápis ohľadom jeho pohlavia bol zmenený na „*inter/divers*“, prípadne samostatne „*divers*“¹⁵. Na tomto mieste je vhodné podotknúť, že v Nemecku bola od roku 2013 možnosť, aby sa do matričnej knihy narodení nezapísal údaj o pohlaví dieťaťa, ak nie je možné ho k nemu priradiť.¹⁶ Zmyslom prijatej právnej úpravy bola najmä skutočnosť, že sa tak mal zmenšiť tlak na uskutočnenie transformačných operácií na

¹² Porovnaj napríklad s BARŠOVÁ, A.: Člověk mimo ženství a mužství. (O regulačních modelech ne/uznání intersexuality). In: ŠIMÁČKOVÁ, K., HAVELKOVÁ, B., ŠPONDROVÁ, P. (eds.): *Mužské právo. Jsou právní pravidla neutrální?* Praha: Wolters Kluwer ČR, 2020, s. 979-981.

¹³ Na tomto mieste je vhodné uviesť, že intersex osoby sa rodia s telesnými pohlavnými znakmi, ktoré nezodpovedajú zdravotníckym ani spoločenským normám pre ženské alebo mužské telo, a tieto variácie v pohlavných znakoch sa môžu prejavovať v rámci primárnych pohlavných znakov (ako sú vnútorné a vonkajšie genitálie, chromozómová a hormonálna štruktúra) a/alebo sekundárnych pohlavných znakov (ako je svalová hmota, ochlpenie a vzrast). Zjednodušene povedané: „*Intersex lidé – tedy lidé s variacemi pohlavních znaků, (...) – jsou přirozenou součástí naší společnosti. Stejně tak jako se rodí děti ženského a mužského pohlaví, rodí se část dětí, u kterých pohlaví nelze vždy jednoznačně biologicky či medicínsky určit. Jejich pohlavní orgány totiž plně neodpovídají obecné představě o ženském, nebo mužském pohlaví.*“ DUŠKOVÁ, Š., FAFEJTA, M., SLOBODA, Z.: *Trampoty s pohlavím: sociální a právní aspekty života intersex lidí.* Praha: Wolters Kluwer ČR, 2023, s. 1.

¹⁴ Rozhodnutie nemeckého Spolkového ústavného súdu (*Bundesverfassungsgericht*), prvého senátu, zo dňa 10.10.2017, spis. zn. BvR 2019/16, ods. 1. Dostupné na: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/2017/10/rs20171010_1b_vr201916en.html (cit. 10-12-2023).

¹⁵ Termín „*divers*“ by sme mohli preložiť ako „odlišný“ či „rôzny“.

¹⁶ BARŠOVÁ, A.: Jiné pohlaví. In: *Časopis zdravotnického práva a bioetiky*, Vol. 4, No. 1, 2014, s. 8.

novorodencoch s „nejasnými“ pohlavnými znakmi hneď po narodení.¹⁷ Vanja však nemal záujem o „jednoduché“ vymazanie svojho údaju o pohlaví z matričnej knihy (a na to nadväzujúcich osobných dokladov), v zmysle spomenutej právnej úpravy. Domáhal sa možnosti „pozitívneho“ zápisu v príslušnej matrike (aby jeho intersexualita bola uznaná a mohla byť prezentovaná v oficiálnych dokumentoch), avšak došlo k odmietnutiu jeho žiadosti na matričnom úrade¹⁸, čím sa následne započal proces strategickej litigácie.¹⁹ Ten vyústil až do konania pred nemeckým Spolkovým ústavným súdom v roku 2017.

Ten vo svojom rozhodnutí zo dňa 10. októbra 2017 dal za pravdu sťažovateľovi, pričom kľúčovým bolo poukázanie na skutočnosť, že všeobecné právo na ochranu osobnosti (právo na dôstojnosť a rozvoj osobnosti), ktoré je obsiahnuté v čl. 2 ods. 1 v spojení s čl. 1 ods. 1 Nemeckej ústavy²⁰, chráni aj pohlavnú identitu osôb, ktorým nemožno priradiť ani mužské, ani ženské pohlavie.²¹ Zároveň platí aj to, že aj intersex osoby sú chránené pred diskrimináciou (v zmysle čl. 3 ods. 3 prvej vety Nemeckej ústavy). Preto u osôb, ktoré sa objektívne nemôžu trvale priradiť k ženskému či mužskému pohlaviu, sú porušované ich osobnostné práva a právo na ochranu pred diskrimináciou, ak príslušný zákon ich núti, aby zaznamenali svoje pohlavie, ale nepripúšťajú žiaden iný **pozitívny** zápis u pohlavia než to mužské a ženské.²² Spolkový ústavný súd neuspokojil ani ten argument, že riešením by mohla byť možnosť trvalo vymazať údaj o pohlaví a ponechať tak „prázdnu kolónku“. V tomto smere súd argumentoval, že sťažovateľ sa predsa necíti byť osobou **bez pohlavia**, ale má podľa vlastného presvedčenia iné pohlavie ako to mužské či ženské. V tomto

¹⁷ Daný tlak súvisel s tým, že bolo potrebné nahlásiť na matriku do niekoľkých dní meno, priezvisko a pohlavie dieťaťa, na čo bola v minulosti v Nemecku naviazaná rada práv (napr. vo vzťahu k zdravotnému poisteniu).

¹⁸ A neskôr aj na nižších súdnych inštanciách. Je vhodné uviesť, že i Spolkový súdny dvor (*Bundesgerichtshof*) v tejto veci deklaroval, že nemecký právny poriadok vychádza z binárneho pohlavného systému a nevyhovel sťažovateľovi – porovnaj s Rozhodnutím nemeckého Spolkového súdneho dvora (*Bundesgerichtshof*), zo dňa 22.06.2016, spis. zn. Az. XII ZB 52/15. Dostupné na: [http://juris.bundesgerichtshof.de/cgi-](http://juris.bundesgerichtshof.de/cgi-bin/rechtsprechung/document.py?Gericht=bgh&Art=en&nr=75539&pos=0&anz=1)

[bin/rechtsprechung/document.py?Gericht=bgh&Art=en&nr=75539&pos=0&anz=1](http://juris.bundesgerichtshof.de/cgi-bin/rechtsprechung/document.py?Gericht=bgh&Art=en&nr=75539&pos=0&anz=1) (cit. 10-12-2023).

¹⁹ Uvedený postup je bežný aj v našom priestore, pozri napr. v MATIAŠKO, M., ŽATKOVÁ, S.: Práva transrodových ľudí na Slovensku: litigácia ako nástroj ich posilnenia. In: BATKA, Ľ., RAKOVÁ, K., HORVAT, M., KIŠOŇOVÁ, R., ČIPKOVÁ, T. a kol. (eds.): *Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Interdisciplinárne pohľady*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2022, s. 103-121.

²⁰ K aktuálnemu zneniu Nemeckej ústavy pozri viac tu: Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. Dostupné na: <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/index.html> (cit. 10-12-2023).

²¹ Rozhodnutie nemeckého Spolkového ústavného súdu (*Bundesverfassungsgericht*), prvého senátu, zo dňa 10.10.2017, spis. zn. BvR 2019/16. Dostupné na: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/2017/10/rs20171010_1b_vr201916en.html (cit. 10-12-2023).

²² *Ibid.*

smere išlo o deklaráciu nesporného faktu zo strany súdu, a to že existujú aj iné varianty pohlaví než len to mužské a ženské.²³

Z nášho pohľadu boli v rámci odôvodnenia rozhodnutia súdu spomenuté ešte tri zásadné argumenty, ktoré by sme nemali opomenúť (aj s ohľadom na zvyšné časti nášho príspevku), a to:

1. Nemecká ústava v žiadnom vo svojich ustanovení neprikazuje, aby bol osobný stav človeka z hľadiska pohlavia upravený výsostne v binárnej schéme, a teda ani základný zákon Nemecka nestojí v ceste uznania ďalšej pohlavnej identity.²⁴ Súčasne podľa súdu zavedením možnosti uvedenia iného/tretieho pohlavia nebudú dotknuté ani žiadne práva tretích osôb, keďže nikto k možnosti využívania tejto formy zápisu nebude donútený. Ide len o rozšírenie existujúcich variant povinného úradného zaznamenávania pohlavia, kde bude akceptovaná možnosť na pohlavné sebaurčenie. Naďalej sa budú môcť osoby priradiť k mužskému alebo ženskému pohlaviu a zaregistrovať sa tak následne, ak si uvedené budú priať. Súčasne však budú existovať ďalšie možnosti: nechať údaj o pohlaví nevyplnený či priradiť sa k tretej alternatíve (v tom čase ešte nebola zo strany súdu pomenovaná).²⁵
2. zásadne sa tváriacim argumentom v celej debata bola i byrokratická a finančná záťaž, ktorá by bola spojená s krokom, ak by sa mal zaviesť aj tretí marker. Na tomto mieste ústavní sudcovia neprijali tento argument, nevideli v ňom absolútnu prekážku, ktorá by znemožňovala prijatie inkluzívnejšej právnej úpravy. Súčasne by šlo len o prechodnú byrokratickú a finančnú záťaž, ktorá sa môže limitovať kvalitnou právnou úpravou zákonodarcu.²⁶
3. zároveň zaznievali kritické ohlasy na to, že prijatie daného kroku (zavedenie ďalšieho pohlavného markera) zo strany Spolkového ústavného súdu môže vyvolať mnohé právne problémy a otázky. Na uvedené súd reagoval i tak, že obdobné otázky už vyvolávala v tom čase platná úprava umožňujúca nezapísať pohlavie do knihy narodenia.²⁷ Taktiež riešenie danej komplikácie je predovšetkým v rukách zákonodarcu, ktorý zase nie je v tomto smere odkázaný len na jedno riešenie. Môže napríklad celkovo upustiť od zaznamenávania pohlavia ako súčasť osobného stavu, prípadne môže zaviesť pre dotknuté osoby ďalšiu jednotnú pozitívnu možnosť označenia svojho pohlavia, ktoré nebude

²³ *Ibid.*

²⁴ *Ibid.*, ods. 50.

²⁵ *Ibid.*, ods. 51.

²⁶ *Ibid.*, ods. 52-53.

²⁷ *Ibid.*, ods. 54.

mužské ani ženské. V tomto smere zákonodarca nie je viazaný konkrétnymi návrhmi sťažovateľa.

Čím však už bol zákonodarca viazaný, to bola potreba prijatia novej právnej úpravy do konca roku 2018, ktorá mala reflektovať obsah vyššie popísaného rozhodnutia nemeckého Spolkového ústavného súdu.²⁸ V decembri 2018 sa tak i skutočne stalo, keď nemecký parlament prijal zákon, ktorý upravil zákon o osobnom stave tak, že umožnil intersex osobám zvoliť si jednu zo štyroch alternatív: pohlavie ženské, pohlavie mužské, údaj o pohlaví neuviesť a po novom aj uviesť svoje pohlavie ako „*divers*“. Čo veríme, že je teraz vhodný odrazový „mostík“ do nášho ďalšieho skúmania venujúceho sa regulačným modelom právneho (ne)uznania rodovej/pohlavnej identity.

Regulačné právne modely pri používaní kategórie pohlavia/rodu ako esenciálneho osobného údaju

V nadväznosti na predchádzajúcu kapitolu je možné vidieť, že aj v jednej krajine môže dôjsť v krátkom čase k zavedeniu rôznych regulačných právnych modelov v rámci používania kategórie pohlavie/rod. Uvedené nás popchlo k zamysleniu, aké rôznorodé predmetné modely regulácie môžeme nájsť nielen v právnej teórii, ale aj v právnej praxi. Totižto je zjavné, že prístup jednotlivých krajín (len napríklad v krajinách Európskej únie) je rôznorodý a ťažko hovoriť o jednotnom prístupe.²⁹ Máme za to, že dnes môžeme detegovať päť základných prístupov pri právnom (ne)uznaní pohlavia/rodu ako esenciálneho osobného údaju. V prvom rade je možné (aspoň v teoretickej rovine) rozlíšiť právne poriadky jednotlivých krajín na tie, ktoré povinne registrujú kategóriu pohlavia/rodu svojich obyvateľov ako jeden zo základných osobných údajov a ktorý sa premieta do mnohých verejných registrov a identifikačných dokumentov jednotlivca; a na tie, ktoré zase kategóriu pohlavia/rodu povinne úradne nebudú viesť u svojich obyvateľov. Uvedené delenie síce otvára viacero zaujímavých, no i kontroverzných otázok, ale k nim sa čiastočne vrátime neskôr v texte (nasledujúca kapitola). V tejto kapitole náš záujem bude smerovať na tie právne úpravy, ktoré vnímajú kategóriu pohlavia/rodu ako zásadný osobný údaj jednotlivcov.

Pri týchto právnych úpravách je možné ďalej pracovať s dvoma ďalšími kritériami, a to:

²⁸ *Ibid.*, ods. 66.

²⁹ Opäť len porovnaj s Trans Rights Index. Europe & Central Asia 2023. In: *TGEU.org*. Dostupné na: <https://transrightsmap.tgeu.org/index> (cit. 10-12-2023).

- **kritérium (ne)binarity**, t. j. či predmetný právny poriadok je postavený „len“ na binárnom vnímaní právneho pohlavia/rodu (tzn. či rozlišuje len ženské a mužské pohlavie/rod, alebo i ďalšie kategórie);
- **kritérium (ne)flexibilitnosti**, tzn. či ide o model, ktorý bude pripúšťať i iné alternatívy v rámci rodového/pohlavného označovania než tie, ktoré budú explicitne stanovené právnym poriadkom.

Na základe uvedeného je potom následne možné deliť regulačné modely nasledovne:

- **rigidný binárny regulačný model;**
- **flexibilný binárny regulačný model;**
- **rigidný nebinárny regulačný model;** a
- **flexibilný nebinárny regulačný model.**

Metodologicky je zároveň vhodné na tomto mieste uviesť, že pri vnímaní charakteristík jednotlivých regulačných modelov sme sa opreli o recentný právny vývoj v Nemecku (ako aj čiastočne v Rakúsku a Českej republike), preto aj najčastejšie budeme pracovať s rôznymi právnymi režimami, ktoré nastali v ostatnej dekáde v tejto krajine. Činíme tak aj z toho dôvodu, že nemecká právna kultúra je tej slovenskej pomerne blízka (cez viaceré spoločné menovatele typu podobné ústavnoprávne aspekty, využívanie podobných právnych inštitútov, zdieľanie európsko-úniového rámca a pod.), aj keď je zjavné, že sú tu aj mnohé zásadné odlišnosti (už aj poukázanie na právny vývoj Nemecka za ostatné obdobie v nastolenej problematike).³⁰

³⁰ Zároveň pri charakterizácii jednotlivých regulačných modelov sme sa významne opreli o nasledovné publikácie: Trans Rights Index. Europe & Central Asia 2023. In: *TGEU.org*. Dostupné na: <https://transrightsmap.tgeu.org/index> (cit. 10-12-2023); KÖHLER, R., EHRT, J.: Legal Gender Recognition in Europe. Toolkit. In: *Transgender Europe*, November 2016, s. 14-65. Dostupné na: <https://tgeu.org/wp-content/uploads/2017/02/Toolkit16LR.pdf> (cit. 10-12-2023); GHATTAS, D. C.: Standing up for the human rights of intersex people – how can you help? Brussels: OII Europe, 2015, s. 9-33. Dostupné na: <https://ilga-europe.org/files/uploads/2022/04/Standing-up-human-rights-intersex-people.pdf> (cit. 10-12-2023); DUŠKOVÁ, Š., FAFEJTA, M., SLOBODA, Z.: *Trampoty s pohlavím: sociální a právní aspekty života intersex lidí*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2023, s. 65-108; BARŠOVÁ, A.: Jiné pohlaví. In: *Časopis zdravotnického práva a bioetiky*, Vol. 4, No. 1, 2014, s. 1-17; BARŠOVÁ, A.: Německo se blíží k právnímu uznání třetí kategorie pohlaví. In: *Časopis zdravotnického práva a bioetiky*, Vol. 8, No. 2, 2018, s. 1-22; BARŠOVÁ, A.: Člověk mimo ženství a mužství. (O regulačních modelech ne/uznání intersexuality). In: ŠIMÁČKOVÁ, K., HAVELKOVÁ, B., ŠPONDROVÁ, P. (eds.): *Mužské právo. Jsou právní pravidla neutrální?* Praha: Wolters Kluwer ČR, 2020, s. 983-989; CANNOOT, P., DECOSTER, A.: The Abolition of Sex/Gender Registration in the Age of Gender Self-Determination: An Interdisciplinary, Queer, Feminist and Human Rights Analysis. In: *International Journal of Gender, Sexuality and Law*, Vol. 1, No. 1, 2020, s. 29-49; SABJÁN, N.: Nebinárne osoby a princíp rodového sebaurčenia: spoločenské a právne aspekty. In: KLUKNAVSKÁ, A. (ed.): *Sloboda. Sloboda prejavu a pluralita názorov (zborník príspevkov)*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2023, s. 119-143; a

Rigidný binárny regulačný model

Ak by sme skúmali jednotlivé právne poriadky z globálneho hľadiska, zistili by sme, že rigidný binárny regulačný model je v súčasnosti ten najrozšírenejší. Síce postupne v európskych krajinách je na ústupe, stále však ide o model, ktorý je početný a aplikovaný napríklad v Českej i Slovenskej republike, ako aj v rade ďalších krajín.³¹ Zároveň fungoval aj v Nemecku do roku 2013, keď došlo k prvej väčšej reforme ohľadom intersex ľudí (možnosť neuvádzania informácie o pohlaví v osobných dokladoch).

Samotný model sa vyznačuje nevyhnutnosťou, aby informácia o právnom pohlaví/rode bola evidovaná spravidla už tesne po narodení jednotlivca a binarita predznamenáva len dve možnosti pri registrácii: mužské a ženské. Uvedené však neznamená, že daný model neumožňuje zmenu tohto zápisu, no často je to byrokraticky náročný právny proces, ktorý v sebe môže obsahovať mnohé povinné požiadavky. Medzi tie najčastejšie môžeme uviesť napr.:

- a) **procedurálne požiadavky** (tie môžu byť rôzne, ale predovšetkým sa viažu buď na súdne alebo administratívne (správne) konanie, pričom v rámci nich musí žiadateľ splniť patričné požiadavky na iniciovanie takéhoto typu konania³²);
- b) **medicínske požiadavky** (medzi najčastejšie povinné medicínske požiadavky pri prepise rodu zahrňame: chirurgické zákroky na potvrdenie/priblíženie sa k preferovanému rodu; nevyhnutnosť sterilizácie/kastrácie trans človeka; lekárske testy, ktoré majú preukázať, že rodová identita je ireverzibilná; povinné umiestnenie do zdravotníckeho zariadenia na určitú dobu „na pozorovanie“; hormonálna liečba; či povinná diagnóza duševnej poruchy/stavu súvisiaceho so sexuálnym zdravím od psychológa, všeobecného lekára, špecialistu na rodovú tematiku alebo iného zdravotníckeho pracovníka, ktorý musí potvrdiť diagnózu rodovej dysfórie, poruchy rodovej identity alebo transsexualizmu);
- c) **časové požiadavky** (ide o pomerne bežnú prax vo viacerých krajinách štátov Rady Európy, pričom sa môžu uplatňovať v rôznych fázach tranzície a má rôzne podoby. V niektorých prípadoch musia žiadatelia preukázať, že určitý čas verejne žili v súlade so svojou novou rodovou/pohlavnou identitou. Uvedený test sa nazýva „real-life experience“ a zvyčajne sa uskutočňuje bez toho, aby žiadateľovi boli vydané osobné doklady, reprezentujúce jeho preferovaný rod/právne pohlavie, čo je

METEŇKANYČ, O. M.: Princíp sebaurčenia ako model prístupu k trans ľuďom pri prepise rodu. In: *Historia et theoria iuris*, roč. 14, č. 1, 2022, s. 92-126.

³¹ Porovnaj s Trans Rights Index. Europe & Central Asia 2023. In: *TGEU.org*. Dostupné na: <https://transrightsmap.tgeu.org/index> (cit. 10-12-2023).

³² European Commission. *Legal Gender Recognition in the EU: The Journeys of Trans People Towards Full Equality*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020, s. 111 a nasl.

vnímané ľudskoprávne problematicky, keďže dochádza k skúške života v preferovanom rode, no bez právnej „podpory“³³);

d) **vekové požiadavky** (ide o požiadavku, kedy je možné uskutočniť predmetnú zmenu, pričom väčšina štátov má prijaté obmedzenia, ktoré sa vzťahujú predovšetkým k osobám mladším ako 18 rokov. Problematika vekových požiadaviek a sledovanie najlepšieho záujmu maloletých je dodnes neuzatvorená téma a intenzívne sa o nej diskutuje na národnej, európskej i svetovej úrovni³⁴);

e) **požiadavky kladené na (najmä manželské) vzťahy a rodinnú situáciu žiadateľa** (v tomto smere najčastejšie diskutovanou požiadavkou je povinný rozvod, predovšetkým v prípadoch, keď jednotlivé štáty neuznávajú manželstvá osôb rovnakého pohlavia, napr. v Slovenskej republike);³⁵

f) **požiadavka štátneho občianstva či istého typu pobytu v krajine** [v mnohých krajinách (aj Rady Európy) nie je umožnený prepis rodu tým osobám, ktoré nie sú občanmi danej krajiny, resp. aspoň nemajú priznaný istý typ oficiálneho pobytu (napr. trvalý/prechodný pobyt a pod.). V tomto smere najkritickejšia je skupina utečencov a apolitov].³⁶

³³ KÖHLER, R., EHRT, J.: Legal Gender Recognition in Europe. Toolkit. In: *Transgender Europe*, November 2016, s. 25. Dostupné na: <https://tgeu.org/wp-content/uploads/2017/02/Toolkit16LR.pdf> (cit. 10-12-2023). Pri časových požiadavkách je vhodné spomenúť aj (často cielené) časové prietahy, ktoré sú spôsobené či už procedurálnymi konaniami, ktoré sme už spomenuli (ide predovšetkým o prípad súdnych konaní), ale aj medicínskymi osobami, ktoré v prípade ich všeobecného negatívneho postoja voči trans komunitě môžu pomerne drasticky predĺžiť lekárske testy a postupy.

³⁴ KÖHLER, R., EHRT, J.: Legal Gender Recognition in Europe. Toolkit. In: *Transgender Europe*, November 2016, s. 28-29. Dostupné na: <https://tgeu.org/wp-content/uploads/2017/02/Toolkit16LR.pdf> (cit. 10-12-2023)., ako aj Steering Committee on Anti-Discrimination, Diversity and Inclusion (CDADI). Thematic Report on Legal Gender Recognition in Europe. First Thematic Implementation Review Report on Recommendation CM/Rec(2010)5. In *Council of Europe*, June 2022, s. 27-28. Dostupné na: <https://rm.coe.int/thematic-report-on-legal-gender-recognition-in-europe-2022/1680a729b3> (cit. 10-12-2023), či BATKA, Ľ.: Rodová dysfória pri adolescentoch. Etické otázky spojené s informovaným súhlasom. In: *Ostium*, roč. 17, č. 4, 2021.

³⁵ DUFALOVÁ, Ľ.: Právne následky prepisu rodu jedného z manželov na platne uzavreté manželstvo. In: BATKA, Ľ., RAKOVÁ, K., HORVAT, M., KIŠOŇOVÁ, R., ČIPKOVÁ, T. a kol. (eds.): *Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Interdisciplinárne pohľady*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2022, s. 169-173. Osobitá (a právne neregulovaná) situácia v našej krajine vzniká v prípadoch, ak transrodová osoba, po ukončení tranzície, žije v partnerskom zväzku a počas trvania takéhoto partnerského zväzku zomrie, kde potenciálne môžu vzniknúť nevýhodné, resp. diskriminačné okolnosti v rámci dedičského konania, ako na to poukazuje Karin Raková (RAKOVÁ, K.: Vybrané právne aspekty dedenia transrodových osôb. In: BATKA, Ľ., RAKOVÁ, K., HORVAT, M., KIŠOŇOVÁ, R., ČIPKOVÁ, T. a kol. (eds.): *Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Interdisciplinárne pohľady*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2022, s. 188).

³⁶ Bližšie k povinným požiadavkám, kladených pri prepise rodu vid tu: METEŇKANYČ, O. M.: Princíp sebaurčenia ako model prístupu k trans ľuďom pri prepise rodu. In: *Historia et theoria iuris*, roč. 14, č. 1, 2022, s. 105 – 111.

Aj na základe vyššie popísaného demonštratívneho výpočtu rôznych požiadaviek kladených na samotný „prepis informácií“ o právnom pohlaví/rode ukazuje, že daný model sa opiera o vžitú predstavu a tradíciu, že máme v spoločnosti len dve pohlavia. Reflektuje to intuíciu a skúsenosť väčšiny osôb v spoločnosti (známa otázka, ktorá sa vyskytuje: prečo by sme mali niečo meniť, ak to fungovalo v spoločnosti po celé (až) storočia?). Uvedené je pochopiteľné, no dnes už vieme, že tento „starší“ regulačný model nereflektuje naše dnešné poznatky (predovšetkým v oblasti medicíny). Ukážkovo to vidno práve vo vzťahu k intersex osobám. Ak prijímame len binaritu pohlavia v realite, potom azda nie je prekvapivým, že riešenie „odchýlok“ od štandardného mužského a ženského pohlavia sa v minulosti pomenúvalo ako porucha, abnormalita, ba až deviácia či choroba a bolo potrebné k ním pristupovať patologicky (a vykonávať aj tzv. „normalizačné“ zákroky pre priblíženie k preferovanému pohlaviu).³⁷ Koncom minulého storočia sa však zdvihla vlna odporu voči uvedeným praktikám, ako aj medicínsky výskum sa v tejto oblasti značne posunul, čo vyústilo do prijatého presvedčenia, že na intersex deťoch sa nemajú uskutočňovať nezvratné zákroky, kým sa tak samé nerozhodnú. Uvedené demonštruje aj rozhodnutie Európskeho parlamentu z roku 2019 prijať Rezolúciu o právach intersex osôb³⁸, ktoré kritizuje dovtedajší prístup k tejto komunite a poukazuje na časté porušovanie ľudských práv (v širokej rade oblastí). Predovšetkým sa odsudzuje medikalizácia a patologizácia intersex osôb a razantne sa odmietajú akékoľvek zásahy do telesnej integrity a (často povinné) operačné zákroky za účelom „normalizácie“ ich tiel.³⁹ V tomto smere sa dané zákroky (aj keď často vedené aj dobrými úmyslami, napr. rodičov) klasifikujú ako tie, ktoré zasahujú do telesnej integrity, ako aj do práva na (budúci) rodinný život, a ako také sú teda v rozpore s právami intersex detí.

Flexibilný binárny regulačný model

Flexibilný binárny regulačný model (oproti tomu rigidnému binárnemu) inak poníma binaritu mužského a ženského pohlavia. Síce naďalej tu pretrváva binárna kategorizácia (naďalej právo „eviduje“ len spomenuté dve kategórie), no súčasne už reflektuje novšie poznatky v oblasti medicíny. To sa prejavuje v tom, že kategórie mužského a ženského pohlavia poníma skôr ako **modelové**, t. j. **prevažujúce** kategórie, nie však výlučné. Ide o systém, ktorý pripúšťa viaceré výnimky, ktoré

³⁷ „Patologizací rozumíme označování variací pohlavních znaků za poruchu, problém, který je třeba opravit.“ DUŠKOVÁ, Š., FAJEJTA, M., SLOBODA, Z.: *Trampoty s pohlavím: sociální a právní aspekty života intersex lidí*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2023, s. 67 (a nasl.).

³⁸ European Parliament Resolution of 14 February 2019 on the rights of intersex people (2018/2878(RSP)). Dostupné na: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2019-0128_EN.html (cit. 10-12-2023).

³⁹ *Ibid.*, bod 2 a 3.

uľahčujú a zohľadňujú (často) komplikovanú situáciu (predovšetkým) intersex osobám.

Príkladom flexibilného binárneho regulačného modelu bola právna úprava, ktorá bola účinná v čase konania prípadu, ktorý sme bližšie analyzovali v predchádzajúcej kapitole (spis. zn. 1 BvR 2019/16), teda právna úprava platná v Nemecku v období rokov 2013 – 2018. Samotná „flexibilná“ výnimka spočívala v tom, že nebola povinnosť mať zapísaný údaj o právnom pohlaví/rode v matrike a osobných dokladoch intersex osôb. Predmetná úprava sa týkala novonarodených osôb, pro ktorých nebolo možné určiť pohlavie hneď, čo spôsobilo menšie aplikačné otázky, či daná úprava je možná len *pro futuro*, a teda by nereflektovala potreby už žijúcich intersex ľudí.⁴⁰ Uvedené sa preklenulo a doriešilo aplikačnou praxou, keď sa právna úprava uplatňovala aj na dospelé osoby. Súhrne, predmetná právna úprava umožňovala intersex osobám si nechať vymazať údaj o svojom pohlaví z knihy narodenia a matričných záznamov, ak išlo o nesprávny a neodpovedajúci údaj. Zmyslom danej úpravy bola predovšetkým snaha znížiť „spoločenský“ tlak na nutnosť uskutočnenia normalizačných operácií novorodencov s nejasnými pohlavnými znakmi hneď po narodení. V minulosti bolo v Nemecku potrebné čo možno najskôr uskutočniť nahlásenie základných údajov o novorodencovi príslušnej matrike (medzi nimi i údaj o pohlaví), na čo bolo naviazané viacero významných právnych následkov (osobitne v súvislosti so zabezpečením zdravotného poistenia). Tým bol vytváraný značný tlak na rodičov, aby súhlasili s normalizačnými operáciami, ktoré priblížili dieťa jednému z dvoch pohlaví.⁴¹ Samotný tlak na danú zmenu vytvárali svojou činnosťou aj vybrané významné ľudskoprávne inštitúcie, na čele s Nemeckou radou pre etiku.⁴²

Doplňme, že niektorí autori vnímajú „flexibilitu“ binárneho regulačného systému v tom, že flexibilita sa vníma ako odstránenie náročnosti byrokratického procesu zmeny evidovaného údaju o právnom pohlaví/rode v prospech intersex ľudí. V zásade sa vytvára model fungujúci na báze princípu sebaurčenia v prospech týchto osôb, no s limitáciou výberu dvoch kategórií – mužského a ženského pohlavia. Avšak nie sú tu prítomné nevyhnutné požiadavky kladené na zmenu zápisu, ktoré sme opísali v predchádzajúcej podkapitole (2.1), resp. sú limitované len na niektoré z nich, ktoré nie sú patologizujúce a invazívne a sú skôr technicko-administratívneho charakteru. V tomto smere je uvádzané presvedčenie, že je vhodnejšie postupovať systematicky

⁴⁰ K danej úprave odporúčame bližšie pozrieť BARŠOVÁ, A.: Jiné pohlaví. In: *Časopis zdravotníckého práva a bioetiky*, Vol. 4, No. 1, 2014, s. 8-12.

⁴¹ *Ibid.*, s. 8.

⁴² Osobitne významná bola štúdia Nemeckej rady pre etiku: Deutscher Ethikrat. Intersexualität. Stellungnahme. Publikovaná dňa 23.02.2012. Dostupná na: https://www.ethikrat.org/fileadmin/Publikationen/Stellungnahmen/deutsch/DER_StnIntersex_Deu_Online.pdf (cit. 10-12-2023).

a fázovito, keďže binárny regulačný model je vnímaný ako spoločensky a kultúrne hlboko zakorenený a jeho „erózia“ by mohla mať negatívne dôsledky na celkové fungovanie spoločnosti. Súčasne je poukazované na to, že i intersex osoby si často prajú, aby si v spoločnosti našli miesto ako muž alebo žena. A teda daný model operuje na ústretovom prístupe k intersex osobám, pričom ústretovosť je naviazaná na jednoduchú, až „nebyrokratickú“, možnosť zmeny právneho pohlavia založenej na presvedčení dotknutých osôb.⁴³

Rigidný nebinárny regulačný model

Rigidný nebinárny regulačný model prekonáva binaritu kategorizácie pohlaví, no samotná rigidnosť spočíva v tom, že (intersex) osoba si môže vybrať len z **taxatívne** vymedzených možností zápisu údajov o svojom právnom pohlaví/rode. Príkladom tohto modelu je súčasná právna úprava Nemecka (od konca roku 2018) pri intersex osobách. Pokiaľ nie je možné dieťa priradiť k ženskému či mužskému pohlaviu, sú údaje o osobnom stave daného dieťaťa uvedené bez daného údaju o pohlaví, prípadne sa môže uviesť údaj „divers“. Zároveň je umožnené osobám „s variantmi vývoja pohlavia“ (rozumej intersex ľudia), aby predmetný údaj o svojom pohlaví si korigovali v priebehu svojho života, pričom postačuje prehlásenie učené pred matričným úradom. Predmetná úprava teda umožňuje intersex osobám, aby si právne pohlavie/rod zvolili samé a to výberom zo stanovených štyroch možností.

Dnes však aj v Nemecku sa zdvíhajú viaceré kritické hlasy voči danému regulačnému modelu. V prvom rade sa kritizuje popísaná rigidita výberu možností zápisu údajov o svojom pohlaví/rode, resp. kritizuje sa limitácia výberu na štyri vopred stanovené a taxatívne vymedzené varianty zápisu, a teda nejde o otvorenú možnosť sebaurčenia pohlavnej/rodovej identity. Aj preto sa dnes v Nemecku prerokováva zákon, ktorý by bol postavený na princípe sebaurčenia.⁴⁴ Súčasne kritika smeruje aj voči tomu, komu je umožnená daná voľba. Ide o osoby s odlišným variantom vývoja pohlavia, ktorú je potrebné preukázať lekárskeho potvrdením.⁴⁵ Problematickosť spočíva v tom, ktoré osoby sú z medicínskeho hľadiska vnímané ako intersexuálne osoby a ktoré zase nie.

⁴³ Porovnaj s BARŠOVÁ, A.: Člověk mimo ženství a mužství. (O regulačních modelech ne/uznání intersexuality). In: ŠIMÁČKOVÁ, K., HAVELKOVÁ, B., ŠPONDROVÁ, P. (eds.): *Mužské právo. Jsou právní pravidla neutrální?* Praha: Wolters Kluwer ČR, 2020, s. 988.

⁴⁴ Porovnaj vyhlásenie Vlády SRN k návrhu zákona o Sebaurčení vo vzťahu na zápis pohlavia a k zmene ďalších predpisov pre Zákon o sebaurčení z 23. augusta 2023 (Selbstbestimmung in Bezug auf den Geschlechtseintrag und zur Änderung weiterer Vorschriften für das Selbstbestimmungsgesetz (SBGG)).

⁴⁵ Nie je potrebné, aby lekárske potvrdenie malo v sebe zahrnutú konkrétnu diagnózu, postačuje všeobecné potvrdenie o existencii varianty pohlavia mimo mužské a ženské. Porovnaj s BARŠOVÁ, A.: Člověk mimo ženství a mužství. (O regulačních modelech ne/uznání intersexuality). In: ŠIMÁČKOVÁ, K., HAVELKOVÁ, B., ŠPONDROVÁ, P. (eds.): *Mužské právo. Jsou právní pravidla neutrální?* Praha: Wolters Kluwer ČR, 2020, s. 989.

Je poukazované na to, že rada osôb je vylúčená z tejto možnosti voľby, keďže z medicínskeho hľadiska nie sú vnímané ako „osoby s variantom vývoja pohlavia“.⁴⁶

Flexibilný nebinárny regulačný model

Za flexibilný nebinárny regulačný model možno považovať taký právny režim, ktorý umožňuje voľbu právneho pohlavia/rodu bez ďalšieho obmedzenia (vrátane i lekárskeho potvrdenia) a súčasne umožňuje si zvoliť označenie vlastnej pohlavnej/rodovej identity na **princípe sebaurčenia**.⁴⁷ Ide o prvý model, ktorý bližšie analyzujeme v tomto texte a ktorý sa už neobmedzuje len na intersex osoby. Ide o prekročenie objektívneho kritéria, popísaného v predchádzajúcich podkapitolách, a inklinácia k princípu sebaurčenia, postavenom na subjektívnom princípe. Ten môžeme vnímať ako recentný spôsob právneho uznania prepisu právneho pohlavia/rodu na základe (písomného) vyhlásenia osoby pred príslušnou štátnou autoritou. Podľa tohto modelu môžu žiadatelia prepísať svoje právne pohlavie/rod v zásade prostredníctvom písomného vyhlásenia, deklarácie alebo žiadosti na príslušnom orgáne (napríklad pred notárom či úradníkom vybavujúcim občianskoprávnu/statusovú agendu na úrovni mesta/obce).⁴⁸ Samotný proces v zmysle princípu sebaurčenia by nemal vyžadovať:

- psychiatrickú diagnózu alebo akýkoľvek zásah tretej strany;
- povinný lekársky zákrok, obligatórnu operáciu alebo sterilizáciu/kastráciu, resp. ani inú nutnú chirurgickú či medicínsku interakciu;
- povinný rozvod medzi manželmi.⁴⁹

Inými slovami ide o prehlásenie osoby o jej rodovej/pohlavnej identite na účely právneho uznania danej identity, pričom to by sa nemalo podmieňovať poskytnutím dodatočného potvrdenia ďalšej, tretej strany (najčastejšie zo strany lekárskeho znalca, sudcu, notára, matrikára a pod.). Síce je legitímne vyžadovať dôkaz o originalite tohto vyhlásenia (teda je nutné, aby to učinila dotknutá osoba sama a prehlásiť, že sa tak rozhodla slobodne, vážne a bez omylu), avšak už nie

⁴⁶ K náročnosti tejto problematiky pozri viac v DÚŠKOVÁ, Š., FAFEJTA, M., SLOBODA, Z.: *Trampoty s pohlavím: sociální a právní aspekty života intersex lidí*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2023, s. 2-17, 23-44 a 69-79.

⁴⁷ BARŠOVÁ, A.: Člověk mimo ženství a mužství. (O regulačních modelech ne/uznání intersexuality). In: ŠIMÁČKOVÁ, K., HAVELKOVÁ, B., ŠPONDROVÁ, P. (eds.): *Mužské právo. Jsou právní pravidla neutrální?* Praha: Wolters Kluwer ČR, 2020, s. 989.

⁴⁸ European Commission. *Legal Gender Recognition in the EU: The Journeys of Trans People Towards Full Equality*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020, s. 125.

⁴⁹ *Ibid.*

priebežné/dodatočné preskúvanie obsahu tohto vyhlásenia zo strany tretej osoby.⁵⁰

Ideovo, princíp sebaurčenia vychádza z predstavy, že jednotliviec sám vie najlepšie určiť svoju vlastnú rodovú/pohlavnú identitu,⁵¹ pričom by na tomto procese nemal (spolu)rozhodovať a (spolu)participovať žiaden iný subjekt.⁵² V prípade, ak človek pociťuje rodový nesúlad so svojím priradeným pohlavím, resp. ak ho nemožno jednoznačne priradiť ani jednému z pohlaví, mal by mať čo možno najrýchlejšiu, transparentnú a prístupnú možnosť prepísať svoj rod/právne pohlavie. Zároveň na to nadväzujúce procesy, súvisiace so zmenou mena a priezviska, ako aj úpravou všetkých na to nadväzujúcich osobných a identifikačných dokumentov a verejných dokladov, by mali spĺňať tieto podmienky a súčasne by mali byť prístupne všetkým ľuďom, ktorí by ich chceli využiť, a to bez ohľadu na vek, zdravotný stav či finančnú situáciu.⁵³ Esenciálne postavenie v rámci princípu sebaurčenia má mať vlastné rozhodnutie jednotlivca, jeho vlastná zodpovednosť za svoje telo, pričom tie by nemali byť „brzdené“ a „rámcované“ inými povinnými náležitosťami.⁵⁴

Prvá krajina, ktorá sa prihlásila k princípu sebaurčenia ako modelu prepisu rodu/právneho pohlavia pri trans a intersex osobách v zmysle Jogjakartských princípov, bola Argentína v roku 2012. V tom čase priekopnícky, ako jediná krajina sveta, umožňovala daným osobám prepísať svoje právne pohlavie/rod bez nadbytočných bariér ako napríklad hormonálna liečba, nevyhnutné lekárske zákroky, ba aj odmietla stanovenie diagnózy rodovej dysfórie zo strany príslušného

⁵⁰ KÖHLER, R., EHRT, J.: Legal Gender Recognition in Europe. Toolkit. In: *Transgender Europe*, November 2016, s. 17. Dostupné na: <https://tgeu.org/wp-content/uploads/2017/02/Toolkit16LR.pdf> (cit. 10-12-2023).

⁵¹ ZIMMAN, L.: Trans self-identification and the language of neoliberal selfhood: Agency, power, and the limits of monologic discourse. In: *International Journal of the Sociology of Language*, Vol. 2019, No. 256, 2019, s. 147-148.

⁵² van den BRINK, M., DUNNE, P.: *Trans and intersex equality rights in Europe – a comparative analysis*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018, s. 67; porovnaj aj so Steering Committee on Anti-Discrimination, Diversity and Inclusion (CDADI). Thematic Report on Legal Gender Recognition in Europe. First Thematic Implementation Review Report on Recommendation CM/Rec(2010)5. In *Council of Europe*, June 2022, s. 24. Dostupné na: <https://rm.coe.int/thematic-report-on-legal-gender-recognition-in-europe-2022/1680a729b3> (cit. 10-12-2023).

⁵³ Resolution 2048 (2015) Discrimination against transgender people in Europe [online] bod 6.2.1. Dostupné na: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=21736> (cit. 10-12-2023).

⁵⁴ METEŇKANYČ, O. M.: Princíp sebaurčenia ako model prístupu k trans ľuďom pri prepise rodu. In: *Historia et theoria iuris*, roč. 14, č. 1, 2022, s. 95-96.

odborníka.⁵⁵ Argentínsky zákon⁵⁶ preto mnohým slúžil ako vzor legislatívy, ktorá rešpektovala právo na sebaurčenie všetkých trans a intersex osôb, a to predovšetkým tým, že neukladá žiadne povinné podmienky, právne ani medicínske, na proces tranzície, okrem naplnenia podmienky dosiahnutia primeranej spôsobilosti na právne úkony (rozumej, že sa skúma primeraná rozumová a vôľová vyspelosť, keďže aj maloletí môžu podstúpiť tranzíciu v zmysle uvedeného zákona).⁵⁷ Následne Rozvojový program OSN v plnej miere podporil argentínsky model,⁵⁸ ktorý skutočne neskôr aj inšpiroval ďalšie krajiny, aby k takémuto modelu pristúpili (najmä vybrané štáty Rady Európy).

Správa Riadiaceho výboru pre nediskrimináciu, rozmanitosť a inklúziu z roku 2022⁵⁹ poukázala na skutočnosť, že deväť členských štátov Rady Európy si (obdobne ako Argentína) zvolilo prístup založený prevažne na princípe sebaurčenia. Ide o tieto

⁵⁵ LAHRICHI, K., LA VALLE, L. Argentina's Field of Dreams for the LGBT. In: *U.S. News*, zverejnené dňa 04.04.2016. Dostupné na: <https://www.usnews.com/news/best-countries/articles/2016-04-04/argentinas-field-of-dreams-for-the-lgbt> (cit. 10-12-2023); ako aj HOLLAR, J.: The political mediation of Argentina's gender identity law: LGBT activism and rights innovation. In: *Journal of Human Rights*, Vol. 17, Issue 4, 2018, s. 453-455.

⁵⁶ Ley de Identidad de Genero. Establécese el derecho a la identidad de género de las personas (Ley 26.743) z roku 2012. In: *InfoLEG*. Dostupné na: <http://servicios.infoleg.gob.ar/infolegInternet/anexos/195000-199999/197860/norma.htm> (cit. 10-12-2023).

⁵⁷ KÖHLER, R., EHRT, J.: Legal Gender Recognition in Europe. Toolkit. In: *Transgender Europe*, November 2016, s. 66-72. Dostupné na: <https://tgeu.org/wp-content/uploads/2017/02/Toolkit16LR.pdf> (cit. 10-12-2023).

⁵⁸ United Nations Development Programme (UNDP). *Discussion paper: Transgender health and human rights*. December 2013, s. 29-30. Dostupné na: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/publications/Trans%20Health%20&%20Human%20Rights.pdf> (cit. 10-12-2023).

⁵⁹ Steering Committee on Anti-Discrimination, Diversity and Inclusion (CDADI). Thematic Report on Legal Gender Recognition in Europe. First Thematic Implementation Review Report on Recommendation CM/Rec(2010)5. In *Council of Europe*, June 2022, s. 23 a nasl. Dostupné na: <https://rm.coe.int/thematic-report-on-legal-gender-recognition-in-europe-2022/1680a729b3> (cit. 10-12-2023).

krajiny: Dánsko,⁶⁰ Malta,⁶¹ Írsko,⁶² Nórsko,⁶³ Belgicko,⁶⁴ Luxembursko,⁶⁵ Portugalsko,⁶⁶ Island,⁶⁷ a Švajčiarsko.⁶⁸ V roku 2023 sa k daným krajinám pripojili i Španielsko a Fínsko.⁶⁹

Napriek tomu, že posledné dva zmienené regulačné modely (2.3. a 2.4.) prekonávajú binaritu práva, aj voči nim vznikajú viaceré kritické ohlasy. Niektorí argumentujú a upozorňujú na riziko, že právne uznanie tretej varianty právneho pohlavia/rodu môže viesť k ďalšej normalizácii pohlavnej/rodovej binarity (muž/žena), keďže tretia kategória bude vnímaná ako odklon od „normálu“, čím sa implicitne posilní táto binárna štruktúra a nebinárnosť bude vnímaná ako „abnormálna“.⁷⁰ Súčasne požiadavka odstránenia rodovej/pohlavnej binarity je spojená s istým paradoxom, na ktorý upozorňuje Nikolas Sabján. Ten poukazuje na to, že predmetná kritika vychádza z postmodernej (predovšetkým feministickej) filozofie, ktorá problematizuje akýkoľvek esencializmus a zafixované (pevné) identity. No fenomény typu nebinárnosť či rodová fluidita chcú rozbiť túto predstavu o jednoduchej binárnej štruktúre, pevných, nemenných (rodových/pohlavných) identitách, ale aj

⁶⁰ Act on the Central Register of Persons (Lov om ændring af lov om Det Centrale Personregister) z roku 2014. Dostupné na: https://www.ft.dk/R/pdf/samling/20131/lovforslag/L182/20131_L182_som_vedtaget.pdf (cit. 10-12-2023).

⁶¹ Gender Identity, Expression and Sex Characteristics Act z roku 2015. Dostupné na: <https://legislation.mt/eli/act/2015/11/eng/pdf> (cit. 10-12-2023).

⁶² Gender Recognition Act z roku 2015. Dostupné na: <https://www.irishstatutebook.ie/eli/2015/act/25/enacted/en/html> (cit. 10-12-2023).

⁶³ Legal Gender Amendment Act z roku 2016. Dostupné na: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2016-06-17-46> (cit. 10-12-2023).

⁶⁴ Legal Gender Recognition Act z roku 2018. Dostupné na: https://www.ejustice.just.fgov.be/img_l/pdf/2017/06/25/2017012964_F.pdf (cit. 10-12-2023).

⁶⁵ Law relating to the modification of the indication of sex and first name(s) in the civil status and amending the Civil Code z roku 2018. Dostupné na: <https://legilux.public.lu/eli/etat/leg/loi/2018/08/10/a797/jo> (cit. 10-12-2023).

⁶⁶ Law on the right to self-determination of gender identity and gender expression and to protection of each person's sex characteristics z roku 2018. Dostupné na: <https://dre.pt/dre/detalhe/lei/38-2018-115933863> (cit. 10-12-2023).

⁶⁷ Act on Gender Autonomy z roku 2019. Dostupné na: https://www.government.is/library/04-Legislation/Act%20on%20Gender%20Autonomy%20No%2080_2019.pdf (cit. 10-12-2023).

⁶⁸ Law modifying the Civil Code and Ordinance on Civil Status z roku 2021. Dostupné na: <https://www.bj.admin.ch/bj/fr/home/aktuell/mm.msg-id-85588.html> (cit. 10-12-2023).

⁶⁹ Trans Rights Map 2023. Europe & Central Asia 2023. In: *TGEU.org*. Dostupné na: <https://tgeu.org/trans-rights-map-2023/> (cit. 10-12-2023).

⁷⁰ Aj keď táto kritika je na viacerých miestach nepresvedčivá, ako na to poukazuje Nikolas Sabján (SABJÁN, N.: Nebinárne osoby a princíp rodového sebaurčenia: spoločenské a právne aspekty. In: KLUKNAVSKÁ, A. (ed.): *Sloboda. Sloboda prejavu a pluralita názorov (zborník príspevkov)*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2023, s. 135).

esencialistický pohľad na pohlavie/rod. „Paradoxom však je, že požiadavka integrácie nebinárneho rodu, napríklad v podobe rozšírenia možnosti výberu v právnej úprave z dvoch (muž/žena) kategórii na viac (pridaním možnosti X), sa táto identita transformuje na pevnú, právom formalizovanú a esenciálnu kategóriu. Pôvodná kritická pozícia, ktorá vychádzala z postmodernej „tekutosti“, sa preto dostáva do pasce. Údajná subverzívnosť nebinárnosti je jednoducho kooptovaná.“⁷¹

Záverom dodajme, že momentálne existujú viaceré teoretickoprávne koncepcie, ako pristupovať k flexibilnému nebinárnemu regulačnému modelu a otvára sa viacero alternatív (aj s ohľadom na kritické ohlasy).⁷² Ide o živú diskusiu, ktorá prebieha naprieč celým svetom a uvidíme, kam bude smerovať. Jednou z ciest, ktorými sa dá ísť je aj alternatíva, že budeme mať celkovo regulačný model, ktorý by operoval bez kategórie právneho pohlavia/rodu, teda, že by sa upustilo od úradného zaznamenávania kategórie právneho pohlavia/rodu osôb.

Regulačný model fungujúci bez kategórie rodu/pohlavia

V ostatnom období čím ďalej, tým viac silnejú vybrané hlasy, aby postupne došlo k upusteniu od povinného úradného zaznamenávania právneho pohlavia/rodu u osôb (v ich identifikačných dokladoch). V tomto smere je argumentované, že nech už prijmeme akýkoľvek regulačný model, ktorý sme popísali v predchádzajúcej kapitole, skutočné a jediné plne inkluzívne riešenie tejto problematiky spočíva v odmietnutí a celkovom zrušení uplatňovania mechanizmu pohlavného/rodového označenia.⁷³

K vzniku danej debaty (minimálne v právnych kruhoch) prispeli aj viaceré rozhodnutia najvyšších národných súdnych autorít, ktoré poukázali na to, že uvedená alternatíva je k dispozícii príslušným ústavodarným a zákonodarným zborom. Už v našom skúmanom prípade sa k uvedenému vyjadril aj nemecký Spolkový ústavný súd, keď poukázal, že zákonodarca má viaceré alternatívy k dispozícii. Môže umožniť pri intersex osobách pozitívny zápis iného pohlavia než ženského a mužského, alebo môže od registrácie pohlavia ako jedného z povinne zisťovaných a registrovaných

⁷¹ *Ibid.*

⁷² Často uvádzaným je model pripravený v štúdiu Nemeckého inštitútu pre ľudské práva k rozmanitosti, k tomu viac pozri BARŠOVÁ, A.: Člověk mimo ženství a mužství. (O regulačních modelech ne/uznání intersexuality). In: ŠIMÁČKOVÁ, K., HAVELKOVÁ, B., ŠPONDROVÁ, P. (eds.): *Mužské právo. Jsou právní pravidla neutrální?* Praha: Wolters Kluwer ČR, 2020, s. 98g.

⁷³ Porovnaj s ASHLEY, F.: 'X' Why? Gender Markers and Non-binary Transgender People. In: JARAMILLO, C. I., CARLSON, L. (eds.): *Trans Rights and Wrongs. A Comparative Study of Legal Reform Concerning Trans Persons*. Cham: Springer, 2021, s. 44; ako aj CANNOOT, P., DECOSTER, A.: The Abolition of Sex/Gender Registration in the Age of Gender Self-Determination: An Interdisciplinary, Queer, Feminist and Human Rights Analysis. In: *International Journal of Gender, Sexuality and Law*, Vol. 1, No. 1, 2020, s. 48-49.

osobných údajov upustiť.⁷⁴ Argumentáciu v podobnom duchu môžeme nájsť aj v rozhodovacej činnosti rakúskeho Ústavného súdneho dvora, keď v roku 2018 zdôraznil (opäť v prípade týkajúceho sa ústavnej sťažnosti intersex osoby), že rakúsky štát nemá ústavnú povinnosť registrovať údaje o pohlaví obyvateľov, na strane druhej daná registrácia nie je ani protiústavná. Povinnosť priradenia sa k niektorému z právnych pohlaví sa dotýkajú ústredného a citlivého aspektu osobného života jednotlivca, ktorý je deklarovaný i verejne, preto štát by mal zaistiť, aby údaje o pohlaví jednotlivca reflektovali jeho individuálnu pohlavnú identitu.⁷⁵ Obdobné myšlienky môžeme nájsť aj nedávnom rozhodnutí belgického ústavného súdu.⁷⁶ Uvedené úvahy však zatiaľ ostávajú len v teoretickoprávnej rovine. Pokiaľ je nám známe, tak v žiadnej krajine sa daný regulačný model neuplatňuje, a to ani v tých, kde sa významne priblížili v rámci svojej úpravy k regulácii postavenej na princípe sebaurčenia (t.j. flexibilné nebinárne regulačné modely fungujúce na báze princípu sebaurčenia, ako napríklad právne poriadky Malty, Islandu, Argentíny, Austrálie a pod.). Nemecký parlament sa na návrh vlády rozhodol prijať možnosť uvádzania tretieho pohlavného/rodového markeru „divers“, pričom argumentoval vo svojej dôvodovej správe, že je nevyhnutné uchovať evidenciu údajov o právnom pohlaví v matričných zápisoch, a to predovšetkým z praktických dôvodov, nie z tých principiálnych. Pokiaľ by došlo k vyradeniu predmetných zápisov do matričných kníh, museli by sa presunúť do iných verejných registrov, a teda by sa problém len presunul a nevyriešil.⁷⁷ Kým právo bude viazať isté právny následky na právne pohlavie, dovtedy bude nevyhnutné uskutočňovať povinné úradné zaznamenávanie právneho pohlavia/rodu u fyzických osôb.

⁷⁴ Rozhodnutie nemeckého Spolkového ústavného súdu (*Bundesverfassungsgericht*), prvého senátu, zo dňa 10.10.2017, spis. zn. BvR 2019/16, ods. 50. Dostupné na: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/2017/10/rs20171010_1b_vr201916en.html (cit. 10-12-2023).

⁷⁵ Rozhodnutie rakúskeho Ústavného súdneho dvora (*Verfassungsgerichtshof*), zo dňa 15.06.2018, spis. zn. G 77/2018-9, ods. 31. Dostupné na: https://www.ris.bka.gv.at/Dokument.wxe?Abfrage=Vfgh&Dokumentnummer=JFT_20180615_18Go0077_00 (cit. 10-12-2023).

⁷⁶ Rozhodnutie belgického Ústavného súdu zo dňa 19.06.2019, spis. zn. 99/2019. Dostupné na: <https://www.const-court.be/public/f/2019/2019-09gf.pdf> (cit. 10-12-2023). Pre viac pozri aj CANNOOT, P., DECOSTER, A.: The Abolition of Sex/Gender Registration in the Age of Gender Self-Determination: An Interdisciplinary, Queer, Feminist and Human Rights Analysis. In: *International Journal of Gender, Sexuality and Law*, Vol. 1, No. 1, 2020, s. 36-41 či aj GÖSSL, S. L., VÖLZMANN, B.: Legal Gender Beyond the Binary. In: *International Journal Of Law, Policy and The Family*, roč. 33, č. 3, 2019, s. 405 – 409.

⁷⁷ Deutscher Bundestag. Gesetzentwurf der Bundesregierung: Entwurf eines Gesetzes zur Änderung der in das Geburtenregister einzutragenden Angaben zo dňa 01.10.2018, spis. zn. 19/4669, s. 8, bod III. Dostupné na: <https://dserver.bundestag.de/btd/19/046/1904669.pdf> (cit. 10-12-2023).

Práve týmto smerom sa uberajú úvahy niektorých teoretikov, či je tak nevyhnutné operovať a klásť dôraz na kritériom pohlavia/rodu v rámci právnych vzťahov. Či nie je možné, že (právna) dôležitosť tohto kritéria postupne nebude slabnúť, tak ako analogicky v minulosti boli zásadné „tradičné kategórie“ národnosti a náboženského vierovyznania, ktoré tiež v minulosti boli úradne zaznamenávané v osobných dokladoch jednotlivca, no časom sa od toho upustilo. Samozrejme, je zjavné, že rozlišovanie pohlavia/rodu bude mať svoje stále miesto vo vybraných sférach života (zdravotníctvo, šport, ústavy na výkon trestu odňatia slobody; rôzne služby, ktoré sú prispôsobené binárnemu deleniu muž/žena a pod.). No už teraz je zjavné, že sa (zrejme) bude meniť aj vnímanie zásadnosti a dôležitosti kritéria právneho pohlavia/rodu v právnych vzťahoch. Kam? To ešte len uvidíme, ale bude to závisieť od jednotlivých spoločností krajín. No môžeme dodať, že predmetný regulačný model už nie je zo sféry ríše *fantasy*, keďže ide o alternatívu, ktorej sa (aspoň v teoretickoprávnej rovine) venuje množstvo nezávislých expertných organizácií, súdov i akademikov.

Záverečná úvaha

Na základe uvedeného máme za to, že právna úprava venujúca sa právnomu pohlaviu/rodu stojí pred vážnymi výzvami, pričom uvedené sa dotkne (skôr či neskôr) aj slovenského zákonodarcu. Síce súčasná vládna slovenská politická garnitúra hneď od počiatku svojho funkčného obdobia presadzuje negatívny postoj voči trans komunitě⁷⁸ a uvedené už reflektujú i vybrané medzinárodné ľudskoprávne organizácie,⁷⁹ v našom článku je možné badať i odlišné trendy v krajinách Rady Európy, ako aj judikatúra národných i medzinárodných súdnych autorít (minimálne) naznačuje, že je možné očakávať postupné zmeny v rámci zažitých regulačných modelov pri používaní kategórie právneho pohlavia/rodu.

Predložený text prezentoval päť existujúcich regulačných modelov, ktoré je možné vnímať v rámci používania kategórie pohlavie/rod. Súčasne z toho štyri regulačné modely je možné vnímať ako alternatívy k dnešnému rigidnému binárnemu modelu uplatňovanému v rámci Slovenskej republiky a trúfneme si konštatovať, že aplikácia ktoréhokoľvek z nich by predstavovala posun v ochrane práv sexuálnych menších

⁷⁸ Týmto najmä poukazujeme na krok ministerky zdravotníctva Z. Dolinkovej, keď 21. novembra 2023 na základe dohody v koalícii (a tlaku zo strany koaličného partnera) zrušila Štandardy medicínskej starostlivosti, čím sa *de facto* zamedzila možnosť medicínskej tranzície na Slovensku. Porovnaj s FOLENTOVÁ, V.: Prvá zmena Dolinkovej po získaní dôvery vlády: zrušenie uznesenia o tranzícii. In: *Denník N*, publikované dňa 21.11.2023. Dostupné na: <https://dennikn.sk/3689751/prva-zmena-dolinkovej-po-ziskani-dovery-vlady-zrusenie-uznesenia-o-tranzicii/> (cit. 10-12-2023).

⁷⁹ Trans Rights Map 2023. Europe & Central Asia 2023. In: *TGEU.org*. Dostupné na: <https://tgeu.org/trans-rights-map-2023/> (cit. 10-12-2023).

(osobitne vo vzťahu k intersex a trans komunitě).⁸⁰ Faktom však zostáva, že v slovenskom právnom systéme je naďalej reflektovaný heteronormatívny a cisnormatívny pohľad na spoločnosť, spolu so striktným binárnym pohlavným delením – muž/žena.⁸¹ Preto je vhodné z nášho pohľadu uviesť niekoľko vybraných záverov, ktoré vyplývajú z vyššie analyzovanej problematiky:

V prvom rade by bolo vhodné reflektovať skutočnosť, že sa rodí určitý počet detí, ktorých pohlavné znaky nevieme zaradiť ani medzi ženské, ani medzi mužské. Predovšetkým v ľudskoprávnom diskurze už je ustálený postoj, že o svojom právnom pohlaví/rode by mal intersexuálny človek rozhodovať sám, keďže uvedené vyplýva z jeho garantovaného práva na sebaurčenie a telesnej integrity. Z tohto dôvodu by bolo vhodné, aby sa tento ustálený ľudskoprávny konsenzus (v kombinácii aj s novými poznatkami v oblasti medicíny) premietol aj do právneho systému, ktorý bude reflektovať vôbec existenciu intersex osôb, ako aj brať v úvahu ich požiadavky.⁸² Predovšetkým tú, aby intersex osoby neboli donútené do „právneho prihlásenia“ sa k jednému z dvoch pohlavných kategórií, a pritom sa nemôžu stotožniť so žiadnym z nich. V tomto smere by **minimálne** bolo vhodné mať prijatý právny režim, ktorý platil v Nemecku v období rokov 2013 – 2018, keď bolo umožnené intersex osobám nemať zapísaný údaj o právnom pohlaví/rode v matrike a osobných dokladoch intersex osôb (kým sa tak slobodne nerozhodnú). V tomto smere je dôležité aj v našich podmienkach oceniť snahu o zníženie „spoločenského“ tlaku na nutnosť uskutočnenia normalizačných operácií novorodencov s nejasnými pohlavnými znakmi hneď po narodení. Avšak uvedené vnímame ako istú formu medzikroku: dôležitého pre posun v tolerancii k intersex osobám, no stále ide o nedostatočné ľudskoprávne riešenie.

Lepšou alternatívou je umožnenie pozitívneho zápisu, tzn. zavedenie ďalšieho pohlavného/rodového markera. V tomto sa zhodujeme s právnym názorom prezentovaným v nami skúmanom rozhodnutí nemeckého Spolkového ústavného súdu, keď argumentoval, že u osôb, ktoré sa objektívne nemôžu trvale priradiť k ženskému či mužskému pohlaviu, sú porušované ich osobnostné práva a právo na

⁸⁰ Samozrejme, za podmienky, že sa adekvátne implementuje niektorý z nich do spoločnosti a právneho systému.

⁸¹ SABJÁN, N.: Nebinárne osoby a princíp rodového sebaurčenia: spoločenské a právne aspekty. In: KLUKNAVSKÁ, A. (ed.): *Sloboda. Sloboda prejavu a pluralita názorov (zborník príspevkov)*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2023, s. 133.

⁸² Vo vzťahu k sociálnej a existenciálnej slobode jedinca je dobré si uvedomiť, že binárne klasifikácie právneho pohlavia/rodu, ktoré sú v našej spoločnosti tak zaužívané súčasne ovplyvňujú aj spôsob ako chápeme a organizujeme svet okolo seba. A ako vhodne upozorňuje Renáta Kišoňová „*klasifikácia ľudí do dvoch kategórií - „F“ (female, žena) a „M“ (male, muž) – a vôbec prítomnosť týchto kategórií v identifikačných dokumentoch vystavujú porušovaniu ľudských práv tých ľudí, ktorí do týchto dvoch kategórií nespádajú. Spomedzi nich sú intersex osoby v obzvlášť zraniteľnej situácii.*“ KIŠOŇOVÁ, R.: Problém slobody a seba-identifikácie. In: *Historia et theoria iuris*, roč. 14, č. 1, 2022, s. 85.

ochranu pred diskrimináciou, ak príslušný zákon ich núti, aby zaznamenali svoje pohlavie, ale nepripúšťajú žiaden iný **pozitívny** zápis u pohlavia než to mužské a ženské. Z uvedeného by vyplývala potreba prekonania binarity kategorizácie právnych pohlaví/rodov a v prospech intersex osôb by sa mala zaviesť možnosť voľby tretieho pohlavného/rodového markera, pričom označenie už je sekundárnej dôležitosti (pokojne aj už dnes populárny marker „X“, aj keď nám je bližšia alternatíva prijatá v nemeckom prostredí). Teda v súhrne by si intersex osoby samé vybrali svoje právne pohlavie/rod (a to zo štyroch možností: M, F, bez údaju, či „X“/„diverse“), pričom je zásadné, aby si predmetný údaj o svojom pohlaví mohli prispôsobovať v priebehu svojho života (a ideálne by postačovalo prehlásenie učené pred príslušným úradom).

S uvedeným súvisí aj potrebnosť „sflexibilnenia“ náročnosti byrokratického procesu zmeny evidovaného údaju o právnom pohlaví/rode. Z nášho pohľadu by bolo vhodné odstrániť nie nevyhnutné požiadavky kladené na zmenu zápisu (popísané v podkapitole 2.1), resp. zrušiť tie, ktoré sú neprimerane invazívne a vo svojej podstate patologizujúce a ponechať len tie, ktoré sú skôr technicko-administratívneho charakteru. V tomto smere sme za to, aby sa vytvoril model fungujúci na báze princípu sebaurčenia v prospech intersex osôb, ktorý by reflektoval súčasne medzinárodné požiadavky v prospech tejto sexuálnej menšiny zdôrazňované viacerými ľudskoprávnymi aktérmi a medzinárodnými inštitúciami (vrátane Európskeho parlamentu).

Neostaňme však len pri intersex osobách. Mnohé z toho, čo sme uviedli vyššie sa môže (a podľa našej mienky i malo) využiť v prospech trans komunity. Dnes sme svedkami trendu v rade krajín Rady Európy, keď si dané štáty zvolili odlišný prístup k trans ľuďom a ich právna úprava týkajúca sa právneho uznania rodovej/pohlavnej identity sa zakladá prevažne na princípe sebaurčenia, keďže je často označovaný ako ten najviac rešpektujúci práva trans ľudí.⁸³ A síce je možné vnímať viaceré výzvy, ktoré sú s uvedeným spojené, ako aj môžeme vidieť viaceré (aj oprávnené) kritické reflexie voči danému kroku⁸⁴, týmto si len dovoľíme prezentovať názor, ktorý sme už inde uviedli, a to že sme presvedčení, že princíp sebaurčenia ako model prístupu k trans osobám pri prepise rodu/právneho pohlavia je nutné hodnotiť pozitívne, aj keď s viacerými výhradami, ak nie je uchopený náležite. Súčasne rozumieme (aj na

⁸³ Porovnaj napríklad s European Commission. *Legal Gender Recognition in the EU: The Journeys of Trans People Towards Full Equality*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020, s. 8.

⁸⁴ Uvedenému sme sa venovali v jednom zo svojich predchádzajúcich textov, keď sme analyzovali viaceré kritické reflexie smerujúce voči princípu sebaurčenia pred jeho zavedením do praxe, ako aj tie, ktoré zaznievajú aj po samotnej implementácii tohto modelu do praxe. K tomu viac pozri v METEŇKANYČ, O. M.: Princíp sebaurčenia ako model prístupu k trans ľuďom pri prepise rodu. In: *Historia et theoria iuris*, roč. 14, č. 1, 2022, s. 111-124.

základe našej analýzy), keď mnohí zákonodarcovia majú zdržanlivý postoj voči tejto problematike a chcú k nej pristupovať postupne (preto sme zvolili aj takýto „fázovitý“ charakter záveru tohto textu). Z nášho pohľadu by zavedenie princípu sebaurčenia mal byť dlhodobým cieľom aj našej spoločnosti, aby sme skutočne mohli urobiť prvý zásadný krok pre dosiahnutie plne inkluzívneho a fluidného chápania kategórie rodu/právneho pohlavia a čím viac sa bude právna úprava prepisu rodu/právneho pohlavia približovať modelu založenom na princípe sebaurčenia, tým lepšie pre nás všetkých.⁸⁵ Máme za to, že hnutia presadzujúce spoločenské a právne zohľadnenie situácie trans komunity a intersex osôb väčšinou spoločnosťou je emancipačným snažením smerujúcim k rovnosti všetkých ľudí (bez ohľadu na ich pohlavie a rodovú identitu) a podporujúcim v našej spoločnosti hodnoty ako tolerancia, inkluzívnosť a pluralita.

Vyššie uvedené (a vlastne celý tento článok) súvisí s tým, že máme za to, že v spoločnosti azda až príliš jednoducho prijímame presvedčenie, že právne pohlavie/rod konkrétneho jednotlivca musíme vnímať ako vec verejnú. Andrea Baršová vhodne poukazuje, že ak čítame pozorne napríklad už spomenutý nález rakúskeho Ústavného súdneho dvora, nemôžeme si nevšimnúť, že pristupuje k právnemu pohlaviu/rodu opatrne, pretože prináleží do intímnej, privatej sféry človeka.⁸⁶ Nie je prekvapivým uviesť, že u osôb patriacich do sexuálnych menšín nie je zverejňovanie pohlavných/rodových identít vnímané bezproblémovo. Zdržanlivý postoj k rodu/právnemu pohlaviu ako „veci verejnej“ (zrejme) pretrvá, a to aj keď štát uzná ďalšiu kategóriu rodu/pohlavia, keďže verejná manifestácia prihlásenia sa k marginalizovanej skupine bude vždy vyžadovať značnú odvahu.

Preto si myslíme, že je adekvátne sa v rámci ďalšieho skúmania rodovo citlivého prístupu k intersex a trans osobám zamerať na otázku, či je skutočné nevyhnutné z hľadiska práva povinné zaznamenávanie právneho pohlavia/rodu ľudí, k čomu takéto zaznamenávanie slúži a či nie je ľudskoprávne adekvátnejšie ponechať zverejňovanie informácie o svojom pohlaví/rode na človeku samotnom. A síce momentálne ide prevažne o úvahy, ktoré ostávajú v teoretickoprávnej rovine, no ako sme si v článku popísali, dnes celá rada inštitúcií, súdov i akademikov sa uvedenému venuje a skúma, či z teoretických úvah môžeme skutočne prejsť aj do reálnych krokov.

Záverom uvedme, že tento príspevok nemal za cieľ dať odpovede na všetky aspekty nastolenej problematiky povinného úradného zaznamenávania rodu/právneho pohlavia ako esenciálneho osobného údaju jednotlivca (a s tým aj súvisiacu otázku

⁸⁵ *Ibid.*, s. 124-125.

⁸⁶ BARŠOVÁ, A.: Člověk mimo ženství a mužství. (O regulačních modelech ne/uznání intersexuality). In: ŠIMÁČKOVÁ, K., HAVELKOVÁ, B., ŠPONDROVÁ, P. (eds.): *Mužské právo. Jsou právní pravidla neutrální?* Praha: Wolters Kluwer ČR, 2020, s. 991.

požiadaviek kladených na proces zmeny týchto údajov v prípade, ak sa trans či intersex osoba s nimi nestotožňuje) a taktiež je pomerne možné, že s ohľadom na aktuálnosť a komplexnosť celej problematiky a dynamický vývoj v zahraničí, sme ani dostatočne nepostrehli všetky kľúčové aspekty skúmanej témy. No s ohľadom na to, v akej politickej a ideologickej konfigurácii slovenskej spoločnosti sa momentálne nachádzame vo vzťahu ku vnímaniu požiadaviek LGBTI+ komunity si myslíme, že je dôležité upozorňovať na vývoj danej problematiky v zahraničí a prinášať nové impulzy do odbornej (i slovenskej) diskusie. Hádám aj tento príspevok k tomu prispeje.

Zoznam použitej literatúry:

1. Act on the Central Register of Persons (Lov om ændring af lov om Det Centrale Personregister) z roku 2014 [online]. Dostupné na: https://www.ft.dk/Rl/pdf/samling/20131/lovforslag/L182/20131_L182_som_ve_dtaget.pdf (cit. 10-12-2023).
2. Act on Gender Autonomy z roku 2019 [online]. Dostupné na: https://www.government.is/library/04-Legislation/Act%20on%20Gender%20Autonomy%20No%2080_2019.pdf (cit. 10-12-2023).
3. ASHLEY, F.: 'X' Why? Gender Markers and Non-binary Transgender People. In: JARAMILLO, C. I., CARLSON, L. (eds.): Trans Rights and Wrongs. A Comparative Study of Legal Reform Concerning Trans Persons. Cham: Springer, 2021, s. 33 – 48. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-68494-5_2
4. BARŠOVÁ, A.: Jiné pohlaví. In: Časopis zdravotnického práva a bioetiky, Vol. 4, No. 1, 2014, s. 1 – 17 [online]. ISSN 1804-8137. Dostupné na: <https://medlawjournal.ilaw.cas.cz/index.php/medlawjournal/article/view/61> (cit. 10-12-2023).
5. BARŠOVÁ, A.: Německo se blíží k právnímu uznání třetí kategorie pohlaví. In: Časopis zdravotnického práva a bioetiky, Vol. 8, No. 2, 2018, s. 1 – 22 [online]. ISSN 1804-8137. Dostupné na: <https://medlawjournal.ilaw.cas.cz/index.php/medlawjournal/article/view/165> (cit. 10-12-2023).
6. BARŠOVÁ, A.: Člověk mimo ženství a mužství. (O regulačních modelech ne/uznání intersexuality). In: ŠIMÁČKOVÁ, K., HAVELKOVÁ, B., ŠPONDROVÁ, P. (eds.): Mužské právo. Jsou právní pravidla neutrální? Praha: Wolters Kluwer ČR, 2020, s. 977 – 993. ISBN 978-80-7598-761-7.
7. BATKA, Ľ.: Rodová dysfória pri adolescentoch. Etické otázky spojené s informovaným súhlasom. In: Ostium, roč. 17, č. 4, 2021 [online]. ISSN 1336-6556. Dostupné na: <https://ostium.sk/language/sk/rodova-dysforia-pri>

- adolescentoch-eticke-otazky-spojene-s-informovanim-suhlasom/ (cit. 10-12-2023).
8. BATKA, L. Odborné usmernenie o zmene pohlavia MZ SR. Etické a právne aspekty. In: *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae*, Roč. 41, č. 2, 2022, s. 5 – 23 [online]. ISSN 2454-0846. Dostupné na: <https://afi.flaw.uniba.sk/index.php/AFI/article/view/484> (cit. 10-12-2023).
 9. BATKA, L., RAKOVÁ, K., HORVAT, M., KIŠOŇOVÁ, R., ČIPKOVÁ, T. a kol.: *Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Interdisciplinárne pohľady*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2022, 310 s. ISBN 978-80-7160-661-1.
 10. CANNOOT, P., DECOSTER, A.: The Abolition of Sex/Gender Registration in the Age of Gender SelfDetermination: An Interdisciplinary, Queer, Feminist and Human Rights Analysis. In: *International Journal of Gender, Sexuality and Law*, Vol. 1, No. 1, 2020, s. 26 – 55 [online]. ISSN 2056-3914. Dostupné na: <https://www.northumbriajournals.co.uk/index.php/ijgsl/article/view/1328> (cit. 10-12-2023).
 11. Deutscher Bundestag. Gesetzentwurf der Bundesregierung: Entwurf eines Gesetzes zur Änderung der in das Geburtenregister einzutragenden Angaben zu dňa 01.10.2018, spis. zn. 19/4669 [online]. Dostupné na: <https://dserver.bundestag.de/btd/19/046/1904669.pdf> (cit. 10-12-2023).
 12. Deutscher Ethikrat. Intersexualität. Stellungnahme. Publikovaná dňa 23.02.2012, 201 s. [online]. ISBN 978-3-941957-27-5. Dostupná na: https://www.ethikrat.org/fileadmin/Publikationen/Stellungnahmen/deutsch/DER_StnIntersex_Deu_Online.pdf (cit. 10-12-2023).
 13. DUFALOVÁ, L.: Právne následky prepisu rodu jedného z manželov na platne uzavreté manželstvo. In: BATKA, L., RAKOVÁ, K., HORVAT, M., KIŠOŇOVÁ, R., ČIPKOVÁ, T. a kol. (eds.): *Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Interdisciplinárne pohľady*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2022, s. 166 – 176. ISBN 978-80-7160-661-1.
 14. DUŠKOVÁ, Š., FAFEJTA, M., SLOBODA, Z.: *Trampoty s pohlavím: sociální a právní aspekty života intersex lidí*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2023, 156 s. ISBN 978-80-7676-461-3.
 15. European Commission. *Legal Gender Recognition in the EU: The Journeys of Trans People Towards Full Equality*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020, 263 s. [online]. DOI: <https://data.europa.eu/doi/10.2838/50202>. Dostupné na: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/7341d588-ddd8-11ea-adf7-01aa75ed71a1/language-en> (cit. 10-12-2023).
 16. FOLETOVÁ, V.: Prvá zmena Dolinkovej po získaní dôvery vlády: zrušenie uznesenia o tranzícii. In: *Denník N*, publikované dňa 21.11.2023 [online].

- Dostupné na: <https://dennikn.sk/3689751/prva-zmena-dolinkovej-po-ziskani-doveru-vlady-zrusenie-uznesenia-o-tranzicii/> (cit. 10-12-2023).
17. FOTOPULOŠOVÁ, L.: Vplyv zmeny pohlavia u transrodových osôb na trvanie rodinnoprávných vzťahov v podmienkach Slovenskej republiky. In: DUREC KAHOUNOVÁ, M., SENKOVÁ, S. (eds.): Bratislavské Právnické Fórum 2022: Aktuálne aplikačné problémy v oblasti rodinného práva a súvisiacich konaní podľa Civilného mimosporového poriadku. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 2022, s. 29 – 37 [online]. ISBN 978-80-7160-665-9. Dostupné na: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/Veda/Konferencie_a_podujatia/BPF/2022/Zbornik_BPF_2022_sekcia_12_Obcianske_pravo_FINAL.pdf (cit. 10-12-2023).
 18. Gender Identity, Expression and Sex Characteristics Act z roku 2015 [online]. Dostupné na: <https://legislation.mt/eli/act/2015/11/eng/pdf> (cit. 10-12-2023).
 19. Gender Recognition Act z roku 2015 [online]. Dostupné na: <https://www.irishstatutebook.ie/eli/2015/act/25/enacted/en/html> (cit. 10-12-2023).
 20. GHATTAS, D. C.: Standing up for the human rights of intersex people – how can you help? Brussels: OII Europe, 2015, 36 s. [online]. Dostupné na: <https://ilga-europe.org/files/uploads/2022/04/Standing-up-human-rights-intersex-people.pdf> (cit. 10-12-2023)
 21. GÖSSL, S. L., VÖLZMANN, B.: Legal Gender Beyond the Binary. In: International Journal Of Law, Policy and The Family, roč. 33, č. 3, 2019, s. 403 – 429. DOI: <https://doi.org/10.1093/lawfam/ebz009>
 22. HOLLAR, J.: The political mediation of Argentina's gender identity law: LGBT activism and rights innovation. In: Journal of Human Rights, Vol. 17, Issue 4, 2018, s. 453 – 469. DOI: <https://doi.org/10.1080/14754835.2018.1450739>
 23. HORVAT, M.: Zmena mena, priezviska a pohlavia. Analýza judikatúry EŠLP a slovenskej právnej úpravy. In: COMENIUS Časopis, 2/2021, s. 120 – 136 [online]. ISSN 2454-0846. Dostupné na: <https://comeniuscasopis-archiv.flaw.uniba.sk/2022/01/10/comenius-casopis-2-2021/> (cit. 10-12-2023).
 24. KIŠOŇOVÁ, R.: Inclusive gender equality. In: FLOREK, I., LAKI, I., SCHOTTNER, K. (eds.): Human rights as a guarantee of smart, sustainable and inclusive growth. Budapest: Milton Friedman University, 2022, s. 89 – 92 [online]. ISBN 978-83-966291-0-4. Dostupné na: <https://www.wydawnictwo.wsge.edu.pl/Human-rights-as-a-guarantee-of-smart-sustainable-and-inclusive-growth,157552,0,2.html> (cit. 10-12-2023).
 25. KIŠOŇOVÁ, R.: Problém slobody a seba-identifikácie. In: Historia et theoria iuris, roč. 14, č. 1, 2022, s. 81 – 85 [online]. ISSN 1338-0753. Dostupné na:

- https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/HTI_2022-I_Kisonova.pdf (cit. 10-12-2023).
26. KÖHLER, R., EHRT, J.: Legal Gender Recognition in Europe. Toolkit. In: Transgender Europe, November 2016, 56 s. [online]. Dostupné na: <https://tgeu.org/wp-content/uploads/2017/02/Toolkit16LR.pdf> (cit. 10-12-2023).
 27. LAHRICHI, K., LA VALLE, L. Argentina's Field of Dreams for the LGBT. In: U.S.News, zverejnené dňa 04.04.2016 [online]. Dostupné na: <https://www.usnews.com/news/best-countries/articles/2016-04-04/argentinas-field-of-dreams-for-the-lgbt> (cit. 10-12-2023).
 28. Law modifying the Civil Code and Ordinance on Civil Status z roku 2021 [online]. Dostupné na: <https://www.bj.admin.ch/bj/fr/home/aktuell/mm.msg-id-85588.html> (cit. 10-12-2023).
 29. Law on the right to self-determination of gender identity and gender expression and to protection of each person's sex characteristics z roku 2018 [online]. Dostupné na: <https://dre.pt/dre/detalhe/lei/38-2018-115933863> (cit. 10-12-2023).
 30. Law relating to the modification of the indication of sex and first name(s) in the civil status and amending the Civil Code z roku 2018 [online]. Dostupné na: <https://legilux.public.lu/eli/etat/leg/loi/2018/08/10/a797/jo> (cit. 10-12-2023).
 31. Legal Gender Amendment Act z roku 2016 [online]. Dostupné na: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2016-06-17-46> (cit. 10-12-2023).
 32. Legal Gender Recognition Act z roku 2018 [online]. Dostupné na: https://www.ejustice.just.fgov.be/img_/pdf/2017/06/25/2017012964_F.pdf (cit. 10-12-2023).
 33. Ley de Identidad de Genero. Establécese el derecho a la identidad de género de las personas (Ley 26.743) z roku 2012. In: InfoLEG. Dostupné na: <http://servicios.infoleg.gob.ar/infolegInternet/anexos/195000-199999/197860/norma.htm> (cit. 10-12-2023).
 34. MAJEROVÁ, S.: Vplyv občianskej spoločnosti na zjednotenie postupov poskytovania zdravotnej starostlivosti ku zmene pohlavia v Slovenskej republike. In: ŤAŽKÁ, V. (ed.): Milníky práva v stredoeurópskom priestore 2023. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 2023, s. 7 – 14 [online]. ISBN 978-80-7160-690-1. Dostupné na: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/Veda/Konferencie_a_podujatia/Milniky_zborniky/Milniky_prava_v_stredoeurópskom_priestore_2023.pdf (cit. 10-12-2023).

35. MATIAŠKO, M., ŽATKOVÁ, S.: Práva transrodových ľudí na Slovensku: litigácia ako nástroj ich posilnenia. In: BATKA, Ľ., RAKOVÁ, K., HORVAT, M., KIŠOŇOVÁ, R., ČIPKOVÁ, T. a kol. (eds.): Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Interdisciplinárne pohľady. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2022, s. 103-121. ISBN 978-80-7160-661-1.
36. METEŇKANYČ, O. M.: Nútená kastrácia ako povinná podmienka pri prepise rodu v podmienkach Slovenskej republiky. In: COMENIUS Časopis, 2/2021, s. 6 – 35 [online]. ISSN 2454-0846. Dostupné na: https://www.academia.edu/84799737/N%C3%BAten%C3%A1_kastr%C3%A1cia_ako_povinn%C3%A1_podmienka_pri_prepise_rodu_v_podmienkach_Slovenskej_republiky (cit. 10-12-2023).
37. METEŇKANYČ, O. M.: Princíp sebaurčenia ako model prístupu k trans ľuďom pri prepise rodu. In: Historia et theoria iuris, roč. 14, č. 1, 2022, s. 92 – 126 [online]. ISSN 1338-0753. Dostupné na: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/HTI_2022-I_Metenkanyc.pdf (cit. 10-12-2023).
38. RAKOVÁ, K.: Tranzícia a jej vplyv na rodinnoprávne vzťahy transrodových osôb. In: PROJJUSTICE, zverejnené dňa 12.11.2022 [online]. ISSN 1339-1038. Dostupné na: <https://www.projjustice.sk/obcianske-pravo/tranzicia-a-jej-vplyv-na-rodinnopravne-vztahy-transrodovych-osob> (cit. 10-12-2023).
39. RAKOVÁ, K.: Vybrané právne aspekty dedenia transrodových osôb. In: BATKA, Ľ., RAKOVÁ, K., HORVAT, M., KIŠOŇOVÁ, R., ČIPKOVÁ, T. a kol. (eds.): Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Interdisciplinárne pohľady. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2022, s. 177 – 189. ISBN 978-80-7160-661-1.
40. Rozhodnutie belgického Ústavného súdu zo dňa 19.06.2019, spis. zn. 99/2019 [online]. Dostupné na: <https://www.const-court.be/public/f/2019/2019-099f.pdf> (cit. 10-12-2023).
41. Rozhodnutím nemeckého Spolkového súdneho dvora (Bundesgerichtshof - BGH), zo dňa 22.06.2016, spis. zn. Az. XII ZB 52/15 [online]. Dostupné na: <http://juris.bundesgerichtshof.de/cgi-bin/rechtsprechung/document.py?Gericht=bgh&Art=en&nr=75539&pos=0&anz=1> (cit. 10-12-2023).
42. Rozhodnutie nemeckého Spolkového ústavného súdu (Bundesverfassungsgericht - BVerfG), prvého senátu, zo dňa 10.10.2017, spis. zn. BvR 2019/16 [online]. Dostupné na: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/2017/10/rs20171010_1bvr201916en.html (cit. 10-12-2023).
43. Rozhodnutie rakúskeho Ústavného súdneho dvora (Verfassungsgerichtshof), zo dňa 15.06.2018, spis. zn. G 77/2018-9 [online]. Dostupné na:

- https://www.ris.bka.gv.at/Dokument.wxe?Abfrage=Vfgh&Dokumentnummer=JFT_20180615_18G00077_00 (cit. 10-12-2023).
44. SABJÁN, N.: A Critical Legal Perspective on the Recent Czech Transgender Case (Pl. ÚS 2/20). In: Bratislava Law Review, Vol. 6, No. 1, s. 125 – 136 [online]. ISSN 2644-6359. DOI: <https://doi.org/10.46282/blr.2022.6.1.288>
 45. SABJÁN, N.: Nebinárne osoby a princíp rodového sebaurčenia: spoločenské a právne aspekty. In: KLUKNAVSKÁ, A. (ed.): Sloboda. Sloboda prejavu a pluralita názorov (zborník príspevkov). Praha: Wolters Kluwer ČR, 2023, s. 119 – 143. ISBN 978-80-7676-751-5.
 46. Steering Committee on Anti-Discrimination, Diversity and Inclusion (CDADI). Thematic Report on Legal Gender Recognition in Europe. First Thematic Implementation Review Report on Recommendation CM/Rec(2010)5. In Council of Europe, June 2022, 42 s. [online]. Dostupné na: <https://rm.coe.int/thematic-report-on-legal-gender-recognition-in-europe-2022/1680a729b3> (cit. 10-12-2023).
 47. Trans Rights Index. Europe & Central Asia 2023. In: TGEU.org [online]. Dostupné na: <https://transrightsmap.tgeu.org/index> (cit. 10-12-2023).
 48. Trans Rights Map 2023. Europe & Central Asia 2023. In: TGEU.org [online]. Dostupné na: <https://tgeu.org/trans-rights-map-2023/> (cit. 10-12-2023).
 49. United Nations Development Programme (UNDP). Discussion paper: Transgender health and human rights. December 2013, 34 s. [online]. Dostupné na: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/publications/Trans%20Health%20&%20Human%20Rights.pdf> (cit. 10-12-2023).
 50. van den BRINK, M., DUNNE, P.: Trans and intersex equality rights in Europe – a comparative analysis. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018, 117 s. [online]. Dostupné na: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/f63460ca-ebac-11e8-b690-01aa75ed71a1/language-en> (cit. 10-12-2023).
 51. ZIMMAN, L.: Trans self-identification and the language of neoliberal selfhood: Agency, power, and the limits of monologic discourse. In: International Journal of the Sociology of Language, Vol. 2019, No. 256, 2019, s. 147 – 175. DOI: <https://doi.org/10.1515/ijsl-2018-2016>

Kontaktné informácie

Mgr. Olexij M. Meteňkanyč, PhD.

olexij.metenkanyc@flaw.uniba.sk

Katedra teórie práva a filozofie práva

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

PRÁVO A RODOVÁ (NE-)BINARITA: ANALÝZA RECENTNÝCH ROZHODNUTÍ SÚDOV V OBLASTI PRÁVNEHO UZNANIA TRETIEHO RODU¹

LAW AND NON-BINARY GENDER IDENTITIES: ANALYSIS OF RECENT CASE-LAW CONCERNING LEGAL RECOGNITION OF THIRD GENDER OPTION

Nikolas Sabján²

Abstrakt: Nebinarita môže mať relatívne zásadný dopad na niektoré aspekty právneho poriadku, a to vzhľadom k tomu, že do veľkej miery vychádza z binárnej štruktúry. Tá je však v poslednej dobe spochybňovaná, či už v právnom diskurze alebo aj na vnútroštátnych a aj nadnárodných súdoch. V našom príspevku sa preto zameriame na recentnú rozhodovaciu prax súdnych autorít, ktorá sa týka problematiky právneho uznania tretieho pohlavia/rodu. Rozhodovaciu prax je rozdelená do trochu kategórií: v prvej súdy odmietli konštatovať porušenie ľudských práv z dôvodu neuznania nebinárnych identít; v druhej čiastočne potvrdili toto právo, a to pre intersex osoby; tretia skupina predstavuje rozhodovaciu prax, ktorá je v tomto smere najliberálnejšia a považuje neuznanie tretieho pohlavia/rodu a rodovej fluidity za porušenie ľudských práv. Cieľom príspevku je kritická analýza predmetných rozhodnutí a zároveň poskytnúť niekoľko úvah k jednotlivým záverom súdov.

Kľúčové slová: gender a právo, nebinárne identity, práva transrodových osôb

Abstract: Non-binarity could have fundamental implications for the legal system which is structured more or less in a binary way. However, this binary structure has been challenged recently, both in the legal discourse and before national and international courts. This contribution will therefore focus upon the recent judicial practice regarding the legal recognition of third sex/gender. The judicial practice is divided into three categories: first, decisions where human rights violations due to the non-recognition of third sex/gender were not acknowledged; the second category represents case-law where partial recognition of third sex/gender was accepted by courts; the third category is

¹ Tento príspevok vznikol v rámci projektu VEGA č. 1-0350-21 „Trans-Identita pri maloletých. Etické a právne aspekty spojené s informovaným súhlasom“.

² Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Katedra teórie práva a filozofie práva.

regarded as the most liberal, since courts in their decisions contended that the non-recognition of non-binary identities in general and gender fluidity violates a person's human rights. The aim of this article is to critically analyse the said judicial practice while reflecting upon the judicial opinions stated in the said decisions.

Key words: Gender and Law, Non-binary Identities, Transgender Rights

Úvod

V posledných rokoch sa do popredia dostávajú otázky súvisiace s fenoménom transrodovosti, pričom aj v právnej oblasti dochádza k rapidnému vývoju, a to v dvoch rovinách: po prvé, rozhodovacia prax národných alebo nadnárodných súdov priznáva osobám právo na rodovú identitu³ a viackrát konštatovala porušenia základných práv (najmä práva na súkromný a rodinný život) v prípadoch, kedy štát vyžadoval pri právnej tranzícii (zmene pohlavia) podstúpiť zákroky, ktoré vedú k strate reprodukčnej schopnosti⁴; po druhé, doktrína, resp. právny diskurz si prešiel ešte zásadnejším vývojom ako judikatúra a v súčasnosti časť z nej akcentuje potrebu legislatívneho modelu založeného na princípe rodového sebaurčenia,⁵ čím sa majú odstrániť zo súčasnej právnej úpravy patologizujúce praktiky.⁶

Ešte významnejší je posun v diskurze smerom k požiadavke právneho uznania nebinárnych identít a intersex osôb, t. j. postupné prekonanie pohlavnej/rodovej

³ Pozri: Human Rights Committee, *G v Australia*, Communication No. 2172/2012 (CCPR/C/119/D/2172/2012) (UN HRC, 15 June 2017). Dostupné na: <https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CCPR/Shared%20Documents/AUS/CCPR_C_119_D_2172_2012_25976_E.pdf> (navštívené dňa 15. 11. 2022). Tie najzásadnejšie rozhodnutia v rozhodovacej činnosti ESLP v oblasti ochrany rodovej identity v recentnom období sú: Rozhodnutie ESLP vo veci *B. proti Francúzsku* z 25. marca 1992, č. sťažnosti 13343/87; Rozhodnutie ESLP vo veci *Christine Goodwin proti Spojenému kráľovstvu* z 11. februára 2002, č. sťažnosti 28957/95; Rozhodnutie ESLP vo veci *Van Kück proti Nemecku* z 12. marca 2003, č. sťažnosti 35968/97; Rozhodnutie ESLP vo veci *L. v. Lithuania* z 11 septembra 2007, č. sťažnosti 27527/03; Rozhodnutie ESLP vo veci *Y. Y. proti Turecku* z 10. marca 2015, č. sťažnosti 14793/08; Rozhodnutie ESLP v spojených veciach *A. P., Garçon a Nicot proti Francúzsku* zo 6. apríla 2017, č. sťažností 79885/12, 52471/13 a 52596/13; Rozhodnutie ESLP vo veci *X a Y proti Rumunsku* z 19. januára 2021, č. sťažnosti 2145/16 a 20607/16.

⁴ Rozhodnutie ESLP v spojených veciach *A. P., Garçon a Nicot proti Francúzsku* zo 6. apríla 2017, č. sťažností 79885/12, 52471/13 a 52596/13, § 135

⁵ METEŇKANYČ, O. M.: Princíp sebaurčenia ako model prístupu k trans ľuďom pri prepise rodu. In: *Historia et theoria iuris*, 2022, roč. 14, č. 1, s. 92 – 126 [online]. ISSN 1338-0753.

⁶ Pozri napríklad: HANSEL, C.: Dismantling or perpetuating gender stereotypes. The case of trans rights in the European Court of Human Rights' Jurisprudence. In: *The Age of Human Rights Journal*, 2022, č. 18, s. 143-161 [online]. ISSN 2340-9592; Je potrebné zdôrazniť, že ide o právnu tranzíciu, nie medicínsku. Pri medicínskej tranzícii, najmä pri adolescentoch je o čosi komplexnejšia.

binarity, ktorá je reflektovaná naprieč celým spoločenským a *právnym* poriadkom.⁷ Predmetná transformácia v právnom, ale i verejnom diskurze mala vplyv aj na súdnu prax národných (najmä najvyšších súdnych autorít) a nadnárodných súdov, ktoré sa v posledných rokoch museli vysporiadať s prípadmi týkajúcimi sa práva na (ne-)binárne rodové identity, resp. tretieho pohlavia/rodu.

Práve na posledné z uvedených zmien sa zameriame v našom príspevku, a to prostredníctvom skúmania recentnej praxe súdnych autorít vo veciach týkajúcich sa možnosti právneho uznania tretieho pohlavia/rodu. Napriek tomu, že sa jednotlivé prípady odlišujú od seba skutkovo či právne, otázku, s ktorou sa museli súdy vysporiadať, možno sformulovať približne takto: je neuznanie tretieho pohlavia/rodu v právnom poriadku porušením základných práv jednotlivca, najmä práva na súkromie či porušením zákazu diskriminácie?

Podľa odpovede na uvedenú otázku by sme mohli (trochu schematicky) rozdeliť relevantnú rozhodovaciu prax súdov do troch kategórií: v prvej kategórii súdy odmietli z rôznych dôvodov konštatovať porušenie základných práv a slobôd z dôvodu neuznania tretieho rodu; v druhej kategórii súdy takéto porušenia konštatovali, avšak uznanie tretieho pohlavia/rodu bolo limitované na intersex osoby; a nakoniec, tretia kategória rozhodnutí, ktorá v súčasnosti predstavuje „najodvážnejšiu“ súdnu prax (ide o relatívne malý počet prípadov), v rámci ktorej súdy poukazujú na nedostatky legislatívy daných štátov z ľudskoprávneho aspektu a konštatujú, že neuznanie tretieho rodu je v rozpore s vyššie uvedenými ľudskými právami.

V zmysle hore uvedeného je predmetný článok štruktúrovaný nasledovne. V prvej kapitole si predstavíme pojem nebinárny rod a fenomén intersexuality, opierajúc sa o aktuálne výskumy z oblasti medicínskej či spoločenských vied, s cieľom podať stručný úvod do problematiky. Cieľom druhej kapitoly bude analyzovať relevantnú rozhodovaciu prax súdov, pričom dôraz kladieme primárne na judikatúru súdov európskych štátov a menšom rozsahu sa pozrieme aj na judikatúru mimoeurópskych štátov (napr. India alebo Kolumbia). V záverečnej, tretej kapitole poukážeme na niekoľko otázok spojených s predmetnou rozhodovacou praxou súdov.

⁷ Pozri HOLZER, L.: Smashing the Binary? A new era of legal gender registration in the Yogyakarta Principles Plus 10. In: *International Journal of Gender, Sexuality and Law*, 2020, roč. 1, č. 1, s. 98 – 133 [online]. ISSN: 2056-3914; CANNOOT, P. – DECOSTER, M.: The abolition of sex/gender registration in the age of Gender Self-Determination: An Interdisciplinary, Queer, Feminist and Human Rights Analysis. In: *International Journal of Gender, Sexuality and Law*, 2020, roč. 1, č. 1, s. 26 – 55 [online]. ISSN: 2056-3914 alebo Rada OSN pre ľudské práva. *Report of the Independent Expert on protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity: The law of inclusion*, 2021, A/HRC/47/27.

Základné definície

V prvej kapitole si objasníme pojmy, ktorým sa budeme venovať aj v ďalšej časti pri analýze relevantnej judikatúry súdnych autorít. Najvšeobecnejším, akýmsi zastrešujúcim pojmom je transrodovosť, resp. transrodové osoby. Ide o „ľudí, ktorých rodová identita a/alebo rodové prejavy sa odlišujú od toho, čo sa bežné spája s pohlavím, ktoré im bolo priradené pri narodení.“⁸ Uvedený fenomén sa označuje ako rodový nesúlad, teda ako „výrazný a pretrvávajúci nesúlad/rozpor medzi zakúšaným rodom a priradeným pohlavím.“⁹

Intersexualita či nebinárne rodové identity nepochybne súvisia s transrodovosťou, i keď vzťah medzi nimi je niekedy komplexnejší ako by sa mohlo na prvý pohľad zdať. Pristavme sa pri nebinárnych identitách. Nebinarita je všeobecný pojem, opak pojmu pohlavná/rodová binarita. Avšak nebinárne rodové identity sa odlišujú aj od intersexuality, niekedy aj od transrodovosti. Kým intersexualita má biologický základ,¹⁰ nebinárne identity (niekedy sa označujú pod termínom *genderqueer*¹¹) sa považujú za sociálne konštituované.¹² Odborná literatúra neobsahuje úplne jasnú definíciu nebinárnych osôb, avšak vo všeobecnosti sa pod týmto pojmom rozumie nasledovné: ide o osoby, ktorých rodová identita je medzi mužským a ženským, resp. odmieta tieto kategórie; rodovo fluidné osoby, t. j. ich pohlavie nie je stále a pevné; arodové osoby, ktoré odmietajú rodovú identitu ako takú.¹³ Nebinárny rod teda predstavuje kategóriu, ktorá odmieta rodovú binaritu.

⁸ American Psychological Association: *Transgender People, Gender Identity and Gender Expression*. Dostupné na: <<https://www.apa.org/topics/lgbtq/transgender>>.

⁹ World Health Organization. *International Classification of Diseases 11th Revision. ICD-11 for Mortality and Morbidity Statistics*, 2019. Dostupné na: <<https://icd.who.int/browse11/l-m/en#/http%3a%2f%2fid.who.int%2f11470068>>. („Gender incongruence is characterized by a marked and persistent incongruence between an individual's experienced gender and the assigned sex.“, pozn. autora).

¹⁰ K intersexualite pozri: Komisár pre ľudské práva (Rada Európy). *Human Rights and Intersex People*, 2015. Dostupné na: <<https://rm.coe.int/16806da5d4>>. Pozri taktiež GOLDBERG, E. – BEEMYN, G. *The SAGE Encyclopedia of Trans Studies*. California: Sage Publications, 2021, s. 448-453. ISBN: 9781544393841.

¹¹ Pozri napríklad: MONRO, S.: Non-binary and Genderqueer: An overview of the field. In: *International Journal of Transgenderism*, 2019, roč. 20, č. 2, s. 1 [online].

¹² Pojem rod, resp. rodovú identitu, možno v zmysle Jogjakartských princípov definovať ako „schopnosť človeka hlboko vnútorne a individuálne pociťovať rod, ktorý môže, ale nemusí, zodpovedať pohlaviu, s ktorým sa človek narodil, pričom sem patrí aj vnímanie vlastného tela (vrátane lekárskeho, chirurgického alebo iných úprav telesného vzhľadu alebo telesných funkcií uskutočnených na základe slobodného rozhodnutia) a iné rodové prejavy, napríklad obliekanie, rečový prejav a vystupovanie.“

¹³ MATSUNO, E. – BUDGE, L. S.: Non-binary/Genderqueer Identities: a Critical Review of Literature. In: *Current Sexual Health Reports*, 2017, roč. 9, č. 1, s. 116-117 [online]; RICHARDS, CH. et al.: Non-binary or genderqueer genders. In: *International Review of Psychiatry*, 2016, roč. 28, č. 1, s. 95-96 [online].

Ďalší aspekt spojený s nebinaritou, ku ktorému sa ešte vrátíme aj pri rozhodovacej praxi súdov, je fluidita. Pri nej sa odmieta stálosť rodu.¹⁴ V súvislosti s nebinaritou sa spomína aj tzv. arodovosť alebo rodovo-neutrálna identita. Z výskumu, ktorý realizovala *Scottish Trans Alliance* v roku 2016 sa niektoré osoby, ktoré spadajú do tejto skupiny, vyjadrili nasledovne: „Prežívam to ako absenciu rodu a neidentifikujem sa s mužským alebo ženským alebo akoukoľvek inou nebinárnou rodovou identitou.“¹⁵ Ako píše Renata Ziemińska, ide o paradoxnú situáciu, pretože arodovosť sa zvyčajne chápe ako nebinárna identita, ale zároveň by sme ju nemali konceptualizovať ako rodovú kategóriu, keďže tieto *a priori* odmieta.¹⁶

Ako sme už uviedli vyššie, vzťah medzi transrodovosťou a nebinárnymi rodovými identitami nie je vždy jednoznačný. Rodová identita nebinárných osôb sa v zásade odlišuje od tej, ktorá im bola pridelená pri narodení, no nie všetky nebinárne osoby sa považujú aj za transrodové. Niekedy vzniká aj isté napätie v rámci trans komunity práve kvôli otázke nebinarity. Transrodovosť ako táka vo väčšine prípadov zostáva v binárnej štruktúre - ide o nesúlad medzi pohlavím pri narodení a prežívaným rodom, pričom tieto osoby túžia po tranzícii (nie všetky), či už z MtF alebo FtM. Nebinárne osoby sú naproti tomu kritické voči tejto binárnej štruktúre, s cieľom ju prekonať.

V medicínskom diskurze sa však poukazuje na ťažkosti pri uchopení nebinárných rodových identít. Ako uvádza Michal Patarák: „rodová identita jedinca by [...] mala byť pevná, stabilná (konzistentná v čase i v rozličných situáciách) a komplexná (to znamená nie disociovaná, ale prenikajúca všetky aspekty života daného jedinca). Ak je nesúlad výrazný, predpokladá sa komplexná identita v zmysle zakúšaného rodu, a to taká, ktorá je v rozpore s priradeným pohlavím. Ak je priradené pohlavie mužské alebo ženské, tak zakúšaný rod jedinca by mal byť vo výraznom rozpore s týmto pohlavím. Tento rozpor však nemožno predpokladať alebo charakterizovať ako výrazný u jedincov, ktorí sami seba identifikujú ako polyrodových alebo rodovo fluidných či birodových a panrodových.“¹⁷

Na druhej strane, štúdie z oblasti antropológie zdôrazňujú skutočnosť, že rodová diverzita (a teda aj nebinárne rodové identity) nie sú novým fenoménom.¹⁸ Ako uvádza Stefano Osella, viacero štúdií „spochybňuje výhradnú a univerzálnu existenciu mužsko-ženskej binarity, pričom iné rodové identity sú zvyčajne redukované na

¹⁴ ZIEMIŃSKA, R.: Toward a Nonbinary Model of Gender/Sex Traits. In: *Hypatia*, 2022, roč. 37, č. 2, s. 405 [online].

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ PATARÁK, M.: Problém (ne-)binárnej rodovej identity. In: *Sexuológia: časopis Slovenskej sexuologickej spoločnosti*, 2020, roč. 20, č. 1, s. 8 [online].

¹⁸ OSELLA, S.: When Comparative Law Walks the Path of Anthropology: The Third Gender in Europe. In: *German Law Journal*, 2022, roč. 23, č. 7, s. 926 [online].

*patologické deviácie.*¹⁹ Je mylné sa domnievať, že nebinarita vo všeobecnom zmysle je akýmsi recentným javom v západných spoločnostiach. Nebinarita je historicky známa a je prítomná aj v mimoeurópskom kontexte (Ázia, Amerika, atď.).²⁰

Čo sa týka intersexuality, tá sa prejavuje na biologickej úrovni a znamená istú variáciu pri pohlavných znakoch. To znamená, že ide o kombináciu znakov (genitálie, gonády, chromozómy), pri ktorých sa prezumuje, že sú buď mužské alebo ženské.²¹ Napriek tomu, že väčšina populácie spadá do binárnej kategórie (muž/žena), čo má za následok chápanie pohlavia ako binárnej koncepcii, je potrebné vziať do úvahy fakt, že podľa súčasných odhadov sa zhruba 1.3 – 1.7 % populácie považuje za intersex ľudí.²² Opäť možno zdôrazniť aj to, že intersexualita nie je žiadne novum.

Rozhodovacia prax súdov v oblasti uznania tretieho pohlavia/rodu

Prípady neuznania tretieho pohlavia/rodu

V prvej kategórii sa pozrieme na dve rozhodnutia – ide o rozhodnutie Najvyššieho súdu vo Veľkej Británii²³ a rozhodnutie ESĽP vo veci Y proti Francúzsku.²⁴ V prvom z nich sa musel Najvyšší súd vysporiadať s otázkou, či z článku 8 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej len „Dohovor“) samostatne alebo v spojení s článkom 14, vyplýva pre štát pozitívny záväzok zaviesť pri vydávaní cestovného pasu mimo označenia muž/žena aj tretie pohlavie/rod (X).²⁵ V danom prípade sa žalobca identifikoval ako arodová, resp. rodovo neutrálna osoba (non-gendered) a namietala politiku Veľkej Británie v oblasti vydávania cestovných pasov.

Štát (*Secretary of State Home Department*) predložil tri argumenty: po prvé, zavedenie označenia X na cestovnom pase by malo negatívne dôsledky pre bezpečnosť (verejný záujem); po druhé, došlo by k značným finančným nákladom pre štát; po tretie, najdôležitejší argument pre štát spočíval v tom, že zavedenie

¹⁹ *Ibid*, s. 927.

²⁰ Osoby, ktoré sa neidentifikovali alebo nespádali do klasickej binárnej štruktúry (muž/žena), boli už storočia súčasťou spoločností, či už západných alebo mimozápadných. Väčšinou však boli ignorovaní, marginalizovaní alebo stigmatizovaní. Pozri: CLARKE, A. J.: They, Them and Theirs. In: *Harvard Law Review*, 2019, roč. 132, č. 3, s. 898 [online]; MONRO, S.: Non-binary and Genderqueer: An overview of the field. In: *International Journal of Transgenderism*, 2019, roč. 20, č. 2, s. 1 [online].

²¹ ZIEMIŇSKA, R.: Toward a Nonbinary Model of Gender/Sex Traits. In: *Hypatia*, 2022, roč. 37, č. 2, s. 406 [online].

²² Rozhodnutie ESĽP vo veci Y proti Francúzsku zo dňa 26.6.2023, č. sťažnosti 76888/17: Účasť tretej strany Human Rights Centre (Ghent University) v spolupráci s Equality Law Clinic (Université Libre de Bruxelles), s. 1.

²³ *R (on the application of Elan-Cane) v Secretary of State for the Home Department (2021)*, UKSC 56.

²⁴ Rozhodnutie ESĽP vo veci Y proti Francúzsku zo dňa 26.6.2023, č. sťažnosti 76888/17.

²⁵ Druhá otázka sa týkala toho, či predmetná povinnosť vyplýva z vnútroštátnej legislatívy (Human Rights Act).

možnosti tretieho pohlavia na cestovnom pase by podkopalo právny a administratívny poriadok (resp. ich koherenciu). Inými slovami, právny systém je založený na binárnej koncepcii pohlavia/rodu (či už je to legislatíva alebo rôzne služby), s ktorou by označenie X na cestovnom pase (t. j. tretie pohlavie), nebolo v súlade. Súd zároveň posudzoval aj priestor pre voľné uváženie v kontext judikatúry ESLP (pozri nižšie).

Napriek tomu, že odvolací súd neakceptoval argument o dopadoch pre bezpečnosť štátu, podľa Najvyššieho súdu ide o relevantný faktor. Odvolávací súd poukázal na to, že štandardy Medzinárodnej organizácie pre civilné letectvo (ICAO) pre vydávanie cestovných dokladov umožňujú okrem mužského a ženského pohlavia zahrnúť aj tretie, „nešpecifikované“ pohlavie (označenie X). Najvyšší súd však konštatoval, že aj keď v súčasnosti existuje niekoľko štátov, ktoré už akceptujú označenie X na cestovných pasoch,²⁶ ide o otázku *národnej* bezpečnosti, t. j. každý štát má právo rozhodnúť sa ohľadom legislatívy v danej otázke, berúc do úvahy špecifický kontext štátu. Ide teda o relevantný faktor. Rovnako je podľa Najvyššieho súdu relevantný aj finančný aspekt (druhý argument), i keď nie je rozhodujúci.²⁷ Čo sa týka tretieho argumentu, súd dal v tomto ohľade za pravdu nižšie postaveným súdom a zdôraznil, že ak by vyhovel v tejto veci žalobcovi, malo by to zásadný dopad aj na iné oblasti života. Súd v tomto kontexte uvádza, že *„je zrejmé, že otázka, či iné kategórie rodu ako muž alebo žena majú byť uznané, vrátane neutrálneho rodu ... sú komplexné otázky, ktoré môžu mať ďalekosiahle následky.“*²⁸

Súd následne skúmal otázku priestoru na voľné uváženie v zmysle judikatúry ESLP. Dospel k záveru, že aj keď rodová identita predstavuje pre žalobcu významný aspekt jeho súkromného života, nejde v danom prípade o významný aspekt identity či existencie sťažovateľa. Je to z dôvodu, že prípad sa obmedzuje na otázku možného zavedenia označenia X na cestovnom pase, nie na právne uznanie tretieho pohlavia/rodu vo všeobecnosti. Zároveň súd poukázal na neexistenciu konsenzu medzi štátmi Rady Európy,²⁹ ako aj na skutočnosť, že ide o citlivú morálnu a etickú otázku.³⁰ Vzhľadom na uvedené dospel súd k záveru, že v danom prípade prevážil verejný záujem nad záujmami jednotlivca – štátom má byť ponechaný široký priestor pre voľné uváženie, a to z dôvodu neexistencie európskeho konsenzu, citlivosti otázky, či potreby vyvažovania súkromného a verejného záujmu. Významným sa pre

²⁶ *R (on the application of Elan-Cane) v Secretary of State for the Home Department (2021)*, UKSC 56, para. 16.

²⁷ Napríklad nemecký ÚS odmietol argumenty zakladajúce sa na finančných dopadoch pre štát. Pozri nižšie.

²⁸ *R (on the application of Elan-Cane) v Secretary of State for the Home Department (2021)*, UKSC 56, para. 54.

²⁹ *Ibid*, para. 59.

³⁰ *Ibid*, para. 61.

súd javil tretí argument ohľadom zabezpečenia stability a koherencie právneho a administratívneho systému.

Druhý prípad je v istom zmysle unikátny, pretože ESLP mal vôbec prvýkrát možnosť vyjadriť sa k otázke právneho uznania tretieho pohlavia/rodu. V tomto prípade išlo o sťažovateľa, intersex osobu, ktorá žiadala o zmenu pohlavia uvedeného na rodnom liste na neutrálne alebo intersex. Išlo o sťažnosť podanú proti rozhodnutiu francúzskeho *Cour de cassation*, ktorý v roku 2017 rozhodol, že binárny model je nevyhnutný pre organizáciu práva a spoločnosti a uznanie tretieho pohlavia/rodu by malo ďalekosiahle následky. ESLP v predmetnej veci posudzoval, či došlo k porušeniu článku 8 Dohovoru z dôvodu, že štát nepristúpil k právnemu uznaniu tretieho pohlavia/rodu. Súd akceptoval, že pre sťažovateľa išlo o esenciálny aspekt jeho osobnosti (rodová identita je najintímnejšou zložkou osobnosti³¹) a rozpor medzi jeho pohlavím prideleným pri narodení a právne uznaným rodom by mohlo pre neho spôsobiť utrpenie a viesť k negatívnym dôsledkom. Na druhej strane súd skúmal, či štát postupoval správne pri vyvažovaní individuálnych záujmov jednotlivca a verejného záujmu. Dospel k záveru, že práva sťažovateľa neboli porušené. Po prvé, súd akceptoval podobný argument ako vo vyššie spomenutom prípade vo Veľkej Británii ohľadom nevyhnutnosti zachovania konzistentnosti a spoľahlivosti údajov a spoločenského a právneho usporiadania vo Francúzsku. S tým súvisí aj obava súdu, že uznanie neutrálneho, resp. tretieho pohlavia/rodu by viedlo k ďalekosiahlym dopadom, ktoré by si vyžadovali, *inter alia*, viaceré koordinované legislatívne zmeny. Po druhé, súd uviedol, že uznanie požiadavky zo strany sťažovateľa by *de facto* viedlo k uznaniu ďalšieho rodu mimo binárnej štruktúry existujúcej v štáte (napriek tomu, že sťažovateľ argumentoval tým, že ide iba o zmenu údajov v rodnom liste), avšak predmetná otázka by mala byť ponechaná pre zákonodárne orgány (parlament), rešpektujúc princíp delby moci.

Po tretie, súd v danej veci ponecháva pre štáty široký priestor pre voľné uváženie, keďže pri tejto otázke absentuje európsky konsenzus a navyše ide o citlivú morálnu a etickú otázku, a preto je potrebné ponechať rozhodnutie na samotný štát. Z uvedených dôvodov súd dospel k záveru, že nedošlo k porušeniu článku 8 Dohovoru. Súd však zároveň dodal, že Dohovor je „živým nástrojom“, ktorý je potrebný vykladať v zmysle súčasných podmienok a je nevyhnutné sledovať ďalší vývoj v spoločnosti.

V závere tejto časti je možné konštatovať, že odôvodnenia dvoch spomenutých súdov boli relatívne podobné, i keď sa prípady skutkovo čiastočne odlišovali. Vidíme teda jeden trend, kedy súdy pristupujú k otázke pozitívneho záväzku štátu právne uznať tretie pohlavie/rod opatrne a ponechávajú riešenie danej otázky na

³¹ Pozri *infra*.

zákonodarné zbory. V nasledujúcej časti si ukážeme opačný trend, ktorý sa objavil v niektorých jurisdikciách.

Prípady čiastočného uznania tretieho pohlavia/rodu

V roku 2018 došlo k novelizácii nemeckého občianskeho zákonníka, ktorý nasledoval po rozhodnutí Spolkového ústavného súdu z roku 2017, ktorý konštatoval, že odopretie práva na uznanie tretieho pohlavia je v rozpore s princípom rovnosti, ako aj s článkom 1 ods. 1³² v spojení s článkom 2 ods. 1 GG.³³ Sťažovateľom je osoba, ktorej bolo určené ženské pohlavie pri narodení, čo bolo zaznamenané aj v rodnom liste. Avšak ide o osobu, ktorá má atypickú štruktúru chromozómov (tzv. Turnerov syndróm) a neidentifikuje sa ako muž ani ako žena. Preto požadovala zmenu v matrike na intersex/jiné (*diverse*), čo však matričný úrad zamietol.

Súd najprv uviedol, že zmienené články chránia aj rodovú identitu osoby, ktorá je konštitutívnym aspektom individuality človeka a v danom prípade má priradenie pohlavia pri narodení zásadný význam pre osobnú identitu. Vzhľadom k tomu, že ustanovenia § 21(1) č. 3 v spojení s § 22(3) PStG neumožnili zapísať iné pohlavie ako muž/žena, tak sú v rozpore s právom na ochranu osobnosti. Podľa súdu zákon, ktorý vyžaduje zápis pohlavia bez toho, aby bolo možné uviesť iné pohlavie ako muž/žena vytvára ťažkosti pre jednotlivcov v rôznych životných situáciách, najmä „*neumožňuje týmto osobám, aby boli vnímaní na verejnosti v súlade s ich rodovou identitou. Avšak spôsob, akým sú dané osoby vyobrazené a vnímané na verejnosti inými osobami je dôležité pre slobodný rozvoj osobnosti a môže vo výsledku vytvárať aj isté riziká.*“³⁴

Súd takisto konštatoval, že predmetným konaním došlo k diskriminácii sťažovateľa z dôvodu *pohlavia*. V článku 3(2) GG je inkorporovaný zákaz diskriminácie z dôvodu pohlavia, resp. rovnosť medzi mužmi a ženami.³⁵ Cieľom predmetného článku je, ako uvádza súd, odstrániť diskrimináciu žien, no nevyplýva z nej nemožnosť uznať tretie pohlavie (intersex/diverse v danom prípade), mimo binárnej štruktúry. Súd sa taktiež odklonil v tomto rozhodnutí od predchádzajúcej judikatúry, v ktorej uznal, že každá osoba je buď mužom alebo ženou. Toto však podľa súdu neznamená, že by ústava hovorila o pohlaví v binárnom zmysle, ale išlo o deskripciu rodu ako spoločenskej a právnej kategórie podľa toho, ako sa chápala v danom období.³⁶

V kontexte zákazu diskriminácie súd neakceptoval argument, že by došlo k negatívne mu vplyvu z dôvodu zavedenia tretieho pohlavia do matriky pre tretie

³² „Důstojnost člověka je nedotknutelná. Dbát jí a chránit ji je povinností veškeré státní moci.“

³³ „Každý má právo na svobodný rozvoj své osobnosti, pokud tím neporušuje práva druhých a nepřekračuje ústavní řád nebo pravidla mravnosti.“

³⁴ BVerfG, Order of the First Senate of 10 October 2017 - 1 BvR 2019/16, para. 48.

³⁵ V článku 3(3) je obsiahnutý všeobecnejší zákaz diskriminácie.

³⁶ BVerfG, Order of the First Senate of 10 October 2017 - 1 BvR 2019/16, para. 50.

strany, keďže postavenie muža a ženy v PStG zostáva zachované a neovplyvnené predmetnými zmenami. Súd rovnako odmietol argument týkajúci sa potenciálnych administratívnych a finančných dopadov pre štát. Súd teda konštatoval, že dochádza k porušeniu článku 3 (3) GG, t. j. zákazu diskriminácie, keďže dochádza k znevýhodneniu intersex osôb. Pohlavie ako jeden z diskriminačných dôvodov nechráni iba mužov a ženy, ale aj osoby, ktoré sú intersex a nespádajú binárnej štruktúry.

Je však potrebné poukázať na niektoré špecifiká predmetného rozhodnutia. I keď by niekto mohol vnímať dané rozhodnutie ako príliš „aktivistické“ zo strany súdu,³⁷ nejde o zásadný odklon od existujúcej legislatívy. Ako aj sám súd vysvetľuje, ustanovenie § 22(3) PStG umožňuje ponechať v matrike kolónku pohlavie prázdne. Navyše, rozhodnutie súdu sa obmedzuje na intersex osoby (vyžaduje sa aj potvrdenie od lekára o tomto stave) a nevzťahuje sa na nebinárne osoby. Z uvedeného je možné usúdiť, že záver súdu nie je ani príliš aktivistický a ani nemá tak ďalekosiahle dôsledky, ako by sa na prvý pohľad mohlo zdať.³⁸

Podobný scenár sa odohral aj v Rakúsku v roku 2018, no s tým rozdielom, že rakúsky Ústavný súd založil svoje rozhodnutie na článku 8 Dohovoru (právo na rešpektovanie rodinného a súkromného života), ktoré bolo porušené v dôsledku neuznania tretieho pohlavia, a nie na porušení princípu rovnosti, resp. zákazu diskriminácie.³⁹ Rovnako ako aj pri rozhodnutí nemeckého ÚS, aj podľa predmetného rozhodnutia právne uznanie tretieho pohlavia (X) prináleží iba intersex ľuďom, ktorí uvedené vedia preukázať prostredníctvom lekárskej správy, avšak nezahŕňa nebinárne osoby.

Rozhodnutie z Nemecka a Rakúska sme subsumovali do tejto kategórie (čiastočného uznania tretieho pohlavia/rodu) z dôvodu, že súdy, ako sme už objasnili vyššie, interpretovali právne uznanie tretieho pohlavia/rodu reštriktívne, t. j. zahrnuli do neho iba intersex osoby, čím vylúčili, resp. nerozšírili ochranu aj na nebinárne osoby, poprípade na osoby s rodovou fluiditou. Extenzívnejšiu koncepciu zvolili súdy zatiaľ iba v ojedinelých prípadoch, na ktoré sa pozrieme v nasledujúcej časti.

Prípady úplného právneho uznania tretieho pohlavia/rodu

Za unikátne možno považovať rozhodnutie belgického Ústavného súdu z roku 2019.⁴⁰ Prípád sa týka legislatívy z roku 2017, ktorá bola napadnutá na ústavnom

³⁷ Vidíme, že v zásade obdobných prípadoch, ktoré sme spomínali v predchádzajúcej časti bol Najvyšší súd Veľkej Británie či vnútroštátne súdy vo Francúzsku a následne ESLP zdržanlivejšie.

³⁸ V súčasnosti bol už prijatý nový zákon, ktorý uľahčuje právnu tranzíciu pre transrodové osoby. Pozri: TGEU, German Self-Determination Bill Passes Cabinet, 23. 8. 2023. Dostupné na: <<https://tgeu.org/german-self-determination-bill-passes-cabinet/>>.

³⁹ Pozri TGEU, Austrian Constitutional Court Paves the Way for Third Gender, 20. 3. 2018. Dostupné na: <<https://tgeu.org/austrian-constitutional-court-paves-the-way-for-third-gender/>>.

⁴⁰ Cour constitutionnelle, arrêt n° 99/2019 du 19 juin 2019.

súde. V 2017 bol prijatý zákon, ktorý umožňoval právnu tranzíciu na základe princípu rodového sebaurčenia (v zásade na základe vyhlásenia). Predmetná právna úprava bola napadnutá z dôvodu údajného rozporu niektorých ustanovení s ústavou. Problematické boli dva momenty: po prvé, zákon limitoval princíp rodového sebaurčenia tým, že neuznával tretie pohlavie/rod mimo binárnej štruktúry; a po druhé, tranzíciu považoval za permanentnú, t. j. rodová fluidita bola tým pádom vylúčená.⁴¹

Súd akceptoval tieto výhrady a konštatoval rozpor niektorých ustanovení zákona s ústavou, a to s právom na súkromný a rodinný život v spojení s princípom rovnosti. Podľa názoru súdu nemožno racionálne odôvodniť odlišné zaobchádzanie medzi dvomi skupinami osôb – prvá skupina osôb, ktorá spadá do binárnej štruktúry a má možnosť právnej tranzície v zmysle vyššie uvedeného zákona v porovnaní s druhou skupinou nebinárnych osôb, ktorí touto možnosťou nedisponujú. Súd nevidel žiadny relevantný a racionálny dôvod pre takéto odlišné zaobchádzanie a preto podľa neho išlo o diskrimináciu.⁴²

K podobnému záveru dospel súd aj pri otázke rodovej fluidity. Rovnako aj v tomto kontexte videl rozpor s princípom rovnosti medzi dvomi skupinami osôb, t. j. tí, ktorí považujú svoju rodovú identitu za stálu na strane jednej, v protiklade s osobami s fluidným rodom. Súd akceptoval legitímny cieľ predmetného obmedzenia, ktorý spočíva v predchádzaní zneužitia legislatívy pre podvodné účely z dôvodu viacnásobnej právnej tranzície. Na druhej strane ale považoval podmienku pri právnej tranzícii v podobe trojmesačnej povinnej lehoty „na rozmyslenie“, spolu s dozornou/kontrolnou funkciou (generálneho) prokurátora, *Procureur du Roi* pri právnej tranzícii, ktorý môže vstúpiť počas týchto troch mesiacov do konania a vydať zamietavé stanovisko z dôvodu ohrozenia verejného poriadku, ako aj požiadať o zrušenie zmeny po uplynutí uvedenej lehoty (takisto z dôvodu ohrozenia verejného poriadku), za dostačujúcu. Vzhľadom k tomu konštatoval, že takéto obmedzenie by nebolo primerané vo vzťahu k legitímnemu cieľu, ktorý sa ním sledoval.⁴³

Súd vo vzťahu k prvej otázke (právne uznanie tretieho pohlavia/rodu) neprikázal zákonodarcovi konkrétny spôsob riešenia neústavnosti ustanovení zákona – naznačil iba, že existuje viacero alternatív, ako napríklad vytvorenie *jednej* alebo viacero kategórií, ktoré umožnia zohľadniť pohlavie pri narodení (t. j. aby neboli vylúčené intersex osoby), ale aj rodovú identitu počas života, pričom dôjde k rešpektovaniu aj nebinárnych rodových identít. Súd taktiež spomenul odstránenie registrácie pohlavia/rodu ako jednu z možných alternatív.⁴⁴ Pri druhej otázke (fluidita) má ísť

⁴¹ Umožňovala sa zmena späť k biologickému pohlaviu, ale iba za výnimočných okolností.

⁴² Doplniť para súdneho rozhodnutia.

⁴³ Cour constitutionnelle, arrêt n° 99/2019 du 19 juin 2019, s. 33.

⁴⁴ *Ibid*, s. 35.

o zrušenie predmetných ustanovení zákona, konkrétne časť: „*indique à l'intéressé le caractère en principe irrévocable de la modification de l'enregistrement du sexe mentionné dans l'acte de naissance.*“⁴⁵

Porovnateľné rozhodnutie (čo do výsledku/dopadov pre právne uznanie tretieho pohlavia/rodu) vydal kolumbijský Ústavný súd v roku 2022⁴⁶, v ktorom konštatoval, že právna úprava neuznávajúca tretie pohlavie/rod mimo binárnej štruktúry je v rozpore ľudskou dôstojnosťou osoby,⁴⁷ právom na uznanie identity osoby⁴⁸ a právom na slobodný rozvoj osobnosti.⁴⁹ Podobne ako beglický súd, aj kolumbijský Ústavný súd videl (v spojení so zmienenými právami) porušenie zákazu diskriminácie (nebinárne osoby boli znevýhodnené v porovnaní s binárnymi trans osobami). Čo sa týka fluidity, aj v predmetnom prípade súd uviedol, že desaťročný interval medzi prvou a ďalšou právnou tranzíciou bol disproporčný a má negatívne sociálne a psychologické dopady na tieto osoby.⁵⁰

Spomenuté príklady z Belgicka a Kolumbie predstavujú v istom zmysle paradigmatickú zmenu v kontexte práv transrodových osôb a nepochybne ide (v súčasnosti) o relatívne ojedinelú rozhodovacia prax súdov. Pre úplnosť by sme chceli aspoň upozorniť na recentné rozhodnutie holandského súdu (*District Court of Hague*), ktorý takisto konštatoval porušenie zákazu diskriminácie z dôvodu neuznania tretieho pohlavia/rodu v prípade nebinárnej osoby.⁵¹ Poukázať by sme mohli aj na rozhodnutia Najvyššieho súdu Indie⁵² alebo Medziamerického súdu pre ľudské práva⁵³ – v prvom z nich zahrnul pod rodovú identitu aj tretiu kategóriu (prihliadajúc najmä

⁴⁵ *Ibid*, s. 40.

⁴⁶ Corte Constitucional, febrero 4, 2022, Sentencia T-033/22; OSELLA, S. – RUBIO-MARÍN, R.: *Gender recognition at the crossroads: Four models and the compass of comparative law*. In: *International Journal of Constitutional Law*, 2023, roč. 21, č. 2, s. 597 [online]. ISSN 1474-2659.

⁴⁷ Článok 1 kolumbijskej Ústavy: „*Colombia is a social state under the rule of law, organized in the form of a unitary republic, decentralized, with autonomy of its territorial units, democratic, participatory, and pluralistic, based on the respect of human dignity, the work and solidarity of the individuals who belong to it, and the prevalence of the general interest.*“

⁴⁸ Článok 14 kolumbijskej Ústavy: „*Every individual has the right to have his/her legal identity recognized.*“

⁴⁹ Článok 16 kolumbijskej Ústavy: „*All individuals are entitled to the unrestricted development of their identity without limitations other than those imposed by the rights of others and the legal order.*“

⁵⁰ OSELLA, S. – RUBIO-MARÍN, R.: *Gender recognition at the crossroads: Four models and the compass of comparative law*. In: *International Journal of Constitutional Law*, 2023, roč. 21, č. 2, s. 597 [online]. ISSN 1474-2659.

⁵¹ Prakken d'Oliviera, Court in the Hague: the State makes unlawful distinction towards non-binary people, 18. 10. 2023. Dostupné na: <<https://www.prakkendoliveira.nl/en/news/2023/court-in-the-hague-the-state-makes-unlawful-distinction-towards-non-binary-person>>.

⁵² NALSA v. Union of India and Others [2014] (1) SCC.

⁵³ Advisory Opinion oc-25/18 of 30 May 2018 Requested by the Republic of Ecuador, Inter-American Court of Human Rights (IACRTHR), 30 May 2018.

na komunitu *hijra* v Indii), avšak predmetné rozhodnutie bolo kritizované a je predmetom rôznych interpretácií,⁵⁴ pričom v odbornom stanovisku Medziamerického súdu pre ľudské práva explicitne nedošlo ku konštatovaniu, že neuznanie tretieho pohlavia/rodu je v rozpore s niektorým článkom Amerického dohovoru o ľudských právach, avšak súd uznal právo na rodové sebaurčenie⁵⁵ a rodová identita je podľa dikcie súdu chápaná pomerne extenzívne, čo by mohlo viesť k implicitnému záveru, že štáty sú povinné uznať tretie pohlavie/rod.

Namiesto záveru: zhodnotenie a niekoľko úvah k otázke uznania tretieho rodu zo strany súdnych autorít

Prvý záver, ktorý možno vyvodíť z vyššie predstavenej rozhodovacej praxe súdnych autorít sa týka práva na rodové sebaurčenie, resp. slobody definovať si sexuálnu/rodovú identitu, ktoré vyplýva najmä z práva na osobný rozvoj, ľudskej dôstojnosti, či práva na súkromný a rodinný život. Sexuálna/rodová identita je, okrem iného, fundamentálnym aspektom práva na súkromie a súdy ju považujú, podobne ako ESLP, za jednu z „*najintímnejších oblastí súkromného života osoby*“ a za „*esenciálnu časť sebaurčenia osoby*“.⁵⁶ A ako vyplýva z rozhovacej praxe, pod pojem sexuálna/rodová identita sa má subsumovať aj tretie pohlavie/rod.

V rámci druhej a tretej kategórie súdnych rozhodnutí je druhým záverom konštatovanie, že došlo k porušeniu práv intersex či nebinárnych osôb v prípade, ak štát nezabezpečí právne uznanie predmetných sexuálnych/rodových identít. Tento záver súdy opreli primárne o porušenie pozitívneho záväzku štátu vyplývajúce z práva na súkromie a rodinný život (rakúsky ÚS) alebo porušenie zákazu diskriminácie (nemecký alebo belgický Ústavný súd).⁵⁷

Je však nutné dodať, že rozhodovacia prax súdov nie je jednotná, čo dokazujú aj príklady uvedené v rámci prvej kategórie rozhodnutí. Zdržanlivosť súdov pri konštatovaní porušenia práv sťažovateľov z dôvodu neuznania tretieho pohlavia/rodu vyplývala z toho, že by takýto záver mohol mať

⁵⁴ Pozri napríklad: JAIN, D. – DasGupta, D.: Law, gender identity, and the uses of human rights: The paradox of recognition in South Asia. In: *Journal of Human Rights*, 2021, roč. 20, č. 1, s. 110-126 [online]; OSELLA, S. – RUBIO-MARÍN, R.: *Gender recognition at the crossroads: Four models and the compass of comparative law*. In: *International Journal of Constitutional Law*, 2023, roč. 21, č. 2, s. 589-592 [online]. ISSN 1474-2659.

⁵⁵ Ide o jedno z prvých rozhodnutí vôbec, kde súdna autorita konštatovala porušenie ľudských práv v prípade, ak pri (právnej) tranzícii nie sú odstránené akékoľvek obmedzujúce podmienky. Inými slovami, súd považuje princíp rodového sebaurčenia za jediný akceptovateľný model.

⁵⁶ Pozri napríklad rozhodnutie ESLP v spojených veciach *A. P., Garçon a Nicot proti Francúzsku* zo 6. apríla 2017, č. sťažností 79885/12, 52471/13 a 52596/13.

⁵⁷ I keď v spojení s ďalšími právami. Pri prvom z nich v spojení s právom na ochranu osobnosti a pri druhom v spojení s právom na súkromný život.

nepredvídateľné/negatívne dôsledky pre bezpečnosť štátu (prípady z Veľkej Británie), administratívnu a právnu koherenciu systému, a navyše by štát čelil administratívnej a finančnej záťaži. Súdy konštatovali, že je potrebné prenechať danú otázku pre zákonodárne orgány a rešpektovať deľbu moci, inak by to mohlo byť považované za prílišný zásah zo strany súdnej moci. Štátnej moci bol ponechaný široký priestor pre voľnú úvahu vzhľadom k tomu, že v súčasnosti neexistuje konsenzus v danej veci medzi štátmi Rady Európy.

Argumenty týkajúce sa bezpečnosti, administratívnej a právnej koherencie či finančnej záťaže nepovažujeme za príliš presvedčivé, vzhľadom k tomu, že boli formulované relatívne vágne a všeobecne, bez detailnejšieho odôvodnenia a vysvetlenia, v čom konkrétne by sa mali tieto negatívne aspekty prejaviť. V tomto smere sú presvedčivejšie z nášho pohľadu rozhodnutia belgického či nemeckého Ústavného súdu, pri ktorých síce súd konštatoval porušenie práv, ale ponecháva široký priestor štátom pre voľbu vhodných opatrení na dosiahnutie požadovaného cieľa.⁵⁸ Na druhej strane však rozhodnutie ESLP nie je veľmi prekvapivé, a to vzhľadom k jeho špecifickému postaveniu a fungovaniu. I keď jednoznačne vidieť vývoj v judikatúre ESLP v kontexte práv transrodových osôb, predsa len nemožno očakávať príliš radikálne zmeny (pri uznaní tretieho pohlavia/rodu) v blízkej budúcnosti.

Zásadná otázka vyvstáva aj pre zákonodarcu, ktorý by sa rozhodol prijať právnu úpravu uznávajúcu tretie pohlavie/rodu. Faktom je, že právne uznanie nebinarity má isté dopady pre spoločenskú aj právnu oblasť (napr. časť právnej úpravy vychádza z binárnej štruktúry, alebo ako príklad možno uviesť aj niektoré služby, ktoré sú binárne definované). Zaujímavý a relatívne pragmatický model navrhuje Jessica Clarke. Ide o tzv. kontextuálny model, v rámci ktorého možno rozlíšiť tri riešenia: po prvé, právne uznanie tzv. tretieho pohlavia/rodu (X); postupné odstraňovanie pojmov pohlavie/rod z právneho poriadku (v zásade pohlavne/rodovo neutrálne právo); alebo integrácia nebinarity pod pojmy pohlavie/rod. Kontextuálny model je založený na princípe, že sa nesnažíme o univerzálne riešenie, ale v závislosti od kontextu sa pristúpi na jeden z troch uvedených riešení, a to k tomu, ktoré sa javí ako najadekvátnejšie v danom kontexte. Detailnejšiu analýzu tohto modelu podávame na inom mieste,⁵⁹ a preto sa pozrieme bližšie iba na posledný z uvedených riešení, ktorý by mohol byť relevantný a zaujímavý aj pre slovenský kontext.

Pozrime sa bližšie na slovenskú antidiskriminačnú úpravu. Paradoxne, v zmysle §2a ods. 11 písm. a) zákona č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých

⁵⁸ K rôznym modelom právneho uznania tretieho pohlavia/rodu pozri: SABJÁN, N.: Nebinárne osoby a princíp rodového sebaurčenia: spoločenské a právne aspekty. In: *Sloboda. Sloboda prejavu a pluralita názorov*, Praha: Wolters Kluwer ČR, 2023, s. 119-144. ISBN 978-80-7676-751-5.

⁵⁹ *Ibid.*

oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon), ktorý špecifikuje diskrimináciu z dôvodu pohlavia uvádza, že pod ňu možno subsumovať aj diskrimináciu „... z dôvodu pohlavnej alebo rodovej identifikácie.“ V dôvodovej správe sa k predmetnému ustanoveniu uvádza, že „*zákaz diskriminácie z dôvodu pohlavnej alebo rodovej identifikácie sa vzťahuje na všetky situácie, bez ohľadu na to, či osoba podstúpila zmenu pohlavia, pripravuje sa na ňu, alebo ju práve podstupuje alebo sa na zmenu pohlavia nechystá (transvestiti).*“ Nie je teda nepredstaviteľné, že by sme do „rodovej identifikácie“ zaradili aj nebinárny rod. Samozrejme existujú situácie, pri ktorých je náročné prekonať binárnu štruktúru, resp. je otázne, ako sa vysporiadať s nebinaritou (napr. ústavy na výkon odňatia slobody). Z toho dôvodu antidiskriminačný zákon predpokladá aj výnimku, a to v zmysle § 8 ods. 7 antidiskriminačného zákona, ktorá sa môže uplatniť ak opatrenie „*sleduje legitímny cieľ a ak sú prostriedky na dosiahnutie tohto cieľa primerané a nevyhnutné.*“ Mnohé preto závisí od kontextu, t. j. treba skúmať každý prípad individuálne a posúdiť, či je rozdielne zaobchádzanie možné odôvodniť.

V súvislosti s rozhodnutiami v druhej a tretej kategórii (najmä belgického a kolumbijského Ústavného súdu) sa nám nepochybne nastieka aj otázka súdneho aktivizmu. Na prvý pohľad sa nám môžu javiť dané závery pomerne radikálne. Ak sa však pozrieme na špecifický kontext týchto štátov, závery ústavných súdov nie sú až tak prekvapivé. Napríklad v Belgicku bola už v roku 2017 prijatá právna úprava, ktorá uzákonila právnu tranzíciu na základe princípu rodového sebaurčenia a v Kolumbii Ústavný súd v roku 2015 vydal rozhodnutie, ktoré tiež smerovalo k uznaniu princípu rodového sebaurčenia.⁶⁰ Vidíme teda, že právna úprava v uvedených štátoch bola pomerne liberálna a súdy sa príliš neodklonili od trendu, ktorý v nich existoval. Taktiež je dôležitá aj skutočnosť, že štátom bola ponechaná možnosť voľby pri právnej úprave. V predchádzajúcej časti sme rovnako poukázali aj na to, že ani v Spolkový ústavný súd nebol až tak revolučný. Na druhej strane je otázne, či by podobné rozhodnutie bolo rovnako obhájitelné aj v kontexte SR, ktorá má jednu z najprísnejších úprav súvisiacu s tranzíciou.

Zároveň je kritika rozhodnutí z dôvodu súdneho aktivizmu skoro vždy ideologicky motivovaná, a to najmä v prípadoch, ktoré sú spojené s určitými morálnymi a etickými otázkami. Právne uznanie tretieho pohlavia/rodu bezpochyby možno subsumovať do uvedenej kategórie. Vzhľadom tomu je dôležité brať do úvahy to, v akom kontexte a za akým účelom sa argument o súdnom aktivizme používa.

Jeden aspekt rozhodnutia belgického a kolumbijského Ústavného súdu je však skutočne esenciálny. Tým je konštatovanie diskriminácie z dôvodu *de facto*

⁶⁰ OSELLA, S. – RUBIO-MARÍN, R.: *Gender recognition at the crossroads: Four models and the compass of comparative law*. In: *International Journal of Constitutional Law*, 2023, roč. 21, č. 2, s. 596 [online]. ISSN 1474-2659.

neuznania možnosti rodovej fluidity. S prihliadnutím na skutočnosť, že rodová fluidita existuje v spojení s princípom rodového sebaurčenia, v spojení s uznaním tretieho pohlavia/rodu, isté riziko by mohlo vzniknúť vo svetle jedného z princípov právneho štátu, ktorým je právna istota. Zmierňujúcim faktorom v belgickom prípade je ingerencia prokútorov (pozri vyššie), čím sa potenciálne zabezpečuje zneužitie právnej úpravy. Je však predčasné (a náročné) robiť akékoľvek zásadnejšie závery a až prax ukáže, či ide o dostatočnú mieru záruky. Taktiež možno vyvstávajú iné praktické problémy, ktoré bude potrebné adekvátne riešiť.

Zoznam použitej literatúry:

1. Advisory Opinion oc-25/18 of 30 May 2018 Requested by the Republic of Ecuador, Inter-American Court of Human Rights (IACRTHR), 30 May 2018.
2. American Psychological Association: Transgender People, Gender Identity and Gender Expression. Dostupné na: <<https://www.apa.org/topics/lgbtq/transgender>>.
3. BVerfG, Order of the First Senate of 10 October 2017 - 1 BvR 2019/16.
4. CANNOOT, P. – DECOSTER, M.: The abolition of sex/gender registration in the age of Gender Self-Determination: An Interdisciplinary, Queer, Feminist and Human Rights Analysis. In: International Journal of Gender, Sexuality and Law, 2020, roč. 1, č. 1, s. 26 – 55 [online]. ISSN: 2056-3914.
5. CLARKE, A. J.: They, Them and Theirs. In: Harvard Law Review, 2019, roč. 132, č. 3, s. 894-991.
6. Corte Constitucional, febrero 4, 2022, Sentencia T-033/22.
7. Cour constitutionnelle, arrêt n° 99/2019 du 19 juin 2019.
8. GOLDBERG, E. – BEEMYN, G. The SAGE Encyclopedia of Trans Studies. California: Sage Publications, 2021, 1040 s. ISBN: 9781544393841.
9. HANSEL, C.: Dismantling or perpetuating gender stereotypes. The case of trans rights in the European Court of Human Rights' Jurisprudence. In: The Age of Human Rights Journal, 2022, č. 18, s. 143-161 [online]. ISSN 2340-9592.
10. HOLZER, L.: Smashing the Binary? A new era of legal gender registration in the Yogyakarta Principles Plus 10. In: International Journal of Gender, Sexuality and Law, 2020, roč. 1, č. 1, s. 98 – 133 [online]. ISSN: 2056-3914.
11. Human Rights Committee, G v Australia, Communication No. 2172/2012 (CCPR/C/119/D/2172/2012) (UN HRC, 15 June 2017). Dostupné na: https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CCPR/Shared%20Documents/AUS/CCPR_C_119_D_2172_2012_25976_E.pdf
12. JAIN, D. – DasGupta, D.: Law, gender identity, and the uses of human rights: The paradox of recognition in South Asia. In: Journal of Human Rights, 2021, roč. 20, č. 1, s. 110-126 [online]

13. Komisar pre ľudské práva (Rada Európy). Human Rights and Intersex People, 2015. Dostupné na internete: <<https://rm.coe.int/16806da5d4>>.
14. MATSUNO, E. – BUDGE, L. S.: Non-binary/Genderqueer Identities: a Critical Review of Literature. In: Current Sexual Health Reports, 2017, roč. 9, č. 1, s. 116-120 [online].
15. METEŇKANYČ, O. M.: Princíp sebaurčenia ako model prístupu k trans ľuďom pri prepise rodu. In: Historia et theoria iuris, 2022, roč. 14, č. 1, s. 92 – 126 [online]. ISSN 1338-0753.
16. MONRO, S.: Non-binary and Genderqueer: An overview of the field. In: International Journal of Transgenderism, 2019, roč. 20, č. 2, s. 126-131 [online].
17. NALSA v. Union of India and Others [2014] (1) SCC.
18. OSELLA, S. – RUBIO-MARÍN, R.: Gender recognition at the crossroads: Four models and the compass of comparative law. In: International Journal of Constitutional Law, 2023, roč. 21, č. 2, s. 574-602 [online]. ISSN 1474-2659.
19. OSELLA, S.: When Comparative Law Walks the Path of Anthropology: The Third Gender in Europe. In: German Law Journal, 2022, roč. 23, č. 7, s. 920-942 [online].
20. PATARÁK, M.: Problém (ne-)binárnej rodovej identity. In: Sexuológia: časopis Slovenskej sexuologickej spoločnosti, 2020, roč. 20, č. 1, s. 6-9 [online].
21. Prakken d’Oliviera, Court in the Hague: the State makes unlawful distinction towards non-binary people, 18. 10. 2023. Dostupné na: <<https://www.prakkendoliveira.nl/en/news/2023/court-in-the-hague-the-state-makes-unlawful-distinction-towards-non-binary-person>>.
22. R (on the application of Elan-Cane) v Secretary of State for the Home Department (2021), UKSC 56.
23. Rada OSN pre ľudské práva. Report of the Independent Expert on protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity: The law of inclusion, 2021, A/HRC/47/27.
24. RICHARDS, CH. et al.: Non-binary or genderqueer genders. In: International Review of Psychiatry, 2016, roč. 28, č. 1, s. 95-102 [online].
25. Rozhodnutie ESLP v spojených veciach A. P., Garçon a Nicot proti Francúzsku zo 6. apríla 2017, č. sťažností 79885/12, 52471/13 a 52596/13.
26. Rozhodnutie ESLP vo veci B. proti Francúzsku z 25. marca 1992, č. sťažnosti 13343/87.
27. Rozhodnutie ESLP vo veci Christine Goodwin proti Spojenému kráľovstvu z 11. februára 2002, č. sťažnosti 28957/95.
28. Rozhodnutie ESLP vo veci L. v. Lithuania z 11 septembra 2007, č. sťažnosti 27527/03.

29. Rozhodnutie ESLP vo veci Van Kück proti Nemecku z 12. marca 2003, č. sťažnosti 35968/97.
30. Rozhodnutie ESLP vo veci X a Y proti Rumunsku z 19. januára 2021, č. sťažnosti 2145/16 a 20607/16.
31. Rozhodnutie ESLP vo veci Y proti Francúzsku zo dňa 26.6.2023, č. sťažnosti 76888/17: Účasť tretej strany Human Rights Centre (Ghent University) v spolupráci s Equality Law Clinic (Université Libre de Bruxelles).
32. Rozhodnutie ESLP vo veci Y proti Francúzsku zo dňa 26.6.2023, č. sťažnosti 76888/17.
33. Rozhodnutie ESLP vo veci Y. Y. proti Turecku z 10. marca 2015, č. sťažnosti 14793/08.
34. SABJÁN, N.: Nebinárne osoby a princíp rodového sebaurčenia: spoločenské a právne aspekty. In: Sloboda. Sloboda prejavu a pluralita názorov, Praha: Wolters Kluwer ČR, 2023, s. 119-144. ISBN 978-80-7676-751-5.
35. TGEU, Austrian Constitutional Court Paves the Way for Third Gender, 20. 3. 2018. Dostupné na: <<https://tgeu.org/austrian-constitutional-court-paves-the-way-for-third-gender/>>.
36. TGEU, German Self-Determination Bill Passes Cabinet, 23. 8. 2023. Dostupné na: <<https://tgeu.org/german-self-determination-bill-passes-cabinet/>>.
37. World Health Organization. International Classification of Diseases 11th Revision. ICD-11 for Mortality and Morbidity Statistics, 2019. Dostupné na: <<https://icd.who.int/browse11/l-m/en#/http%3a%2f%2fid.who.int%2f%2fid%2fentity%2f411470068>>.
38. ZIEMIŇSKA, R.: Toward a Nonbinary Model of Gender/Sex Traits. In: Hypatia, 2022, roč. 37, č. 2, s. 402-421 [online].

Kontaktné informácie

Mgr. Nikolas Sabján, PhD., LL.M

nikolas.sabjan@flaw.uniba.sk

Katedra teórie práva a filozofie práva

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

FORMY SPOLUŽITIA V AKTUÁLNEJ PRÁVNEJ ÚPRAVE¹

FORMS OF COHABITATION IN CURRENT LEGISLATION

Karin Raková²

Abstrakt: Predkladaný príspevok sa zaoberá analýzou foriem spolužitia, aplikovateľných pre spolužitie transrodových osôb v právnej úprave Slovenskej republiky. Príspevok vychádza z hypotézy, podľa ktorej právna úprava de lege lata nepozná žiadnu z foriem spolužitia, aplikovateľnú pre spolužitie transrodových osôb, z ktorej by im boli priznané práva a vyplývali povinnosti. Cieľom príspevku je na podklade analýzy relevantných ustanovení platnej právnej úpravy odpovedať na otázku, či platné právo priznáva isté práva a povinnosti aj iným formám spolužitia, okrem manželstva, aplikovateľných na spolužitie osôb bez ohľadu na pohlavie a rod, s dôrazom na spolužitie transrodových osôb.

Kľúčové slová: kohabitácia, registrované partnerstvo, manželstvo, blízka osoba, transrodová osoba

Abstract: The article focuses on analysis of the forms of cohabitation applicable to the cohabitation of transgender persons in the legislation of the Slovak Republic. The paper is based on the hypothesis that the de lege lata legislation does not recognize any of the forms of cohabitation applicable to the cohabitation of transgender persons, from which they would be granted rights and obligations. The aim of the paper is to answer the question whether the law in force grants certain rights and obligations to other forms of cohabitation, apart from marriage, applicable to cohabitation of persons irrespective of sex and gender, with an emphasis on the cohabitation of transgender persons, by analysing the relevant applicable legislation.

Key words: cohabitation, registered partnership, marriage, close person, transgender person

¹ Tento príspevok vznikol v rámci projektu VEGA č. 1-0350-21 „Trans-Identita pri maloletých. Etické a právne aspekty spojené s informovaným súhlasom“.

² Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Katedra občianskeho práva.

Úvod

Aj napriek tomu, že súčasná spoločnosť pod vplyvom spoločenských, sociálnych a v neposlednom rade demografických vplyvov prináša novodobé fenomény do usporiadania partnerských vzťahov, náš právny poriadok aj naďalej zotrúva na tradičnom usporiadaní rodiny, založenej manželstvom, ktorej priznáva ochranu. Aj keď platné právo definíciu rodiny nepozná, za rodinu považuje predovšetkým rodinu založenú manželstvom.³ Manželstvo je v slovenskom práve upravené ako jedinečný zväzok muža a ženy.⁴ Akákoľvek iná forma spolužitia, ktorá by z pohľadu platného práva bola alternatívou k manželstvu (a to či už pre páry rovnakého alebo rôzneho pohlavia), v slovenskej právnej úprave absentuje, vrátane inštitútu registrovaného partnerstva, ktorý v rôznych obmenách pozná väčšina právnych poriadkov krajín Európskej únie.⁵

V zahraničí od konca minulého storočia začína vývoj charakteristický zabezpečením rovnakých práv osobám žijúcim mimo manželstva, ako aj partnerom rovnakého pohlavia v porovnaní s tými, ktorí žijú v manželstve, za počiatok tohto vývoja možno považovať rozhodnutiu ESLP vo veci *Marckxová proti Belgicku*,⁶ v ktorom ESLP okrem iného rozhodol, že odlišný prístup k deťom narodeným mimo manželstva ako k deťom narodeným v manželstve je diskrimináciou v rozpore s čl. 14 v spojení s čl. 8 Európskeho dohovoru o ľudských právach (ďalej tiež „Dohovor“). ESLP okrem iného v tomto rozhodnutí uviedol, že čl. 8 Dohovoru⁷ nerozlišuje medzi legitímnou a prirodzenou rodinou a súčasne rodinný život zahŕňa prinajmenšom zväzky medzi blízkymi príbuznými, nezahŕňa výlučne sociálne, morálne alebo kultúrne vzťahy v oblasti výchovy detí. Vývoj od tohto

³ § 2 z.z. 36/2005 Z.z. o rodine, v platnom znení (ďalej tiež „ZOR“): „Rodina založená manželstvom, je základnou bunkou spoločnosti. Spoločnosť všetky formy rodiny všestranne chráni.“

⁴ čl. 41 ods. 1 z.z. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky: „Manželstvo je jedinečný zväzok medzi mužom a ženou. Slovenská republika manželstvo všestranne chráni a napomáha jeho dobru.“

⁵ Dánsko (od roku 1989), Nórsko (od roku 1993), Švédsko (od roku 1994), Island (od roku 1996), Holandsko (od roku 1998), Španielsko (od roku 1998), Francúzsko (od roku 1999), Belgicko (od roku 2000), Fínsko (od roku 2000), Nemecko (od roku 2001), Portugalsko (od roku 2001), Švajčiarsko (Zurich od roku 2002, zvyšok krajiny od roku 2007), Luxembursko (od roku 2004), Česko (od roku 2006), Slovinsko (od roku 2006), Maďarsko (od roku 2009), Taliansko (od roku 2010), Rakúsko (od roku 2010). Medzi krajiny, v ktorých právny poriadok inštitút registrovaného partnerstva nepozná patria okrem Slovenska tiež Poľsko, Rumunsko, Bulharsko, Lotyšsko, Litva.

⁶ Rozhodnutie ESLP zo dňa 13.06.1979 vo veci *Marckx* proti Belgicku.

⁷ Čl. 8 Dohovoru - Právo na rešpektovanie súkromného a rodinného života: 1. Každý má právo na rešpektovanie svojho súkromného a rodinného života, obydlia a korešpondencie. 2. Štátny orgán nemôže do výkonu tohto práva zasahovať s výnimkou prípadov, keď je to v súlade so zákonom a nevyhnutné v demokratickej spoločnosti v záujme národnej bezpečnosti, verejnej bezpečnosti, hospodárskeho blahobytu krajiny, predchádzania nepokojom alebo zločinnosti, ochrany zdravia alebo morálky alebo na ochranu práv a slobôd iných.

obdobia bol v európskych krajinách determinovaný liberalizáciou právnej úpravy uznávania nezosobášených partnerov, registrovaných partnerstiev a partnerstiev osôb rovnakého pohlavia.⁸

ESĽP pod pojem rodinný život zahrňuje vzťahy vzniknuté v rámci manželstva, alebo mimo manželstva, vzťahy osamele žijúceho rodiča a dieťaťa, ďalších blízkych príbuzných, starých rodičov a tiež osôb bez biologickej príbuznosti, pokiaľ medzi nimi existujú faktické rodinné putá.⁹ Právo na rodinný život možno subsumovať pod právo na súkromie, ktorému priznáva platné právo ochranu aj napriek tomu, že definíciu rodinného života, ani práva na rodinný život, platné právo neobsahuje. Zo znakov, ktoré uvádza odborná literatúra¹⁰ možno však vyvodit', že rodinným životom možno rozumieť vzťahy partnerské, rodičovské, príbuzenské a im podobné, (napr. vzťahy súvisiace s náhradnou rodičovskou starostlivosťou).¹¹ Podľa ESĽP neexistuje iba jeden konkrétny spôsob ako viesť súkromný alebo rodinný život a pri výbere spôsobu, akým štát chráni rodinný život osôb je preto dôležité zobrať do úvahy všetky sociálne zmeny aj vývoj vo vnímaní sociálnych vzťahov.¹²

Kohabitácia ako forma spolužitia

Slovenský právny poriadok pojem „kohabitácia“ nepozná a ani nepriznáva kohabituujúcim partnerom žiadne práva a povinnosti, avšak s kohabitáciou, ako formou spolužitia, v niektorých ustanoveniach nepriamo počíta. Aj keď v súčasnej dobe neexistuje jednotná definícia pojmu *kohabitácia*, na základe abstrahovania dostupných definícií možno zhrnújúco uviesť, že kohabitácia predstavuje takú formu spolužitia dvoch dospelých partnerov rozdielneho pohlavia, ktorí v dlhšom časovom období žijú spolu ako muž a žena, spoločne bývajú a spoločne hospodária bez toho, aby boli zosobášení.¹³ V takomto zväzku môžu žiť i deti jedného alebo oboch partnerov.¹⁴

⁸ SCHERPE, J.M., HAYWARD, A. (eds). *The future of Registered Partnership. Family Recognition beyond marriage?* Cambridge: Intersentia Ltd., 2017, s. 2

⁹ MARTINKOVÁ, J. *Rešpektovanie rodinného života podľa čl. 8 Európskeho dohovoru o ľudských právach*. Právník, 2005, č. 4, s. 360 – 382.

¹⁰ HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLIČKOVÁ, Z. *České rodinné právo, 3. vydání*. Brno : Masarykova Univerzita, Doplněk, 2006, s. 12 – 13.

¹¹ Pozri bližšie: BUBELOVÁ, K. *Porušení práva na rodinný život*. In: Právní fórum 7/2009, 6. ročník, s. 253 – 257.

¹² Rozhodnutie ESĽP zo dňa 7.11.2013 vo veci Vallianatos and others v. Greece

¹³ ELISCHER, D. *Několik úvah nad kohabitací*. In: Právní fórum, roč. 6, č. 7/2009, s. 258 – 268, GREGOROVÁ, Z., KRÁLIČKOVÁ, Z. *Nesezdané soužití v právním řádu České republiky*. In: Právní rozhledy, roč. 6, 5/1998, s. 209 – 268; Dufalová, L., Čípková, T., Burdová, K. *Legal consequences of marriage and cohabitation under the Slovak law*. Actualidad Jurídica Iberoamericana, 2019, č. 11.

¹⁴ MLÁDEK, J., ŠIROČKOVÁ, J.: *Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spolužitia*. In: *Sociológia. Slovak sociological review*. Časopis Sociologického ústavu SAV, Ročník 36, 2004, číslo 5., s. 423 – 454.

Právna úprava spolužijúcich partnerov, bez ohľadu na ich pohlavie, sa v zahraničných jurisdikciách realizuje vo viacerých formách, pričom najviac zastúpené sú:

(i) faktické spolužitie v spoločnej domácnosti, pri ktorých vzájomné práva a povinnosti partnerov vznikajú uplynutím stanovenej doby spolužitia za splnenia určitých kritérií. Ide napríklad o spolužijúce osoby podľa § 474 Občianskeho zákonníka,

(ii) registrované partnerstvá, pri ktorých ide o osobitný právny inštitút, ktorý predstavuje štátom uznané spolužitie partnerov spravidla bez ohľadu na ich pohlavie, z ktorého vznikajú partnerom podobné alebo rovnaké práva ako v prípade manželstva,

(iii) manželstvo – manželstvá homosexuálnych párov sú rovnocenné manželstvám heterosexuálnych partnerov vrátane možnosti výchovy detí.¹⁵

Kohabitácia v aktuálnej právnej úprave¹⁶

Kohabitácia sa v odbornej literatúre nazýva tiež spolužitie druha a družky, partnerské spolužitie, faktické manželstvo, manželstvo na skúšku, konkubinát.¹⁷ Ako už bolo uvedené, právny poriadok tento druh spolužitia jednotne nepomenúva, nedefinuje a ani komplexne neupravuje. Aj napriek tomu nemožno vylúčiť, že túto formu spolužitia nemožno subsumovať pod iné zákonom upravené inštitúty, z ktorých by takto spolužijúcim osobám vznikali určité práva a povinnosti.

Za najčastejšiu formu kohabitácie možno podľa nášho názoru v platnom právnom poriadku považovať *druh a družka*, za splnenia zákonom stanovených podmienok môže kohabitácia napĺňať znaky *spolužijúcej a blízkej osoby*.

Druh a družka ako forma spolužitia

Aj napriek tomu, že v povedomí laickej verejnosti je pojem druh/družka zaužívaný, Slovenská legislatíva tento pojem nepozná, ani ho nikde nedefinuje. Na rozdiel od súkromného práva, ktoré tento termín ani nepoužíva, verejné právo pracuje s pojmami *druh, družka* bez toho, aby im dávalo zákonnú definíciu. Vzťah druha a

obdobne tiež: ELISCHER, D. *Několik úvah nad kohabitací*. In: Právní fórum, roč. 6, č. 7/2009, s. 258 – 268, GREGOROVÁ, Z., KRÁLIČKOVÁ, Z. *Nesezdané soužití v právním řádu České republiky*. In: Právní rozhledy, roč. 6, 5/1998, s. 209 – 268.

¹⁵ TOMÁNEK, P. : *Manželstvo vs. partnerstvo výzvy a perspektívy. Lifelong Learning – celoživotní vzdělávání, 2013, roč. 3, č. 2, s. 46.*

¹⁶ Pri sčítaní obyvateľstva v roku 1991 bolo na Slovensku 20 864 kohabitácií, v. Roku 2001 to bolo 20 466 kohabitácií. Zdroj: MLÁDEK, J., ŠIROČKOVÁ, J.: Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spolužitia. In: *Sociológia. Slovak sociological review. Časopis Sociologického ústavu SAV*, Ročník 36, 2004, číslo 5., s. 423 – 454.

¹⁷ GREGOROVÁ, Z., KRÁLIČKOVÁ, Z. *Nesezdané soužití v právním řádu České republiky*. In: Právní rozhledy, roč. 6, 5/1998, s. 209 – 268.

družky tak z pohľadu práva nepožíva žiadnu právnu ochranu, čo má dopad na rôzne oblasti života, počnúc cez spoločné nadobúdanie majetku, možnosť spoločného osvojenia detí, až po dedenie.

Z formálneho hľadiska možno pojem *druh/družka* charakterizovať ako faktické spolužitie muža a ženy, ktoré za splnenia zákonom stanovených predpokladov je možné v určitých prípadoch subsumovať pod pojem *blízka osoba*,¹⁸ v čoho dôsledku platné právo priznáva blízkym osobám určité práva a povinnosti,¹⁹ medzi ktoré patrí napríklad nedodržanie povinnosti predkupného práva pre predávajúceho v zmysle § 140 OZ v prípade prevodu spoluvlastníckeho podielu na blízku osobu, obdobne pri posudzovaní odporovateľnosti právnych úkonov podľa § 42a ods. 2 OZ, kedy veriteľ môže odporovať okrem iného aj úkonom, ktorými bol veriteľ dlžníka ukrátený a ku ktorému došlo v posledných 3 rokoch medzi dlžníkom a osobami jemu blízkymi, ďalej pri tvorbe závetu podľa § 476f OZ sú vylúčené blízke osoby z pozície úradných osôb, svedkov, pisateľov, tlmočníkov alebo predčitateľov.

S blízkymi osobami počítajú aj právne predpisy verejného práva, napríklad blízke osoby majú nárok na poskytnutie voľna zamestnávateľom pri úmrtí kohabitujúceho partnera (§ 141 ods. 2 písm. d) Zákonník práce, zákon č. 311/2001 Z. z., nárok na poskytnutie voľna zamestnávateľom pri sprevádzaní rodinného príslušníka do zdravotníckeho zariadenia (§ 141 ods. 2 písm. c) a § 40 ods. 5 ZP. Obdobne blízke osoby môžu, podľa § 130 ods. 1 a 2 zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok, odoprieť výpoveď pre spôsobenie nebezpečenstva trestného stíhania blízkej osobe. Prístup ku zdravotnej dokumentácii má blízka osoba podľa § 25 ods. 1 písm. b) zákona č. 576/2004 Z. z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov až potom, keď nie je manžel, dieťa ani rodič.

Z hľadiska posudzovania druha a družky ako blízkej osoby musia byť kumulatívne splnené dve podmienky a to existencia rodinného, resp. obdobného vzťahu a súčasne vzájomné pociťovanie ujmy ako vlastnej. V prípade posudzovania druha/družky ako blízkej osoby sa bude aplikovať obdobný pomer, pri preukazovaní ktorého je potrebné posudzovať overiteľnosť posudzovaného vzťahu, ktorá je založená najmä na spolužití dotknutých osôb. Vzhľadom k tomu, že inštitút druha/družky platné právo nijako nereguluje, je podľa nášho názoru možné pod túto kategóriu subsumovať aj spolužitie transrodových osôb.²⁰ V prípade, ak je vzťah druh/družka

¹⁸ Blízkou osobou sa podľa § 116 Občianskeho zákonníka rozumie „*príbuzný v priamom rade, súrodenec a manžel, iné osoby v pomere rodinnom alebo obdobnom sa pokladajú za osoby sebe navzájom blízke, ak by ujmu, ktorú utrpela jedna z nich, druhá dôvodne pociťovala ako vlastnú ujmu.*“

¹⁹ Napr. § 42a ods. 2 OZ, § 140 OZ

²⁰ V súvislosti s vyššie uvedeným je podľa nášho názoru potrebné odlišovať medzi pojmi pohlavie a rod. Kým pohlavím treba rozumieť biologické pohlavie jednotlivca, s ktorým sa narodil a bolo mu lekársky potvrdené na základe vonkajších pohlavných znakov a genetickej informácie, pod pojmom

tvorený párom, z ktorých jedna, prípadne obe, sú transrodové, je možné im priznať štatút druha/družky a následne všetky práva, resp. povinnosti, ktoré im z takéhoto vzťahu vznikajú.

Spolužijúca osoba

S inštitútom *spolužijúca osoba*, je možné sa v právnom poriadku stretnúť v oblasti dedičského práva, jeho cieľom je umožniť dedenie osobám, ktoré nie sú s poručiteľom v príbuzenskom vzťahu, ale spĺňajú zákonom stanovené kritériá, ktoré ich kvalifikujú ako dedičov po poručiteľovi. Týmito kritériami sú existencia spoločnej domácnosti s poručiteľom v trvaní minimálne jeden rok pred smrťou poručiteľa a súčasne z toho dôvodu odkázanosť na výživu od poručiteľa, alebo starostlivosť o spoločnú domácnosť.²¹ V prípade, ak transrodová osoba spĺňa vyššie uvedené kritériá, stáva sa dedičom po poručiteľovi v druhej dedičskej skupine, spolu s rodičmi a manželom (manželkou) poručiteľa a ak ich niet, v tretej dedičskej skupine so súrodencami poručiteľa. Vzhľadom k tomu, že právny poriadok v definícii spolužijúcej osoby rodovú odlišnosť neobsahuje, je možné pod spolužijúcu osobu subsumovať aj osoby s rovnakou rodovou identitou, resp. transrodové osoby, bez ohľadu na ich pohlavie. Jediným predpokladom, aby transrodová osoba spĺňala kritériá spolužijúcej osoby je existencia spoločnej domácnosti s poručiteľom v trvaní najmenej jedného roka pred smrťou poručiteľa a z tohto dôvodu starostlivosť o spoločnú domácnosť, prípadne odkázanosť na výživu od poručiteľa. Spoločnú domácnosť súdy v intenciách § 115 OZ vykladajú tak, že ide o trvalé spolužitie dvoch alebo viacerých osôb, ktorých hospodárske spolužitie, t.j. spoločné uhrádzanie nákladov na životné potreby, spoločné hospodárenie so svojimi príjmami. spoločne uhrádzajú náklady na životné potreby, nákladov fyzickými osobami, teda nepostačuje len príležitostná výpomoc v domácnosti, spoločné trávenie dovoleníek

rod je treba rozumieť sociálny konštrukt, ktorý rozdeľuje ľudí do „prirodzených“ kategórií mužov a žien, o ktorých sa predpokladá, že sú odvodené od ich fyziologických mužských a ženských tiel. Je popísaný na úrovni vlastností, správania a rolí, ktoré sa utvárajú, resp. modelujú sociálne, kultúrne a spoločensky, a silne asociujú s biologickými kategóriami muža a ženy. Definíciu rodu možno nájsť tiež v čl. 3 Dohovoru Rady Európy o predchádzaní násilí na ženách a domácejmu násiliu a o boji proti nemu, podľa ktorého sa „*rodom rozumie súbor spoločnosťou vytvorených rolí, vzorov správania, činností a atribútov, ktoré daná spoločnosť považuje za primerané pre ženy a mužov*“. Ako z uvedeného vyplýva, pojem *rod* je obsahovo širší pojem ako pojem *pohlavie*, zahŕňa v sebe nielen odlišnosť na základe vonkajších pohlavných znakov, ale predovšetkým súbor vlastností, správania, spojených s mužským a ženským rodom. Slovenská legislatíva pojem *rod*, *zmena rodu* nepozná, vo viacerých právnych predpisoch je možné sa stretnúť s pojmami *pohlavie*, *zmena pohlavia* - napr. z.č. 300/1993 Z.z. o mene a priezvisku, z.č. 301/1993 Z.z. o rodnom čísle, v platnom znení.

²¹ Napr. Rozhodnutie Najvyššieho súdu SR zo dňa 26.05.2022, sp. zn. 6Cdo/63/2022, Rozhodnutie Najvyššieho súdu SR zo dňa 28.09.2023, sp. zn. 2Cdo/202/2021.

a podobne.²² a teda akési faktické spolužitie v spotrebnom spoločenstve, ktoré má byť podľa vôle spolužijúcich trvalé.²³

Registrované partnerstvo ako forma spolužitia

Registrované partnerstvo, na rozdiel od kohabitácie, možno považovať za právom uznané a upravené spolužitie osôb bez ohľadu na ich pohlavie, z ktorého im platné právo priznáva práva a plynú povinnosti.²⁴

V Slovenskej republike doposiaľ neexistuje právne regulovaný inštitút registrovaného partnerstva, či už osôb rovnakého alebo rozdielneho pohlavia, aj napriek tomu, že v minulosti sa možno stretnúť s viacerými pokusmi o prijatie legislatívnej úpravy, z ktorých doposiaľ ani jeden nebol úspešný.²⁵ Je potrebné uviesť, že s inštitútom registrovaného partnerstva sa možno stretnúť v prevažnej väčšine okolitých jurisdikcií,²⁶ v ktorých býva registrované partnerstvo upravené rôzne, a to z hľadiska vymedzenia okruhu subjektov, na ktoré sa vzťahuje (páry rovnakého pohlavia, páry rôzneho pohlavia alebo oboje) ako aj rozsahu vzájomných práv a povinností (od úplne rovnakého ako pri manželstve až po len niektoré vymedzené práva a povinnosti).

Prvá z krajín na svete, ktorá legislatívne upravila registrované partnerstvo prijatím zákona o registrovanom partnerstve bolo v roku 1989 Dánsko,²⁷ kde je registrované partnerstvo obmedzené na páry rovnakého pohlavia, v priebehu rokov došlo v uvedenom zákone k viacerým zmenám približujúcim registrované partnerstvo

²² Napr. R 42/1972, Rozsudok Najvyššieho súdu SR sp. zn. 3Cz 74/78, Rozsudok Najvyššieho súdu SR sp. zn. 4Cdo/158/2019 zo dňa 26.02.2020.

²³ Rozsudok Najvyššieho súdu ČR zo dňa 23. januára 2002, sp. zn. 21 Cdo 627/2001.

²⁴ K pojmu *registrované partnerstvo* pozri bližšie napr. SCHERPE, J.M., HAYWARD, A. (eds). *The future of Registered Partnership. Family Recognition beyond marriage?* Cambridge: Intersentia Ltd., 2017, s. 3,

²⁵ Jeden z posledných návrhov o zavedenie „inštitútu partnerského spolužitia“ z roku 2022 neprešiel do druhého čítania v Národnej rade SR. Išlo o poslancový návrh poslancov strany Sloboda a Solidarita (SaS), podľa ktorého by spolužitie partnerov mohlo vzniknúť medzi osobami opačného ako aj rovnakého pohlavia a to spôsobom vo forme notárskej zápisnice, návrh obsahoval zavedenie oprávnení v prospech spolužijúcich partnerov v oblasti dedenia, informovanosti o zdravotnom stave, ako aj pri nároku na ošetrovné a v ďalších situáciách týkajúcich sa majetkových a iných práv spolužijúcich partnerov. Posledný návrh z januára 2023, predložený ministrom spravodlivosti Viliamom Karasom navrhoval možnosť pre nezobášané osoby vyhlásiť pred notárom inú osobu za svojho dôverníka či dôverníčku podpísaním fiduciárneho vyhlásením. Vo vyhlásení by sa podľa návrhu uviedli aj konkrétne životné situácie ktorých by sa vyhlásenie týkalo. Dôverník by v prípade dedičstva mohol byť aj správcom majetku, nie však jeho dedičom. Návrh navrhoval riešenie aj v oblasti prístupu k zdravotnej dokumentácii dôverníka. Za dôverníka by bolo možné označiť len jednu osobu.

²⁶ Dánsko ako prvá krajina v roku 1989 zaviedli do právneho poriadku registrované partnerstvo, Nórsko v roku 1993, Švédsko 1994, Island 1996, Holandsko od r. 1998, or doku 2001 môžu homosexuálne páry uzatvárať manželstvo. Doplňte, kde všade sú registrované partnerstvá

²⁷ Act No. 372/1989 on registered partnership

manželstvu, vrátane práva spoločného osvojenia detí.²⁸ Zaujímavým príkladom právnej úpravy registrovaného partnerstva je Island, ktorý bol štvrtou krajinou na svete, ktorá prijala zákon o registrovanom partnerstve,²⁹ obdobne ako Dánska právna úprava, tento zákon prešiel k dnešnému dňu viacerými zmenami, ktoré sa týkali najmä možnosti partnerov ohľadom osvojenia detí a asistovanej reprodukcie. V súčasnosti tento zákon priznáva rovnaké práva registrovaným partnerom ako partnerom v manželstve, preto vyvstáva otázka jeho ďalšej opodstatnenosti zohľadňujúc tú skutočnosť, že Island v roku 2010 umožnil uzatváranie manželstiev párom rovnakého pohlavia a manželstvo sa stalo prístupné aj rodovo neutrálnym párom. V Českej republike je právna úprava registrovaného partnerstva upravená z.č. 115/2006 Sb. o registrovaném partnerství,³⁰ podľa ktorého je registrované partnerstvo trvalé spoločenstvo dvoch osôb rovnakého pohlavia, ktoré vzniká slobodným súhlasným prejavom vôle týchto osôb o tom, že spolu vstupujú do partnerstva, obdobne ako pri uzavretí manželstva. Možnosť uzatvoriť registrované partnerstvo je limitovaná výlučne na osoby rovnakého pohlavia. Vznik registrovaného partnerstva je menej formálny, postačuje súhlasné prehlásenie pred úradom matriky, bez prítomnosti svedkov, na uzatvorenie registrovaného partnerstva sa vyžaduje, aby aspoň jeden z partnerov bol Českým štátnym občanom, na rozdiel od manželstva, ktoré môžu na území Českej republiky uzatvoriť aj dvaja cudzinci. Momentom uzatvorenia registrovaného partnerstva nevzniká medzi partnermi majetkové spoločenstvo, ako manželstve, zákon však priznáva registrovaným partnerom vzájomnú vyživovaciu povinnosť, ktorá za istých okolností platí aj v prípade zrušenia registrovaného partnerstva. Registrovaní partneri majú nárok na informácie o zdravotnom stave, v prípade smrti jedného z registrovaných partnerov je registrovaný partner oprávnený dediť za rovnakých podmienok, ako manžel. Registrovaným partnerom nie je umožnené osvojenie detí. Českú republiku možno z hľadiska právnej úpravy registrovaného partnerstva zaradiť medzi *krajiny v procese vývoja legislatívy*, ktorá oficiálne prijala právnu úpravu registrovaného partnerstva, avšak stále nepriznáva registrovaným partnerom rovnaké práva a povinnosti v porovnaní s manželstvom.³¹

²⁸ Právo osvojiť dieťa druhého registrovaného partnera bolo umožnené z.č. 360/1999 s účinnosťou od 1. júla 1999, právo spoločného osvojenia bolo registrovaným partnerom umožnené od 26.05.2010 s účinnosťou zákona č. 537/2010.

²⁹ Act No. 87/1996 on registered partnership

³⁰ Zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů (ďalej tiež „ZRP“).

³¹ K tomu pozri viac SCHERPE, J.M., HAYWARD, A. (eds). *The future of Registered Partnership. Family Recognition beyond marriage?* Cambridge: Intersentia Ltd., 2017, s. 5-10.

Manželstvo ako forma spolužitia transrodových osôb

Manželstvo je v platnej právnej úprave chápané ako zväzok muža a ženy.³² Rodinné právo upravuje tento inštitút ako právny vzťah medzi jedným mužom a jednou ženou, ktorý vzniká určitým, zákonom predpísaným spôsobom a rovnako tak môže len zákonom predpísaným spôsobom zaniknúť. Význam tohoto inštitútu v právnom poriadku Slovenskej republiky je podčiarknutý aj skutočnosťou, že na základe čl. 1 základných zásad ZoR, spoločnosť tento zväzok všestranne chráni a napomáha jeho dobru.³³

Slovenský právny poriadok explicitne neupravuje následky zmeny rodu transrodových osôb na ich manželský zväzok, súčasne neurčuje, či so zmenou rodu manželstvo transrodovej osoby zaniká automaticky zo zákona, alebo či je potrebné podať návrh na zánik manželstva rozvodom, o ktorom rozhodne súd. Zaužívaná prax je však taká, že nevyhnutnou podmienkou pre završenie právnej tranzície je predloženie potvrdenia medicínskeho zariadenia o uskutočnení sterilizácie a súčasne, predpokladom uskutočnenia sterilizácie je doloženie dokladu o tom, že manželstvo transrodovej osoby zaniklo rozvodom. Uvedený postup má za následok, že nemôže nastať situácia, aby transrodová osoba po završení právnej tranzície zotrvala v predchádzajúcom manželstve.

Uvedená situácia však neznamená, že uzatvorenie manželstva je pre transrodovú osobu po prepise rodu vylúčené. Vzhľadom k tomu, že Slovenský právny poriadok pojem rod nepozná a v prípade tranzície používa termín *zmena pohlavia*, nie je vylúčené, aby transrodová osoba, po zaznačení zmeny pohlavia v matrike a následne zmene rodného čísla, kedy získa novú identitu, uzatvorila platné manželstvo.

V Českej republike obdobnú situáciu upravuje § 29 Občianskeho zákonníka,³⁴ podľa ktorého zmenou pohlavia zaniká ex lege manželstvo alebo registrované partnerstvo. Zánikom manželstva z dôvodu zmeny pohlavia jedného z manželov zaniká BSM manželov, ktoré je potrebné vyporiadať rovnako, ako v prípade zániku manželstva rozvodom. Uvedené má za následok, že nemôže nastať situácia, aby transrodová osoba po zmene pohlavia zotrvala v manželstve uzatvorenom pred jeho zmenou. Uvedené však opäť nevyučuje, aby transrodová osoba po zmene pohlavia nevstúpila do manželstva, resp. neuzatvorila zväzok registrovaného partnerstva.

V ostatnom období sa čoraz viac vo viacerých Európskych krajinách presadzuje pri právnom uznaní zmeny rodovej identity princíp sebaurčenia,³⁵ ako spôsob právneho

³² Čl. 1 z.č. 36/2005 Z.z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov, v platnom znení, čl. 41 Ústava SR

³³ LUPRICOVÁ, P. Právni úprava manželského práva na Slovensku. In: ŠÍNOVÁ, R., ŠMÍD, O. a kol.: *Manželství*. Praha: Leges, 2014, s. 265-288. ISBN 978-80-7502-046-8

³⁴ Z.č. 89/2012 Sb. Občianský zákonník, v platnom znení

³⁵ Podľa Poslednej správy Riadiaceho výboru pre nediskrimináciu, rozmanitosť a inklúziu z roku 2022 deväť členských štátov Rady Európy si zvolilo prístup založený prevažne na princípe sebaurčenia. Pozri

uznania prepisu rodu na základe (písomného) vyhlásenia transrodovej osoby pred príslušnou štátnou autoritou. Princíp sebaurčenia možno charakterizovať ako vyhlásenie osoby o jej rodovej identite na účely právneho uznania rodovej identity, pričom takéto vyhlásenie sa nepodmieňuje poskytnutím dodatočného potvrdenia tretej strany (najčastejšie zo strany lekárskeho znalca, sudcu, notára, matrikára a pod.).³⁶ V uvedenom prípade sa na právne uznanie zmeny rodu nevyžaduje predloženie žiadneho úradného dokumentu, preukazujúceho vykonanie lekárskeho zásahu, resp. zánik manželstva rozvodom ako podmienku pre uskutočnenie zmeny zápisu rodu. V takomto prípade manželstvo transrodovej osoby nezaniká ani po zmene rodovej identity a následnom zápise v príslušnom úradnom registri.

Záver

Záverom tohto príspevku je potvrdenie hypotézy, podľa ktorej na Slovensku platné právo za určitých okolností priznáva párom, ktoré žijú vo vzťahu odlišnom od manželstva isté práva a povinnosti, aj keď to explicitne zo zákona nevyplýva. Ako z predloženej analýzy vyplýva, tieto práva sú však limitované iba na určité špecifické oblasti, pričom častokrát ich naplnenie vyžaduje splnenie osobitných podmienok. Sme toho názoru, že aj napriek tomu, že manželstvo možno stále považovať za najtypickejšiu formu spoluzitia muža a ženy je nepochybné, že s vývojom spoločnosti sa aj tento inštitút vyvíja a platná právna úprava musí reflektovať nielen spoločenský, sociálny a demografický vývoj, ale najmä dozať medzinárodné záväzky, medzi ktorými je rešpektovanie práva na súkromný a rodinný život jednou z hlavných priorít.

viac: Steering Committee on Anti-Discrimination, Diversity and Inclusion (CDADI). Thematic Report on Legal Gender Recognition in Europe. First Thematic Implementation Review Report on Recommendation CM/Rec(2010)5. Dostupné na: <https://rm.coe.int/thematic-report-on-legal-gender-recognition-in-europe-2022/1680a729b3>

Napr. Španiesko, Fínsko, Malta.

³⁶ Meteňkanyč, O., M. Princíp sebaurčenia ako model prístupu k trans ľuďom pri prepise rodu. In: *Historia et theoria iuris* [elektronický dokument]. Roč. 14, č. 1 (2022), s. 92-126. dostupné na: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/HTI_2022-I_Metenkanyc.pdf

Princípu sebaurčenia sa podrobne venuje aj SABJÁN, N., podľa ktorého: „*trend pri legislatívnej úprave tranzície na medzinárodnej či európskej úrovni smeruje k akceptovaniu princípu rodového sebaurčenia.*“ SABJÁN, N. Nebinárne osoby a princíp rodového sebaurčenia: spoločenské a právne aspekty. In: *Sloboda. Sloboda prejavu a pluralita názorov* [elektronický dokument] : zborník príspevkov. - : 1. vyd. ISBN 978-80-7676-751-5. - Praha : Wolters Kluwer ČR, 2023. - S. 119-143 [online] dostupné na: <https://www.prf.umb.sk/veda-a-vyskum/konferencne-on-line-vystupy/sloboda-sloboda-prejavu-a-pluralita-nazorov.html>

V poslednom období sme aj na Slovensku svedkami krízy tradičnej rodiny, ktorá je vyjadrená v rastúcom počte kohabitácií a náraste rozvodovosti.³⁷ V neposlednom rade sme svedkami opakovaných neúspešných pokusov o legislatívne zavedenie inštitútu registrovaného partnerstva do

V prípade Slovenka riešenie tejto situácie vidíme v zavedení možnosti uzatvoriť párom, bez ohľadu na pohlavie, aj iné formy spolužitia, odlišné od manželstva, čím by sa Slovenská právna úprava priblížila právnej úprave vo väčšine Európskych krajín, ktoré oficiálne zaviedli do svojej legislatívy aj iné formy spolužitia a priznali týmto párom obdobné práva a povinnosti, ktoré vznikajú medzi manželmi. Jedným zo základných dôvodov pre uvedené je nielen odstránenie diskriminácie párom na základe iného postavenia v rozpore s čl. 12 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky, ktoré chcú spolu tvoriť trvalé partnerstvá dvoch osôb rovnakého pohlavia, pretože ich faktické partnerstvá bez formálneho zázemia, nepoživajú právnu ochranu, ktorú párom rôzneho pohlavia právna úprava manželstva priznáva, ale aj rešpektovanie čl. 8, 12 a 13 Dohovoru.

Zoznam použitej literatúry:

1. BUBELOVÁ, K. *Porušení práva na rodinný život*. In: Právní fórum 7/2009, 6. ročník, s. 253 – 257.
2. Dufalová, L., Čipková, T., Burdová, K. Legal consequences of marriage and cohabitation under the Slovak law. *Actualidad Jurídica Iberoamericana*, 2019, č. 11.
3. ELISHER, Karel. Několik úvah nad kohabitací. *Právní fórum*, 2009, roč. 6, č. 7, s. 260.
4. GREGOROVÁ, Z., KRÁLIČKOVÁ, Z. *Nesezdané soužití v právním řádu České republiky*. In: Právní rozhledy, roč. 6, 5/1998, s. 209 – 268.
5. HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLIČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*, 3. vydání. Brno : Masarykova Univerzita, Doplněk, 2006, 398 s. ISBN 978-80-7239-192-9
6. MARTINKOVÁ, J. *Rešpektovanie rodinného života podľa čl. 8 Európskeho dohovoru o ľudských právach*. Právník, 2005, č. 4, s. 360 – 382.
7. MLÁDEK, J., ŠIROČKOVÁ, J.: Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spolužitia. In: *Sociológia. Slovak sociological review*. Časopis Sociologického ústavu SAV, Ročník 36, 2004, číslo 5., s. 423 – 454.
8. Meteňkanyč, O., M. Princíp sebaurčenia ako model prístupu k trans ľuďom pri prepise rodu. In: *Historia et theoria iuris* [elektronický dokument]. Roč. 14, č. 1

³⁷ K tomu pozri viac <https://www.scitanie.sk>. Otázke právnej úpravy kohabitácie a registrovaného partnerstva pozri tiež viac Dufalová, L., Čipková, T., Burdová, K. Legal consequences of marriage and cohabitation under the Slovak law. *Actualidad Jurídica Iberoamericana*, 2019, č. 11.

- (2022), s. 92-126. dostupné na: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/HTI_2022-I_Metenkanyc.pdf
9. Pavelková, B. Zákon o rodine. Komentár. 3. vydanie. Bratislava: C. H. Beck, 2019.
 10. SABJÁN, N. Nebinárne osoby a princíp rodového sebaurčenia: spoločenské a právne aspekty. In: *Sloboda. Sloboda prejavu a pluralita názorov* [elektronický dokument] : zborník príspevkov. - : 1. vyd. ISBN 978-80-7676-751-5. - Praha : Wolters Kluwer ČR, 2023. - S. 119-143 [online] dostupné na: <https://www.prf.umb.sk/veda-a-vyskum/konferencne-on-line-vystupy/sloboda-sloboda-prejavu-a-pluralita-nazorov.html>
 11. SCHERPE, J.M., HAYWARD, A. (eds). *The future of Registered Partnership. Family Recognition beyond marriage?* Cambridge: Intersentia Ltd., 2017, 591 s., ISBN: 978-1-78068-429-1.
 12. Steering Committee on Anti-Discrimination, Diversity and Inclusion (CDADI). Thematic Report on Legal Gender Recognition in Europe. First Thematic Implementation Review Report on Recommendation CM/Rec(2010)5. Dostupné na: <https://rm.coe.int/thematic-report-on-legal-gender-recognition-in-europe-2022/1680a729b3>
 13. ŠÍNOVÁ, R., ŠMÍD, O. a kol.: *Manželství*. Praha: Leges, 2014, 336 s., ISBN 978-80-7502-046-8
 14. TOMÁNEK, P. : *Manželstvo vs. partnerstvo výzvy a perspektívy. Lifelong Learning – celoživotní vzdělávání, 2013, roč. 3, č. 2, s. 46.*
 15. Rozhodnutie Najvyššieho súdu SR zo dňa 26.05.2022, sp. zn. 6Cdo/63/2022.
 16. Rozhodnutie Najvyššieho súdu SR zo dňa 28.09.2023, sp. zn. 2Cdo/202/2021.
 17. Rozsudok Najvyššieho súdu SR sp. zn. 3Cz 74/78.
 18. Rozsudok Najvyššieho súdu SR zo dňa 26.02.2020, sp. zn. 4Cdo/158/2019.
 19. Rozsudok Najvyššieho súdu ČR zo dňa 23. januára 2002, sp. zn. 21 Cdo 627/2001.
 20. Rozhodnutie ESLP zo dňa 13.06.1979 vo veci Marckx proti Belgicku
 21. Rozhodnutie ESLP zo dňa 7.11.2013 vo veci Vallianatos and others v. Greece

Kontaktné informácie

JUDr. Ing. Karin Raková, PhD., MBA.

karin.rakova@flaw.uniba.sk

Katedra občianskeho práva

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

TRANSRODOVÉ OSOBY A RODIČOVSTVO¹

TRANSGENDER PEOPLE AND PARENTAGE

Lenka Dufalová²

Abstrakt: Statusové práva transrodových osôb sa týkajú aj ich právneho postavenia vo vzťahu k rodičovstvu. Zmeny v oblasti požiadaviek na právnu tranzíciu transrodových osôb, ktoré postupne upúšťajú od požiadavky trvalého znemožnenia reprodukčnej funkcie, so sebou prinášajú množstvo nových otázok, na ktoré je potrebné hľadať odpovede. Tieto otázky sa týkajú aj otázok určovania rodičovstva. Transrodové osoby, ktoré majú zachovanú reprodukčnú funkciu a stávajú sa rodičmi sa dostávajú do situácie, keď biologická realita a právna realita nie sú súladné. Osoba, ktorá je právne mužom, je schopná otehotnieť a porodiť dieťa a osoba, ktorá je právne ženou je schopná splodiť dieťa. Príspevok sa zaoberá základnou analýzou rôznych situácií, ktoré môžu nastať vo vzťahu k určovaniu rodičovstva v prípadoch transrodových osob, ako aj analýzou výkonu rodičovských práv a povinností k deťom narodených pred tranzíciou jedného z rodičov.

Kľúčové slová: transrodové osoby, rodičovstvo, prirodzená koncepcia, právna koncepcia

Abstract: The status rights of transgender persons also concern their legal status in relation to parentage. Changes in the field of requirements for the legal transition of transgender persons, which gradually abandon the requirement of permanent impairment of reproductive function, bring a number of new questions that need to be answered. These questions also relate to issues of determining parentage. Transgender persons who have preserved reproductive function and become parents find themselves in a situation where biological reality and legal reality are not compatible. A person who is legally male is able to conceive and give birth to a child, and a person who is legally female is able to beget a child. The article deals with a basic analysis of various situations that may arise in relation to the determination of parentage in cases of transgender persons, as well as with an analysis of the exercise of parental

¹ Tento príspevok vznikol v rámci projektu VEGA č. 1-0350-21 „Trans-Identita pri maloletých. Etické a právne aspekty spojené s informovaným súhlasom“.

² Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Katedra občianskeho práva.

rights and obligations towards children born before the transition of one of the parents.

Key words: transgender, parenthood, natural concept, legal concept

Úvod

Rodičovstvo transrodových osôb je otázkou, ktorá sa v súčasnosti čoraz viac dostáva do pozornosti právnej vedy. Súvisí to najmä so skutočnosťou, že čoraz viac štátov upúšťa pri tranzícii od podmienky trvalého znemožnenia reprodukčnej funkcie a umožňuje tranzíciu na základe princípu sebaurčenia. To však prináša nové, nezodpovedané otázky týkajúce sa reprodukčných práv a následne aj rodičovstva transrodových osôb, najmä v oblasti právneho rodičovstva. Štáty síce urobili krok A, teda umožnili tranzíciu na princípe sebaurčenia, ale mnohokrát neurobili krok B a legislatívne nevyriešili otázky s tým spojené.

Rodičovstvo je v súčasnosti v prevažnej väčšine štátov viazané na biologickú realitu a prirodzené vnímanie a rozdelenie reprodukčných funkcií. V určitých prípadoch však toto prirodzené vnímanie ustupuje v legislatíve do pozadia, čo však primárne nesúvisí s transrodovými osobami, ale s párami rovnakého pohlavia. U párov rovnakého pohlavia, ktoré realizujú svoje právo na reprodukciu najmä pomocou asistovanej reprodukcie alebo pomocou surrogácie, ako problematická vyvstáva otázka určenia rodičovstva jedného z rodičov a jeho označenia v úradných dokumentoch, napr. v rodnom liste dieťaťa, keďže za prirodzené považujeme delenie rodičovských úloh medzi dva subjekty - matku a otca dieťaťa. Riešením je upustenie od označenia rodičov pojmami otec a matka a uvádzanie len rodovo neutrálneho pojmu rodič. Takýto postup sa v zahraničnej literatúre označuje ako degenderizácia rodičovstva (ang. degendering of parenthood alebo gender-neutral terminology, t.j. upustenie od označovania/uvádzania rodu rodičov v akýchkoľvek dokumentoch).³

U transrodových osôb možno otázku rodičovstva vnímať z niekoľkých uhlov pohľadu. Prvým je otázka znemožnenia prirodzenej reprodukcie v procese tranzície, ktorej následkom je spravidla nemožnosť mať vlastné biologické potomstvo. Druhým je otázka určenia rodičovstva v prípadoch, ak je tranzícia možná bez znemožnenia prirodzenej reprodukcie, a posledným uhlom pohľadu je výkon rodičovských práv a povinností k maloletým deťom, ku ktorým transrodová osoba nadobudla právny status rodiča pred tranzíciou. Príspevok je rozdelený do troch častí, každá sa zaoberá jedným z vyššie uvedených aspektov.

³ Napríklad Malta alebo Izrael.

Rodičovstvo v prípade tranzície so znemožnením prirodzenej reprodukcie

Právne poriadky niektorých štátov požadujú za účelom finalizácie právnej tranzície/právneho uznania rodu/, aby transrodové osoby podstúpili hormonálnu a chirurgickú liečbu, ktorá vedie k trvalému znemožneniu ich reprodukčnej funkcie. Deje sa tak, aj napriek tomu, že Európsky súd pre ľudské práva (ďalej aj ako „ESLP“) vo viacerých svojich rozhodnutiach konštatuje, že podmieňovanie uznania sexuálnej identity transgender osôb medicínskym zákrokom alebo sterilizáciou, ktoré si dané osoby neprajú podstúpiť, znamená podmieňovanie uplatňovania práva na rešpektovanie súkromného života vzdaním sa plného uplatňovania práva na rešpektovanie telesnej integrity danej osoby. Podmienka podstúpiť sterilizáciu alebo medicínsky zákrok s vysokou pravdepodobnosťou následnej neplodnosti na účel zmeny údaja o pohlaví v rodnom liste je tak porušením práva na rešpektovanie súkromného života.⁴ Zároveň je však potrebné uviesť, že čoraz viac štátov, aj pod vplyvom judikatúry ESLP od tejto podmienky upúšťa.

V prípadoch, ak sa transrodové osoby rozhodnú podstúpiť takýto medicínsky zákrok, pre možnosti zachovania biologického potomstva, je možné, aby pred začatím hormonálnej terapie, ako súčasťou tranzície, podstúpili odobratie a uskladnenie reprodukčných buniek za účelom ich neskoršieho využitia na reprodukčné účely. To istým spôsobom rieši situáciu so zachovaním možnosti mať vlastné genetické potomstvo, avšak následná realizácia je možná iba za využitia asistovanej reprodukcie alebo inštitútu náhradného materstva, ktoré je v mnohých štátoch právom reprobvaným inštitútom. V krajinách, kde je inštitút náhradného materstva aprobovaný, sú podmienky pre využitie tohto inštitútu rôzne, častou podmienkou je existencia genetického spojenia medzi dieťaťom a niektorým z rodičov z objednávateľského páru, čo by v prípade uchovania reprodukčných buniek zachované bolo.

Nevyriešenou však zostáva otázka, ako v takomto prípade určiť rodičovstvo k dieťaťu – či podľa biologickej reality alebo podľa právnej reality, keďže osoba, ktorej reprodukčné bunky boli použité za účelom splodenia dieťaťa má už právne iný rod ako jej biologicky rod určený pri narodení. Osoba, ktorá je právne mužom, je biologicky ženou, otehotnela a porodila dieťa, a osoba, ktorá je právne ženou, je biologicky mužom a splodila dieťa. Bližšie sa tomuto aspektu venujeme v ďalšej časti, keďže v podstate ide o rovnakú otázku.

⁴ Rozhodnutie ESLP vo veci *A. P., Garçon a Nicot proti Francúzsku* zo 6. apríla 2017, sťažnosti č. 79885/12, 52471/13 a 52596/13, body 126-128

Rodičovstvo v prípade tranzície so zachovaním prirodzenej reprodukcie

V prípadoch, ak je tranzícia založená na princípe sebaurčenia a nie je podmienená podstupením zákroku, ktorý znemožňuje prirodzenú reprodukciu, sú v plnom rozahu zachované reprodukčné funkcie transrodovej osoby. Ako uvádza Meteňkanyč, princíp sebaurčenia je recentný spôsob právneho uznania prepisu rodu na základe (písomného) vyhlásenia trans osoby pred príslušnou štátnou autoritou; ide o vyhlásenie osoby o jej rodovej identite na účely právneho uznania rodovej identity, pričom to by sa nemalo podmieňovať poskytnutím dodatočného potvrdenia ďalšej, tretej strany (najčastejšie zo strany lekárskeho znalca, sudcu, notára, matrikára a pod.).⁵ Princíp sebaurčenia je v súčasnosti považovaný za najvyšší ľudsko-právny štandard v oblasti právnych požiadaviek na zabezpečenie prístupu k právnemu uznaniu rodu.⁶

Táto osoba je schopná v prípade transmuža (female to male) schopná otehotnieť, vynosiť a porodiť dieťa. V takomto prípade sa dostáva do nesúladu biologická a právna realita – osoba, ktorá je právne evidovaná ako muž, je biologicky matkou dieťaťa, z hľadiska prirodzených pohlavných rolí nemôže byť otcom dieťaťa. Ako je to však s právnym rodičovstvom? Obdobná situácia nastáva v prípade, ak transžena (male to female) splodí dieťa. Tieto situácie sú spoločnosťou vnímané ako určitá kontroverzia, ktorá sa vymyká prirodzenému vnímaniu rolí, možností a správania sa osôb v súlade s ich rodom a pohlavím. Avšak tým, že čoraz viac štátov vo svojich právnych poriadkoch upúšťa od požiadavky trvalého znemožnenia reprodukčných funkcií transrodových osôb, tieto situácie sa objavujú čoraz častejšie a štáty stoja pred ďalšou úlohou – **ako pristúpiť k určeniu rodičovstva v týchto prípadoch: bude rodičovstvo určované na základe prirodzenej koncepcie** (podľa biologickej reality, teda podľa toho, že tehotenstvo a pôrod môže podstúpiť iba osoba ženského pohlavia) **alebo podľa právnej koncepcie** (budeme teda prihliadať na právne postavenie osoby rodiča, teda na jeho rod registrovaný v právne relevantných dokumentoch). Riešenie tejto otázky môže odpadnúť v štátoch, ktoré umožňujú v rodnom liste označiť rodičov dieťaťa nielen pojmami otec/matka, ale všeobecným pojmom rodič. Muselo by ale ísť o prípady, kedy rodný list vôbec nepoužíva pojmy otec/matka, lebo toto by situáciu neriešilo, ale len pojmy rodič, resp. rodič 1/rodič 2. Napríklad vo Veľkej Británii sa v prípade rodičovstva páru ženského rovnakého pohlavia používa na označenie rodičov dieťaťa pojem matka a rodič za splnenia predpokladov, ktoré stanovuje Human Fertilisation and Embryology Act 2008 v § 42-47. Ustanovenie § 33 ods. 1 uvedeného zákona tiež stanovuje, že matkou dieťaťa je

⁵ MENETŇKANYČ, O.: Princíp sebaurčenia ako model prístupu k trans ľuďom pri prepise rodu. In: *Historia et theoria iuris*, r.oč. 14, č. 1 (2022), s. 95.

⁶ Bližšie pozri: *Legal gender recognition in the EU: The journeys of trans people towards full equality*. European Commission, 2020, s. 117.

žena ktorá dieťa porodila. V prípade párov mužského pohlavia je potrebné, aby o rodičovstve rozhodol súd, pričom podmienkou je, že aspoň jeden muž z páru je biologickým otcom dieťaťa. Vtedy rodný list používa pojmy otec a rodič.

Európsky súd pre ľudské práva o tejto otázke týkajúcej sa určenia rodičovstva rozhodoval v prípade **A.H. a ďalší proti Nemecku**⁷, ktorý bol transrodovým mužom a tranzíciu podstúpil so zachovaním reprodukčných funkcií. Sťažovateľ, ktorý sa narodila ako žena, bol v roku 2011 úradne zapísaný do matriky ako muž, v roku 2013 porodil dieťa splodené cestou asistovanej reprodukcie. Sťažovateľ požiadal matriku, aby bol do rodného listu zapísaný ako otec dieťaťa, keďže úradne bol mužom. Matričný úrad sa domnieval, že sťažovateľ musí byť zapísaný ako matka dieťaťa, pretože dieťa porodil. Jeho postup potvrdili nemecké súdy troch stupňov, ktoré rozhodli, že sťažovateľ má byť do registra zapísaný ako matka dieťaťa pod jeho pôvodným ženským menom. Sťažovateľ neuspel ani so sťažnosťou na nemeckom ústavnom súde.

Podstatou konania na ESLP bola otázka, **či právna nemožnosť uvedenia súčasného pohlavia transrodového rodiča, nesúladného s biologickou realitou, v rodnom liste dieťaťa počatého po zmene pohlavia je porušením Dohovoru alebo nie.** Sťažovateľ rovnako namietal, že ak bude do rodného listu zapísaný ako matka dieťaťa, môže to viesť k neželanému odhaleniu jeho transrodovej identity vo vzťahu k verejnosti.

ESLP vo veci jednohlasne rozhodol, že nemecká právna úprava⁸, ktorá požaduje, aby sa v rodnom liste dieťaťa uvádzalo predchádzajúce pohlavie a predchádzajúce krstné meno transrodového rodiča nielen v prípade pôrodu, ku ktorému došlo pred nadobudnutím právoplatnosti uznania zmeny pohlavia rodiča, ale aj vtedy, ak počatie alebo narodenie dieťaťa nasledovalo po zmene pohlavia, neporušuje Dohovor.⁹ Spolkový najvyšší súd Nemecka dospel k záveru, že takýto postup nie je v rozpore s nemeckou ústavou a mal za to, že základné práva sťažovateľa ako transsexuála nie sú dotknuté: jeho identita bola zmenená a zohľadnená a právo na rodinný život nebolo porušené. Jeho právo na ochranu osobnosti a na zmenu identity má v právnom poriadku hranice dané ochranou záujmov iných, napr. dieťaťa. Spolkový súd rozhodol, že práva transrodového rodiča treba zvážiť vo vzťahu k verejným záujmom, najmä konzistentnosti právneho poriadku a vedeniu úplných a presných záznamov v úradných registroch, a tiež vo vzťahu k právam a záujmom dieťaťa, ktorými sú najmä právo poznať svoj pôvod, právo požívať starostlivosť a výchovu oboch rodičov, a k záujmu na stabilnom právnom určení otca a matky,

⁷ Rozhodnutie ESLP vo veci *A.H. a ďalší proti Nemecku* zo 4. apríla 2023, sťažnosť č. 7246/20.

⁸ Zákon o zmene krstných mien a určení pohlavia v osobitných prípadoch (Gesetz über die Änderung der Vornamen und die Feststellung der Geschlechtszugehörigkeit in besonderen Fällen)

⁹ Rozhodnutie ESLP vo veci *A.H. a ďalší proti Nemecku* zo 4. apríla 2023, sťažnosť č. 7246/20, bod 94.

založenom na biologických reprodukčných funkciách, od narodenia.¹⁰ Nemecký ústavný súd sa vyjadril, že úmyslom zákonodarcu bolo priradiť dieťaťu rodičov tak, aby nevznikol rozpor s ich biologickým počatím v podobe dvojmaterstva alebo dvojotcovstva. To, že osoba počas života sa dostala do situácie, že sa cíti ako iné pohlavie, nemôže ovplyvniť právne postavenie dieťaťa, ktoré mu garantuje úprava rodičovstva v civilnom kódexe.¹¹

Rozhodujúcu úlohu v rámci rozhodnutia ESLP zohrala **doktrína voľnej úvahy**, ktorú súd aplikoval aj v tomto prípade. Doktrína voľnej úvahy sa týka pozitívneho záväzku zmluvných strán Dohovoru garantovať práva chránené Dohovorom a vychádza z konceptu európskeho konsenzu. Zjednodušene možno povedať, že tento koncept využíva metódu komparácie za účelom porovnania úrovne uniformity v právnych poriadkoch členských štátov Rady Európy týkajúcich sa konkrétnej témy. Čím viac zmluvných štátov upravuje nejakú otázku rovnako, tým nižšia je miera voľnej úvahy ostatných štátov pri riešení určitej otázky. Čím širšia miera voľnej úvahy, tým menej konsenzu existuje medzi zmluvnými štátmi Dohovoru vo vzťahu ku konkrétnej otázke. Doktrína v podstate poukazuje na manévrovací priestor, ktorý sú štrasburské orgány ochotné poskytnúť vnútroštátnym orgánom pri plnení ich povinností vyplývajúcich z Dohovoru.¹² Doktrína bola vyvinutá s cieľom umožniť zohľadnenie rozdielov vo vnútroštátnych právnych predpisoch zmluvných štátov Dohovoru, týkajúcich sa ochrany ľudských práv založených na rôznych kultúrnych a právnych tradíciách, keďže cieľom Dohovoru je poskytnúť minimálny štandard ochrany ľudských práv.

V uvedenom prípade ESLP konštatoval, že uvedená otázka vyvoláva citlivé morálne a etické otázky a **medzi európskymi štátmi neexistuje konsenzus, ako v matrike uvádzať, že jeden z rodičov je transrodový**. Päť štátov prijalo ustanovenie o uvádzaní zákonne uznaného rodu, ale väčšina štátov naďalej označuje osobu, ktorá dieťa porodila, ako matku dieťaťa a umožňujú osobe, ktorá poskytla spermie na počatie dieťaťa, aby si nárokovala na otcovstvo.¹³ Táto skutočnosť je jedným z argumentov, pre ktoré súd uvádza, že Nemecko v prípade A.H. a ďalší neporušuje Dohovor.

Uvedené závery z analyzovaného súdneho rozhodnutia sú v zásade konzistentné s prevládajúcou koncepciou určovania materstva v európskom priestore, a tou je že

¹⁰ Tamtiež, bod 115.

¹¹ <https://www.pravnenoviny.sk/intervencia-slovenskej-republiky-v-konani-pred-eslp-v-nemeckom-privade-tykajucom-sa-ziadosti-transexualneho-muza-ktory-porodil-dieta-aby-bol-uradne-vedeny-ako-otec-dietata>

¹² GREER, S. *The Margin of Appreciation: Interpretation and Discretion under the European Convention on Human Rights*. Strasbourg : Council of Europe Publishing. 2000, s. 5.

¹³ Rozhodnutie ESLP vo veci *A.H. a ďalší proti Nemecku* zo 4. apríla 2023, sťažnosť č. 7246/20, body 114-115.

matkou dieťaťa je žena, ktorá dieťa porodila. Jednotlivé zmluvné štáty uplatňujú túto koncepciu aj vo vzťahu k transrodovým osobám z dôvodu, že pojem materstva a otcovstva vychádza z prirodzenej koncepcie a nie je možné ich nejakým spôsobom zamieňať.

Tranzícia a jej vplyv výkon rodičovských práv a povinností k maloletým deťom narodeným pred tranzíciou

Posledným aspektom, ktorému budeme venovať pozornosť sú prípady, ak transrodová osoba podstúpi tranzíciu po tom, ako nadobudne status rodiča. V matrike je táto osoba zapísaná v súlade s pohlavím, ktoré jej bolo pridelené pri narodení, čo však po tranzícii nie je v súlade s aktuálnym právnym stavom. Pokiaľ ide o prepis rodu a následnú zmenu údajov o pohlaví v matrike v rodnom liste dieťaťa transrodového rodiča, právna úprava väčšiny štátov buď túto situáciu vôbec nerieši alebo požaduje, aby sa v rodnom liste dieťaťa uvádzalo predchádzajúce pohlavie a predchádzajúce krstné meno transrodového rodiča, ako vyplýva z rozhodnutia ESLP vo veci **A.H. a ďalší proti Nemecku**¹⁴, ktoré uvádzame vyššie. Okrem argumentov tam uvedených, vnútroštátne súdu argumentujú aj najlepším záujmom dieťaťa a právom dieťaťa poznať svoj pôvod. Najvyšší súd Anglicka a Walesu v tejto súvislosti uvádza: „*dieťa má právo „zistiť podstatu svojej identity“; základný prvok tohto práva musí zvyčajne zahŕňať právo vedieť, kto ho porodil*“.¹⁵ Na druhej strane, menšina štátov, ku ktorým radíme napr. Švédsko, registrujú rodiča v súlade s jeho právnym rodom argumentujúc, že právne rodičovstvo je konceptom, ktorý môže mať meniacu sa podobu a nemusí sa viatať na prirodzené/biologické rodičovstvo.

Druhým aspektom, ktorý je potrebné skúmať vo vzťahu k **tranzícii podstúpenej transrodovým rodičom po narodení dieťaťa** je následný **výkon jeho rodičovských práv a povinností**. Z právneho hľadiska, sa vo vzťahu k výkonu rodičovských práv a povinností, nič nemení. Tranzícia nemá za následok zánik rodičovských práv a povinností k dieťaťu, keďže tieto vznikajú *ex lege* narodením dieťaťa, resp. určením rodičovstva, rodiča možno obmedziť alebo pozbaviť v ich výkone len z dôvodov uvedených v zákone. Tranzícia však môže slúžiť ako prostriedok boja medzi rodičmi, kedy druhý rodič spochybňuje spôsobilosť transrodovej osoby riadne vykonávať rodičovské práva a povinnosti k maloletému dieťaťu s poukazom na princíp najlepšieho záujmu maloletého dieťaťa.

¹⁴ Tamtiež, bod 114.

¹⁵ Rozsudok anglického High Court of Justice vo veci R (TT) v Registrar General for England and Wales & Ors [2019] EWHC 2384 (Fam) zo dňa 25.9.2019, bod 256. Text v pôvodnom jazyku: „*Firstly, there is the right of a child 'to establish the substance of his or her identity' (Menesson). A core element of that right must normally include the right to know who gave birth to them.*“

Princíp najlepšieho záujmu dieťaťa je princípom, ktorý musí byť braný v úvahu pri každom rozhodnutí, ktoré sa dotýka dieťaťa a jeho práv. V prípade tranzície jedného z rodičov, sa táto skutočnosť nepochybne dotýka aj dieťaťa, a preto je potrebné brať na zreteľ aj jeho práva. V takýchto prípadoch je nevyhnuté, aby bol každý prípad posudzovaný individuálne, avšak ani to neznamená, že tranzícia by mala automaticky mať za následok obmedzenie výkonu rodičovských práv a povinností alebo obmedzenie či zákaz styku s dieťaťom. Prepis rodu jedného z rodičov bude pravdepodobne väčšina detí vnímať citlivo a závisí od mnohých okolností, ako túto situáciu vnútorne spracujú a ako sa s ňou vyrovnávajú. Predovšetkým to bude vek dieťaťa a osobnosť dieťaťa, jeho celková rodinná situácia a výchovné prostredie, ktoré do veľkej miery formuje osobnosť dieťaťa a jeho vnímanie. Nezanedbateľný vplyv má aj externé prostredie, v ktorom dieťa trávi svoj čas, napr. škola, a ktorá taktiež formuje jeho osobnosť a vnímanie vonkajšieho sveta, v staršom veku dieťaťa môže mať externé prostredie prevalenciu nad rodinným prostredím.

Vzťah medzi rodičom a dieťaťom spadá pod pojem rodinný život a je chránený článkom 8 Dohovoru. Judikatúra ESLP stanovuje, že vzájomné užívanie si spoločnosti rodiča a dieťaťa predstavuje základný prvok rodinného života a vnútroštátne opatrenia, ktoré bránia takému užívaniu, predstavujú zásah do práva chráneného týmto ustanovením.¹⁶ Do tohto práva možno zasiahnuť, ak je nepochybné, že kontakt medzi dieťaťom a rodičom nie je v najlepšom záujme dieťaťa, diať by sa tak malo len výnimočne. Aj vtedy by však mal štát poskytnúť rodičom potrebnú pomoc a podporu za účelom odstránenia negatívnych vplyvov a zachovania, resp. čo najskoršieho obnovenia, vzťahu medzi rodičom a dieťaťom.

Záver

Tak, ako sa mení a vyvíja spoločnosť, mení a vyvíja sa aj chápanie pojmu rodina a rodičovstvo, a tiež prístup spoločnosti k otázkam, ktoré vyvstávajú spolu s týmito zmenami. Tempo tohto vývoja závisí od mnohých faktorov a líši sa od štátu k štátu. Zmeny v oblasti požiadaviek na právnu tranzíciu transrodových osôb, ktoré postupne upúšťajú od požiadavky trvalého znemožnenia reprodukčnej funkcie, nemožno hodnotiť inak ako pozitívne. Tieto zmeny však so sebou prinášajú množstvo nových otázok, na ktoré je potrebné hľadať odpovede. V predložennom príspevku sme načrtli niektoré otázky, ktoré sa týkajú transrodových osôb a rodičovstva. Príspevok nemá ambíciu zodpovedať tieto otázky, je úvodom do problematiky, ktorá je pomerne komplikovaná, nielen z právneho hľadiska, ale aj z hľadiska kultúrneho, morálneho a etického a rozhodne si zaslúži viac pozornosti.

¹⁶ Rozhodnutie ESLP vo veci *Strand Lobben a ďalší proti Nórsku* zo dňa 10.septembra2019, sťažnosť č. 37283/13.

Zoznam použitej literatúry:

1. GREER, S. The Margin of Appreciation: Interpretation and Discretion under the European Convention on Human Rights. Strasbourg : Council of Europe Publishing. 2000, 60 s. ISBN 978-92-871-4350-1.
2. METEŇKANYČ, O.: Princíp sebaurčenia ako model prístupu k trans ľuďom pri prepise rodu. In *Historia et theoria iuris*, 1/2022, ročník 14, s. 92-126, ISSN 1338-0753 .
3. Legal gender recognition in the EU: The journeys of trans people towards full equality. European Commission, 2020, 263 s. ISBN 978-92-76-18138-5
4. Rozhodnutie ESLP vo veci A. P., Garçon a Nicot proti Francúzsku zo 6. apríla 2017, sťažnosti č. 79885/12, 52471/13 a 52596/13.
5. Rozhodnutie ESLP vo veci A.H. a ďalší proti Nemecku zo 4. apríla 2023, sťažnosť č. 7246/20.
6. Rozhodnutie ESLP vo veci Strand Lobben a ďalší proti Nórsku zo dňa 10.septembra2019, sťažnosť č. 37283/13.
7. Rozsudok High Court of Enagland and Wales vo veci R (TT) v Registrar General for England and Wales & Ors [2019] EWHC 2384 (Fam) zo dňa 25.septembra 2019

Kontaktné informácie

doc. Mgr. Lenka Dufalová, PhD.

lenka.dufalova@flaw.uniba.sk

Katedra občianskeho práva

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

TRANZÍCIA A JEJ VPLYV NA URČOVANIE RODIČOVSTVA¹

GENDER TRANSITION AND IMPACT OF PARENTHOOD DETERMINATION

Petronela Luprichová Cvengrošová²

Abstrakt: Autorka sa vo svojom príspevku zameriava na vplyv tranzície transrodových osôb na určovanie rodičovstva v podmienkach SR a na analýzu dvoch rozhodnutí ESLP, ktoré sa zaoberajú právom transrodových rodičov v kontexte práv dieťaťa poznať svoj pôvod. Cieľom príspevku je pokus o zodpovedanie otázky, aké pohlavie rodiča sa má zapísať do rodného listu dieťaťa transrodového rodiča.

Kľúčové slová: tranzícia, rodinnopravne vzťahy, určenie rodičovstva

Abstract: The author focuses on the impact of transgender transitions on determining parenthood in the legal system of the Slovak Republic and on the analysis of two ECHR decisions dealing with the right of transgender parents in the context of the child's rights to know their origin. The aim of this article is an effort to answer the question of what gender of parent should be entered on the birth certificate of a transgender parent's child.

Key words: gender transition, family law relationships, parenthood determination

Úvod

Problematika osôb, ktoré trpia tzv. rodovým nesúladam, je v súčasnej spoločnosti stále viac aktuálna. Tranzícia transrodových ľudí, bez ohľadu na skutočnosť, či je zavŕšená chirurgickým zákrokom smerujúcim k odstráneniu pohlavných orgánov pohlavia, s ktorým táto osoba žije v nesúlade, však má nepopierateľný vplyv na oblasť právnych vzťahov transrodových ľudí. Ľudskoprávna dimenzia tranzície je badateľná najmä v oblasti rodinnoprávnych vzťahov, v ktorých na seba „narážajú“ vzájomné subjektívne práva subjektov právnych vzťahov. Tranzíciou osoby trpiacej rodovým nesúladam, tak najčastejšie dochádza k právnym následkom v oblasti vzťahov medzi

¹ Tento príspevok vznikol v rámci projektu VEGA č. 1-0350-21 „Trans-Identita pri maloletých. Etické a právne aspekty spojené s informovaným súhlasom“.

² Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Katedra občianskeho práva.

manželmi, ale aj vzťahov medzi rodičmi a deťmi. Práve v druhom spomínanom type rodinnoprávných vzťahov, teda vzťahov medzi rodičmi a deťmi, je podľa nášho názoru potrebné analyzovať právne následky tranzície rodičov, a vplyv tranzície na statusové otázky detí. Medzi základné statusové práva osobnej povahy totiž patrí aj právo dieťaťa poznať svoj pôvod a práve toto právo dieťaťa sa často dostáva do kolízie s právom na ochranu súkromného života transrodových rodičov. Statusový pomer rodiča a dieťaťa je pritom právnou stránkou tohto biologického, ale aj spoločenského vzťahu a vzájomné práva a povinnosti rodičov a detí sú podmienené samou podstatou tohto statusu, ktorý nutne existuje medzi rodičom a dieťaťom.³

Určovanie rodičovstva v podmienkach Slovenskej republiky

Právo rodičov určiť svoje rodičovstvo k dieťaťu, je chápané ako právo súvisiace s osobnosťou dieťaťa a má osobnú povahu. Toto právo v zásade vzniká narodením dieťaťa, prípadne ho majú rodičia aj k tzv. nasciturovi. Zároveň, v súlade s čl. 7 Dohovoru o právach dieťaťa, má každé dieťa právo poznať svoj pôvod, poznať svojich rodičov a právo na ich starostlivosť. Právna úprava určovania rodičovstva na Slovensku vychádza zo snahy čo možno najväčšieho zosúladenia biologického a právneho rodičovstva, avšak s určitým privilegovaním práve rodičovstva právneho. Pri určovaní materstva vychádza právna úprava zo starej rímskej zásady *mater semper certa este* a v jej duchu je právnou matkou dieťaťa vždy žena, ktorá dieťa porodila bez ohľadu na biologickú realitu. Akékoľvek dohody, ktoré by boli v rozpore s touto zásadou, sú podľa Zákona o rodine neplatné. Pri určovaní otcovstva dieťaťa, je naša právna úprava založená na troch vyvratiteľných domnienkach, ktoré sa ako predpoklady biologického otcovstva aplikujú v situáciách, ktoré predpokladajú určitý vzťah putatívneho otca dieťaťa a matky dieťaťa. Tu, samozrejme, ide o snahu ustálenia statusových otázok dieťaťa pri určení otcovstva spôsobom, ktorý má za cieľ čo možno najviac zosúladiť biologické a právne rodičovstvo, avšak s privilegovaním rodičovstva právneho. Hlavným dôvodom takejto koncepcie určovania otcovstva je snaha o poskytnutie ochrany maloletému dieťaťu, určenie statusu dieťaťa čo možno v najkratšom čase po narodení, vytvorenie rodinnoprávneho vzťahu, ktorý zahŕňa veľkú škálu vzájomných subjektívnych práv a povinností jeho subjektov a v neposlednom rade právo dieťaťa poznať svoj pôvod a budovať si vzťahové väzby so svojimi rodičmi. V prípade určovania otcovstva je pritom nutné podotknúť, že konštrukcia troch vyvratiteľných domnienok neumožňuje určovať otcovstvo k dieťaťu, ktoré má už určeného otca, ak nedôjde k vyvráteniu domnienky, na základe ktorej bolo otcovstvo k dieťaťu určené, teda ak nedôjde k zapretiu skoršie určeného otca. Zároveň platí, že pri uplatňovaní domnienok otcovstva sa vychádza

³ K problematike ľudskoprávnej dimenzie pozri KRÁLIČKOVÁ, Z.: Lidskoprávní dimenze českého rodinného práva. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 191. ISBN 978-80-210-5053-2

z poradia určeného zákonodarcom. V alikačnej praxi to znamená, že len keď nie je určené otcovstvo manželovi matky dieťaťa, alebo bolo úspešne zapraté, je možné pristúpiť k druhej domnienke otcovstva, k súhlasnému vyhláseniu rodičov. Rovnako len keď nebolo určené otcovstvo na základe druhej domnienky, alebo bolo úspešne zapraté, je možné iniciovať paternitné konanie o otcovstvo na základe tretej domnienky určenia otcovstva. Naša koncepcia určovania rodičovstva, samozrejme, v aplikačnej praxi spôsobuje isté problémy a rovnako nie je úplne konformá vzhľadom na ochranu subjektívny práv všetkých zúčastnených subjektov, avšak nie je zámerom tohto príspevku analyzovať právnu úpravu rodičovstva v celej jeho ľudskoprávnej dimenzii, ale len vo vzťahu k prípadnej tranzícii transrodového rodiča.

Pri určovaní rodičovstva k dieťaťu však nejde len o vyriešenie jeho statusových práv, ale ide o problematiku, ktorá má aj ľudskoprávny charakter, nakoľko, ako sme už uviedli, tá sa dotýka prirodzeného práva dieťaťa poznať svoj pôvod, práva na vytvaraní citových vzťahových väzieb so svojimi rodičmi, práva na ochranu rodinného života a s inštitútom najlepšieho záujmu dieťaťa. Tento značný ľudskoprávny presah naznačuje, že akákoľvek realizácia práva, najmä jeho interpretácia a aplikácia, by mali zohľadňovať dôslednú ochranu subjektívny práv dieťaťa.⁴ A práve tieto subjektívne práva dieťaťa sa môžu dostať do konfliktu so subjektívnymi právami transrodového rodiča, najmä práva na ochranu súkromného života. V našom príspevku sa preto snažíme zamerať na dve situácie, ktoré by v tomto kontexte mohli nastať. Zamerali sme sa na situáciu, keď by došlo k tranzícii rodiča dieťaťa po tom, ako bolo rodičovstvo určené a na vplyv takejto tranzície na jeho status. Na druhej strane, je ale zaujímavý aj pohľad na situáciu, keď dojde k tranzícii a až následne je potrebné určiť status dieťaťa určením rodičovstva.

Analýza vzájomného právneho vzťahu tranzície a určovania rodičovstva

Ako sme už načrtli, tranzícia transrodového rodiča má vplyv na rodinnoprávne vzťahy a to ako na tie existujúce, tak aj na tie potencionálne, ktoré by mali vzniknúť až v budúcnosti.⁵ Na jednej strane je tu nepochybne právo trans ľudí na ochranu ich súkromného života a to takým spôsobom, aby neboli v každodennom živote konfrontovaní so svojou zmenou a v jej kontexte aj spoločensky stigmatizovaní. Na

⁴ K problematike ľudskoprávnej dimenzie pozri KRÁLIČKOVÁ, Z.: Lidskoprávní dimenze českého rodinného práva. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 191. ISBN 978-80-210-5053-2

⁵ Problematikou vzájomného vzťahu tranzície a rodinnoprávnych vzťahov sa zaoberá aj RAKOVÁ, K.: Tranzícia a jej vplyv na rodinnoprávne vzťahy transrodových osôb. In: *Projustice*, 2022, 14. november [online]. ISSN 1339-1038. dostupné na: <https://www.projustice.sk/obcianske-pravo/tranzicia-a-jej-vplyv-na-rodinnopravne-vztahy-transrodovych-osob>. Ako uvádza v tejto súvislosti Raková, v otázke či a ako sa mení právne postavenie transrodovej osoby po završení tranzície vo vzťahu k jej deťom nie je v dôsledku absencie právnej úpravy nijako riešená, pričom aplikačná prax je postavená iba na zaužívaných spoločensky akceptovaných postupoch.

strane druhej je však aj právo dieťaťa na ochranu jeho najlepšieho záujmu, ktorého neoddeliteľnými prvkami je aj právo poznať svoj pôvod a právo vytvárať si citové väzby so svojimi rodičmi. Analyzovali sme preto dve situácie, ktoré takýto konflikt subjektívnych práv spôsobujú.

Tranzícia rodiča, ktorého rodičovstvo už bolo určené

Koncepcia určovania rodičovstva vychádza z určenia matky a otca dieťaťa, pričom každému dieťaťu je možné určiť len jednu matku a jedného otca. V našej právnej úprave teda nie je možné dieťaťu určiť dve matky alebo dvoch otcov. Rovnako nie je možné označiť v rodnom liste dieťaťa rodičov spôsobom rodič 1 a rodič 2. V tomto kontexte vzniká otázka, či tranzícia rodiča dieťaťa má mať vplyv aj na zmenu údajov o rodičoch v rodnom liste dieťaťa. Ak sa tak nestane, môže transrodový rodič pocitovať zásah do ochrany jeho súkromného života. V podmienkach Slovenskej republiky platí, že k zmene údajov o rodičoch dieťaťa môže dôjsť len v zákonom stanovených prípadoch a v prípade tranzície rodiča tomu tak nie je. Naša právna úprava je v tejto situácii založená na skutočnosti, že v rodnom liste je zapísané meno, priezvisko rodné číslo a pohlavie rodiča, ktoré mal v čase narodenia dieťaťa. Zároveň je však nutné zdorazniť, že tranzícia rodiča dieťaťa nemá absolútne žiadny vplyv na tento, už existujúci rodinnoprávny vzťah. Transrodový rodič je aj naďalej nositeľom všetkých práv a povinností, ktoré sú na existenciu tohto právneho vzťahu naviazané a môže ich aj v plnom rozsahu vykonávať.

Určenie rodičovstva po tranzícii rodiča dieťaťa

V oblasti tranzície transrodového biologického rodiča dieťaťa, ktorého otcovstvo a s ním súvisiaci rodinnoprávny vzťah má ešte len vzniknúť, je nutné rozlišovať, akú formu tranzície pri rodovom nesúlade vyžaduje právny poriadok pre dokončenie tranzície v podobe právnej zmeny pohlavia. Ak sa totiž pre právnu zmenu pohlavia vyžaduje aj chirurgický zákrok, ktorý nezvratne znemožní transrodovým osobám reprodukciu, v praxi by sa, na prvý pohľad, nemali vyskytovať problémy s určením ich rodičovstva po tranzícii. Samozrejme za predpokladu, že si svoj genetický materiál tieto osoby nenechali uskladniť na neskoršie použitie pre prípad asistovanej reprodukcie. Ak by nastala táto situácia, súčasná právna úprava umožňuje vyvodit' tieto postupy:

- a) V prípade, ak transrodová žena zmení svoje pohlavie na mužské a následne budú jej uskladnené vajíčka použité pri asistovanej reprodukcie, v zmysle vyššie uvedenej zásady, že matkou je vždy žena, ktorá dieťaťa porodila bez ohľadu na biologickú realitu, nebude môcť byť táto osoba zapísaná ako matka dieťaťa. Hypoteticky by však prichádzalo do úvahy, aby bola v rodnom liste dieťaťa zapísaná ako otec dieťaťa, ak sa dieťa narodí v manželstve, ktoré

s matkou dieťaťa transrodový rodič uzavrel, prípadne prichádza do úvahy druhá domnienka určenia otcovstva súhlasným vyhlásením rodičov. Aj v tomto prípade však bude v rodnom liste figurovať ako otec dieťaťa (napriek tomu, že neposkytol spermie, ale vajíčko). Otázkou zostáva, či by sa im v paternitnom konaní podarilo preukázať splnenie predpokladov pre aplikáciu tretej domnienky otcovstva. Domnievame sa, že pri súčasnej konštrukcii dôkazného bremena a koncepcii tretej domnienky, založenej na preukazovaní súlože medzi putatívnym otcom a matkou dieťaťa, by v tomto prípade aplikácia tretej domnienky neprichádzala do úvahy. V každom prípade v tejto situácii by v rodnom liste dieťaťa mohol byť transrodový rodič zapísaný v súlade so svojím zmeneným pohlavím a v maximálnej miere by došlo k ochrane práva na súkromný život transrodového rodiča. Avšak ako sme už uviedli, aj samotné dieťa je v súvislosti so statusovými otázkami nositeľom prirodzených práv. A takýto postup by znemožnil biologickému otcovi dieťaťa určiť svoje otcovstvo a vytvoriť s dieťaťom rodinnoprávny vzťah.

- b) V prípade, ak tranzíciou prejde transrodový muž a zmení svoje pohlavie na ženské, nemôže a nebude zapísaný ako matka dieťaťa, ak sa použijú pri asistovanej reprodukcii jeho spermie, pretože nebude splnená podmienka pôrodu dieťaťa. Prichádzalo by však do úvahy jeho určenie, ako otca dieťaťa, pri ktorom by však v rodnom liste dieťaťa musel figurovať pod svojou pôvodnou identitou. V tomto prípade by sa malo vychádzať nie z pohlavia rodiča pri narodení dieťaťa, ale z jeho pohlavia rozhodujúceho pre určenie rodičovstva pred tranzíciou. Takémuto biologickému rodičovi dieťaťa by v zmysle medzinárodných dohovorov a v súlade aj s najlepším záujmom dieťaťa mala byť zabezpečená možnosť mať a vykonávať rodičovské práva a povinnosti k svojmu dieťaťu. K takémuto záveru sme dospeli aj na základe rozhodnutí Európskeho súdu pre ľudské práva, ktoré budeme analyzovať v ďalšom texte tohto príspevku.

Omnoho viac právnych problém, resp. otázok, vo sfére rodinnoprávných vzťahov však môže vyvolávať situácia tranzície transrodových ľudí bez nutnosti chirurgického zákroku. Tu nedochádza k trvalému znemožneniu reprodukčných schopností a teda aplikačná prax v prípade takejto formy tranzície bude musieť reagovať aj na žiadosť transrodových ľudí, aby boli v rodnom liste svojich detí zapísaní v súlade so svojou zmenenou identitou. Práve v tejto situácii je kolízia subjektívnych práv účastníkov tohto rodinnoprávneho vzťahu asi najvýraznejšia a v záujme harmonizácie ich práv v statusových otázkach je potrebné nájsť taký koncept vyváženia, ktorý bude v čo možno najmenšej miere zasahovať alebo obmedzovať práva všetkých členov tohto právneho vzťahu. Domnievame sa, že aj v týchto prípadoch je potrebné pre potreby zápisu do rodného listu dieťaťa použiť identitu rodiča, ktorú mal rodič pred tranzíciou.

Dostanú sa tak do súladu všetky chránené záujmy, ale zásah do práva na ochranu súkromia, ktorý môžu transrodoví rodičia pociťovať, je nutné minimalizovať, prípadne vytvoriť koncepciu, ktorá transrodovým rodičom a ich deťom umožní maximalizovať ich právo na ochranu súkromného a rodinného života. Tieto naše tvrdenia opierame aj o analýzu dvoch rozhodnutí ESLP. Konkrétne ide o dva rozsudky proti Nemecku zo 4. apríla 2023.

V prípade sťažnosti *O.H. a G.H. proti Nemecku* (ďalej len „O.H. a G.H.“) prvá sťažovateľka narodila ako žena. Po získaní právnej zmeny pohlavia porodil svojho syna, počatého darovaním spermii. V rodnom liste dieťaťa bol tento rodič zapísaný ako matka dieťaťa.⁶

V druhom prípade *A.H. a ostatní proti Nemecku* (ďalej len „A.H. a o.“) sa prvý žalobca narodil ako muž a bola mu právne uznaná zmena pohlavia na ženu. Žalobkyňa v druhom rade, jej priateľka, porodila syna, ktorý bol počatý zo spermii prvého sťažovateľa, z čoho vyplýva, že žalobcovia v prvom a druhom rade boli biologickí rodičia dieťaťa. Prvý sťažovateľ bol zapísaný v rodnom liste dieťaťa, ako otec.⁷

V súlade s vnútroštátnym právom matričné orgány napriek zmenám pohlavia, odmietli zapísať prvého žalobcu ako otca dieťaťa (vo veci O. H. a G. H.) a žalobcu v prvom rade ako druhú matku (vo veci A. H. a o.) z dôvodu, že osoba, ktorá dieťa porodila, musí byť zapísaná ako matka.

Pokiaľ ide o sťažnosti transrodových rodičov založené na ich práve na rešpektovanie súkromného života⁸, toto právo zahŕňalo právo na sebaurčenie, pričom sloboda definovať svoju rodovú identitu je jedným z jeho základných prvkov. Ďalej zahŕňa právo na právne uznanie rodovej identity, čo tiež znamená, že transrodová osoba by mala byť chránená pred nedobrovoľným zverejnením tejto identity. Pokiaľ ide o ich deti a partnera, právo na rešpektovanie súkromného života zahŕňa zverejnenie alebo nezverejnenie určitých aspektov ich súkromného života. Hlavnou otázkou, ktorou sa bolo treba zaoberať v oboch prípadoch, bola skutočnosť, či existujúci regulačný rámec a rozhodnutia prijaté v tejto súvislosti vo vzťahu k žalobcom preukázali, že štát splnil svoje pozitívne povinnosti zabezpečiť rešpektovanie ich súkromného života. Všeobecné zásady uplatniteľné na posúdenie pozitívnych povinností štátu boli

⁶ Rozhodnutie ESLP vo veci *O.H. a G.H. proti Nemecku* zo dňa 4.4.2023, č. sťažnosti 53568/18 a 54741/18.

⁷ Rozhodnutie ESLP vo veci *A.H. a ostatní proti Nemecku* zo dňa 4.4.2023, č. sťažnosti 7246/20.

⁸ Európsky dovor o ľudských právach, čl. 8 ods. 1 znie „Každý má právo na rešpektovanie svojho súkromného a rodinného života, obydľia a korešpondencie.“ A čl. 8 ods. 2 znie: „Štátny orgán nemôže do výkonu tohto práva zasahovať s výnimkou prípadov, keď je to v súlade so zákonom a nevyhnutné v demokratickej spoločnosti v záujme národnej bezpečnosti, verejnej bezpečnosti, hospodárskeho blahobytu krajiny, predchádzania nepokojom alebo zločinnosti, ochrany zdravia alebo morálky alebo na ochranu práv a slobôd iných.“

zhrnuté už v rozsudku *Hämäläinen v. Fínsku*⁹, spolu s relevantnými faktormi: dôležitosť dotknutého záujmu pre žiadateľa a to, či išlo o "základné hodnoty" alebo "základné aspekty" súkromného života, spolu s vplyvom nesúladu medzi sociálnou realitou a právnym poriadkom na žiadateľa a vplyv údajného pozitívneho záväzku na štát, v závislosti od jeho povahy, konkrétne od toho, či bol úzky a presný alebo široký a neurčitý. Pokiaľ ide o transrodových rodičov, podstatou ich sťažnosti nebol zápis v úradnom dokumente, ktorý sa ich osobne týka, ale informácie o rodných listoch týkajúcich sa iných osôb, t. j. ich detí. Pokiaľ ide o deti, právo na sebaurčenie nebolo spochybnené možným zverejnením skutočnosti týkajúcej sa ich vlastnej rodovej identity, ale odhalením transrodovej identity jedného z ich rodičov. V prípade práva detí poznať svoj pôvod, toto právo mohlo byť obmedzené právom transrodových rodičov a ich partnerov. Súd v oboch prípadoch konštatoval, že medzi európskymi štátmi neexistuje konsenzus o tom, ako uviesť v matričných záznamoch, týkajúcich sa dieťaťa, že rodič je transrodová osoba. V skutočnosti len päť členských štátov Rady Európy prijalo vo svojich registroch ustanovenie o uznaní pohlavia, zatiaľ čo väčšina štátov naďalej označuje osobu, ktorá porodila dieťa za matku a umožňuje tak osobe, ktorá darovala spermie, určiť otcovstvo alebo rodičovi, ktorý daroval spermie, nie je umožnený zápis ako matky dieťaťa. Tento nedostatok konsenzu odráža aj skutočnosť, že zmena pohlavia v kombinácii s rodičovstvom spadá pod citlivé etické otázky a štátom by sa mal v zásade poskytnúť široký priestor na voľné uváženie. Súd musel zvážiť viaceré súkromné a verejné záujmy vo vzťahu k viacerým konkurenčným právam. Po prvé práva transrodových rodičov a ich partnerov, ďalej základné práva a záujmy maloletých detí, konkrétne ich právo poznať svoj pôvod, ich záujem na stabilnej citovej a vzťahovej väzbe na rodičov a právo na starostlivosť a vzdelanie od oboch rodičov (O. H. a G. H.) a ich najlepší záujem. V neposlednom rade aj verejný záujem, ktorý spočíva vo vzájomnom vzťahu právneho poriadku a presnosti a úplnosti matričných záznamov, ktoré mali osobitnú dôkaznú hodnotu. Tento aspekt si tiež vyžadoval široký priestor na voľné uváženie. Podľa nemeckého právneho poriadku sa pôvodné pohlavie a bývalé meno transrodového rodiča mali uvádzať nielen v prípade narodenia, ku ktorému došlo pred právoplatným uznaním zmeny pohlavia rodiča, ale aj vtedy, keď, ako v oboch prejednávaných veciach, počatiu alebo narodeniu dieťaťa predchádzala zmena pohlavia. Právo dieťaťa poznať svoj pôvod, ako zdôraznil ESLP, bolo tiež chránené dohovorom a zahŕňalo najmä právo zistiť údaje o svojich rodičoch. V prípade O. H. a G. H. pri riešení práva dieťaťa na výchovu oboma rodičmi súd identifikoval ako základ tohto práva, okrem iného, záujem dieťaťa na tom, aby mohlo byť určené otcovstvo jeho biologického otca. Ak by mal byť prvý žalobca v uvedenej prípadе zapísaný ako otec dieťaťa do matriky, biologický otec dieťaťa by mohol byť zapísaný ako otec len pod

⁹ Rozhodnutie ESLP vo veci *Hämäläinen proti Fínsku* zo dňa 16.7.2014, č. sťažnosti 37359/09.

podmienkou, že druhý žalobca najprv zaprel otcovstvo prvého žalobcu, čo súd považoval za neprijateľné pre dieťa. V tomto prípade interpelovala aj Vláda SR a slovenský Inštitút pre ľudské práva a rodinnú politiku. Slovenská vláda konštatovala, že nemecká právna úprava je v súlade s pravidlami platnými na Slovensku. Základným prvkom by mal byť najlepší záujem dieťaťa, ktorého narodením vznikajú vzájomné práva a povinnosti, ktoré nemožno vylúčiť a bez ktorých sa nikto nezaobíde. Tvrdila, že zákon tradične chráni tých najzraniteľnejších, čo je vo vzťahu rodič-dieťa zvyčajne dieťa, ktoré musí byť chránené pred odhalením transsexuality rodiča. Dodáva, že rodný list, v ktorom nie je matka, ale iba otec, ktorá nedarovala svoje spermie, ale dieťa porodila, neslúži právu dieťaťa poznať svojich rodičov, ktoré je zakotvené v článku 7 Dohovoru o právach dieťaťa¹⁰, ani právu poznať svoj pôvod, ako ho definuje judikatúra ESLP. Slovenská vláda pripomenula, že orgány verejnej moci sú zodpovedné za zabezpečenie správnosti a úplnosti údajov zapísaných v matrike, čo je dôležité nielen pre riadne fungovanie štátu, ale aj pre fyzické osoby, ak je potrebné preukázať totožnosť. Zdôrazňuje tiež, že príležitosti, pri ktorých sa musí predložiť rodný list, sú obmedzené a v mnohých prípadoch sa týkajú žiadostí adresovaných správnym orgánom, ktoré už majú vedomosť o transsexualite rodiča. Slovenský inštitút pre ľudské práva a rodinnú politiku zdôraznil, že medzi zmluvnými štátmi neexistuje konsenzus v otázkach biologického a vnímaného pohlavia, že neexistuje medzinárodné právo, ktoré by súd mohol v tejto oblasti uplatňovať a vykladať, a preto je na orgánoch štátu, aby tieto otázky upravovali. Okrem toho poukázal na to, že mnohé krajiny majú zavedené režimy rodovej zmeny s cieľom zmierniť utrpenie postihnutých osôb. Je však tiež dôležité, aby deti poznali svojich biologických rodičov, ako ukázali skúsenosti s adoptovanými deťmi. V oboch prípadoch ESLP konštatoval, že nebol porušený Dohovor o ochrane ľudských práv a právo sťažovateľov na rešpektovanie súkromného života Dohovorom garantované.

Záver

Ako sme už uviedli, právo transrodových ľudí na rešpektovanie súkromného života, zahŕňa právo na sebaurčenie, pričom sloboda definovať svoju rodovú identitu je jedným z jeho základných prvkov. Ďalej zahŕňa právo na právne uznanie rodovej identity, čo tiež znamená, že transrodová osoba by mala byť chránená pred nedobrovoľným zverejnením tejto identity. V situácii, keď sa transrodová osoba stane rodičom dieťaťa, je však nutné vyvažovať toto ich právo s právami ďalších subjektov rodinnoprávných vzťahov a aj im zabezpečiť nielen právo na rešpektovanie

¹⁰ Dohovor o právach dieťaťa čl. 7 ods. 1 : „Každé dieťa je registrované ihneď po narodení a má od narodenia právo na meno, právo na štátnu príslušnosť, a pokiaľ to je možné, právo poznať svojich rodičov a právo na ich starostlivosť.“

súkromného života, ale aj ochranu ich najlepších záujmov a právo poznať svoj pôvod. Domnievame sa preto, že v prípade transrodových rodičov, by sa malo pri zápise do rodného listu vychádzať nielen s aktuálneho pohlavia, ale za istých okolností aj z pôvodného pohlavia, ktoré mala transrodová osoba pred tranzíciou. Navyše, rodný list dieťaťa bude slúžiť počas celého života dieťaťa viac pre jeho potreby, ako pre potreby transrodového rodiča a takýto zápis by mohol viac ochrániť aj právo na rešpektovanie súkromia dieťaťa.

Rovnako by sa však dalo uvažovať aj o zmene zapisovania rodičov do matriky, keď by sa osoby matka a otec, nahradili pojmy rodič 1 a rodič 2. Takáto zmena však nezabezpečí absolútnu ochranu všetkých relevantných záujmov, nakoľko aj v krajinách, ktoré takéto označenie používajú, sa ako rodič 1 vždy zapisuje matka dieťaťa. Zároveň sa domnievame, že ak by sa do matriky zapisovalo pohlavie po tranzícii, bola by nutná novelizácia celého inštitútu určovania rodičovstva takým spôsobom, aby boli chránené aj právo dieťaťa poznať svoj pôvod, na strarostlivosť oboch rodičov a v neposlednom rade aj práva putatívnych biologických rodičov, ktorým by takýto postup, bez novelizácie súčasnej úpravy určovania rodičovstva, znemožnil určiť svoje rodičovstvo k dieťaťu a vykonávať rodičovské práva a povinnosti.

Zoznam použitej literatúry:

1. Rozhodnutie ESLP vo veci O.H. a G.H. proti Nemecku zo dňa 4.4.2023, č. sťažnosti 53568/18 a 54741/18.
2. Rozhodnutie ESLP vo veci A.H. a ostatní proti Nemecku zo dňa 4.4.2023, č. sťažnosti 7246/20.
3. Rozhodnutie ESLP vo veci Hämäläinen proti Fínsku zo dňa 16.7.2014, č. sťažnosti 37359/09.
4. ŠMÍD, O., DEMJANOVÁ, R. a kol.: Povinnosti a práva rodičov k deťom. Praha: Leges, 2017, 232 s. ISBN 978-80-7520-195-3.
5. RAKOVÁ, K.: Tranzícia a jej vplyv na rodinnoprávne vzťahy transrodových osôb. In: Projustice, 2022 [online]. ISSN 1339-1038. dostupné na: <https://www.projustice.sk/obcianske-pravo/tranzicia-a-jej-vplyv-na-rodinnopravne-vztahy-transrodovych-osob>
6. KRÁLIČKOVÁ, Z.: Lidskoprávní dimenze českého rodinného práva. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 191. ISBN 978-80-210-5053-2.

Kontaktné informácie

Mgr. Petronela Luprichová Cvengrošová, PhD.

petronela.luprichova@flaw.uniba.sk

Katedra občianskeho práva, Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

PREDSUDOK V SÚDOBEJ SPOLOČENSKEJ REALITE¹

PREJUDICE IN CONTEMPORARY SOCIAL REALITY

Renáta Kišoňová²

Abstrakt: V nasledujúcom texte rozvíjam fenomén predsudku v súvislosti s rodovo nekonformnými osobami. Pristavím sa pri vymedzení pojmu predsudok v jeho etymologickom a sémantickom kontexte. Pojem predsudok nesie význam predbežného rozhodnutia, predbežného úsudku, pomýlenej generalizácie, ktorá sa ďalej šíri. V súvislosti s rodovo nekonformnými osobami ide o celý rad negatívnych postojov, ktoré vedú k hostilite v medziľudských vzťahoch. V predložennom príspevku preskúmavam dopady negatívnych predsudkových postojov na jednotlivcov s rodovou dysfóriou.

Kľúčové slová: predsudok, transrodovosť, transmisia, binarita, rodová identita

Abstract: In the following text, I will analyse the phenomenon of prejudice in connection with gender non-conforming persons. I will define the concept of prejudice in its etymological and semantic context. The term prejudice carries the meaning of a preliminary decision, a preliminary judgement, a mistaken generalization that continues to spread. In connection with gender non-conforming persons, it is a whole series of negative attitudes that lead to hostility in interpersonal relationships. In the submitted paper, I examine the effects of negative prejudicial attitudes on individuals with gender dysphoria.

Key words: prejudice, transgenderism, transmission, binarity, gender identity

Úvod

V nasledujúcom príspevku sa budem zaoberať témou predsudku v súdobej spoločenskej realite najmä v súvislosti s predsudkom voči transrodovým³ osobám.

¹ Tento príspevok vznikol v rámci projektu VEGA č. 1-0350-21 „Trans-Identita pri maloletých. Etické a právne aspekty spojené s informovaným súhlasom“.

² Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Katedra teórie práva a filozofie práva.

³ V texte vychádzam z chápania transrodovej osoby podľa uznávaných definícií psychiatrov. Napríklad učebnica psychiatrie a psychoterapie od dvojice Klaus Dorner a Ursula Plog vymedzuje transrodovosť ako „identifikáciu s pohlavnou rolou, ktorá je protichodná vlastnému biologickému pohlaviu. Teda osobné sebapoznanie, ktoré odporuje telesnej danosti. Transrodovosť je jednoznačne odlišná od transvestitizmu, homosexuality a hermafroditizmu. Pretože i transrodové osoby...túžia po tele

Vymedzím postupne pojem predsudok, jeho etymológiu a sémantický kontext. Ďalej prejdem k špecifikácii predsudku, ktorý sa v spoločnosti objavuje voči variantom utvárania rodovej identity. Podľa viacerých súčasných výskumov je vnímanie utvárania identity rodu a pohlavia kultúrne podmienené⁴. Kým západná kultúra prevažne stojí na statickej binarite rodov, existujú kultúry s „menej strnulými obrazmi o pohlaviach.“⁵

Zaujímavým príkladom sú indiáni v Severnej Amerike, označovaní aj ako „two-spirit-people“. Pojem „two-spirit-people“ nahradil v 20. storočí výraz s odsudzujúcim a hanlivým nádychom, „berdache“, ktorý sa zvykol používať na označenie domorodých američanov vymykajúcich sa tradičným západným očakávaniam v súvislosti s rodovou identitou, jej telesnosťou, prežívaním a manifestovaním. Termín berdache bol prvýkrát použitý v taliančine v 15. storočí, neskôr zaznamenaný vo francúzštine a v španielčine. Termín berdache pochádza z arabského slova bardaj, čo môžeme prekladať ako otrok alebo vydržiavaný chlapec, španielske bardaje sa používalo vo význame osoby, ktorá sa venuje sodomii a francúzske bardache znamenalo chlapca, ktorý je vydržiavaný mužom na sexuálne služby. Príchod Európanov do Ameriky a zavedenie kresťanstva malo výrazný vplyv na tradície a predsudkový postoj k berdache. Európania považovali rodové variácie mimo binárneho systému muž-žena a akékoľvek sexuálne správanie iné ako kultúrne akceptované vzťahy medzi mužmi a ženami za deviantné. Pre nich bol pojem berdache „nálepkou“, ktorou odsúdili jednotlivcov, vymykajúcich sa binárnemu systému⁶.

Termín berdache bol tiež aplikovaný na jedincov, ktorí boli anatomicky odlišní, takže nezodpovedali európskej definícii muža alebo ženy a boli posudzovaní ako čudáci prírody, príšery a devianti.⁷

V tradícii amerických Indiánov sa vníma charakter človeka ako odraz jeho ducha a transrodové osoby považujú za dvojnásobne požehnaných, majú ducha muža aj ducha ženy. „Two-spirit people majú u Indiánov uznávané sociálne postavenie a sčasti sú vysoko uctievaní. Two spirit bytosť si vysvetľujú Indiáni povolaním od vyššej

zodpovedajúcom svojej role, teda po telesnej premene – silou všetkej svojej vášne; lebo aj tu sa ukazuje, že prežívanie determinuje významnejšie ako telo. Sexualita je len náhodne dôležitá, lebo podstatné je tu celkové osobné seba porozumenie. Život translúdi smerujúci proti mnohým kultúrnym hodnotám vedie k mučivej izolácii, depresiám, suicidiálnym pokusom a automutiláciám.“ DORNER, K, PLOG, U.: *Bláznit je ľudské*. Praha: Grada, 1998, s. 80

⁴ Napríklad: RAUCHFLEISCH, U. *Transsexualizmus – rodová dysfória – pohlavná inkongruencia – transidentita*. Bratislava: Vydavateľstvo F, 2022.

⁵ Tamže, s. 13

⁶ Napríklad: WILLIAMS, L.L.W.: *Spirit and The Flesh: Sexual Diversity in American Indian Culture*. Beacon Press, 1992; COSTA, CH.: *The Berdache: A Dramey in One Act*, Independently Published, 2020.

⁷ ROSCOE, W.: *Changing Ones*. Palgrave Macmillan New York, 2000.

moci a pripisujú preto týmto ľuďom aj nadprirodzené sily.⁸ Podobné náboženské tradície existovali medzi pôvodnými obyvateľmi Sibíri a mnohých častí strednej a juhovýchodnej Ázie.

Skôr než fyzické telo, domorodí Američania zdôrazňovali „ducha“, charakter človeka ako najdôležitejší. Namiesto toho, aby sme vnímali osoby dvoch duchov ako transsexuálov, ktorí sa snažia urobiť zo seba „opačné pohlavie“, je presnejšie ich chápať ako jednotlivcov, ktorí majú rodový status odlišný od mužov aj žien. Tento alternatívny rodový status ponúka celý rad možností, od mierne zženštilých mužov alebo mužských žien cez androgynne alebo transrodové osoby až po tých, ktorí sa úplne prezliekajú a vystupujú ako iné pohlavie. Dôraz domorodých Američanov na varianty utvárania rodovej identity umožňuje rozmanitosť v rodových a sexuálnych identitách. Iným pozoruhodným príkladom sú Fakaleiti na Tonga, ktorí sa odievajú a manifestujú ako ženy, alebo indickí hidžra⁹, označovaní ako tretie pohlavie¹⁰. Pristaviť sa môžeme v krátkosti aj pri tzv. fenoméne „virdžina“ alebo „tobelija“¹¹ čo sú označenia pre ženu, ktorá spoločensky zmení rod a zloží sľub panenstva alebo doživotného celibátu. Ostrihá si vlasy, oblieka sa do mužských šiat, používa mužskú verziu svojho mena, môže nosiť zbraň. Preberá na seba práva a povinnosti muža v patriarchálnej spoločnosti, účastňuje sa mužských stretnutí a môže nastúpiť na vojenskú službu¹². Prax je založená na kolektívnej, nie individuálnej zodpovednosti a potrebách a „virdžine“ prejavuje spoločensko uznávanie. Životne dôležitou úlohou sociálnej inštitúcie virdžina alebo tobelija na západnom Balkáne je zabezpečiť prežitie klanu. Prax sa vyvinula z potreby preniesť dedičstvo na mužského dediča v prípade neprítomnosti muža v domácnosti. Nejde o rodovú dysfóriu ale o ciele, pragmatické prijatie spoločenskej zmeny rodu, ktorá je v danom spoločensve výhodná a vnímaná ako prirodzená, keďže sa stala bežnou súčasťou kultúry.

Pojem predsudok

Aby sme rozumeli fenoménu predsudku, treba sa pristaviť pri samotnom pojme predsudok. Slovníková definícia pojmu predsudok hovorí o neodôvodnene

⁸ RAUCHFLEISCH, U. *Transsexualizmus – rodová dysfória – pohlavná inkongruencia – transidentita*. Bratislava: Vydavateľstvo F, 2022, s. 13.

⁹ ROY, A.: *Cosmopolitan Sexuality: Gender, Embodiments, Biopolitics in India*, Cambridge University Press, 2023.

¹⁰ Indická únia vyhlásila v roku 2014 transrodové osoby odlišné od binárnych pohlaví za „tretie pohlavie“ podľa indickej ústavy a na účely zákonov prijatých parlamentom. Pozri bližšie aj Rozsudok Nalsa, <https://translaw.clpr.org.in/wp-content/uploads/2018/09/Nalsa.pdf>

¹¹ Výraz virdžina sa používa v moslimských komunitách a výraz tobelija používajú Čiernohorci, Srbi, Vlaši, Rómovia a Turci. V regióne existujú aj iné výrazy pre tento jav: momak-devojka, muška-devojka, junak-žena, mužkobana alebo otajnic

¹² YOUNG, A.: *Women who become Man: Albanian Sworn Virgins*. Berg Publishers, 2000.

zápornom postoji k spoločenským javom, o predbežnom úsudku, predbežnom rozhodnutí alebo o tradovanom, nevedeckom názore na nejaké prírodné či spoločenské javy¹³. Etymológia pojmu sa viaže k latinskému *praeiudicium* (prea môžeme prekladať ako vopred, pred a *iudicium* prekladáme ako rozsudok), ktoré sa používalo vo význame „nespravodlivosť“, „škoda“, odsúdenie ešte pred samotným súdnym konaním, prvotný rozsudok. Angličtina používala na konci 14. storočia slovné spojenie „*preconceived opinion*“, čo môžeme prekladať ako predpojatý názor, (nie nevyhnutne nepriaznivý), v súčasnosti sa pojem predsudok vo význame predpojatého názoru používa v prípade rozhodnutia vykonaného bez náležitého preskúmania faktov alebo argumentov, ktoré sú potrebné na spravodlivé a nestranné rozhodnutie¹⁴. Slovo predsudok nesie pejoratívny význam, pretože je zvyčajne, hoci nesprávne spájané s negatívnymi a neodôvodnenými postojmi voči určitým menšinám (napr. Židia, Rómovia, transrodové osoby) a ako tvrdí G.W.Allport, v tomto pojme je naznačené že ide o čosi iracionálne¹⁵. Vývoj významu pojmu by sme mohli určiť podľa Allporta do niekoľkých fáz: v prvej fáze mal význam predčasného úsudku, inými slovami „skôr ako sa preskúmajú fakty“, v ďalšej fáze získal pojem predsudok emocionálny akcent priazne či nepriazne a jeho súčasný význam možno zovšeobecniť ako „cítienie, priaznivé alebo nepriaznivé voči osobe alebo veci, apriórne alebo nezaložené na aktuálnej skúsenosti“ a podľa Allporta ide o „odvratný alebo hostilný postoj voči osobe, ktorá náleží ku skupine, jednoducho preto, že náleží ku skupine a preto sa predpokladá, že má závadné kvality pripisované tejto skupine“¹⁶.

Pár všeobecných poznámok k predsudku

Za fundamentálne črty predsudku považujeme: 1. ide o emočne silne akcentované názory, postoje; 2. sú odolné voči zmenám. Pokiaľ ide o výraznú emocionalitu, slúži rôznym funkciám, napríklad sa ňou ospravedlňuje patologické nepriateľstvo, zdôvodňujú kultúrne neprijateľné potreby, poskytujú sa ňou „argumenty“, prečo človek zostáva chudobný či v zlých sociálnych podmienkach. Najmä rasové predsudky slúžia podpore agresie, ktorá bola predtým navodzovaná frustráciou či už hospodárskou, sociálnou, sexuálnou, politickou¹⁷. Povojnové výskumy ukázali, že

¹³

<https://slovník.juls.savba.sk/?w=predsudok&s=exact&c=i001&cs=&d=kssj4&d=psp&d=ogs&d=sss&d=orter&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ssn&d=hssj&d=ber nolak&d=noun db&d=orient&d=locutio&d=obc e&d=priezviska&d=un&d=pskfr&d=pskcs&d=psken#>, stiahnuté dňa 27.10.2023.

¹⁴ <https://www.etymonline.com/word/prejudice>, stiahnuté dňa 27.10.2023.

¹⁵ ALLPORT, G.W.: *The Nature of Prejudice*. Addison-Wesley Publishing Company, 1954.

¹⁶ Tamže, s. 153.

¹⁷ NAKONEČNÝ, M.: *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 2009, s. 277.

osoby, ktoré sa odhadovali ako nespokojné s vlastnou ekonomickou situáciou prejavovali nepriateľské postoje voči židom častejšie ako tí, ktorí boli ekonomicky uspokojení. Predsudok môže tiež vystupovať vo funkcii tzv. „domnelého alibi“ či uplatňovania potreby prestíže. Napríklad niektoré osoby z najnižšieho stupňa spoločenskej hierarchie si nájdu ľudí, voči ktorým sa môžu cítiť nadradení (u Američanov to môžu byť Mexičania, afroameričania, u heterosexuálov osoby z LGBT komunity) pričom predmet predsudkov je interpretovaný ako niečo nižšie, menejcenné (napríklad nacistické poňatie Židov ako podľudí)¹⁸.

Predsudok predstavuje falošnú generalizáciu, ktorá je ďalej prijímaná a šírená, pričom je to vždy model nepriateľstva v interpersonálnych vzťahoch. Škála prejavov predsudkov je široká, môžu sa prejavovať vo forme osočovania, vyhýbania sa, diskrimináciou, až po fyzické násilie a vraždenie. „Môžu prenikať celým životom individua, ak majú význam kompenzácie menejcennosti...“¹⁹.

Predsudky voči transrodovým a inak rodovo nekonformným osobám

Ak sa pozrieme na výskumy predsudkov voči transrodovým osobám²⁰, zistíme, že transrodoví a iní rodovo nekonformní jedinci sú často posudzovaní podľa svojho fyzického vzhľadu²¹ za to, že nezodpovedajú stereotypným normám o tom, čo znamená byť mužom alebo ženou. Zažívajú často stigmatizáciu, predsudky, zaujatosť, pocity zhnusenía od okolia²² a strach. Predstava, že existujú iba dva rody, je jednou z najzákladnejších myšlienok nášho binárneho západného spôsobu myslenia a transrodové osoby spochybňujú toto chápanie sveta. Zaujatosť a predsudky môžu viesť k izolácii, zraniteľnosti, znevýhodňovaniu a diskriminácii v

¹⁸ NAKONEČNÝ, M.: *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 2009, s. 278.

¹⁹ Tamže, s. 279.

²⁰ Napríklad BAUER, G. HAMMOND, R. TRAVERS, R. et al.: *I don't think this is theoretical; this is our lives: how erasure impacts health care for transgender people*. J Assoc Nurses AIDS Care. 2009, 20(5) s. 348-61, OZAMIS, N.; PICAZA, M. et al.: *Measuring Discrimination Against Transgender People at the University of the Basque Country and in a Non-University Sample in Spain*. Int. J. Environ. Res. Public Health, 2020, 17: 2374, <https://transpulseproject.ca/>, stiahnuté 1.11.2023.

²¹ V tejto súvislosti môžem odkázať na výskumy tzv. halo efektu ako omylu plynúceho z prvého dojmu, pričom pojem „halo“ označuje svetelný obvod, ktorý nás oslňuje natoľko, že jeho zdroj nevidíme. Ak je niekto nositeľom dobrej vlastnosti, „prežiarí“ všetky ostatné a platí to i opačne, ak je jediniec nositeľom vlastností či telesných črt ktoré sú vnímané ako zlé, odpudivé, nevhodné tak presvetlia všetko ostatné a s jedincom si spojíme práve túto prežiarujúcu črtu. KOUKOLÍK, František-Drtilová, Jana: *Vzpouza deprivantu*. Praha: Galén, 2006, s.126.

²² Veľmi komplexný výskum sledujúci vzťah medzi emóciou znechutenia a prístupom ku gayom a lesbám publikoval v roku 2021 medzinárodný tím vedcov a vedkýň, ktorý sledoval predsudkové správanie ku gayom a lesbám v 31 národnostiach (van Leeuwen, F., Inbar, Y., Petersen, M. B. et al.: *Disgust sensitivity relates to attitudes toward gay men and lesbian women across 31 nations*. Group Processes & Intergroup Relations, 0(0)).

škole, v práci, či v službách. Podľa výskumov sú transrodové osoby, ktoré žijú v menších mestách alebo vidieckych komunitách viac izolovaní²³. K mnohým situáciám diskriminácie dochádza v dôsledku predsudkov a stereotypov o rodovo nekonformných ľuďoch. V spoločnosti sú rozšírené stereotypy o transrodových ľuďoch, že sú „nenormálni“, „neprirodzení“, „podvodníci“, klamú, zúčastňujú sa na trestnej činnosti, sú pedofilní alebo majú problémy s duševným zdravím. Falošné a škodlivé stereotypy sú zakorenené v silnej emocionalite, najmä strachu a neinformovaných postojoch a môžu viesť k diskriminácii transrodových osôb z dôvodu ich rodovej identity alebo prejavu. Averzia, strach alebo nenávisť voči transrodovým osobám, ospravedlnenie diskriminácie, obťažovanie a násilie voči rodovo nekonformným jedincom sa označujú pojmom transfóbia²⁴ či presnejšie transmisia. Ich presvedčenie ovplyvňuje spôsob, akým oni, vláda, organizácie, médiá a spoločnosť vo všeobecnosti zaobchádzajú s ľuďmi, ktorých identita nezapadá do typických rodových rolí. Výsledkom transmisie môžu byť zákonné úpravy, ktoré odoberajú práva a bezpečnosť transrodovým či inak rodovo nekonformným jedincom. Ako vyzerá transmisia?

Transmisia má mnoho podôb, vo všeobecnosti je to akýkoľvek postoj, presvedčenie, správanie alebo politika, ktorá: stigmatizuje alebo poškodzuje transrodových alebo rodovo nekonformných ľudí, vníma ich ako menej ľudských, zaobchádza s nimi ako s menej hodnými rešpektu a ochrany (napríklad vo forme zákonov, ktoré bránia transrodovým ľuďom v prístupe k zdravotnej starostlivosti), stereotypné vnímanie transrodových ľudí ako zmätených, zlých, duševne chorých, hypersexuálnych, opakované alebo zámerné používanie nesprávneho mena (deadnaming) alebo nesprávnych zámen či iných slov (misgendering), odmietanie hovoriť, pracovať, študovať s niekým, pretože je transrodový.

Záver

K záveru môjho uvažovania o predsudku v súvislosti s transrodovými či inak rodovo nekonformnými osobami uvediem ešte dôsledky predsudkov, fóbie a transmisie. Dôsledkami transmisie zvykne byť diskriminácia v škole, zamestnaní, depresia, strach, pocity beznádeje a pokusy o samovraždu, chronické choroby, izolácia, násilie vrátane sexuálnych útokov a vražd.

²³ OZAMIS, N.; PICAZA, M. et al.: *Measuring Discrimination Against Transgender People at the University of the Basque Country and in a Non-University Sample in Spain*. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 2020, 17: 2374.

²⁴ Transfóbia predstavuje úzkostnú poruchu, úzkostný strach z transrodových osôb. Transmisia je pojem významovo bližší vyjadreniu predsudku, nenávisť, znechutenia, ktoré pociťujú transmisijné osoby (pojem „misia“ tu odkazuje na grécke misos, čo môžeme prekladať ako *nenávisť*).

Podľa prieskumu Trans PULSE so sídlom v Ontáriu majú transrodové osoby v Ontáriu nasledujúcu skúsenosť s transmisiou: 98 % z nich uviedlo aspoň jednu skúsenosť s transmisiou, takmer 75 % transrodových osôb zažilo výsmech za svoju rodovú identitu, viac ako 25 % zažilo fyzické násilie a takmer 25 % uviedlo, že ich obťažovala polícia.

Zoznam použitej literatúry:

1. ALLPORT, G.W.: The Nature of Prejudice. Addison-Wesley Publishing Company, 1954, 537s., ISBN 9780201001754.
2. BAUER, G. HAMMOND, R, TRAVERS, R. et al.: I don't think this is theoretical; this is our lives: how erasure impacts health care for transgender people. J Assoc Nurses AIDS Care. 2009, 20(5) s. 348-61.
3. BATKA, Ľ., RAKOVÁ, K., HORVAT, M., KIŠOŇOVÁ, R., ČIPKOVÁ, T. a kol.: Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Interdisciplinárne pohľady. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2022, 310 s. ISBN 978-80-7160-661-1.
4. COSTA, CH.: The Berdache: A Dramey in One Act, Independently Published, 2020, 44s., ISBN 979-8654434395.
5. DORNER, K, PLOG,U.: Bláznit je lidské. Praha: Grada, 1998, 356s., ISBN 8071696285.
6. KOUKOLÍK, František-Drtilová, Jana: Vzpoura deprivantu. Praha: Galén, 2006. s. 326. ISBN 8072624105.
7. NAKONEČNÝ, M.: Sociální psychologie. Praha: Academia, 2009, 498s., ISBN 9788020016799.
8. OZAMIS, N.; PICAZA, M. et al.: Measuring Discrimination Against Transgender People at the University of the Basque Country and in a Non-University Sample in Spain. Int. J. Environ. Res. Public Health, 2020, 17: 2374
9. RAUCHFLEISCH, U. Transsexualizmus – rodová dysfória – pohlavná inkongruencia – transidentita. Bratislava: Vydavateľstvo F, 2022, s. 70 s. ISBN 978-80-9998-211-7.
10. ROSCOE, W.: Changing Ones. Palgrave Macmillan New York, 2000, 320s., ISBN 978-0-312-22479-0
11. ROY, A.: Cosmopolitan Sexuality: Gender, Embodiments, Biopolitics in India, Cambridge University Press, 2023, 269s., ISBN 978-1108490443.
12. van Leeuwen, F., Inbar, Y., Petersen, M. B. et al.: Disgust sensitivity relates to attitudes toward gay men and lesbian women across 31 nations. Group Processes & Intergroup Relations, 0(0).
13. YOUNG, A.: Women who become Man: Albanian Sworn Virgins. Berg Publishers, 2000, 168s., ISBN 9781859733400.

14. WILLIAMS, L.L.W.: Spirit and The Flesh: Sexual Diversity in American Indian Culture. Beacon Press, 1992, 368s., ISBN 978-0807046159.

Kontaktné informácie

Mgr. Renáta Kišoňová, PhD.

renata.kisonova @flaw.uniba.sk

Katedra teórie práva a filozofie práva

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

TRANSRODOVOSŤ, INTERSEXUALITA, AUTONÓMIA, MOC A NÁSILIE¹

TRANSGENDERISM, INTERSEXUALITY, AUTONOMY, POWER AND VIOLENCE

Ľubomír Batka²

Abstrakt: Článok vychádza z hodnoty autonómie v živote transrodových ľudí a intersex osôb. Opakom autonómie je násilne presadzovaná heteronómia. V prvej kapitole je autonómia zaradená do spleti sociálnych vzťahov a moci, a je poukázané na konkrétne formy zneužitia moci v podobe osobného, štrukturálneho a kultúrneho násilia. Druhá kapitola hovorí o vývoji práva v SRN vo vzťahu k intersex osobám ako nástroji na prekonávanie štrukturálneho násilia. V tretej kapitole je pozornosť venovaná autonómii transrodových a intersex adolescentov. Sú tu pomenované možnosti aplikácie princípu sebaurčenia pre túto skupinu osôb. Možnosť (právneho) sebaurčenia pri tranzícii považujeme za spravodlivý a etický prístup.

Kľúčové slová: transrodoví ľudia, intersex ľudia, autonómia, moc, násilie

Abstract: The article is based on the value of autonomy in the lives of transgender people and intersex people. The opposite of autonomy is violently enforced heteronomy. In the first chapter, autonomy is included in the tangle of social relations and power, and specific forms of abuse of power in the form of personal, structural and cultural violence are pointed out. The second chapter talks about the development of law in Germany in relation to intersex persons as a tool for overcoming structural violence. In the third chapter, attention is paid to the autonomy of transgender and intersex adolescents and the possibilities of applying the principle of self-determination for this group of persons are named. We consider the possibility of (legal) self-determination during the transition to be a fair and ethical approach.

Key words: transgender people, intersex people, autonomy, power, violence

¹ Tento príspevok vznikol s rámci projektu VEGA č. 1-0350-21 „Trans-Identita pri maloletých Etické a právne aspekty spojené s informovaným súhlasom.“

² Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Katedra teórie práva a filozofie práva.

Úvod

Neexistencia zdravotného systému a právnej úpravy postupov pre tranzíciu (právny prepis rodu, nepresne nazývaný „zmena pohlavia“) v Slovenskej republike zákonnou formou predpísanou pre základné ľudské práva upravené ústavou alebo medzinárodnou zmluvou predstavuje porušenie základného ľudského práva na súkromie podľa čl. 8 *Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd*.

Z pohľadu etiky ide o negarantovanie spravodlivého prístupu k *lege artis* zdravotnej starostlivosti ako aj o nerešpektovanie princípu autonómie. Autonómia umožňuje jednotlivcovi i skupine viesť život podľa princípov, ktoré si ako slobodné, rovné a rozumné bytosti zvolili. V prípade transrodových ľudí je rodový nesúlad prežívaný ako trvalý, nezavinený a nezmeniteľný pocit byť inherentne ženou (MtF) alebo mužom (FtM), bez ohľadu na fyzické pohlavie. Intersex ľudia sú ľudia s variáciami pohlavných znakov. Variácie orgánov a sexuálnych charakteristík sa môžu vyskytovať anatomicky a/alebo geneticky. Aj v tomto prípade ide o nezavinený stav, ktorý vplýva na pohlavnú (a rodovú) identitu. Opak autonómie vidíme v heteronómii násilne presadzovanej proti vôli osoby.

Autonómia a moc v spleti sociálnych vzťahov

K autonómii patrí nielen rozhodovanie *hic et nunc*, ale presvedčenie, že sa osoba môže rozhodnúť, ak by to chcela aj v budúcnosti. Povedané s Isaiah Berlinom, takáto potencialita v autonómii je vnímaná ako priestor pozitívnej slobody (sloboda pre niečo), v ktorom život môže nadobudnúť smerovanie a podobu zodpovedajúce osobným potrebám a predstavám. Naopak, zdrojom nespokojnosti, ba až psychického strádania je, ak človek má pocit, že sa nemôže slobodne rozhodovať a jeho sloboda neexistuje ani len ako negatívna sloboda (sloboda od niečoho). Český psychiater Radek Ptáček výstižne vyzdvihuje hodnotu autonómie pre vnútorné blaho človeka: „Autonomie je naší elementární duševnou potřebou. Přestože ji klasické psychologické teorie potřeb obvykle nezmiňují, míra jeho naplňování je základem našeho duševního zdraví. V kontextu moderních poznatků pak můžeme mluvit nejen o potřebě, ale dokonce i přirozené touze po autonomii, jež je přítomna v každém věku a situaci.“³

V sociálnych interakciách nedochádza len k nutnosti vymedzovať hranice autonómie vo vzťahu k slobode iných. V spleti sociálnych vzťahov je autonómia spojená s túžbou po statuse a uznaní. Vyjadrené s I. Berlinom: „Nebojujem za rovnosť práv daných zákonom alebo za slobodu robiť, čo si želim [...], ale za situáciu, keď môžem cítiť, že

³ PTÁČEK, R.: Psychologické aspekty informovaného souhlasu: informovaný souhlas – informovaný pacient. In: PTÁČEK, R., BARTŮNĚK, P., MACH, J. *Informovaný souhlas. Etické, právní, psychologické a klinické aspekty*. Praha: Galén, 2017, s. 61.

existujem, pretože ma považujú za zodpovedného človeka, vôľu ktorého berú do úvahy, pretože som na so splnomocnený, dokonca aj keď ma napádajú a stíhajú za to, čím som, alebo za to, že som si vybral to, čo robím.“⁴ To, čo platí všeobecne pri väčšine ľudí, platí pri transrodových ľuďoch a intersex ľuďoch dvojnásobne. Dôvodov je viacero: malý počet týchto ľudí vo vzťahu k cis ľuďom, negatívny obraz trans ľudí v médiách a vo filmoch, hlboké spochybnenie zaužívaných obrazov o binarite mužov a žien, potenciál ohrozenia pocitu maskulinity pri mužoch (zvlášť pri MfF), ľahšia identifikovateľnosť pri tranzícii a s tým spôsobené riziko diskriminácie a napadnutia.⁵ Uplatniť svoju autonómiu a žiť autenticky podľa svojej identity si pri transrodových ľuďoch vyžaduje vyššiu mieru odvahy a vyžaduje prekonávanie ďaleko vyšších prekážok. Dá sa namietat, že autonómia človeka sa v sociálnych interakciách celkom prirodzene stretáva s určitými obmedzeniami (právnymi, etickými, politickými). Navyše platí, že človek sa stretáva aj s obmedzovaním autonómie autoritou, ktorá presadzuje hranice slobody uplatnením svojej moci.

Moc je v spoločnosti rozdelená nerovnomerne, čo spôsobuje diskusiu o možnostiach a hraniciach rovnosti v spoločnosti. V krátkosti pripomenieme tézu Maxa Webera o interpersonálnom aspekte moci. Podľa Webera sa moc prejavuje ako schopnosť presadiť svoju vôľu vo svojom sociálnom okolí a to aj napriek odporu.⁶ V novšej štúdii k téme moci od kórejského kultúrneho teoretika Byung-Chul Hana z roku 2005, nájdeme opis moci ako aktívnej a formujúcej sily, ktorá sa presadzuje proti iným v spoločnosti ale aj v prírode.⁷ Nejde pri tom o hrubú silu, ale aj o schopnosť túto moc kontrolovať a dávkovať. Keď je moc ovládaná, dá sa uplatniť ešte efektívnejšie. Na to, že moc nie je hrubá sila poukazujú aj iní myslitelia.

Špecifickou formou regulovanej moci je právo: „Medzi právom a mocou existuje pevný vzájomný vzťah“⁸ a to smerom od moci k právu, ako aj od práva k moci. V oblasti práva sa moc v spojení s právom „dostáva do pozície autority, ktorá je reprezentovaná mocenským orgánom vytvoreným na základe práva.“⁹ V priestore

⁴ BERLIN, I.: Dva pojmy slobody. In: GÁL, E., NOVOSÁD, F. *O slobode a spravodlivosti. Liberalizmus dnes*. Bratislava: Archa, 1993, s. 54.

⁵ MICHELSON, M., HARRISON, B.: *Transforming Prejudice. Indentity, Fear, and Transgender Rights*. Oxford: OUP, 2020, s. 150 – 154.

⁶ WEBER, M.: *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie*. Frankfurt am Main: Zweitausendeins, 2005, s. 38. Podobne aj BÁRÁNY, E.: *Moc a právo*. Bratislava: Veda, 1997, s. 11: Moc je ľudská schopnosť meniť správanie ľudí, „[...] presnejšie ako schopnosť sociálnych subjektov meniť správanie iných sociálnych subjektov.“

⁷ HAN, B.-Ch.: *Was ist Macht?* Stuttgart: Reclam, 2005, s. 7.

⁸ FÁBRY, B., KASINEC, R., TURČAN, M.: *Teória práva*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019, s. 284.

⁹ *Ibid.*, s. 282.

štátu platí princíp legitimacy a legality štátnej moci,¹⁰ ktorý reguluje aj jej preventívny (zastrašujúci) aspekt.

To znamená, že aj autonómia transrodových osôb pri sebaurčení svojej rodovej identity - a pri sebaurčení intersex osôb o podobe svojho telesného pohlavia - sa rozvíja v spleti rôznych druhov uplatňovanej moci zo strany iných. Právo a (medicínska) etika majú za úlohu vyvažovať nielen slobody zúčastnených strán, ale aj hodnoty, ktoré existujú popri slobode, ako napríklad rovnosť a spravodlivosť. Z pohľadu osôb, ktorých sa mocenské štruktúry dotýkajú najviac, tu však nejde len o teoretickú diskusiu, a dokonca ani len o zápas o autonómiu a uznanie. Súčasné rozloženie a fungovanie moci v spoločnosti, v zdravotníckom systéme a vo sfére práva zasahuje do telesnej integrity a intímnej sféry transrodového človeka alebo intersex osoby. Tieto osoby sú dlhodobo podrobené heteronómii rodičov, okolia, odborníkov, politikov, cirkevných predstaviteľov. Nemožno sa diviť, ak ich vystupovanie má formu netrpezlivého vzdoru. V moci spočíva totiž nebezpečenstvo, že sa osamostatní a začne sa presadzovať proti všetkým záujmom a každému odporu.

Moc sa premieňa na násilie, ak je presadzovaná proti vôli dotknutej osoby a obmedzuje jej slobodu, pričom treba mať na pamäti, že v prípade štátu má vždy ísť o legálne násilie.¹¹ Podľa H. Arendtovej spočíva rozdiel medzi násilím a mocou v tom, že násilie používa nástroje na dosahovanie svojich politických cieľov, pričom moc je „organizovaním sa rovných v rámci zákona.“¹² To, čo inštitúciám a zákonom krajiny prepožičiava moc, je podpora ľudu, a táto je iba pokračovaním onoho pôvodného konsenzu, ktorý povolal do života inštitúcie a zákony.¹³ Podľa Arendtovej si moc vyžaduje legitimitu, ale násilie nikdy nemôže byť legitímne. Násilie môže „zničiť“ moc, ale nemôže „vytvoriť“ moc.¹⁴

Nórsky sociológ a politológ, zakladateľ výskumu mieru a konfliktov Johan Galtung, v článku *Gewalt, Frieden und Friedensforschung*¹⁵ rozlišuje tri formy násilia: 1. osobné, 2. štrukturálne a 3. kultúrne.

V osobnej rovine sa násilie prejavuje ako priamy násilný skutok, nútenie, zranenie, trestanie, odmeňovanie určitého správania, hrozby, sľuby. Ako príklad možno spomenúť *Tematickú správu o zákonnom uznávaní rodu v Európe (Thematic Report on Legal Gender Recognitions in Europe)* vydanú Riadiacim výborom pre

¹⁰ Pozri bližšie PRUSÁK, J.: *Teória práva*. Bratislava: Kalligram, 2023, s. 155 – 157. Por. aj s. 362 – 365, kde autor hovorí o ústavnej a zákonnej limitácii štátnej moci.

¹¹ FÁBRY, B., KASINEC, R., TURČAN, M.: *Teória práva*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019, s. 285.

¹² ARENDT, H.: *Macht und Gewalt*. München: Piper, 2006, s. 41.

¹³ Ibid., s. 42.

¹⁴ Ibid., s. 52 – 53, 57.

¹⁵ GALTUNG, J.: *Gewalt, Frieden und Friedensforschung*. In: GALTUNG, J. *Strukturelle Gewalt. Beiträge zur Friedens und Konfliktforschung*. Reinbek bei Hamburg, 1975, s. 7 – 36.

antidiskrimináciu, rozmanitosť a inklúziu (CDADI) z roku 2022. Správa upozorňuje, že: „Antitransgenderový diskurz stúpa nielen v určitých krajinách. Kedže sa po Európe (a mimo nej) šíria koordinované anti-transgender naratíva, je to celoeurópsky problém [...] Zhromaždenie Rady Európy poznamenalo, že táto rastúca nenávisť „nebude len prejavom individuálnych predsudkov, ale je výsledkom trvalých a často dobre organizovaných útokov na ľudské práva LGBTI ľudí na celom európskom kontinente“, čo vedie k pretrvávaniu rodových nerovností a rodovo podmieneného násillia v snahe vymazať to, čo sa považuje za ohrozenie tradičných hodnôt.“¹⁶ Z nášho pohľadu je za osobné násillie považovať aj konverzné praktiky („konverzné terapie“). Absentuje v nich rešpekt k autonómii a ide o násillné presadzovanie heteronormativity na psychickej úrovni.

O štruktúrálnom násillí hovoríme tam, kde moc existuje ako sociálny vŕdobytok, nie ako prirodzený jav. V tomto prípade je moc sociálnou skutočnosťou, ktorá vyplýva zo spoločenskej dohody a súhlasu iných ľudí, prenesenia moci na úradníka, zmocnenia, poverenia, autorizácie, prepožičania autority. Táto autorita musí byť uznaná zvonku, aby mohla využívať svoju moc, vyjadrené inak, ide o oblasť jej legitimacy. Moc sa zmení na štruktúrálne násillie ak je zneužívaná v úradoch a orgánoch moci, štruktúrach, ktoré majú svoju vlastnú dynamiku a presadzujú heteronómnu vôľu vodcu, systému a zabúdadajú na to, že štát a jeho orgány odvodzujú svoje právomoci od občanov ako zdroja moci.

Ako príklad možno uviesť nejednotný a vo viacerých prípadoch individualizovaný a netransparentný postup matrík na SR pri prepise rodu transrodových osôb a neochotu štátu prijať právny predpis regulujúci proces pred vydaním lekárskeho posudku, resp. verejnej listiny, ktoré sa považujú za predpoklad zmeny zápisov v matrike podľa zákona č. 154/1994 Z.z. o matrikách. Ak sa rodová identita nezhoduje s pohlavím uvedeným v úradných dokladoch, tak to znamená, že transrodové osoby sú potenciálne nútené „odhaliť svoju transrodovú identitu proti vlastnej vôli, čo ich robí zraniteľnými voči porušeniu ich práva na súkromie či zákazu diskriminácie.“¹⁷

¹⁶ COUNCIL OF EUROPE: *Thematic Report on Legal Gender Recognitions in Europe*, 2022, s. 11 – 12. Dostupné na: <https://rm.coe.int/thematic-report-on-legal-gender-recognition-in-europe-2022/1680a729b3>, (cit. 30-11-2023).

¹⁷ MATIAŠKO, M., ŽATKOVÁ, S.: Práva transrodových ľudí na Slovensku: litigácia ako nástroj ich posilnenia. In: BATKA, Ľ., RAKOVÁ, K., HORVAT, M., KIŠOŇOVÁ, R., ČIPKOVÁ, T.: *Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Interdisciplinárne pohľady*. Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2022, s. 127. Vid' aj MAJEROVÁ, S.: *Globalizácia ako účinný nástroj zamedzenia obmedzovania právneho uznania rodu na Slovensku*. In: BERNÍKOVÁ, E., PISARČIKOVÁ, D., REPIŠČÁKOVÁ, D.: *Právo bez hraníc*. Košice, UPJŠ, 2023, s. 165 – 166: „Zmena pohlavia a právne uznávanie rodu s Slovenskej republiky sa vyznačuje veľkou reštriktívnosťou úpravy, v rámci ktorej zákonodarcu upravuje len samotný proces tranzície.“ Vid' aj ERDÖSOVÁ, A., GARAYOVÁ, L., KOVÁČ, P.: Práva transsexuálov a medzinárodnom kontexte, výzvy pre slovenskú právnu úpravu. In: *Justičná revue*, 74, 2022, č. 6-7, s. 736 – 738.

Štrukturálne násilie existuje aj v prostredí hospodárstva, kde sa moc prejavuje ako ovládanie zdrojov, kapitálu, práce, pôdy, nerastov, produktov. Schopnosť ovládať ich, a nakladať s nimi sa prejavuje ako moc. Zneužitie moci sa prejavuje ako hospodársky monopol. S touto oblasťou je spojený aj význam poznania, v zmysle „poznanie je moc“. Prístup k informáciám, dátam, znalosť o trendoch, prognózach, expertíza, manažment poznania ponúka možnosti viesť a určovať smer vývoja. Štrukturálne násilie môže mať aj podobu zamedzovania prístupu k informáciám, či dátam.

Moc v oblasti kultúry sa podľa Galtunga prejavuje ako moc slova, apelu na česť, moc charizmy. Človek môže takúto moc vyžarovať, avšak len ťažko môže s ňou disponovať (ide o formu duchovnej, kultúrnej autority, Weberovskej charizmy). Kultúrne násilie v oblasti pôsobenia kultúry, ale aj náboženstva, môže mať podobu hlásanej zvesti a používaného jazyka, ktorými sa prenášajú obsahy a pôsobia na ľudí spôsobom, ktorý vedie k potláčaniu kultúry (náboženstva) druhých. Kultúry môžu využívať svoju moc na legitímáciu násilia cez svoje kozmológie a teórie spásy. V takomto prípade je požiadavka kultúrnej integrácia každého človeka problematická. Prekonanie kultúrneho násilia je obzvlášť zdĺhavé, pretože kozmologické korene kultúry siahajú veľmi hlboko.¹⁸

Tieto pôsobenia sa môžu znásobovať v ich vzájomnom prepojení. Môžu sa objaviť „mocnári“ v rôznych mocenských konšteláciách, napr. keď predstavitelia štátu preberajú náboženskú rétoriku.¹⁹ Problémom je, ak sa mocenské záujmy cirkví

¹⁸ Pohľad na formovanie antifeministického a antitransrodového diskurzu v katolíckej cirkvi a v evanjelických kruhoch v podobe „morálnej paniky“ a „rodovej ideológie“ podáva CAREAGA-PÉREZ, G.: Moral panic and gender ideology in Latin America. In: *Religion and Gender*, Vol. 6, no. 2 (2016), s. 251 – 255. Dostupné na: DOI: 10.18352/rg.10174, (cit. 30-11-2023). Na základe analýzy vyhlásení a stanovísk kresťanských cirkví na Slovensku M. Kušnieriková dospela z záveru: „Diskutované kresťanské cirkvi odmietajú rozlíšenie rodu a pohlavia na rovine osobnej identity. Ak akceptujú odlíšenie pohlavia od rodu, deje sa tak len na úrovni spoločenskej interpretácie pohlavia v rôznych kultúrach. No aj v oblasti vzťahov, intímnych vzťahov a rolí považujú dualitu muži – ženy za principiálnu a determinovanú od stvorenia vrátane rolí pre predstaviteľov týchto pohlaví. [...] To, čo opakovane spochybňujú, je váha subjektivity – osobnej výpovede o prežívaní jednotlivcov, ktorí môžu byť transrodoví a pod., a pritom ich identita nie je výsledkom svojvôle. Naproti tomu dokumenty nestavajú lekársku vedu, ale metafyzickú, podľa nich objektívnu pravdu o človeku.“ KUŠNIERIKOVÁ, M.: Teologické korene postojov kresťanských cirkví k transrodovým ľuďom. In: BATKA, L., RAKOVÁ, K., HORVAT, M., KIŠOŇOVÁ, R., ČIPKOVÁ, T. *Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Interdisciplinárne pohľady*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2022, s. 306.

¹⁹ TÍŽIK, M.: *Náboženstvo vo verejnom živote na Slovensku*, Bratislava: SAV, 2011, s. 220: „Slovenská politika, najmä po roku 2000, nie je pokresťanštená (sic) a naklonená náboženstvu len silným zastúpením kresťanských politických strán vo vláde a v parlamente, ale aj jazykom, ktorý sa stáva jazykom oficiálnej politiky, a teda aj verejného prejavu. Náboženský jazyk a náboženský spôsob interpretácie sveta sa dostal aj do oficiálnych prejavov najvyšších ústavných činiteľov.“

eufemizujú, a súčasne sa menšinové skupiny „dehonestujú“.²⁰ Anti-transgender hnutia²¹, ktoré považujú heterosexuálnu a rodovú identitu založenú na biologickom pohlaví za normu, môžu vo svojej argumentácii o prirodzenom poriadku prokreácie a heteronormativity obhajovať patriarchálne štruktúry, ktoré cementujú určitú predstavu o postavení žien a mužov v spoločnosti.²² Ešte väčším problémom je, ak za trans-negativitou stoja atavistické stereotypy myslenia a skupinový narcizmus, pri ktorom si skupina myslí, že vlastná skupina je lepšia, takže voči cudzej skupine sa považuje za dovolené prejavovať krutosť bez empatie. Takéto prístupy ospravedlňujú osoby vlastnej skupiny, pričom vo vzťahu k inej skupine sa prejavuje dehumanizácia. Cudzie osoby sa prestávajú brať ako celok, a priradujú sa im len negatívne črty (napr. nemorálnosť, nenormálnosť, asociálnosť, perverznosť), či charakteristiky zvierat. Opakom moci je nemať moc, vplyv, autoritu v uvedených sférach, byť závislý, nútene zostávať v nevedomosti a byť vytláčaný na okraj spoločenského diania. Ak sú minority systémovo, či cielene marginalizované, sú zbavované možnosti presadzovať svoje záujmy a cementuje sa ich bezmocnosť. Komplexným stavom, v ktorom človek nemá silu a moc prejsť do sféry vlastnej autonómie, a je podrobený heteronómii násilníka je bezmocnosť (*Ohnmacht*).

Keď právny poriadok odmieta dať hlas niektorým ľuďom je potrebné vynaložiť vyššiu námahu na dosiahnutie nápravy, pretože „Nerovné rozloženie práv odráža vždy aj nerovné rozdelenie moci. Ten, kto má menej práv, má súčasne menej moci, do určitej miery je bezmocný. Na druhej strane, kto má moc v rukách, má menej podnetov prevziať iniciatívu, aby pomohol iným priznanie a /alebo zachovanie práv.“²³ Garanciou ochrany pred zneužívaním moci a násilím je deľba moci, inštitucionálna kontrola, osobná zodpovednosť a právo s garanciou ľudských práv. Ich poslaním je zmocniť tých, ktorí nemajú politickú moc: prepožičiavajú im jazyk a hlas, ktorý môže

²⁰ *Pars pro toto* možno uviesť vyjadrenie predsedu politickej strany KDH dňa 3. septembra 2023. M. Majerský označil LGBTI+ ľudí za „pliagu, ktorá ničí krajinu.“ Dostupné na: <https://hnonline.sk/slovensko/96102418-sef-kdh-majersky-oznacil-lgbti-za-pliagu-a-prirovnal-ju-ku-korupcii-jeho-vyrok-vyvolal-poburenie>, (cit. 03-12-2023).

²¹ Objavujú sa však aj v kruhoch „rodovo kritického feminizmu“ (RKF), či „Trans-Exclusive Radical Feminist“ (TERF), ktoré tranzíciu odmietajú ako formu „lesti“, pomocou ktorej sa „muži“ môžu preniknúť do priestorov určených len pre ženy, čím ničia tieto bezpečné priestory hrozbou sexuálneho obťažovania, znásilnenia, vojérizmu. Pozri bližšie SABJÁN, N.: Trans problematika v súčasnom feministickom diskurze. In: BATKA, Ľ., RAKOVÁ, K., HORVAT, M., KIŠOŇOVÁ, R., ČIPKOVÁ, T. *Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Interdisciplinárne pohľady*. Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2022, s. 266 – 275.

²² KUHAR, R., PATERNOTTE, D.: *Anti-gender campaigns in Europe: Mobilizing against equality*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 302 s.

²³ PLETT, K.: Recht – m/Macht – Geschlecht. In: HULVERSCHEIDT, M. *Geschlechterrecht. Aufsätze zu Recht und Geschlecht – vom Tabu der Intersexualität zur Dritten Option*. Bielefeld: Transcript Verlag, 2021, s. 348.

byť vypočutý a rešpektovaný. Ľudské práva dávajú kontúry dôstojnosti človeka vrátane jej individuálnych a sociálnych implikácií. Ich poslaním je, aby s inými ľuďmi bolo zaobchádzané ako s ľuďmi, a teda aj s transrodovými a intersex ľuďmi bolo zaobchádzané ako s ľuďmi.

Kultúra mlčania, ktorú možno badať v spoločnosti vo vzťahu k minoritám (nie len k transrodovým a intersex ľuďom) nie je „nemoťou“, neschopnosťou prehovoriť. Je to vnútorné prispôsobenie sa utláčateľovi, internalizovanie jeho svetonáhľadu, prebratie jeho jazyka. Je nutné si uvedomiť, že aj samotné transosoby môžu túto trans-negativitu zvnútorniť, čo vedie k zhoršeniu prežívanej dysfórie. Obdobná situácia môže vzniknúť pri intersex osobách: „V prípade pozdějších zákrokov je pak informovaný souhlas často ovlivněn tím, že nositel „poruchy“ si sám internalizuje normalizující diskurz, jenž vidí jeho stav jako poruchu, kterou je nutno odstranit, aby dotčonný mohl prožít plnohodnotný život. Takto pozbývá dotčený jedinec autonomie (sebeurčení) a aktivně se ztotožňuje s tím, jak na něj nahlíží společnost a experti.“²⁴ V kontexte slovenskej spoločnosti je preto dobré upozorňovať na naratívy v politickom a cirkevnom prostredí vo vzťahu k transrodovým ľuďom a intersex ľuďom, ako aj to, do akej miery prispievajú k podporovaniu štrukturálneho násillia v spoločnosti. Prejavom sebauvedomovania si osobnej participácie na mocenských štruktúrach je prehodnotenie používania terminológie vo vzťahu k dotknutým osobám. Oľga Orgoňová a Alena Bohunická si všímajú necitlivé zaobchádzanie s jazykom, ktoré vedie k diskriminácii minoritných skupín ako napríklad transrodových ľudí. Poukazujú na to, že „jazykovo citlivý prejav, ktorý sa často preceňuje ako prvotná požiadavka na ceste k sociálnej inklúzii znevýhodnenej menšiny s elimináciou slov ako transka či transexuál (nahradeným vhodnejším transrodový človek, trans človek), je len podporou, ktorá môže formálne jazykovo sprevádzať tieto skutky. Samotná jazyková citlivosť neodstráni transfóbiu v postojoch majority [...], a teda nie je kľúčovým problémom translíberalizácie v spoločnosti.“²⁵ Nielen terminológia, ale aj myslenie majority by pri diskusií

²⁴ DUŠKOVÁ Š., FAJETA, M., SLOBODA, Z.: *Trampoty s pohlavím. Sociální a právní aspekty života intersex lidí*. Praha: Wolters Kluwer, 2022. s. 14. Nemožno však zabudnúť aj na situáciu rodičov tranrodových detí, či intersex detí. Očakávania rodičov sú tiež formované kultúrnym prostredím, náboženským presvedčením, osobným charakterom, strachom pred utrpením a bolesťou ich detí. Od lekárov očakávajú, že deťom pomôžu. Emocionálne rozpoloženie a priania rodičov môžu byť v takejto situácii rôzne (hnev, hanba pocit viny, úzkosť). Vysporiadavanie sa s tým, že ich dieťa „nie je normálne“ je psychickou a sociálnou záťažou aj pre rodičov a fungujúci systém zdravotnej starostlivosti dokáže zabezpečiť psychosociálnu pomoc dotknutým rodinám. Ak rodičia reagujú negatívne na dieťa a dávajú mu pocítiť, že nie je prijaté také aké je, tak sa o mladistvých objavuje riziko pocitov nepochopenia, hrozí rozvinutie depresie, stúpa riziko suicidality.

²⁵ ORGOŇOVÁ, O., BOHUNICKÁ, A.: (In)tolerancia a jej jazykové signály ako problém humánnej bioetiky. In: *ITlib*, 19 (špeciál), jún 2015, s. 48. To platí aj napriek skutočnosti, že v SR stále platné MKCH 10 hovorí o diagnóze „Transsexualizmus F64.“

o transrodových ľuďoch - ako prejav rešpektu k ich autonómii - mali na prvé miesto klásť človeka a nie ich identitu. Transrodoví ľudia sú „predovšetkým ľudia, a nielen „nositelia transsexuality“.“²⁶

Vývoj práva ako nástroj prekonávaná štrukturálneho násillia pri intersex osobách

Dňa 25. marca 2021 Spolková vláda SRN schválila zákon, ktorého cieľom je ochrana detí s variáciami pohlavných znakov pred lekáorskými zásahmi porušujúcimi ľudské práva. *Zákon k ochrane detí s variáciou pohlavného vývoja (Gesetz zum Schutz von Kindern mit Varianten der Geschlechtsentwicklung)* nadobudol účinnosť 22. mája 2021.²⁷ Obmedzuje právo rodičov na udelenie súhlasu k normalizačným chirurgickým zákrokom na intersex deťoch (presnejšie úpravu v *Občianskom zákonníku, Bürgerliches Gesetzbuch*, § 1631 d). Zákon s novým § 1631e *Občianskeho zákonníka (BGB)* v ods. 1 zakazuje výkon chirurgických zákrokov, ktoré nemajú terapeutické ciele ale len pripodobnenie výzoru na mužské alebo ženské pohlavie, a v ods. 2 sa vymedzuje právo udeliť súhlas rodičov s operatívnymi zákrokmi len v neodkladných prípadoch, ktoré nemôžu byť odložené do „rozhodnutia dieťaťa na princípe sebaurčenia“ (*selbstbestimmte Entscheidung des Kindes*). Podľa ods. 3 však aj v týchto prípadoch možno konať so súhlasom súdu, ktorý posudzuje, či uvedený zásah slúži „najlepšiemu záujmu dieťaťa“ (*Wohl des Kindes*). Cieľom úpravy je aj rešpektovanie princípu sebaurčenia (v ideálnom prípade má dieťa udeliť informovaný súhlas samo). Touto úpravou sa opúšťa predstava, že existujú normyurčujúce, ako má vyzerat' pohlavie každého človeka (mužské - ženské), a intersex osoba je druhom kvázi „postihnutej“ osoby, ktorú je potrebné pod tlakom ideálu „normalizovat“ v čo najskoršom štádiu života. Implicitne sa rešpektuje variabilia pohlavných znakov ako „normálny“ stav, a vytvára sa priestor na to, aby intersex osoba mohla potenciálne sama určiť svoju rodovú identitu, ako aj to, ku ktorému pohlaviu (M, Ž, divers) sa sama priraduje. Cesta k takejto ochrane intersex ľudí však nebola ľahká a trvala niekoľko desaťročí.

Podľa nemeckej profesorky Konstanze Plett, ktorá sa od 1990 rokov intenzívne venovala téme „pohlavia a práva“ a neúnavne bojovala za práva intersex ľudí, možno za medzník vo vývoji práva na území Nemecka považovat' *Všeobecné krajinské právo pre Pruské štáty (Allgemeines Landsrecht für die Preußischen Staaten, PrALR)* z roku 1794. Týmto zákonom sa zaviedla liberálna právna úprava pre „hermafroditov“

²⁶ JORÍKOVÁ, A., MÁTHÉ, R.: Životná spokojnosť transsexuálnych ľudí na Slovensku. In: *Sexuológia*, 1/2008, roč. 8, s. 15.

²⁷ BUNDESGESETZBLATT: *Gesetz zum Schutz von Kindern mit Varianten der Geschlechtsentwicklung*. I roč. 2021, časť I č. 24. Dostupné na: https://www.bmj.de/SharedDocs/Downloads/DE/Gesetzgebung/BGBI/Bgbl_Varianten_der_Geschlechtsentwicklung.pdf?__blob=publicationFile&v=3, (cit. 30-11-2023).

(*Zwitter*)²⁸: pohlavie dieťaťa určovali rodičia, resp. od 18. roku osoba sama.²⁹ K zmene predmetnej úpravy došlo v roku 1876, keď vstúpil do platnosti zákon o osobnom stave (*Personenstandsgesetz, PStG*), na základe ktorého vznikli matriky (*Standesamt*). Na základe tejto úpravy sa pri novorodencoch začalo uvádzať aj pohlavie ako „mužské“ a „ženské“. Občiansky zákonník (*BGB*), ktorý vstúpil do platnosti 1. januára 1900 zmienky o pohlaví uvádzal v paragrafoch týkajúcich sa rodinného práva. (o.i. dôvodom bolo nerovné postavenie mužov a žien a rozdielne práva a povinnosti pre ľudí mužského a ženského pohlavia.) V týchto zákonov vypadla úprava o intersex ľuďoch, zákonodarca vychádzal z premisy, že intersex osoby treba priradovať podľa toho pohlavia, ktoré je na pohľad výraznejšie a „prevažuje“ (*überwiegendes Geschlecht*).³⁰

Výrazný posun nastal až v roku 1980 a to na základe právnej úpravy týkajúcej sa transrodových osôb v podobe zákona o transsexuáloch (*Transsexuellengesetz, TsG*, celým názvom *Gesetz über die Änderung der Vornamen und die Feststellung der Geschlechtszugehörigkeit in besonderen Fällen*), ktorým sa prijala premisa, že rod môže byť iný ako pohlavie človeka. S ohľadom na transrodových ľudí, ochotných podstúpiť zásahy do telesnej integrity, aby mohli zmeniť zápis „pohlavia“ a prispôsobili svoj výzor prežívanej identite, zákonodarca akceptoval premisu, že registráciu pohlavia priradeného pri narodení je možné zmeniť.³¹

Tento posun posilnil diskusiu o tom, ako postupovať pri zápise pohlavia v matrike pri osobách s variáciami pohlavných znakov. So znižujúcim sa tlakom na tranzície transrodových ľudí až po telesné pripodobnenie sa druhému pohlaviu,³² a s rastúcim

²⁸ Neodporúča sa používať pojem hermafroditizmus. Franz Ludwig von Neugebauer vydal v roku 1908 knihu s názvom „*Hermaphroditismus beim Menschen*“, v ktorej o.i. konštatoval, že pravý hermafroditizmus (teda schopnosť oplodniť a byť oplodnená súčasne) sa pri človeku nevyskytuje.

²⁹ PLETT, K.: *Trans* und Inter* im Recht: Alte und neue Widersprüche*. In: HULVERSCHEIDT, M. *Geschlechterrecht. Aufsätze zu Recht und Geschlecht – vom Tabu der Intersexualität zur Dritten Option*. Bielefeld: Transcript Verlag, 2021, s. 280 – 285. [Ďakujem za priateľské upozornenie od kolegu prof. M. Lysého, PhD. z Katedry právnych dejín a právnej komparatistiky na PRAF UK v Bratislave, že najstaršia známa poznámka k tejto téme v uhorskom diele sa nachádza v pojednaní Štefana Husztyho, *Jurisprudentia practica I*, s. 49 z polovice 18. storočia. Transrodové osoby označuje ako *Hermaphroditum vel Androgyni*.]

³⁰ *Ibid.*, s. 281.

³¹ PLETT, K.: *Recht – m/Macht – Geschlecht*. In: HULVERSCHEIDT, M. *Geschlechterrecht. Aufsätze zu Recht und Geschlecht – vom Tabu der Intersexualität zur Dritten Option*. Bielefeld: Transcript Verlag, 2021, s. 333 – 344. Tým, že transrodoví ľudia podstupovali požiadavky sterilizácie a života mimo manželstva, sa i naďalej prispôbovali pravidlu „že pohlavie sa určuje podľa výzoru“, „ktorý výzor prevažuje“, ako aj binarite pohlaví (mužské – ženské).

³² Uvedené potvrdzuje skúsenosť psychológa U. Rauchfleisch: „Zatiaľ čo v skorších desaťročiach som zažíval často orientáciu trans*osôb – niekedy dokonca výraznú – na tradičné roly žien a mužov, dnes je v tomto ohľade podstatne väčšia variabilita. Prejavuje sa to napríklad v odievaní, takže trans*ženy sa už obvykle nepokúšajú zdôrazňovať svoju ženskosť odievaním podľa pohlavného stereotypu, ale

rešpektom k autonómii dotknutých osôb, ktoré si sami určia im komfortný stupeň tranzície, sa znížil aj tlak na normalizačné operačné zákroky pri intersex ľuďoch. Otázka postavenia intersex ľudí sa dostala na politickú úroveň až v druhej polovici deväťdesiatych rokov 20. storočia, a rozvinula sa aj vďaka činnosti ľudskoprávných výborov UNO.³³ Nemecká spolková vláda sa obrátila na Etickú komisiu, aby pripravila stanovisko k intersexualite. Stanovisko komisie z roku 2012 položilo otázku, či je vôbec nutné, aby zákonodarca registroval údaje o pohlaví na matrikách.³⁴ Práca komisie napokon vyústila o úpravy zákona o osobnom stave (*Personenstandgesetz, PStG*) v roku 2013.

Od 1. novembra 2013 vstúpila do platnosti úprava zákona o osobnom stave v §22, ods. 3 (*Personenstandgesetz, PStG*) v znení: „ak dieťa nie je možné zaradiť k mužskému alebo ženskému pohlaviu, tak sa do registra narodených pohlavie neuvádza.“³⁵ V prípade, že nie je možné priradiť pohlavie, sa uvedenou právnou úpravou otvorila možnosť, aby sa do matriky pri narodení údaj o pohlaví dieťaťa nezapísal. Cieľom bolo dať rodičom možnosť, aby o pohlaví dieťaťa nerozhodovali pod časovým tlakom, ako aj vyslať signál, že dieťa môže rozvíjať svoju autonómiu v oblasti identity „medzi pohlaviami“.³⁶ Týmto sa právny vývoj v SRN neskončil.

Na základe ústavnej sťažnosti týkajúcej sa možnosti uviesť pohlavie mimo binárnej schémy („M“, „Ž“) ako „divers“, nemecký Spolkový ústavný súd v roku 2017 vydal

obliekajú sa ako väčšina cisziien.“ RAUCHFLEISCH, U.: *Transsexualismus – rodová dysfória – pohlavná inkongruencia – transidentita. Nel'ahká cesta odpatologizovania*. Bratislava: Vydavateľstvo F, 2022, s. 50.

³³ PLETT, K.: Jenseits von männlich und weiblich: Der Kampf um Geschlecht im Recht. In: HULVERSCHEIDT, M. *Geschlechterrecht. Aufsätze zu Recht und Geschlecht – vom Tabu der Intersexualität zur Dritten Option*. Bielefeld: Transcript Verlag, 2021, s. 332. Prehľad podáva aj DUŠKOVÁ Š., FAJETA, M., SLOBODA, Z.: *Trampoty s pohlavím. Sociální a právní aspekty života intersex lidí*. Praha: Wolters Kluwer, 2022, s. 77 – 78.

³⁴ Nemecká etická komisia navrhovala zápis tretej možnosti „iné“ (anders) s tým, že konštatovala: „Je potrebné preskúmať, či je vôbec ešte potrebný zápis pohlavia do registra osob.“ DEUTSCHER ETHIKRAT: *Intersexualität. Stellungnahme* 2012, s. 178. Dostupné na: https://www.ethikrat.org/fileadmin/Publikationen/Stellungnahmen/deutsch/DER_StnIntersex_Deu_Online.pdf, (cit. 30-11-2023). Podrobné spracovanie procesu v PLETT, K.: M, W, X – schon alles? In: HULVERSCHEIDT, M. *Geschlechterrecht. Aufsätze zu Recht und Geschlecht – vom Tabu der Intersexualität zur Dritten Option*. Bielefeld: Transcript Verlag, 2021, s. 231 – 244.

³⁵ Cit podľa PLETT, K.: M, W, X – schon alles? In: HULVERSCHEIDT, M. *Geschlechterrecht. Aufsätze zu Recht und Geschlecht – vom Tabu der Intersexualität zur Dritten Option*. Bielefeld: Transcript Verlag, 2021, s. 233.

³⁶ HELMS, T.: The 2013 German Law. Analysis and Criticism. In: SHERPE, J., DUTTA, A., HELMS, T. *The Legal Status of Intersex Persons*. Cambridge: Interscientia, 2018, s. 372. Vid' aj ALTHOFF, N.: Gender Diversity in Law: The German Perspective. In: SHERPE, J., DUTTA, A., HELMS, T. *The Legal Status of Intersex Persons*. Cambridge: Interscientia, 2018, s. 395 – 405.

stanovisko,³⁷ ktoré viedlo k prijatiu „*lex intersex*“ v SRN. Spolkový ústavný súd videl diskrimináciu v absencii možnosti pozitívneho zápisu pohlavia mimo binárnej pohlavnej schémy mužský - ženská, čo viedlo k zmene zákona o osobnom stave v §22, ods. 3 a zavedeniu znaku „*divers*“ pri označení intersex ľudí.³⁸ Podľa kritikov toto rozhodnutie z 10. októbra 2017 o možnosti pozitívneho zápisu iného pohlavia, otvára otázku, či je pri sebaurčení ešte možné udržať nejakej právne požiadavky s ohľadom na určenie rodu, alebo všetko sa stane otázkou slobodnej voľby.³⁹ Jednako ide o zásadné a prelomové rozhodnutie Spolkového ústavného súdu, keďže je akceptované, že v oblasti pohlaví *tertium datur*. Právne zneviditeľnenie intersex ľudí, ku ktorému došlo v Nemecku na začiatku 20. storočia bolo prekonané.

Posilňovanie princípu sebaurčenia sa presadzuje aj v návrhu zákona o *Sebaurčení vo vzťahu na zápis pohlavia a ku zmene ďalších predpisov (Gesetz über die Selbstbestimmung in Bezug auf Geschlechtseintrag und zur Änderung weiterer Vorschriften, SBGG, resp. zákon o sebaurčení, Selbstbestimmungsgesetz)*, ktorý prijala vláda SRN 23. augusta 2023 a predložila parlamentu na schválenie. Zákon vypracovali Ministerstvo spravodlivosti a Ministerstvo pre rodinu a jeho cieľom je o.i. nahradiť zákon o transsexuáloch (*TsG*) z roku 1981.⁴⁰

Zákon je zameraný na transrodové osoby, intersex osoby a nebinárne osoby. Podľa návrhu by na zmenu zápisu o rode malo stačiť „vyhlásenie s osobným vyhlásením“ dotknutej osoby (*Erklärung mit Eigenversicherung*) na matrike. Neurčujú sa žiadne medicínske zásahy, ktoré by mali viesť k pripodobneniu pohlavia na želané pohlavie. Osoba vyhlási na matrike, že požadovaná rodová identita najlepšie zodpovedá jej prežívanej identite a je si vedomá následkov tohto vyhlásenia. Osoba je povinná ústne alebo písomne oznámiť zámer zmeny rodu a mena tri mesiace vopred. Zmena mena bez zmeny rodu nie je možná, a meno by malo zodpovedať danému rodu. Je možné prijať identitu „mužskú“, „ženskú“, „divers“. Zmena by mala byť účinná okamžite po vyhlásení. Na základe tých istých podmienok je možné požiadať o opätovnú zmenu, avšak až po uplynutí jedného roka. Pre mladistvých sa navrhuje, aby do 14 roku života mohli vyhlásenie o zmene podať len zákonní zástupcovia. Mladiství od 14 roku života by mohli vyhlásenie vykonať sami na základe

³⁷ Rozhodnutie nemeckého Spolkového ústavného súdu (*Bundesverfassungsgericht*), prvého senátu, zo dňa 10. októbra 2017, spis. zn. BvR 2019/16. Dostupné na: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/2017/10/rs20171010_1b_vr201916en.html (cit. 30-11-2023).

³⁸ *Personenstandsgesetz*. Dostupné na: <https://www.gesetze-im-internet.de/pstg/BJNR012210007.html> (cit. 30-11-2023).

³⁹ HELMS, T.: The 2013 German Law. Analysis and Criticism. In: SHERPE, J., DUTTA, A., HELMS, T. *The Legal Status of Intersex Persons*. Cambridge: Interscientia, 2018, s. 379.

⁴⁰ BMFSFJ: *Gesetz über die Selbstbestimmung in Bezug auf den Geschlechtseintrag (SBGG)*, 23. 8. 2023. [online]. Dostupné na: <https://www.bmfsfj.de/bmfsfj/service/gesetze/gesetz-ueber-die-selbstbestimmung-in-bezug-auf-den-geschlechtseintrag-sbgg--224546>, (cit. 30-11-2023).

predchádzajúceho súhlasu zákonných zástupcov, resp. rodinného súdu (*Familiengericht*) s primárnym ohľadom na blaho dieťaťa. Hlavným kritériom pre rozhodovanie súdov je „najlepší záujem dieťaťa“ (*Kindeswohl*).

Vývoj v SRN naznačuje smer, ktorý sa objavuje už aj v uvahách o právnych úpravách na Slovensku. Podľa Nikolasa Sabjána je: „princíp rodového sebaurčenia s súčasnosti najspravodlivejší model, ktorý by mal byť reflektovaný aj v legislatívnej úprave (vrátane SR)”⁴¹. Možnosť sebaurčenia je právnym uplatnením princípu autonómie: „Rodové sebaurčenie má byť práve prostriedkom na to, aby bolo transrodovým osobám garantované právo „určiť si, kto sú“.”⁴² Najpodrobnejšie túto tému na Slovensku rozpracoval O. Meteňkanyč, ktorý konštatuje: „Princíp sebaurčenia, ako recentný spôsob právneho uznania prepisu rodu na základe (písomného) vyhlásenia trans osoby pred príslušnou autoritou, je v súčasnosti využívaný vo viacerých európskych krajinách ako esenciálne kritérium pri prepise rodu, pričom daný model je často označovaný ako ten najviac rešpektujúci práva trans ľudí.”⁴³

Autonómia transrodových a intersex adolescentov

K téme autonómie adolescentov sme už zaujali stanovisko vo viacerých článkoch.⁴⁴ Z nášho pohľadu je individualizovaný prístup eticky zdôvodniteľný. Sledovanie najlepšieho záujmu dieťaťa neznamená len ohľad na telesnú integritu, ale zahŕňa aj rešpekt k autonómii maloletého, uznanie inakosti, práva na rodové sebaurčenie a na súkromnú sféru.

Súčasne sme toho názoru, že k posúdeniu miery autonómie patrí aj schopnosť racionálneho posúdenia následkov a prevzatie zodpovednosti. Osobná autonómia maloletých a úroveň vyspelosti maloletého sa postupne zvyšuje. Podľa Tamary Čipkovej: „Zákon o zdravotnej starostlivosti síce považuje dieťa za osobu nespôsobilú dať informovaný súhlas, z procesu rozhodovania ho však úplne nevylučuje. Maloleté dieťa podľa §6 ods. 6 písm. b) ZoZS participuje na procese rozhodovania v rozsahu

⁴¹ SABJÁN, N.: Trans problematika v súčasnom feministickom diskurze. In: BATKA, Ľ., RAKOVÁ, K., HORVAT, M., KIŠOŇOVÁ, R., ČIPKOVÁ, T. *Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Interdisciplinárne pohľady*. Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2022, s. 283 – 284.

⁴² *Ibid.*, s. 282.

⁴³ METEŇKANYČ, O. M.: Princíp sebaurčenia ako model prístupu k trans ľuďom pri prepise rodu. In: *Historia et theoria iuris*, č. 1/2022, roč. 14, s. 94.

⁴⁴ BATKA, Ľ.: Fenomén transrodovosti, autonómia a zodpovednosť. In: BATKA, Ľ., RAKOVÁ, K., HORVAT, M., KIŠOŇOVÁ, R., ČIPKOVÁ, T. *Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Interdisciplinárne pohľady*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2022, s. 248 – 265. Vid' aj BATKA, Ľ.: Ľudskoprávne a medicínsko-etické princípy vo vzťahu k transrodovým a intersex ľuďom. In: METEŇKANYČ, O. M., MAJEROVÁ, S., ŤAŽKÁ, V.: *Právna zodpovednosť a autonómia*. BPF 2023. Bratislava: PRAF UK v Bratislave, 2023, s. 188 – 207.

zodpovedajúcom jeho veku a vyspelosti.“⁴⁵ Vo svojej obsiahlej štúdii k sebaurčeniu Marion Siedenbiedel však jasne zdôvodňuje, prečo autonómiu maloletých nemožno vyňať zo vzťahu k rodičom: „so samotného práva na sebaurčenie prirodzene vyplýva imanentné obmedzenie, keďže autonómne využívanie tohto práva predpokladá existenciu schopnosť sebaurčenia. Táto nekorešponduje s nositeľstvom základných práv, ale vyžaduje dosiahnutie určitého stupňa zrelosti a pochopenia.“⁴⁶

Udelenie informovaného súhlasu je spolu s dôkladným poučením, neoddeliteľnou súčasťou poskytovania zdravotnej starostlivosti ak má byť poskytovaná *lege artis*. Právo na poskytovanie informovaného súhlasu patrí k základným právam pacienta.⁴⁷ V slovenskej právnej úprave je informovaný súhlas upravený v § 6 zákona č. 576/2004 o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti (informovaný súhlas upravujú aj iné medzinárodné dokumenty ako *Dohovor o ľudských právach a biomedicíne, Všeobecná deklarácia ľudských práv, Európskej charta*⁴⁸). Zdravotníci by mali informovať pacientov o účele, povahe, prípadne možných rizikách poskytnutia zdravotnej starostlivosti, a to zrozumiteľne, bez nátlaku a s dostatočným časom na slobodné rozhodnutie. V § 6 ods.1 zákon č. 576/2004 zákon o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti sa uvádza: „zdravotnícky pracovník je povinný informovať o účele, povahe, následkoch a rizikách poskytnutia zdravotnej starostlivosti, o možnostiach voľby navrhovaných postupov a rizikách odmietnutia poskytnutia zdravotnej starostlivosti (ďalej len „poskytnúť poučenie“), ak tento zákon neustanovuje inak“.⁴⁹

Proces tranzície ako aj rozhodovanie o pohlavnej identite pri intersex osobách je náročný proces. Z toho dôvodu treba súhlasiť s tým, najlepšie výsledky možno očakávať pri dobrej spolupráci rodičov, lekárov a dotknutých osôb. „Schopnosť sebaurčenia sa odráža v schopnosti udeliť súhlas, ktorá je potrebná na to, aby autonómny súhlas ku konkrétnym plánovaným telesným zásahom nadobudol účinnosť. Ak je transrodovému maloletému možné potvrdiť schopnosť udeliť súhlas s požadovaným zákrokom, tak môže o tomto zákroku rozhodnúť slobodne a sám.

⁴⁵ ČIPKOVÁ, T.: Informovaný súhlas. In: BATKA, Ľ., RAKOVÁ, K., HORVAT, M., KIŠOŇOVÁ, R., ČIPKOVÁ, T. *Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Interdisciplinárne pohľady*. Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2022, s. 238.

⁴⁶ SEIDENBIEDEL, M.: *Selbstbestimmung über das eigene Geschlecht. Rechtliche Aspekte des Behandlungswunsches transsexueller Minderjähriger*. Baden Baden: Nomos, 2016, s. 227.

⁴⁷ MACH, J.: Informovaný souhlas – právní aspekty. In: PTÁČEK, P., BARTŮNĚK, P., MACH, J. *Informovaný souhlas. Etické, právní, psychologické a klinické aspekty*. Praha: Galén, 2019, s. 54.

⁴⁸ ČIPKOVÁ, T.: Informovaný súhlas. In: BATKA, Ľ., RAKOVÁ, K., HORVAT, M., KIŠOŇOVÁ, R., ČIPKOVÁ, T. *Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Interdisciplinárne pohľady*. Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2022, s. 231 – 234.

⁴⁹ Zákon č. 576/2004 Zákon o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Naproti tomu, až do doby schopnosti udeliť súhlas vo vzťahu k sebaurčeniu o vlastnom tele zostáva zásadne odkázaný na kooperáciu svojich rodičov.⁵⁰

Európska komisia vo svojom *Strategickom pláne o ľudských právach a technológiách v biomedicíne (2020 – 2025)* uvádza tri zásadné piliere, ktorým sa chce venovať v uvedenom období: 1. spravovanie technológií, 2. rovnosť v zdravotnej starostlivosti a 3. telesnú a duševnú integritu.⁵¹ Plán vychádza so skutočností, že v spoločnosti sa mení vnímanie ako udržať v rovnováhe ochranu dieťaťa a rešpekt k autonómii dieťaťa. Plán vychádza z *Dohovoru o ľudských právach a biomedicíne* sa za pevný základ celej diskusie v oblasti biomedicíny považuje rešpekt k integrite človeka a jeho autonómii. Integritu je možné zachovať, ak je zachovaná „schopnosť jedincov vykonávať kontrolu nad tým, čo sa im stane, o.i. na tele, mentálnom zdraví a príslušných osobných dátach.“⁵² Strategickým cieľom je „posilňovať participáciu dieťaťa v rozhodovacom procese o otázkach, ktoré sa týkajú jeho zdravia.“⁵³ *Dohovor OSN o Právach dieťaťa* (čl. 14) uznáva dieťa ako držiteľa práv s postupne vyvíjajúcou sa schopnosťou urobiť osobné rozhodnutia. Nakoľko ale panuje neistota o tom ako uchopiť túto schopnosť pri otázkach zdravia, podľa EK je dôležité vypracovať príručku k dobrej praxi pri participácii detí v procesoch týkajúcich sa ich zdravia. Dobrá prax zohľadňuje aj práva dieťaťa,⁵⁴ ako aj zodpovednosť právnych zástupcov, rovnako ako aj záujmy dieťaťa so záujmami rodinných príslušníkov.

Druhým hlavným cieľom v tejto oblasti je „Zabezpečenie práv dieťaťa vo vzťahu k lekárskym zákrokom, ktoré majú dopady do budúcnosti alebo dlhodobé implikácie.“ Ide o právo dieťaťa na „otvorenú budúcnosť“. Znamená to, mať právo na otvorené možnosti do obdobia keď osoba vie vykonať autonómne rozhodnutie.⁵⁵ Vzniká tu otázka o obmedzeniach, ktoré by mali platiť pre rodičov, a na druhej strane o povinnostiach, ktoré zabezpečujú zdravie dieťaťa. Strategický plán v bode 24 priamo odkazuje na *Rezolúciu 2191(2017)* parlamentného zhromaždenia Rady Európy o *posilnení ľudských práv pri intersex ľuďoch a zákaz normalizačné operácia na*

⁵⁰ SEIDENBIEDEL, M.: *Selbstbestimmung über das eigene Geschlecht. Rechtliche Aspekte des Behandlungswunsches transsexueller Minderjähriger*. Baden Baden: Nomos, 2016, s. 227.

⁵¹ COUNCIL OF EUROPE: *Strategic Action Plan on Human Rights and Technologies in Biomedicine (2020-2025)*, 2019. Dostupné na: <https://rm.coe.int/strategic-action-plan-final-e/1680a2c5d2>, (cit. 30-11-2023).

⁵² Ibid., s. 13.

⁵³ Ibid., s. 13.

⁵⁴ Podrobnejšie o právach dieťaťa v dokumente LIEFAARD, T., HENDRIKS, A., ZLOTNIK, D.: *From Law to Practice. Towards a Roadmap to strengthen Children's Rights in the Era of Biomedicine*. Leiden, 2017. Dostupné na: <https://rm.coe.int/leiden-university-report-biomedicine-final/168072fb46>, s. 10 – 19, (cit. 30-11-2023).

⁵⁵ COUNCIL OF EUROPE: *Strategic Action Plan on Human Rights and Technologies in Biomedicine (2020-2025)*, 2019, s. 14.

*pohlavných orgánoch bez ich informovaného súhlasu.*⁵⁶ Autonómia a sebaurčenia sa považujú za štandardy pre uvedené tri piliere a ochranu ľudských práv v Európe.

Záver

Téma transrodovosti a intersexuality si vyžaduje holistický prístup, rešpekt k individualite, autonómii a sebaurčeniu. Vývoj v krajinách, ktorých legislatíva stojí na týchto princípoch, vedie k flexibilným postupom zápisu rodu: smerom k tranzíi ako aj k detranzícii. Konverzné postupy sú odmietané nielen z hľadiska ich nefunkčnosti, no i z hľadiska absencie rešpektu k autonómii. Trend v medicíne smeruje k dôrazu na participáciu klientov (aj adolescentov) pri terapii a opúšťanie paternalizmu, rovnako k nemoralizujúcemu a nediskriminujúcemu prístupu zo strany politikov, lekárov a spoločnosti. Diferencovaný a individualizovaný prístup umenšuje možnosti zneužitia moci, štruktúrneho násillia ako aj heteronormativity. Rešpekt k autonómii a možnosť (právneho) sebaurčenia považujeme za spravodlivý a etický prístup. Garanciou ochrany pred zneužívaním moci a násillím je delba moci, inštitucionálna kontrola, osobná zodpovednosť a právo s garanciou ľudských práv

Zoznam použitej literatúry:

1. ALTHOFF, N.: Gender Diversity in Law: The German Perspective. In: SHERPE, J., DUTTA, A., HELMS, T. The Legal Status of Intersex Persons. Cambridge: Interscientia, 2018, s. 393 – 412. ISBN 978-1-78068-475-8.
2. ARENDT, H.: Macht und Gewalt. München: Piper, 2006. 144 s. ISBN 978-3-492-20001-1.
3. BÁRÁNY, E.: Moc a právo. Bratislava: Veda 1997. 246 s. ISBN 978-80-2240-4822.
4. BATKA, Ľ.: Fenomén transrodovosti, autonómia a zodpovednosť. In: BATKA, Ľ., RAKOVÁ, K., HORVAT, M., KIŠOŇOVÁ, R., ČIPKOVÁ, T. Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Interdisciplinárne pohľady. Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2022, s. 248 – 265. ISBN 978-80-7160-661-1.
5. BATKA, Ľ.: Ľudskoprávne a medicínsko-etické princípy vo vzťahu k transrodovým a intersex ľuďom. In: METEŇKANYČ, O. M., MAJEROVÁ, S., ŤAŽKÁ, V.: Právna zodpovednosť a autonómia. BPF 2023. Bratislava: PRAF UK v Bratislave, 2023, s. 188 – 207. ISBN 978-80-7160-704-5.

⁵⁶ Parlamentné zhromaždenie Rady Európy: Rezolúcia č. 2191/2017. *Promoting the human rights of and eliminating discrimination against intersex people.* Dostupné na <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=24232>, (cit. 29-11-2023).

6. BERLIN, I. Dva pojmy slobody. In: GÁL, E., NOVOSÁD, F. (zost.): O slobode a spravodlivosti. Liberalizmus dnes. Bratislava: Archa, 1993, s. 19 – 73. ISBN 80-7115-0479.
7. BMFSFJ: Gesetz über die Selbstbestimmung in Bezug auf den Geschlechtseintrag (SBGG), 23. 8. 2023. [online]. Dostupné na: <https://www.bmfsfj.de/bmfsfj/service/gesetze/gesetz-ueber-die-selbstbestimmung-in-bezug-auf-den-geschlechtseintrag-sbgg--224546>, (cit. 30-11-2023).
8. BUNDESAMT FÜR JUSTIZ: Personenstandsgesetz. Dostupné na: <https://www.gesetze-im-internet.de/pstg/BJNR012210007.html>, (cit. 30-11-2023).
9. BUNDESGESETZBLATT: Gesetz zum Schutz von Kindern mit Varianten der Geschlechtsentwicklung. I roč. 2021, část I č. 24. Dostupné na: https://www.bmj.de/SharedDocs/Downloads/DE/Gesetzgebung/BGBl/Bgbl_Varianten_der_Geschlechtsentwicklung.pdf?__blob=publicationFile&v=3, (cit. 30-11-2023).
10. BUNDESVERFASSUNGSGERICHT: spis. zn. BvR 2019/16 z 10. októbra 2017. Dostupné na: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/2017/10/rs20171010_1bvr201916en.html, (cit. 30-11-2023).
11. CAREAGA-PÉREZ, G.: Moral panic and gender ideology in Latin America. In: Religion and Gender, Vol. 6, no. 2 (2016), s. 251 – 255. Dostupné na: DOI: 10.18352/rg.10174, (cit. 30-11-2023).
12. COUNCIL OF EUROPE: Thematic Report on Legal Gender Recognitions in Europe, 2022, 43 s. Dostupné na: <https://rm.coe.int/thematic-report-on-legal-gender-recognition-in-europe-2022/1680a729b3>, (cit. 30-11-2023).
13. COUNCIL OF EUROPE: Strategic Action Plan on Human Rights and Technologies in Biomedicine (2020-2025), 2019. Dostupné na: <https://rm.coe.int/strategic-action-plan-final-e/1680a2c5d2>, (cit. 30-11-2023).
14. ČIPKOVÁ, T.: Informovaný súhlas. In: BATKA, Ľ., RAKOVÁ, K., HORVAT, M., KIŠOŇOVÁ, R., ČIPKOVÁ, T. Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Interdisciplinárne pohľady. Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2022, s. 230 – 247. ISBN 978-80-7160-661-1.
15. DEUTSCHER ETHIKRAT: Intersexualität. Stellungnahme, 2012. 201 s. Dostupné na: https://www.ethikrat.org/fileadmin/Publikationen/Stellungnahmen/deutsch/DER_StnIntersex_Deu_Online.pdf, (cit. 30-11-2023).

16. DUŠKOVÁ, Š., FAJETA, M., SLOBODA, Z.: Trampoty s pohlavím. Sociální a právní aspekty života intersex lidí. Praha: Wolters Kluwer, 2022. 147 s. ISBN 978-80-7676-461-3.
17. ERDÖSOVÁ, A., GARAYOVÁ, L., KOVÁČ, P.: Práva transsexuálov v medzinárodnom kontexte, výzvy pre slovenskú právnu úpravu. In: *Justičná revue*, 74/2022, č. 6-7, s. 725 – 738. ISSN 2730-0471.
18. FÁBRY, B., KASINEC, R., TURČAN, M.: Teória práva. Druhé prepracované vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019. 321 s. ISBN 978-80-571-0127-5.
19. GALTUNG, J.: Gewalt, Frieden und Friedensforschung. In: GALTUNG, J. Strukturelle Gewalt. Beiträge zur Friedens und Konfliktforschung. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 1975. 156 s. ISBN 3-499-11877-7.
20. HADERKA, J. F.: Právne deklarovaná zmena pohlavní príslušnosti a její dopad na rodičovské postavení transsexuální osoby. In: *Právní praxe*, 4/2000, roč. 48, s. 242. ISSN 1211-0825.
21. HELMS, T.: The 2013 German Law. Analysis and Criticism. In: SHERPE, J., DUTTA, A., HELMS, T. The Legal Status of Intersex Persons. Cambridge: Interscientia, 2018, s. 369 – 381. ISBN 978-1-78068-475-8.
22. HAN, B.-Ch.: Was ist Macht? Stuttgart: Reclam, 2005. 149 s. ISBN 978-3-15-018356-4.
23. HN-Noviny: Šéf KDH Majerský označil LGBTI za pliaгу a prirovnal ju ku korupcii. Jeho výrok vyvolal pobúrenie. [Online: 03.09.2023.] Dostupné na: <https://hnonline.sk/slovensko/96102418-sef-kdh-majersky-oznacil-lgbti-za-pliagu-a-prirovnal-ju-ku-korupcii-jeho-vyrok-vyvolal-poburenie>, (cit. 03-12-2023).
24. JORÍKOVÁ, A., MÁTHÉ, R.: Životná spokojnosť transsexuálnych ľudí na Slovensku. In: *Sexuológia*. 1/2008, roč. 8, s. 11 – 19. ISSN 1335-8820.
25. KUCHAR, R., PATERNOTTE, D.: Anti-gender campaigns in Europe. Mobilizing against equality. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers. 302 s. ISBN 978-1783489992.
26. KUŠNIERIKOVÁ, M.: Teologické korene postojov kresťanských cirkví k transrodovým ľuďom. In: BATKA, Ľ., RAKOVÁ, K., HORVAT, M., KIŠOŇOVÁ, R., ČIPKOVÁ, T. Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Interdisciplinárne pohľady. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2022, s. 290 – 309. ISBN 978-80-7160-661-1.
27. LIEFAARD, T., HENDRIKS, A., ZLOTNIK, D.: From Law to Practice. Towards a Roadmap to strengthen Children's Rights in the Era of Biomedicine. Leiden, 2017. Dostupné na: <https://rm.coe.int/leiden-university-report-biomedicine-final/168072fb46>, (cit. 30-11-2023).

28. MACH, J.: Informovaný souhlas – právní aspekty. In: PTÁČEK, P, BARTŮNĚK, P., MACH, J. Informovaný souhlas. Etické, právní, psychologické a klinické aspekty. Praha: Galén, 2019, s. 51 – 60. ISBN 978-80-7492-334-0.
29. MAJEROVÁ, S.: Globalizácia ako účinný nástroj zamedzenia obmedzovania právneho uznania rodu na Slovensku. In: BERNÍKOVÁ, E., PISARČÍKOVÁ, D., REPIŠČÁKOVÁ, D. Právo bez hraníc. Košice, UPJŠ, 2023, s. 161 – 173. ISBN 978-80-574-0242-8.
30. MATIAŠKO, M., ŽATKOVÁ, S.: Práva transrodových ľudí na Slovensku: litigácia ako nástroj ich posilnenia. In: BATKA, Ľ., RAKOVÁ, K., HORVAT, M., KIŠOŇOVÁ, R., ČIPKOVÁ, T. Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Interdisciplinárne pohľady. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2022, s. 124 – 144. ISBN 978-80-7160-661-1.
31. METEŇKANYČ, O. M.: Princíp sebaurčenia ako model prístupu k trans ľuďom pri prepise rodu. In: Historia et theoria iuris, č. 14/2022, č. 1. s. 92 – 126. ISSN 1338-0753.
32. MICHELSON, M., HARRISON, B.: Transforming Prejudice. Indentity, Fear, and Transgender Rights. Oxford: Oxford University Press, 2020, 242 s. ISBN 978-80-1900-68899.
33. ORGOŇOVÁ, O., BOHUNICKÁ, A.: (In)tolerancia a jej jazykové signály ako problém humánnej bioetiky. In: ITlib, č. 19 (špeciál), jún 2015, s. 45 – 48. ISSN 1335-739X.
34. PARLAMENTNÉ ZHROMAŽDENIE RADY EURÓPY: Rezolúcia č. 2191/2017. Promoting the human rights of and eliminating discrimination against intersex people. Dostupné na <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=24232>, (cit. 29-11-2023).
35. PLETT, K.: Recht – m/Macht – Geschlecht. In: HULVERSCHEIDT, M. Geschlechterrecht. Aufsätze zu Recht und Geschlecht – vom Tabu der Intersexualität zur Dritten Option. Bielefeld: Transcript Verlag, 2021, s. 341 – 351. ISBN 978-3-8376-5539-1.
36. PLETT, K.: Trans* und Inter* im Recht: Alte und neue Widersprüche, In: HULVERSCHEIDT, M. Geschlechterrecht. Aufsätze zu Recht und Geschlecht – vom Tabu der Intersexualität zur Dritten Option. Bielefeld: Transcript Verlag, 2021, s. 279 – 294. ISBN 978-3-8376-5539-1.
37. PLETT, K.: M, W, X – schon alles?, s. 231 – 244. In: HULVERSCHEIDT, M. Geschlechterrecht. Aufsätze zu Recht und Geschlecht – vom Tabu der Intersexualität zur Dritten Option. Bielefeld: Transcript Verlag, 2021, s. 231 – 244. ISBN 978-3-8376-5539-1.
38. PLETT, K.: Jenseits von männlich und weiblich: Der Kampf um Geschlecht im Recht. In: HULVERSCHEIDT, M. Geschlechterrecht. Aufsätze zu Recht und

- Geschlecht – vom Tabu der Intersexualität zur Dritten Option. Bielefeld: Transcript Verlag, 2021, s. 317 – 338. ISBN 978-3-8376-5539-1.
39. PRUSÁK, J.: Teória práva. Bratislava: Kalligram, 2023. 644 s. ISBN 978-80-8224-006-4.
40. PTÁČEK, R.: Psychologické aspekty informovaného souhlasu: informovaný souhlas – informovaný pacient. In: PTÁČEK, R., BARTŮNĚK, P., MACH, J. Informovaný souhlas. Etické, právní, psychologické a klinické aspekty. Praha: Galén, 2017, s. 61 – 65. ISBN 978-80-7492-334-0.
41. RAUCHFLEISCH, U.: Transsexualizmus – rodová dysfória – pohlavná inkongruencia – transidentita. Neľahká cesta odpatologizovania. Bratislava: Vydavateľstvo F, 2022. 70 s. ISBN 978-80-99982-11-7.
42. SABJÁN, N.: Trans problematika v súčasnom feministickom diskurze. In: BATKA, Ľ., RAKOVÁ, K., HORVAT, M., KIŠOŇOVÁ, R., ČIPKOVÁ, T. Postavenie transrodových ľudí na Slovensku. Interdisciplinárne pohľady. Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2022, s. 266 – 288. ISBN 978-80-7160-661-1.
43. SEIDENBIEDEL, M.: Selbstbestimmung über das eigene Geschlecht. Rechtliche Aspekte des Behandlungswunsches transsexueller Minderjähriger. Baden Baden: Nomos, 2016, 316 s. ISBN 978-3-8487-3366-8.
44. TÍŽIK, M.: Náboženstvo vo verejnom živote na Slovensku. Zápasy a ideový charakter štátu a spoločnosti. Bratislava: Sociologický ústav SAV, 2011. 423 s. ISBN 978-80-85544-72-5.
45. WEBER, M.: Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie. Frankfurt am Main: Zweitausendeins, 2005. 1138 s. ISBN 978-3-8615-0730-7.

Kontaktné informácie

prof. Ľubomír Batka, Dr. theol.

lubomir.batka@flaw.uniba.sk

Katedra teórie práva a filozofie práva

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ETICKÁ A PRÁVNÁ ANALÝZA ŠTANDARDNÝCH POSTUPOV PRE DIAGNOSTIKU A KOMPLEXNÝ MANAŽMENT ZDRAVOTNEJ STAROSTLIVOSTI O DOSPELÚ OSOBU S TRANSSEXUALIZMOM (F64.o)¹

ETHICAL AND LEGAL ANALYSIS OF THE STANDARD PROCEDURES FOR THE DIAGNOSIS AND COMPLEX MANAGEMENT OF HEALTH CARE FOR AN ADULT WITH TRANSSEXUALISM

Ľubomír Batka, Karin Raková, Tamara Čipková, Martin Hamřík, Matej Horvat,
Renáta Kišoňová, Olexij M. Meteňkanyč, Nikolas Sabján²

Abstrakt: Predložená štúdia podáva právnu analýzu Štandardných postupov pre diagnostiku a komplexný manažment zdravotnej starostlivosti o dospelú osobu s transsexualizmom (F64.o) s ohľadom na ich aplikáciu v podmienkach Slovenskej republiky. Jedným z cieľov je posúdiť, či môže nastať pri vykonávaní daných Štandardov rozpor s existujúcou slovenskou legislatívou. Právna analýza je doplnená o etickú časť, nakoľko máme za to, že obe roviny sú prepojené, vhodne sa dopĺňajú a vytvárajú ucelenejší obraz o skúmanej problematike.

Kľúčové slová: štandardné postupy, diagnostika a komplexný manažment zdravotnej starostlivosti, transsexualizmus, Slovenská republika

Abstract: The presented study provides a legal analysis of the Standard Procedures for the diagnosis and complex management of health care for an adult with transsexualism (F64.o) with regard to their application in the conditions of the Slovak Republic. One of the goals is to assess whether there may be a conflict with the existing Slovak legislation during the implementation of the given Standards. The legal analysis is supplemented by an ethical part, as we believe that both levels are connected, complement each other appropriately and create a more comprehensive picture of the investigated issue.

¹ Táto analýza vznikla v rámci projektu VEGA č. 1-0350-21 „Trans-Identita pri maloletých. Etické a právne aspekty spojené s informovaným súhlasom.“

² Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta.

Key words: Standard Procedures, Diagnosis and Complex Management of Health Care, Transsexualism, Slovak Republic

Úvod

Dňa 3. marca 2023 uverejnilo Ministerstvo zdravotníctva Slovenskej republiky (ďalej len „MZ SR“) štandardné diagnostické a terapeutické postupy pre osoby s transsexualizmom (úplný názov dokumentu znie: „Štandardný postup pre diagnostiku a komplexný manažment zdravotnej starostlivosti o dospelú osobu s transsexualizmom (F64.o)“; ďalej skrátene aj ako „Štandardy“).

Vzhľadom na to, že Štandardy v zásade obsahovo nadväzujú na *Odborné usmernenie Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky na zjednotenie postupov poskytovania zdravotnej starostlivosti ku zmene pohlavia pred vydaním lekárskeho posudku o zmene pohlavia osoby administratívne evidovaného v matrike*, číslo S 09953 - 2022 – OZS³ (ďalej len ako „Usmernenie MZ SR“), tak v rámci etickej a právnej analýzy budeme zohľadňovať nielen Štandardy, ale aj predmetné Usmernenie MZ SR.

V našej analýze budeme používať termín „zmena pohlavia“, keďže predmetné slovné spojenie sa vyskytuje v rámci slovenského právneho poriadku ako aj v predmetných dokumentoch. Pripomíname však, že z právneho hľadiska je vhodnejšie pri transrodových ľuďoch hovoriť nie o zmene pohlavia, ale o prepise rodu.

Etická analýza Usmernenia a Štandardov

Usmernenie MZ SR zjednocuje postupy pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti osobe s transsexualizmom, špecifikuje zdravotnícke profesie kompetentné vykonávať v dvoch fázach: diagnostickej (čl. 3) a liečebnej (čl. 4). Takisto ustanovuje, kto je oprávnený vydať lekársky posudok o zmene pohlavia, ktorý slúži ako podklad pri zmene mena a priezviska a na zmenu rodného čísla. Usmernenie MZ SR kladie ako základ individuálny postup pri každej osobe (čl. 5), čo zodpovedá súčasným štandardom v odporúčaníach DSM-5 Americkej psychiatrickej asociácie, či Svetovej odbornej asociácie pre transrodové zdravie WPATH-7.

Usmernenie MZ SR považuje za predpoklad pre zmenu pohlavia (vlastne ide o prepis rodu) *de facto* štandardnými postupmi preukázateľnú diagnózu F 64.o. Spolu s poučením a elaborovaným informovaným súhlasom osoby s individuálnymi diagnostickými a liečebnými postupmi (čl. 4, ods. 2 a príloha 1) je tak stanovený jasný

³ Vestník MZ SR 2022, čiastka 18-20, zo dňa 6. apríla 2022, roč. 70, s. 98-104. Dostupné na: <https://www.health.gov.sk/?vestniky-mz-sr>. (cit. 15-11-2023). MZ SR na svojej stránke 21. 11. 2023 oznámilo, že predmetné usmernenie zruší. Dostupné na: <https://www.health.gov.sk/Clanok?mzsr-usmernenie-pohlavie-zmena-zrusenie>, (cit. 5-12-2023).

predpoklad na vek (plnoletosť) a na racionálne schopnosti človeka, ktorý prechádza tranzíciou. Poučenie a informovaný súhlas osoby s individuálnymi diagnostickými a liečebnými postupmi ako aj nemedicínskymi rizikami spojenými so zmenou pohlavia (viď Príloha 1) posilňujú výrazne princíp autonómie, vedú k vedomému prebratiu zodpovednosti za rozhodnutie na strane transrodovej osoby. Explicitne to uvádza aj čl. 1: „Odborné usmernenie odporúča uvádzať detailnejšie údaje v zdravotných záznamoch, ktoré reflektujú osobitné prevzatie zodpovednosti osoby s transsexualizmom v súvislosti so zmenou jej právnej identity.“ Možno konštatovať, že Usmernenie MZ SR je nastavené tak, aby sa predchádzalo ľahkovážnej tranzícii, či bez uvedomelého racionálneho rozhodovania na strane osoby. Tento aspekt možno vnímať aj ako posilnenie princípu *non maleficencie* pri tranzícii.

Účelom predložených Štandardov je stanoviť jednotný postup pre diagnostiku a komplexný manažment zdravotnej starostlivosti o dospelú osobu s transsexualizmom (F64.o). Štandardy boli vypracované na základe adaptácie medzinárodných postupov pre túto diagnostickú kategóriu. Vychádzajú z klinicky overeného poznania, že rodová inkongruencia je zjavný a trvalý nesúlad medzi vnútorne prežívaným rodom jedinca a jeho priradeným pohlavím. Štandardy sledujú cestu komplexného zdravotného manažmentu transsexualizmu s tromi fázami: diagnostickú, intervenčnú a následnú.

Štandardy sa riadia princípom *beneficencie*, keďže hlavným a spoločným cieľom diagnostiky a komplexného manažmentu zdravotnej starostlivosti o dospelú osobu s transsexualizmom je zmiernenie utrpenia spojeného s touto diagnózou, zlepšenie kvality života a uspokojivé zaradenie sa do spoločnosti. Cieľom princípu prospešnosti je chrániť, zachovávať a obnoviť zdravie pacienta. V prípade transrodových ľudí to konkrétne znamená hľadať spôsoby, ktoré vedú k zníženiu strádania pri prežívaní rodovej dysfórie, aby dotknutá osoba mohla viesť autentický osobný a spoločenský život v súlade so svojím životným plánom a rodovou identitou.

Princíp spravodlivosti z hľadiska medicínskej etiky požaduje, aby transrodovým osobám bola poskytovaná komplexná a trvalá zdravotná starostlivosť na *lege artis* úrovni. Etický princíp spravodlivosti sa v prípade osôb s transsexualizmom prejavuje predovšetkým v rovine nediskriminácie a humanizácie inštitúcií, ako aj dostupnosti komplexnej zdravotnej starostlivosti počas diagnostickej, intervenčnej a následnej fázy podľa Štandardov.

Princíp *nonmaleficencie* (neškodnosti) vedie k tomu, že lekár sa vyhýba postupom, ktoré škodia a nie sú nápomocné pri terapii. Napr. konverzné terapie, ktoré sa ukazujú ako neúčinné a možno ich považovať za neetické.⁴

⁴ WPATH v 8. vydaní explicitne uvádza: “Celosvetovo sú transrodoví ľudia často nútení, či už rodinnými príslušníkmi alebo náboženskými spoločenstvami podstupovať konverzné terapie. WPATH silno odporúča vôbec nevyužívať reparatívne alebo konverzné terapie (viď stanoviská 6.5 a 18.10.)”

Akcentovanie etického princípu autonómie a ustupovanie paternalizmu v starostlivosti o zdravie osôb s transsexualizmom neznamená obetovanie zodpovednosti za zdravie. Princíp autonómie a sebaurčenia je založený na prístupe k pacientovi ako k jednotlivcovi, ktorý je samostatný a schopný prebrať zodpovednosť v inštitúte informovaného súhlasu. Inštitút informovaného súhlasu ako prejav vôle pacienta ohľadne medicínskeho zásahu do tela je pritom absolútnou podmienkou pre terapiu.⁵ Podľa WPATH SOC 8 je prax: „informovaného súhlasu s terapiou základom pre poskytovanie zdravotnej starostlivosti. Informovaný súhlas je založený na etickom princípe, že prijímatelia zdravotnej starostlivosti by mali porozumieť zdravotnej starostlivosti, ktorú prijímajú a všetky potenciálne dopady, ktoré by sa mohli vyskytnúť.“⁶ Podobnú cestu vidno aj v predmetných Štandardoch. Pritom by sa malo jednať o slobodný a nevynútený prejav vôle, prijímajúcej zvolenú cestu ako zodpovednosť za svoje zdravie. Ak by Štandardy schvaľovali túto podmienku pri zmene pohlavia (pri prepise rodu), nešlo by len o konanie odporujúce súčasnej *lege artis* praxi. Išlo by o podmienku, ktorá narúša autonómiu osôb s transsexualizmom, nenapĺňa podstatu inštitútu informovaného súhlasu ako autonómneho prejavu vôle. Kastrácia je možná iba ak vyplýva z autonómneho rozhodnutia udeliť informovaný súhlas, inak je neetická.

Individualizovaný prístup k terapii znamená, že terapia sa snaží hľadať cesty zmiernenia rodovej dysfórie, aby dotknutá osoba dokázala nájsť zmysluplný život vo svojej životnej situácii pri rozvoji svojej rodovej identity.

Ľudskoprávne sebaurčenie pri telesnej integrite transrodových ľudí znemožňuje v podmienkach Slovenskej republiky skutočnosť, že na zmenu pohlavia sa vyžaduje kastrácia, ktorá však nie je upravená právnou úpravou (viď časť „Právna analýza“). Z medicínskeho hľadiska kastrácia nie je ani nutná, ani účinná súčasť terapie. Možno povedať, že požiadavka kastrácie sa objavovala v minulosti ako právna požiadavka. S ohľadom na ľudskú dôstojnosť a rešpekt k autonómii osôb s transsexualizmom, ktoré sú ochotné vedome prebrať zodpovednosť za následky tranzície, je etické umožniť dosiahnutie právneho uznania preferovaného rodu bez vynúteného zásahu do telesnej integrity. Právo na slobodný rozvoj osobnej sféry je vyvažované informovaným súhlasom a odborným psychoterapeutickým sprevádzaním, ktoré vylučuje stanovenie nesprávnej diagnózy.

COLEMAN, E.: Standards of Care for the Health of Transgender and Gender Diverse People, Version 8 (WPATH SOC 8) In: *International Journal of Transgender Health*. č. 51/2022 [online]. 2022, 23. ročník, č. 57. Dostupné na: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/26895269.2022.2100644>, (cit. 15-11-2023).

⁵ Ján Drgonec jasne vystihol podstatu sebaurčenia: „Z právneho hľadiska pánom tela, do ktorého lekár zasahuje, je pacient. Lekár vstupuje do sféry práv pacienta.“ DRGONEC, J.: *Ústavnosť v poskytovaní zdravotnej starostlivosti*. Bratislava: C.H. Beck, 2019, s. 160.

⁶ WPATH SOC 8, vyjadrenie 5,3f., s. 538.

Záver: Prijatie Štandardov a obnovenie platnosti Usmernenia MZ SR neporušuje, ale napĺňa princípy medicínskej etiky. Spĺňajú princíp beneficencie, keďže pomáhajú znížiť rodovú dysfóriu a vedú tak k zvýšeniu kvality života a zdravia.

Právna analýza Štandardov a Usmernenia MZ SR

Skôr než prikročíme k samotnej právnej analýze Štandardov a Usmernenia MZ SR dovoľme si zdôrazniť, že predovšetkým v prípade Štandardov ide o dokument s obsahom, ktorý sa osobitne týka odbornej problematiky z oblasti psychiatrie, sexuológie a endokrinológie, gynekológie, urológie a psychológie a v tomto smere právna otázka nie je tak rozhodujúca. Súčasne sa nám však podarilo detekovať tri relevantné právne otázky, ktoré je možné skúmať v súvislosti s oboma dokumentmi, a to:

- 1) právomoc Ministerstva zdravotníctva SR vydať predmetné Štandardy;
- 2) právna (ne)úprava tranzície v Slovenskej republike a potenciálna vhodnosť prijatia Usmernenia MZ SR a Štandardov do slovenského právneho poriadku;
- 3) súladnosť Usmernenia MZ SR a Štandardov s medzinárodnými ľudskoprávnymi štandardami.

Právomoc Ministerstva zdravotníctva SR vydať predmetné Štandardy

Vydávanie štandardných postupov je bežný postup pre zjednotenie aktuálnej praxe výkonu a poskytovania zdravotnej starostlivosti, pričom by mali vychádzať z najnovších poznatkov vedy a praxe. Ministerstvo zdravotníctva SR vydáva predmetné štandardné postupy, keďže to vyplýva priamo zo zákona č. 576/2004 Z. z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon č. 576/2004 Z. z.“). Podľa § 45 ods. 1 písm. c) zákona č. 576/2004 Z. z. ministerstvo zdravotníctva v rámci svojej pôsobnosti vydáva štandardné postupy na výkon prevencie, štandardné diagnostické postupy a štandardné terapeutické postupy a uverejňuje ich na svojom webovom sídle.

Práve na základe uvedeného zákonného ustanovenia vyplýva jednoznačný záver, že ministerstvo je nielen oprávnené, ale priam povinné vydávať predmetné štandardné postupy, aby sa zabezpečil jednotný postup aktuálnej praxe výkonu a poskytovania zdravotnej starostlivosti v prípade, ak predmetný jednotný postup nie je dosiahnutý v aktuálnej praxi v určitej oblasti. Dodajme, že podmienkou platnosti daných

štandardných postupov je schválenie (podpis) štatutárnym zástupcom ministerstva, t.j. ministrom⁷ a jeho následné publikovanie na webovom sídle ministerstva.⁸

Záver: Vzhľadom na charakter Štandardov, ako aj na neexistenciu jednotného postupu aktuálnej praxe v oblasti tranzície,⁹ je vhodné (ba dokonca potrebné) ich vydanie. Daná kompetencia spadá pod Ministerstvo zdravotníctva SR podľa spomenutého § 45 ods. 1 písm. c) zákona č. 576/2004 Z. z.

Právna (ne)úprava tranzície v Slovenskej republike a potenciálna vhodnosť prijatia Usmernenia MZ SR a Štandardov do slovenského právneho poriadku

Ak by sme nahliadli do súčasného právneho poriadku Slovenskej republiky (*de lege lata*), tak by sme zistili, že len veľmi málo právnych predpisov sa venuje problematike zmeny právneho pohlavia, resp. tranzícii transrodových osôb. Náš právny poriadok nepozná legálnu definíciu „zmeny pohlavia“, tzn. právny poriadok Slovenskej republiky nikde neposkytuje vysvetlenie tohto pojmu, len sa používa vo vybraných právnych predpisoch, a to bez toho, aby bol bližšie upravený a objasnený jeho obsah v zákonnej norme. Samotný pojem sa vyskytuje predovšetkým v dvoch zákonoch – v zákone č. 300/1993 Z.z. o mene a priezvisku (ďalej len ako „Zákon o mene a priezvisku“), ako aj v zákone č. 301/1995 Z.z. o rodnom čísle (ďalej len ako „Zákon o rodnom čísle“).¹⁰ V zmysle § 7 ods. 2 písm. f) a § 7 ods. 3 Zákona o mene a priezvisku je možné zmeniť meno a priezvisko osoby z dôvodu zmeny pohlavia, avšak k takémuto úkonu je potrebné predložiť lekársky posudok, ktorý bude potvrdzovať, že došlo k zmene pohlavia. Súčasne, podľa ustanovení § 6 ods. 6 tohto zákona, okresný úrad povolí fyzickej osobe, u ktorej prebieha zmena pohlavia, používať neutrálne meno a priezvisko na základe jej žiadosti a potvrdenia zdravotníckeho zariadenia, v ktorom liečba k zmene pohlavia prebieha.¹¹ Zároveň neopomeňme, že

⁷ Podľa § 4 ods. 1 zákona č. 575/2001 Z. z. o organizácii činnosti vlády a organizácii ústrednej štátnej správy v znení neskorších predpisov riadi ministerstvo a za jeho činnosť zodpovedá minister.

⁸ V súčasnosti dostupné na: <https://www.health.gov.sk/?Standardne-Postupy-V-Zdravotnictve>, (cit. 15-11-2023).

⁹ Na tomto mieste len predznamenujeme túto informáciu, podrobnejšie situáciu ohľadom tranzície v rámci Slovenskej republiky popíšeme v nasledujúcej časti tohto stanoviska.

¹⁰ Samozrejme, pojem „zmena pohlavia“ je použitý aj v rámci iných zákonných a podzákonných normách, za všetky spomeňme napríklad zákon č. 131/2002 Z.z. o vysokých školách či zákon č. 570/2005 Z.z. o brannej povinnosti.

¹¹ Uvedená právna úprava často spôsobuje to, že transrodoví ľudia sú povinní si meniť meno a priezvisko hneď dvakrát – najprv si musia zmeniť meno na neutrálne (keďže uvedené sa jednoduchšie uskutočňuje) a po zmene pohlavia (teda po zvládnutí celej tranzície, vrátane odstránenia reprodukčných orgánov) si môžu vybrať meno a priezvisko, ktoré si zvolia. Uvedené je osobitosť právnej úpravy Slovenska (ale aj Česka). Neutrálnym menom a priezviskom sa rozumie také meno a priezvisko, z ktorého nemožno určiť, či jeho nositeľ je mužského alebo ženského rodu. Ako príklady v slovenčine sa uvádzajú mená ako Alex, Nikola, René, ale aj Andy alebo Viky. Ide teda o tzv. unisex

podmienku predloženia lekárskeho posudku o zmene pohlavia osoby je potrebné dodržať aj pri zmene rodného čísla v rámci Zákona o rodnom čísle (§ 8 ods. 2 písm. b) daného zákona). Z uvedených ustanovení možno dedukovať, že zákonnou podmienkou na zmenu mena, priezviska a rodného čísla (a následný zápis do matriky)¹² je lekársky posudok.

Tými najproblematickejšími aspektmi sa následne stávajú nielen výklady vybraných termínov typu „zdravotnícke zariadenie, v ktorom liečba zmeny pohlavia prebieha“ či „lekársky posudok“, keďže ich zákon bližšie nerozpracováva; ale aj neexistencia bližšej právnej úpravy upravujúcej samotný proces zmeny pohlavia. Nakoľko vyššie spomenutá právna úprava ohľadom zmeny pohlavia v Zákone o mene a priezvisku, ako aj v Zákone o rodnom čísle vyžaduje lekársky posudok na uskutočnenie príslušných právnych úkonov, avšak už žiaden iný zákon, resp. vykonávací predpis neupravuje základné náležitosti spomínaných posudkov, dostávame sa do situácie, keď zákonodarca (štát) touto právnou (ne)úpravou preniesol svoju zodpovednosť pri rozhodovaní o dôležitých otázkach pri „zmene pohlavia“ na lekárov.

Pritom väčšina z lekárov z nám dostupných informácií postupuje (či už na základe zotrvačnosti alebo zo svojho presvedčenia) v súlade so starším Oznámením Ministerstva zdravotníctva Slovenskej socialistickej republiky č. 3–4 z roku 1981 s názvom „Liečebné zákroky u intersexuálov, transsexuálov, sexuálnych deviantov a postup pri vydávaní posudku pre zápis v matrike transsexuálnych osôb“ (ďalej len ako „Oznámenie MZ SR“). Avšak toto oznámenie zďaleka nereflektuje aktuálny ľudskoprávny vývoj v spoločnosti i v zdravotníctve, keď aj samotné Ministerstvo spravodlivosti SR v minulosti uviedlo, že daný vykonávací predpis „nielenže nie je v súlade so súčasnými štandardami, ale je s nimi v neprípustnom rozpore“¹³, ako aj je necitlivé, keďže „zdravotnícke problémy transrodových osôb spája s liečebnými krokmi u sexuálnych deviantov, čo spolu nesúvisí.“¹⁴ Početné praktiky, ktoré uviedlo v minulosti do praxe predmetné Oznámenie MZ SR, dodnes pretrvávajú v postupoch mnohých lekárov pri tranzícii (vrátane potreby podstúpenia chirurgického zákroku na tele osôb s transsexualizmom s cieľom odstrániť ich reprodukčné orgány, resp. dosiahnuť u týchto osôb neplodnosť).

meno, t. j. meno a priezvisko, ktoré je rodovo neutrálne, resp. nie je rodovo špecifické. K zahraničným príkladom možno uviesť nemecké Kai, Kim, Niko, Sascha, anglické/írské Evan, Maddox, Ryan, Shannon, Taylor alebo francúzske Dominique, Maxime, Yannick.

¹² Viď aj § 26 zákona č. 154/1994 Z.z. o matrikách.

¹³ Práva lesbičiek, gejov, bisexuálnych, transrodových a intersexuálnych ľudí. Východiskový materiál do Celoštátnej stratégie ochrany a podpory ľudských práv v Slovenskej republike. In: *Ministerstvo spravodlivosti SR* (oficiálna stránka), s. 8. Dostupné na: https://www.mzv.sk/documents/10182/184563/08_strategia_prava_LGBTI.pdf, (cit. 15-11-2023).

¹⁴ *Ibidem*, príloha č. 3, s. 11.

Je však nutné uviesť, že predmetné Oznámenie MZ SR je už dlhšiu dobu neplatné a neúčinné, pričom tejto skutočnosti si je vedomé aj Ministerstvo zdravotníctva SR, keď v roku 2018 na 13. zasadnutí Výboru pre práva lesieb, gejev, bisexuálov, transrodových a intersexuálnych osôb prezentovalo stanovisko so záverom, že Oznámenie MZ SR stratilo platnosť i účinnosť z dôvodu implicitnej derogácie.¹⁵ No napriek tomu predmetné Oznámenie MZ SR (síce neplatné a neúčinné už niekoľko rokov) stále slúžilo (a slúži) ako istý referenčný rámec pre (aj právnu) prax a mnohí lekári naďalej postupujú v jeho zmysle.

Záver: Na základe uvedeného je nutné uviesť, že proces tranzície v podmienkach Slovenskej republiky nie je vôbec komplexne právne upravený, absentuje nielen zákonná úprava, ale i tá podzákonná, a zákonodarca nám poskytuje len parciálne úpravy, ktoré vyplývajú zo Zákona o mene a priezvisku a Zákona o rodnom čísle, pričom tie sú veľmi strohé a obsahujúce mnohé bližšie neupravené pojmy, čo spôsobuje nejednoznačnosť a vágnosť (aj) tejto parciálnej právnej úpravy.

Napriek zjavnej medzere v práve a absencii komplexnej právnej úpravy procesu tranzície v podmienkach Slovenskej republiky,¹⁶ samotné tranzície v našom štáte prebiehajú, a to vrátane medicínskej fázy tranzície, v rámci ktorej je vyžadovaný chirurgický zákrok s následkom vedúcim k odstráneniu maternice a vaječníkov u žien a odstráneniu semenníkov u mužov (tzv. kastrácia). Na báze dobrovoľnosti si následne jednotlivci môžu zvoliť rekonštrukciu hrudníka a genitálnu rekonštrukciu.¹⁷ Záverečná fáza tranzície spočíva v právnom potvrdení zmeny pohlavia, ktoré súvisí s vydaním nových dokladov a úradných listín (zmena mena a priezviska, rodného čísla, matričných a iných identifikačných dokumentov). Všetky zmeny sú však podmienené podmienkou preukázania sa lekárskeho posudkom, že došlo k samotnej zmene pohlavia.

S ohľadom na všetko, čo doteraz odznelo, je však otázne, na základe akého právneho podkladu k samotným núteným sterilizáciám/kastráciám v rámci procesu tranzície dochádza. Máme za to, že dnešný stav je istá výslednica viacerých faktorov. Na jednej strane ide o dôsledok zaužívanej praxe, zotrvačnosti a presvedčenia veľkej časti zainteresovaných osôb participujúcich na procese tranzície, že je nevyhnutné, aby osoba, ktorá chce prejsť zmenou pohlavia, musela podstúpiť všetky medicínske

¹⁵ Zápisnica z 13. zasadnutia Výboru pre práva lesieb, gejev, bisexuálnych, transrodových a intersexuálnych osôb zo dňa 19.09.2018 o 13:30, bod 1, s. 1-2. Dostupná na: <https://www.justice.gov.sk/ministerstvo/vybor-pre-prava-lgbti-osob/zasadnutia-vyboru-pre-prava-lgbti-osob/>, (cit. 15-11-2023).

¹⁶ Porovnaj s Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR. Pravidlá uznávania zmeny pohlavia. In: *slovensko.sk*, zverejnené dňa 19. 11. 2020, naposledy aktualizované dňa 18. 02. 2021. Dostupné na: https://www.slovensko.sk/sk/zivotne-situacie/zivotna-situacia/_pravidla-uznavania-zmeny-pohla/, (cit. 15-11-2023).

¹⁷ *Ibidem*.

zátkroky, aby sa čo najviac priblížila opačnému pohlaviu, pričom uvedené zahŕňa i potrebu odstránenia pohlavných orgánov; ako aj ide o dôsledok doterajšej pasivity príslušných štátnych orgánov na tomto úseku nakoľko doteraz neprijali žiadne príslušné vykonávacie právne predpisy, ktoré by bližšie upravovali samotný proces tranzície.¹⁸

V tomto smere je však nutné upozorniť na zásadnú skutočnosť, že za súčasného právneho stavu *de lege lata* sme v situácii, keď síce na jednej strane v Slovenskej republike naďalej dochádza pri tranzícii osôb s transsexualizmom k nútej sterilizácii/kastrácii, avšak na strane druhej absentuje komplexná zákonná či podzákonná (vykonávacia) právna úprava, ktorá by samotný priebeh bližšie a podrobnejšie upravovala, pričom tento stav trvá už dlhodobo. Netreba súčasne opomínať skutočnosť, že každý zásah do práv a slobôd akéhokoľvek človeka by mal prebiehať v súlade s princípom legality ako kardinálnym princípom právneho štátu, ktorý je vyjadrený predovšetkým v čl. 2 ods. 2 Ústavy SR. Uvedený princíp chráni občanov pred negatívnou činnosťou štátu, tzn. štátne orgány na jeho základe by nemali obmedzovať práva osôb vo väčšej miere, ako im dovoľuje zákon. Čo však ak absentuje zákon či iná podzákonná právna úprava? Máme za to, že dochádza k závažnému opomenutiu v činnosti príslušných štátnych orgánov, ak sa nesnažia k náprave tohto stavu, keďže stále platí, že akékoľvek obmedzenie ľudského práva a slobody ktoréhokoľvek jedinca je možné urobiť len zákonom a na jeho základe, v jeho medziach a pri zachovaní základných práv a slobôd.

Záver: Sme toho názoru, že existuje nevyhnutná potreba vyriešenia situácie, keď súčasná právna úprava v Slovenskej republike nedostatočne upravuje samotný proces tranzície. Prijatie Usmernenia a Štandardov rieši základné otázky procesu tranzície a prináša základnú mieru právnej istoty. Následne nebude dochádzať k súčasnej situácii, že hlavná zodpovednosť je znášaná lekármi, pričom tí nemajú žiadne bližšie usmernenie ako postupovať pri vyhotovovaní lekárskeho posudku. Ten je však mimoriadne dôležitý pri právnom uznaní zmeny pohlavia v našich podmienkach. Z tohto dôvodu väčšina lekárov postupuje (či už na základe zotrvačnosti alebo zo svojho presvedčenia) v duchu Oznámenia MZ SR, ktoré však

¹⁸ To, že v tomto smere sa dá výrazným spôsobom napomôcť celému tomuto procesu aj prijatím podzákonných právnych noriem, dosvedčujú aj rokovania Výboru pre práva LGBTI osôb, v rámci ktorého participujú nielen neziskové organizácie z tretieho sektora, ale aj zástupcovia iných ústredných orgánov štátnej správy (predovšetkým už spomenuté ministerstvá a Ministerstvo spravodlivosti SR), v rámci ktorých sa daná problematika často riešila (v podstate od vzniku tohto výboru), avšak intenzívnejšie sa začala preberať od polky roka 2018. Pre zápisnice pozri viac tu: Zasadnutia výboru pre práva LGBTI osôb. Dostupné na: <https://www.justice.gov.sk/ministerstvo/vybor-pre-prava-lgbti-osob/zasadnutia-vyboru-pre-prava-lgbti-osob/>, (cit. 15-11-2023).

zdaleka nereflektuje aktuálny ľudskoprávny vývoj v spoločnosti i v zdravotníctve a súčasne stratilo svoju právnu platnosť a účinnosť.

Z tohto dôvodu bolo zmysluplné schválenie Usmernenia MZ SR ministrom zdravotníctva Vladimírom Lengvarským dňa 22. marca 2022. Jeho platnosť bola stanovená do apríla 2024, no momentálne Ministerstvo zdravotníctva SR oznámilo, že Usmernenie zruší. Samotné Usmernenie MZ SR explicitne nadväzovalo na zmienenú parciálnu právnu úpravu (Zákon o mene a priezvisku a Zákon o rodnom čísle) a z hľadiska poskytovania terapie na odbornej úrovni zjednocuje postupy pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti osobám s transsexualizmom, špecifikovalo zdravotnícke profesie kompetentné vykonávať diagnostiku (čl. 3) a liečbu (čl. 4). Je nutné zdôrazniť, že samotné Usmernenie MZ SR taktiež bližšie ustanovovalo, kto je oprávnený vydať lekársky posudok o zmene pohlavia, ktorý slúži ako podklad pri zmene mena a priezviska a na zmenu rodného čísla (v zmysle Zákona o mene a priezvisku a Zákona o rodnom čísle). Podľa čl. 6 daného usmernenia je to lekár sexuológ alebo psychiater s minimálne päťročnou praxou v špecializačnom odbore. Zároveň podľa nových pravidiel v Usmernení MZ SR by mala transrodová osoba podstúpiť buď chirurgický výkon zmeny pohlavných orgánov alebo hormonálnu liečbu v kombinácii s testom života v preferovanom rode v trvaní najmenej jeden rok (čl. 6). Významnou súčasťou Usmernenia MZ SR bol i vzorový lekársky posudok o zmene pohlavia osoby, ktorý tvoril prílohu č. 2 predmetného usmernenia.

Ak sa súčasne zameriame na Štandardy, zistíme, že obsahovo nadväzujú na Usmernenie MZ SR (v zmysle čl. 2 ods. 2 daného usmernenia). Bližšie upravujú jednotný postup pre diagnostiku a komplexný manažment zdravotnej starostlivosti o dospelú osobu s transsexualizmom a definujú cestu tejto osoby naprieč medziodborovou zdravotnou starostlivosťou. Právne významná časť Štandardov, s ohľadom na skutočnosti uvedené v tomto bode, spočíva predovšetkým v administratívnej zmene pohlavia osoby s diagnózou F64.o. V tomto smere Štandardy značne odkazujú na spomenuté Usmernenie MZ SR a v zásade preberajú úpravu zakomponovanú v samotnom usmernení (predovšetkým čl. 6).

Záver: V rámci nami uskutočnenej právnej analýzy nedetekujeme žiadnu právnu prekážku, prečo by Štandardy nemali byť prijaté Ministerstvom zdravotníctva SR. Štandardy prinášajú bližšie inštrukcie pre poskytovateľov zdravotnej starostlivosti pri diagnostike, liečbe osôb s transsexualizmom, ako aj poskytujú usmernenia pri vyhotovovaní lekárskeho posudku o zmene pohlavia, čo doposiaľ absentovalo. Súčasne sa vyjasňujú doposiaľ neurčité pojmy využívané pri zmene právneho pohlavia v podmienkach Slovenskej republiky (predovšetkým náležitosti lekárskeho

posudku), čo zľahčí a zjednotí prax nielen poskytovateľov zdravotnej starostlivosti, ale aj príslušných štátnych orgánov (predovšetkým matričné úrady).¹⁹

Súladnosť Usmernenia MZ SR a Štandardov s medzinárodnými ľudskoprávnymi štandardami

Súčasťou existujúcich ľudskoprávnych štandardov je ochrana rodovej identity osoby, ktorú možno subsumovať pod právo na súkromie. Na medzinárodnej úrovni možno odkázať na rozhodnutia Výboru OSN pre ľudské práva,²⁰ ktoré nie sú záväzné *per se*, ale podávajú autoritatívny výklad Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach, ktorý Slovenská republika ratifikovala. Významnou je judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva (ďalej len „ESLP“), v ktorej bolo viackrát konštatované,²¹ že právo na rodové sebaurčenie, resp. sloboda definovať si sexuálnu identitu²² spadá pod článok 8 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd

¹⁹ Je známa skutočnosť, že matričné úrady v súčasnosti nepostupujú rovnako pri zmene právneho pohlavia v podmienkach Slovenskej republiky. Ako bolo spomenuté, za súčasného *de lege lata* právneho stavu je kľúčovým lekársky posudok a čo všetko by mal obsahovať, keďže žiadna ďalšia zákonná či podzákonná norma doposiaľ neupravuje špecifické náležitosti potvrdzujúceho posudku o zmene pohlavia. Avšak vyhodnocovanie, či samotný lekársky posudok má všetky patričné náležitosti, skúma matričný úrad, a tu dochádza často k odlišným postupom. Niektoré úrady požadujú, aby posudky obsahovali explicitnú formulu: „osoba prešla procesom zmeny pohlavia a tým sa definitívne znemožnila jej reprodukčná schopnosť.“ Iným úradom postačovala „len“ existencia samotného posudku s odporúčaním na završenie právnej tranzície. V prípade, ak by bolo platné a účinné Usmernenia MZ SR a Štandardy v podmienkach Slovenskej republiky, k uvedenému javu by nemalo dochádzať, keďže dôjde k zjednoteniu postupu aktuálnej praxe výkonu a poskytovania zdravotnej starostlivosti, a to aj prostredníctvom poskytnutia vzorového lekárskeho posudku o zmene pohlavia osoby pre potreby matrik.

²⁰ Human Rights Committee, *G v Australia*, Communication No. 2172/2012 (CCPR/C/119/D/2172/2012) (UN HRC, 15 June 2017). Dostupné na: https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CCPR/Shared%20Documents/AUS/CCPR_C_119_D_2172_2012_25976_E.pdf, (cit. 15-11-2023).

²¹ Tie najzásadnejšie rozhodnutia v rozhodovacej činnosti ESLP v oblasti ochrany rodovej identity v recentnom období sú: Rozhodnutie ESLP vo veci *B. proti Francúzsku* z 25. marca 1992, č. sťažnosti 13343/87; Rozhodnutie ESLP vo veci *Christine Goodwin proti Spojenému kráľovstvu* z 11. februára 2002, č. sťažnosti 28957/95; Rozhodnutie ESLP vo veci *Van Kück proti Nemecku* z 12. marca 2003, č. sťažnosti 35968/97; Rozhodnutie ESLP vo veci *L. v. Lithuania* z 11. septembra 2007, č. sťažnosti 27527/03; Rozhodnutie ESLP vo veci *Y. Y. proti Turecku* z 10. marca 2015, č. sťažnosti 14793/08; Rozhodnutie ESLP v spojených veciach *A. P., Garçon a Nicot proti Francúzsku* zo 6. apríla 2017, č. sťažností 79885/12, 52471/13 a 52596/13; Rozhodnutie ESLP vo veci *X a Y proti Rumunsku* z 19. januára 2021, č. sťažnosti 2145/16 a 20607/16.

²² Rozhodnutie ESLP v spojených veciach *A. P., Garçon a Nicot proti Francúzsku* zo 6. apríla 2017, č. sťažností 79885/12, 52471/13 a 52596/13, § 135; pozri aj rozhodnutie ESLP vo veci *Y. Y. proti Turecku* z 10. marca 2015, č. sťažnosti 14793/08, ako aj rozhodnutie ESLP vo veci *X a Y proti Rumunsku* z 19. januára 2021, č. sťažnosti 2145/16 a 20607/16, § 93.

(ďalej len „Dohovor“). ESLP už dlhodobo zdôrazňuje právo človeka na rodovú identitu a osobný rozvoj ako fundamentálny aspekt práva na rešpektovanie súkromného života.²³ ESLP považuje rodovú identitu za jednu z „najintímnejších oblastí súkromného života osoby“ a za „esenciálnu časť sebaurčenia osoby“.²⁴

ESLP ďalej judikoval, že spomínaný článok 8 Dohovoru vytvára pozitívny záväzok štátu umožniť a právne uznať tranzíciu, t. j. zmenu právneho pohlavia. V nadväznosti na uvedené možno konštatovať, že Slovenská republika v zmysle súčasnej platnej a účinnej legislatívy spĺňa tento záväzok.²⁵ Avšak je potrebné taktiež dodať, že predmetná právna úprava je príliš vágna a neurčitá (pozri vyššie bod 2) tohto stanoviska), a to najmä s ohľadom na otázku nutnosti podstúpiť kastráciu/sterilizáciu pri tranzícii. ESLP však už konštatoval v rozhodnutí *X a Y proti Rumunsku*, že už len nejednoznačnosť sama o sebe v legislatíve predstavuje porušenie článku 8 Dohovoru. Z judikatúry ESLP totiž vyplýva potreba jasného a predvídateľného právneho postupu, ktorý by „rýchlym, transparentným a dostupným spôsobom umožnil zmenu pohlavia, a tým aj zmenu mena a ďalších osobných údajov v oficiálnych dokumentoch.“²⁶ V tomto smere predstavovalo Usmernenie MZ SR pozitívny krok, keďže presnejšie vymedzovalo podmienky tranzície, čo nepochybne mohlo prispieť k naplneniu jedného zo základných atribútov právneho štátu, ktorým je princíp právnej istoty.

Čo sa týka samotných podmienok tranzície, rovnako možno na jednej strane konštatovať, že navrhované zmeny v Usmernení MZ SR boli pozitívnym krokom z hľadiska existujúcich ľudskoprávných štandardov. V zmysle judikatúry ESLP sa vychádza z toho, že súčasťou práva na rešpektovanie súkromného života (t. j. spomínaného článku 8 Dohovoru) je aj právo na telesnú integritu. Ide o slobodu jednotlivca vykonávať rozhodnutia ohľadom vlastného tela a zároveň zakazuje štátom nútiť podstúpiť nežiadané medicínske zákroky.

Ako sme uviedli vyššie, štáty majú povinnosť zabezpečiť možnosť tranzície, avšak pri tejto povinnosti musia dôkladne posúdiť súladnosť jednotlivých podmienok (procedúr) s ľudskými právami.²⁷ Súčasná judikatúra ESLP explicitne a jednoznačne konštatuje, že povinnosť podstúpiť chirurgické zákroky či sterilizáciu pri tranzícii

²³ Napríklad pozri rozhodnutie ESLP v spojených veciach *A. P., Garçon a Nicot proti Francúzsku* zo 6. apríla 2017, č. sťažností 79885/12, 52471/13 a 52596/13, § 93; či rozhodnutie ESLP vo veci *Y. Y. proti Turecku* z 10. marca 2015, č. sťažnosti 14793/08, § 66.

²⁴ Rozhodnutie ESLP v spojených veciach *A. P., Garçon a Nicot proti Francúzsku* zo 6. apríla 2017, č. sťažností 79885/12, 52471/13 a 52596/13.

²⁵ Ide predovšetkým už o spomenutú parciálnu právnu úpravu obsiahnutú v Zákone o mene a priezvisku a v Zákone o rodnom čísle.

²⁶ Rozhodnutie ESLP vo veci *X a Y proti Rumunsku* z 19. januára 2021, č. sťažnosti 2145/16 a 20607/16.

²⁷ Rozhodnutie ESLP vo veci *Christine Goodwin proti Spojenému kráľovstvu* z 11. februára 2002, č. sťažnosti 28957/95.

predstavuje porušenie článku 8 Dohovoru. *In concreto*, ESLP uviedol, že pokiaľ by štát vyžadoval akýkoľvek dokument, ktorý preukazuje, že osoba podstúpila „sterilizáciu alebo lekársky zákrok, ktorý by s vysokou mierou pravdepodobnosti viedol k sterilite“, tak by išlo o nedodržanie pozitívneho záväzku štátu zabezpečiť právo jednotlivca na súkromie, t.j. ide o porušenie článku 8 Dohovoru.²⁸ Súd to vysvetlil tak, že viazanie tranzície na takúto podmienku by postavil transrodovú osobu pred neriešiteľnú dilemu: buď podstúpi zákrok, ktorý by znamenal porušenie práva na telesnú integritu osoby alebo tranzíciu nepodstúpi, čím by však došlo k nemožnosti uznať rodovú identitu danej osoby.²⁹ Priamym účinkom daného rozhodnutia bolo, že viac ako dvadsať členských štátov bolo povinných reformovať svoje právne predpisy týkajúce sa právneho uznania rodu a odstrániť obligatórnu podmienku sterility na proces tranzície.³⁰

Na druhej strane ESLP stále považoval požiadavku získať predchádzajúce psychologické posúdenie pred právnym uznaním transrodovej identity za európsky konsenzus, čo znamená, že lekárske vyšetrenia nie sú v rozpore s Dohovorom.

V novšom prípade *X a Y proti Rumunsku* ESLP zašiel ešte ďalej, keď rozhodol, že štáty už nemôžu od jednotlivcov vyžadovať, aby podstúpili „operáciu zmeny pohlavia“ predtým, ako im povolia zmenu zákonného rodu.³¹ Tento prípad sa týkal situácie dvoch transrodových osôb, ktorých žiadosti o uznanie ich rodovej identity a o vykonanie príslušných administratívnych opráv boli zamietnuté z dôvodu, že osoby podávajúce takéto žiadosti musia predložiť dôkaz o tom, že podstúpili operáciu zmeny pohlavia.³²

Súd v prípade *X a Y proti Rumunsku* analyzoval súčasnú prax v súvislosti s právom na uznanie rodu v členských štátoch Rady Európy podobným prístupom ako vo svojej predchádzajúcej judikatúre.³³ Na tento účel sa opieral o Trans Rights Map 2020, ktorú vytvorila organizácia Transgender Europe, z ktorej vyplýva, že v súčasnosti väčšina

²⁸ Rozhodnutie ESLP v spojených veciach *A. P., Garçon a Nicot proti Francúzsku* zo 6. apríla 2017, č. sťažností 79885/12, 52471/13 a 52596/13, § 135; pozri aj rozhodnutie ESLP vo veci *Y. Y. proti Turecku* z 10. marca 2015, č. sťažnosti 14793/08, ako aj rozhodnutie ESLP vo veci *X a Y proti Rumunsku* z 19. januára 2021, č. sťažnosti 2145/16 a 20607/16.

²⁹ Rozhodnutie ESLP v spojených veciach *A. P., Garçon a Nicot proti Francúzsku* zo 6. apríla 2017, č. sťažností 79885/12, 52471/13 a 52596/13, § 132.

³⁰ LIESKER, H. J.: Caught in a Balancing Act. The European Court of Human Rights and the Road to Recognition for Sexual Minorities. In *Oslo Law Review*, Vol. 4, No. 3, 2017, s. 181. Dostupné na: <https://www.idunn.no/doi/epdf/10.18261/issn.2387-3299-2017-03-04>, (cit. 15-11-2023).

³¹ HOLZER, L.: Legal gender recognition in times of change at the European Court of Human Rights. In *ERA Forum*, 2022, s. 11. Dostupné na: <https://doi.org/10.1007/s12027-022-00710-z>, (cit. 15-11-2023).

³² ECtHR. Gender identity issues, zverejnené v Októbri 2022, s. 8. Dostupné na: https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Gender_identity_eng.pdf, (cit. 15-11-2023).

³³ Rozhodnutie ESLP v spojených veciach *A. P., Garçon a Nicot proti Francúzsku* zo 6. apríla 2017, č. sťažností 79885/12, 52471/13 a 52596/13.

štátov Rady Európy umožňuje zmenu právneho pohlavia a/alebo mena, aspoň za určitých okolností. Iba desať členských štátov Rady Európy v roku 2020³⁴ neposkytovalo žiadny jasný postup na uznanie rodu, zatiaľ čo ostatné štáty poskytovali, aspoň dospelým osobám, určitý druh právnej a administratívnej cesty na zmenu právneho pohlavia.³⁵ Niektoré z týchto ciest sa opierajú o požiadavky, ktoré musia žiadatelia splniť, aby im bolo umožnené zmeniť ich zákonné pohlavie. Medzi ne patrí požiadavka byť sterilizovaný, podstúpiť liečbu na potvrdenie pohlavia, mať diagnostikovanú poruchu rodovej identity alebo nebyť ženatý/vydatá. Zároveň stále viac štátov - začiatkom roka 2023 to bolo jedenásť štátov - však umožňuje dospelým a niekedy aj maloletým zmeniť si zákonné pohlavie bez toho, aby museli splniť niektorú z týchto podmienok.³⁶ Právna úprava týchto štátov je postavená na tzv. princípe sebaurčenia.³⁷

V tomto prípade ESLP preto rozhodol, že došlo k porušeniu článku 8 Dohovoru, pričom zistil, že odmietnutie vnútroštátnych orgánov právne uznať zmenu právneho pohlavia sťažovateľov v prípade absencie operácie predstavovalo neoprávnený zásah do ich práva na rešpektovanie súkromného života. Súd najmä poznamenal, že vnútroštátne súdy postavili sťažovateľov, ktorí nechceli podstúpiť operáciu zmeny pohlavia, pred neriešiteľnú dilemu: buď museli podstúpiť operáciu proti svojmu najlepšiemu úsudku - a vzdať sa plného výkonu svojho práva na rešpektovanie telesnej integrity - alebo sa museli vzdať uznania svojej rodovej identity, ktorá tiež spadá do rozsahu rešpektovania súkromného života. Podľa názoru ESLP to narušilo spravodlivú rovnováhu, ktorú mali zmluvné štáty dosiahnuť medzi všeobecným záujmom a individuálnymi záujmami dotknutých osôb.³⁸

Predmetný záver o nesúlade obligatórnej podmienky kastrácie/sterilizácie počas tranzície nájdeme aj v ďalších relevantných ľudskoprávných dokumentoch, a to napríklad v Jogjakartských princípoch,³⁹ ktorý je považovaný za kľúčový soft-law

³⁴ Ako sme uviedli na začiatku tejto časti, v súčasnosti je to už len 9 štátov.

³⁵ Porovnaj s Trans Rights Index. Europe & Central Asia 2021. In *TGEU.org*. Dostupné na: <https://tgeu.org/wp-content/uploads/2021/05/tgeu-trans-rights-map-2021-index-en.pdf>, (cit. 15-11-2023).

³⁶ HOLZER, L.: Legal gender recognition in times of change at the European Court of Human Rights. In *ERA Forum*, 2022, s. 6. Dostupné na: <https://doi.org/10.1007/s12027-022-00710-z>, (cit. 15-11-2023).

³⁷ Pre viac k princípu sebaurčenia pozri European Commission. Legal Gender Recognition in the EU: The Journeys of Trans People Towards Full Equality. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020, s. 110-111. Dostupné na: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/legal_gender_recognition_in_the_eu_the_journeys_of_trans_people_towards_full_equality_sept_en.pdf, (cit. 15-11-2023).

³⁸ ECtHR. Gender identity issues, zverejnené v októbri 2022, s. 8. Dostupné na: https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Gender_identity_eng.pdf, (cit. 15-11-2023).

³⁹ Ide predovšetkým o záverečnú časť princípu č. 3, a to: „...Právne uznanie rodovej identity nemožno nikdy podmieňovať podstúpením lekárskeho procedúr, a to ani chirurgickej zmeny pohlavia,

dokument vytvorený panelom expertov a expertiek na oblasť ľudských práv,⁴⁰ ako aj na sexuálnu orientáciu a rodovú identitu. Možno taktiež spomenúť recentné závery Rady OSN pre ľudské práva,⁴¹ reporty nezávislého experta na sexuálnu orientáciu a rodovú identitu, ktorého mandát bol vytvorený Radou OSN pre ľudské práva,⁴² či rezolúciu Parlamentného zhromaždenia Rady Európy z roku 2015.⁴³ Uvedené dokumenty síce nie sú pre štáty záväzné (majú charakter soft-law), avšak potvrdzujú

sterilizácie či hormonálnej liečby. Právnomu uznaniu rodovej identity nemožno nikdy zabrániť na základe existencie manželstva či rodičovstva. Nikoho nemožno vystavovať tlaku utajovať, potláčať či popierať svoju sexuálnu orientáciu alebo rodovú identitu.“ Dialógy v EÚ. Jogjakartské princípy. Bratislava: Úrad vlády Slovenskej republiky, 2011, s. 14. Dostupné na: https://yogyakartaprinciples.org/wp-content/uploads/2016/10/Slovak_Translation_of_the_Principles.pdf, (cit. 15-11-2023).

⁴⁰ Daný dokument bol napísaný 29 renomovanými expertami z viacerých oblastí (predovšetkým so zameraním na ľudskoprávnu agendu), zázemí a rôznych kontinentov a dnes sa naň odkazuje v medzinárodnom ľudskoprávnom diskurze vďaka presvedčivosti svojich argumentov a kvalitnému spracovaniu. Porovnaj s: The Yogyakarta Principles. About the Yogyakarta Principles. Dostupné na: www.yogyakartaprinciples.org/principles-en/about-the-yogyakarta-principles/, (cit. 15-11-2023).

⁴¹ Napríklad rezolúcie s názvom Ľudské práva, sexuálna orientácia a rodová identita z rokov 2011 a 2014, alebo rezolúcia zameriavajúca sa na ochranu pred násilím a diskrimináciou na základe sexuálnej orientácie a rodovej identity z roku 2016. Porovnaj s Human Rights Council. *Resolution: Human rights, sexual orientation and gender identity*. Prijatá dňa 17 júna 2011-17/19 [online]. Dostupné na: <https://undocs.org/A/HRC/RES/17/19> (cit. 15-11-2023); Human Rights Council. *Resolution: Human rights, sexual orientation and gender identity*. Prijatá dňa 26 septembra 2014-27/32 [online]. Dostupné na: <https://undocs.org/A/HRC/RES/27/32> (cit. 15-11-2023); či Human Rights Council. *Resolution: Protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity*. Prijatá dňa 20 júna 2016-32/2 [online]. Dostupné na: <https://undocs.org/A/HRC/RES/32/2>, (cit. 15-11-2023).

⁴² UN Human Rights Council. (2018). Report of the Independent Expert on protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity, A/HRC/38/43. Dostupné na: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G18/097/10/PDF/G1809710.pdf?OpenElement>, (cit. 15-11-2023); UN Human Rights Council. (2021). Report of the Independent Expert on protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity: The law of inclusion, A/HRC/47/27. Dostupné na: <https://www.ohchr.org/en/documents/thematic-reports/ahrc4727-law-inclusion-report-independent-expert-independent-expert>, (cit. 15-11-2023).

⁴³ *Resolution 2048 (2015) Discrimination against transgender people in Europe* [online]. Dostupné na: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=21736>, (cit. 15-11-2023). V rámci danej je kľúčový predovšetkým bod 6, v rámci ktorého Parlamentné zhromaždenie opätovne vyzývalo členské štáty k viacerým krokom, predovšetkým:

- vypracovať rýchle, transparentné a dostupné postupy založené na princípe sebaurčenia, ako aj pri zmene mena a registrácii pohlavia transrodových ľudí v rodných listoch, preukazoch totožnosti, pasoch, osvedčeniach o vzdelaní a iných obdobných dokumentoch a súčasne aj sprístupniť tieto postupy všetkým ľuďom, ktorí ich chcú vyžiť, bez ohľadu na vek, zdravotný stav, finančnú situáciu alebo register trestov (6.2.1.);
- zrušiť sterilizáciu a iné povinné lekárske ošetrovanie, ako aj diagnostiku duševného zdravia ako nevyhnutnú právnu požiadavku na uznanie rodovej identity osoby v zákonoch upravujúcich postup na zmenu mena a zapísaného rodu (6.2.2.).

vyššie spomínané závery ESLP, ktoré právne záväzné sú. Vo všeobecnosti možno konštatovať, že požiadavka obligatórnej sterilizácie (nie to ešte kastrácie) pri tranzícii transrodových osôb je v súčasnosti považovaná za podmienku, ktorá je v rozpore s vyššie popísanými medzinárodnými ľudskoprávnymi štandardmi, ako aj už ustálenou judikatúrou ESLP, ktorý ju považuje za rozpornú s čl. 8 Dohovoru. Z tohto dôvodu je v súčasnosti počet krajín, ktoré vyžadujú povinnú sterilizáciu ako nevyhnutnú podmienku pri tranzícii, stále nižší.⁴⁴

Záver:

1. Na základe vyššie uvedeného možno konštatovať, že judikatúra ESLP vyžaduje existenciu právnej úpravy tranzície, ktorá je jasná a predvídateľná, t. j. je v súlade s princípom právnej istoty;
2. Dnes už možno uviesť, že ESLP dlhodobo judikuje, že „vo vzťahu k transrodovým osobám patrí právo na slobodné určenie rodovej identity medzi najzásadnejšie zložky práva na sebaurčenie; právo na sebaurčenie a fyzickú a duševnú integritu transrodových osôb sú právami chránenými čl. 8 Dohovoru“⁴⁵;
3. Judikatúra ESLP (ako aj viaceré soft-law ľudskoprávne dokumenty) explicitne a jednoznačne konštatujú, že obligatórne podmienky kastrácie/sterilizácie alebo iných lekárskeho zákroku, ktoré by viedli s vysokou mierou pravdepodobnosti k sterilite pri tranzícii, sú v rozpore s existujúcimi ľudskoprávnymi štandardmi, a to primárne s právom na rešpektovanie súkromného života (čl. 8 Dohovoru).

Súhrn

Súhrnom možno skonštatovať, že znenie Usmernenia MZ SR (v čl. 6), ako aj Štandardov (s. 27-28), zakotvujú nové pravidlá tranzície, podľa ktorých by mala osoba s transsexualizmom podstúpiť buď 1. chirurgický výkon zmeny pohlavných orgánov alebo sekundárnych pohlavných znakov; alebo 2. hormonálnu liečbu v trvaní najmenej jeden rok v kombinácii s testom života v preferovanom rode rovnako v trvaní najmenej jedného roka. 3. V prípade, že je hormonálna liečba kontraindikovaná, nemožno bez súhlasu osoby s dg. F64.o indikovať chirurgický výkon zmeny pohlavných orgánov alebo sekundárnych pohlavných znakov. V tomto prípade je potrebné potvrdenie dg. F64.o psychiatrom s 5-ročnou praxou alebo

⁴⁴ Thematic Report on Legal Gender Recognition in Europe, s. 32. Dostupné na: <https://rm.coe.int/thematic-report-on-legal-gender-recognition-in-europe-2022/1680a729b3>, (cit. 15-11-2023).

⁴⁵ HORVAT, M.: Zmena mena, priezviska a pohlavia. Analýza judikatúry ESLP a slovenskej právnej úpravy. In *COMENIUS Časopis*, 2/2021, s. 122. Dostupné na: <https://comeniuscasopis.flaw.uniba.sk/2022/01/10/comenius-casopis-2-2021/>, (cit. 15-11-2023).

psychiatrom–sexuológom. U týchto osôb sa postupuje individuálne, pričom sa posudzuje najmä konzistentné vystupovanie osoby v role želaného/preferovaného pohlavia minimálne 1 rok vo všetkých oblastiach života.⁴⁶ Týmto Usmernenie a predmetné Štandardy naplňajú záruku spoľahlivosti a konzistentnosti občianskeho stavu a v širšom zmysle aj požiadavku právnej istoty v zmysle rozhodnutí ESLP.

Z ľudskoprávneho hľadiska možno vnímať ako najväčší prínos oboch dokumentov to, že otvárajú cestu k zmene právneho pohlavia bez nutnej kastrácie/sterilizácie a významne približujú predmetnú úpravu k vyššie popísaným medzinárodným ľudskoprávnym štandardom.

Súčasne sme toho názoru, že oba dokumenty sú v súlade s judikatúrou ESLP. Na Slovensku je potrebné legálne usmernenie, ktoré stanoví, ako majú odborné profesie pracovať s osobami s transsexualizmom, a podľa čoho majú vydávať lekárske posudky určené pre matričné úrady, ktoré by viedli k sfinalizovaniu právnej tranzície.

Zoznam použitej literatúry:

1. COLEMAN, E.: Standards of Care for the Health of Transgender and Gender Diverse People, Version 8 (WPATH SOC 8) In: International Journal of Transgender Health. č. S1/2022 [online]. 2022, 23. ročník, č. S7. Dostupné na: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/26895269.2022.2100644>, (cit. 15-11-2023).
2. Dialógy v EÚ. Jogjakartské princípy. Bratislava: Úrad vlády Slovenskej republiky, 2011, s. 14. Dostupné na: https://yogyakartaprinciples.org/wp-content/uploads/2016/10/Slovak_Translation_of_the_Principles.pdf, (cit. 15-11-2023).
3. DRGONEC, J.: Ústavnosť v poskytovaní zdravotnej starostlivosti. Bratislava: C.H. Beck, 2019, s. 160.

⁴⁶ Presné znenie je: Lekársky posudok o zmene pohlavia vydáva osobe s diagnostikovaným transsexualizmom ošetrojúci lekár sexuológ alebo psychiater s najmenej päťročnou praxou v špecializačnom odbore ak:

a) vykonané diagnostické vyšetrenia podľa štandardného postupu preukázateľne potvrdzujú diagnózu F 64.0,

b) osoba s transsexualizmom podpísala informovaný súhlas a

1. podstúpila chirurgický výkon zmeny pohlavných orgánov alebo sekundárnych pohlavných znakov, alebo

2. hormonálnu liečbu v trvaní najmenej jeden rok a s časovým odstupom najmenej jeden rok od začatia hormonálnej liečby, počas ktorého žila v role opačného pohlavia, písomne vyjadrila ošetrojúcemu lekárovi skutočnosť, že počas tohto obdobia nadobudla presvedčenie, že trvalá, celoživotná a nezvratná zmena jej právnej identity, mena a priezviska je pre ňu jediným možným riešením; hormonálna liečba najmenej jeden rok sa nevyžaduje, ak je u osoby s transsexualizmom kontraindikovaná.

4. HORVAT, M.: Zmena mena, priezviska a pohlavia. Analýza judikatúry ESLP a slovenskej právnej úpravy. In COMENIUS Časopis, 2/2021, s. 122. Dostupné na: <https://comeniuscasopis.flaw.uniba.sk/2022/01/10/comenius-casopis-2-2021/>, (cit. 15-11-2023).
5. Human Rights Committee, G v Australia, Communication No. 2172/2012 (CCPR/C/119/D/2172/2012) (UN HRC, 15 June 2017). Dostupné na: https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CCPR/Shared%20Documents/AUS/CCPR_C_119_D_2172_2012_25976_E.pdf, (cit. 15-11-2023).
6. Human Rights Council. Resolution: Human rights, sexual orientation and gender identity. Prijatá dňa 17 júna 2011-17/19 [online]. Dostupné na: <https://undocs.org/A/HRC/RES/17/19> (cit. 15-11-2023).
7. Human Rights Council. Resolution: Human rights, sexual orientation and gender identity. Prijatá dňa 26 septembra 2014-27/32 [online]. Dostupné na: <https://undocs.org/A/HRC/RES/27/32> (cit. 15-11-2023).
8. Human Rights Council. Resolution: Protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity. Prijatá dňa 20 júna 2016-32/2 [online]. Dostupné na: <https://undocs.org/A/HRC/RES/32/2>, (cit. 15-11-2023).
9. European Commission. Legal Gender Recognition in the EU: The Journeys of Trans People Towards Full Equality. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020, s. 110-111. Dostupné na: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/legal_gender_recognition_in_the_eu_the_journeys_of_trans_people_towards_full_equality_sept_en.pdf, (cit. 15-11-2023).
10. ECtHR. Gender identity issues, zverejnené v Októbri 2022, s. 8. Dostupné na: https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Gender_identity_eng.pdf, (cit. 15-11-2023).
11. Holzer, L.: Legal gender recognition in times of change at the European Court of Human Rights. In ERA Forum, 2022, s. 11. Dostupné na: <https://doi.org/10.1007/s12027-022-00710-z>, (cit. 15-11-2023).
12. Liesker, H. J.: Caught in a Balancing Act. The European Court of Human Rights and the Road to Recognition for Sexual Minorities. In Oslo Law Review, Vol. 4, No. 3, 2017, s. 181. Dostupné na: <https://www.idunn.no/doi/epdf/10.18261/issn.2387-3299-2017-03-04>, (cit. 15-11-2023).
13. Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR. Pravidlá uznávania zmeny pohlavia. In: slovensko.sk, zverejnené dňa 19. 11. 2020, naposledy aktualizované dňa 18. 02. 2021. Dostupné na: https://www.slovensko.sk/sk/zivotne-situacie/zivotna-situacia/_pravidla-uznavania-zmeny-pohla/, (cit. 15-11-2023).

14. Práva lesbiem, gejov, bisexuálnych, transrodových a intersexuálnych ľudí. Východiskový materiál do Celoštátnej stratégie ochrany a podpory Ľudských práv v Slovenskej republike. In: Ministerstvo spravodlivosti SR (oficiálna stránka), s. 8. Dostupné na: https://www.mzv.sk/documents/10182/184563/08_strategia_prava_LGBTI.pdf, (cit. 15-11-2023).
15. Resolution 2048 (2015) Discrimination against transgender people in Europe [online]. Dostupné na: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=21736>, (cit. 15-11-2023).
16. Thematic Report on Legal Gender Recognition in Europe, s. 32. Dostupné na: <https://rm.coe.int/thematic-report-on-legal-gender-recognition-in-europe-2022/1680a729b3>, (cit. 15-11-2023).
17. The Yogyakarta Principles. About the Yogyakarta Principles. Dostupné na: www.yogyakartaprinciples.org/principles-en/about-the-yogyakarta-principles/, (cit. 15-11-2023).
18. Trans Rights Index. Europe & Central Asia 2021. In TGEU.org. Dostupné na: <https://tgeu.org/wp-content/uploads/2021/05/tgeu-trans-rights-map-2021-index-en.pdf>, (cit. 15-11-2023).
19. UN Human Rights Council. (2018). Report of the Independent Expert on protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity, A/HRC/38/43. Dostupné na: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G18/097/10/PDF/G1809710.pdf?OpenElement>, (cit. 15-11-2023).
20. UN Human Rights Council. (2021). Report of the Independent Expert on protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity: The law of inclusion, A/HRC/47/27. Dostupné na: <https://www.ohchr.org/en/documents/thematic-reports/ahrc4727-law-inclusion-report-independent-expert-independent-expert>, (cit. 15-11-2023).
21. Zápisnica z 13. zasadnutia Výboru pre práva lesbiem, gejov, bisexuálnych, transrodových a intersexuálnych osôb zo dňa 19.09.2018 o 13:30, bod 1, s. 1-2. Dostupná na: <https://www.justice.gov.sk/ministerstvo/vybor-pre-prava-lgbti-osob/>, (cit. 15-11-2023).

Kontaktné informácie

prof. Mgr. Ľubomír Batka, Dr. theol., JUDr. Ing. Karin Raková, PhD., MBA., Mgr. Tamara Čipková, PhD., Mgr. Martin Hamřík PhD., doc. JUDr. Matej Horvat, PhD., Mgr. Renáta Kišoňová, PhD., Mgr. Olexij M. Meteňkanyč PhD., Mgr. Nikolas Sabján, PhD., LL.M. (Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta)
lubomir.batka@flaw.uniba.sk (za riešiteľský kolektív)

Quo vadis postavenie transrodových ľudí na Slovensku?
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
1. vydanie
2023

ISBN 978-80-7160-707-6

PRÁVNICKÁ FAKULTA
Univerzita Komenského
v Bratislave

ISBN: 978-80-7160-707-6